

63.432

OSZK

JULIER

MÁGYAR

HADVEZÉREK

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

MAGYAR HADVEZÉREK

ÍRTA:

JULIER FERENC

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

B U D A P E S T

STÁDIUM SAJTÓVÁLLALAT RÉSZVÉNYTÁRSASÁG, VI., RÓZSA-UTCA 111.

OSZK

63430

Nemzeti Széchényi Könyvtár

Shing. h

~~7731~~

M. N. MUZEUM KÖNYVTÁRA
I. Nyomt. Növedéknapló
1931 év. 56 sz.

1.

Honfoglaláskori magyar hadművészet

Általános jellemzés.

A világtörténelemben páratlan eset, hogy egy nép: a férfiak lóháton, a nők, aggok és gyermekek szekereken a messze Ázsia felől Európa felé felkerekedjenek és az itt megtelepedett nemzetek között fegyveres ökölrel nemcsak új hazát szerezzenek maguknak, hanem azt minden támadással szemben immár ezer éven át meg is tartják. Ezt tette meg a magyar.

Trianon ezt a nagy művet alapjában látszott megingatni. A magyar nemzet elvesztette az annyi vérrel szerzett és tartott területnek majdnem háromnegyedét. Van-e reményünk a régi haza visszaszerzésére? Erre a kérdésre a magyar mult adhatja meg a választ.

A honfoglaló magyarság az új haza kiválasztásával, megszerzésével és megtartásával járó hatalmas, elsősorban katonai teljesítményre kétségtelesen a szomszédainál értékesebb katonai tulajdonságai képesítették. Mindaddig, míg a magyarság e különleges katonai tehetségét nem hagyja elsorvadni, hanem megtartja (és fejleszti), jövőnk felől

még a trianoni mélységbe való zuhanásunk dacára sem szabad kétségbeesnünk. Ez a katonai képesség emelte a magyarokat már az ősidőkben is az uralkodásra termett nemzetek sorába. „Die Magyaren sind ein kraftvolles Herrenvolk” írja Ludendorff, a világháborúnak egyik legkimagaslóbb vezéri alakja, a szigorú mértéket alkalmazó katona az ő emlékirataiban. Világháborús teljesítményeink alapján kiérdemelt e minősítésünket jóleső érzéssel vehetjük tudomásul.

Ludendorff idézett megállapításából azt olvashatjuk ki, hogy nemzetünk a világháború előtt elfoglalt hatalmi pozícióját csak abban az esetben nem szerezhetné vissza, ha az örök béke rémes fantómja valósággá és a katonai erény feleslegessé válnék, vagy pedig, ha a magyar a világháború alatt bemutatott katonai fellobbanása után most a katonai züllés lejtőjére került volna. Nincs semmi okunk az utóbbi eset feltételezésére. Azt pedig csak az ábrándozók képzelik, hogy a genfi nemzetközi értekezletekkel és a háborút elítélő paktumokkal az általános leszerelés felé haladunk.

Eppen ily ábrándozás és egyben veszedelmes tévhit az, hogy a minket környező államok, mint életképtelen államalakulások, önmaguktól is összeomlanak és akkor az integritás minden erőfeszítés nélkül az ölünkbe hull. Ezzel nem akarom azt mondani, hogy a világháború után a mi megcsonkításunkból nagyranőtt utódállamok hosszú életre rendezett, erőteljes alakulások volnának. A Kárpátok övezte gyönyörű terület, a régi Nagy-Magyarország oly mélyenjáró földrajzi, gazdasági és kato-

nai törvényszerűségek alapján vált szilárd állam-egységgé, hogy ezt a trianoni papírrongy a magyarságnak egyik ájult pillanatában és csak átmenetileg szakíthatta szét. E magasabbrendű egység roncsaiból összetákolt torzállamok természetesen csak agyaglábakon állanak. De azért mégis állanak, s addig nem is roskadnak össze, míg a kellő erőszakos lökés a földre nem teríti őket.

Azért a békereviziós mozgalmaknak is nagy értékük van. Porhanyóvá teszik a minket környező agyagbálványokat. De reviziós mozgalmak a porbadöntő lökés megadására elég erősek nem lehetnek. Ez a feladat a magyar ököltre hárul. Ez pedig szimbóluma a magyar nemzet ama különleges katonai tulajdonságainak, amelyek a magyarságot világszerte ismertté tették.

A magyarság ezeréves történelmében bizonyára sohasem volt nagyobb szükség arra, mint most, Trianon után, hogy e harci erényeinkhez folyamodjunk és hogy a fegyveres erőfeszítés legmagasabb fokára felkészüljünk. Minden kulturális és gazdasági fölényre való törekvésünk eredmény nélkül marad, ha nem kapcsoljuk össze ezt a katonai fölényre való törekvéssel. Az utóbbihoz való alapfeltételünk: a magyar nemzet harcratermettsége ma még csorbíthatlanul megvan. Ez a mi ősi erényünk, amibe bizodalunkat helyezhetjük.

Miben rejlik ez az ősi katonai erény?

Kezdjük azzal a közhellyel, hogy a magyar lovas nemzet volt.

Bölcs Leó, görög császár, aki 886-tól 912-ig ült Bizánc trónján, röviddel a magyar honfoglalás előtt:

889—893 között a birodalmának északi határait megtámadó bolgárok ellen az akkor még az Etelközben letelepedett magyarokkal volt kénytelen szövetséget kötni. A magyarok tényleg több csatában megverték a bolgárokat és megmentették a görög birodalmat. Leó császár ezután a görög vezérek okulására megírta: „A hadi taktikáról” című katonai művét és ennek egyik fejezetében pontos adatokat nyújt az ősmagyarok harcmodoráról. Lovas nemzeti voltunkat ekként jellemzi: „A magyarok nem kitartók gyalog megállni helyüket, mint akik gyermekségük óta lovagláshoz szoktak”.

A magyar ló, mint harci eszköz.

Leó császárnak ebben az érdekes megállapításában az rejlik, hogy a magyarság különleges harcászati érzéke korán felismerte a paripának, mint harci eszköznek nagy előnyeit. A ló, mint szállítóeszköz vitte a magyart gyorsan, tehát meglepően az ellenség elé, a lóban rejlő lökőerőt használta ki ellenállhatatlan támadásainak végrehajtására, a lóban rejlő gyorsaságot aknázza ki a csatatéren való manővrírozásra és a csata után következetesen végrehajtott üldözésre.

A paripa sokszorozta meg a magyarság harci erejét, ezzel biztosította magának a hadviselési fölényt ellenségeivel szemben, mert nyilvánvaló, hogy a magyar nép csekély létszámánál fogva egyébként Európa népeivel nem birkózhatott volna meg. Néhány külföldi tudós az ősmagyarság tömegeiről fantasztikus számokat emleget, például, hogy 200.000

magyar harcos tört volna Európára. Ez bizonyos fokig természetes, mert elfogultságukban a magyarság nagy harci sikereinek indokait nem a magyar hadművészetben, hanem a tömegben keresik.

Ibn Dasta perzsa író egyik, 913 előtt megírt könyvében azonban pontos számadatot nyújt a magyarokról. Az ő műve szerint „fejedelmük 20.000 lovassal indul ki a hadjáratra”. Ez közelítheti meg a valóságot. A népességnek a hadi célokra való kihasználhatásáról a világháborúban tett alapos tapasztalataink szerint a valósághoz járunk közel, ha a néhány százezer főre tehető magyarság minden ötödik emberét harcosnak számítjuk. Említett író bizonyára a 20.000 lovasnyi hadban látta azt az erőt, mellyel a magyarok fejedelme valamely kisebb vállalatra kiindult, mint például mikor a görögökkel a bolgárok ellen szövetkezett.

A honfoglalásra a magyarság természetesen valamennyi fegyverforgató férfival indult el, s ekkor bizonyára lehetett 50—60.000 harcosa.

Valószínűtlen azonban, hogy ily nagy sereg vult volna ki a X. század nagy zsákmányoló vállalataira a germán és frank vidékek felé. Bölcs Leó császár közlése szerint a honfoglaláskori magyarság 8 törzssre oszlott, amelyek vadászat, halászat és legeltetés céljaira nagy területeket foglaltak el. Minden valószínűség szerint a magyarság hadi vállalataiban egyidejűleg csak 1—3 törzs néhány ezer lovasa vett részt. Például Delbrück német történettudós a 955. évi Lech-menti csatában a németek felmentő hadát 8000 páncélos lovasra, a magyarok létszámát e számnál pedig alacsonyabbra teszi. Ez 2—3 magyar törzs

erősen csökkentett, vagy kikülönítések folytán nagyon lepadt harcoslétszámának felelne meg. A mi történetíróink ugyan magasabb létszámot gondolnak mind a két oldalon.

A magyarság a X. században nála sokkal hatalmasabb nemzetet támadott meg. Ezt csak azért tehetette, mert haderejének minősége az ellenséget minden vonatkozásban felülmulta. Tudjuk, hogy a honfoglaláskori magyarság ellenségei közül a szlávok főképpen gyalogos seregeket állítottak ki, a frankoknál már volt lovasság is, a szászok csak gyalogosan harcoltak, a többi germánok a X. században ugyan már lóháton védekeztek ellenünk, de a lóháton való harc lényegét csak lassanként sajátították el tőlünk. A germán páncélos lovasságnál a ló elsősorban a szállítóeszköz szerepét töltötte be. Lóra volt kénytelen ülni, hogy a drága és nehéz védőfegyverzetét, mellyel gyalogosan képtelen volt megmozdulni, magával vihesse. Delbrück szerint a német lovas nehéz harci felszerelésének értéke az akkori szokás szerint tehénértékre átszámítva, 45 tehénre rúgott. Ezért nem is tudta a németség a lélekszámának megfelelő erejű sereget ellenünk harcba állítani. Talán összehasonlításuképpen azt mondhatnánk, hogy a német ló a védőfegyverzetet szállította, míg a magyar paripa maga volt a támadófegyver. Ebben rejlett a magyar hadművészet egyik fősajátsága.

A magyarság katonai erényei.

Leó császár aztán megállapítja a magyar katona állhatatosságát: „a magyarok nem olyanok, mint a

többi népek, melyek egy vereség után le vannak győzve”, hanem megtalálják a módot az elszenvedett csorba kiküszöbölésére.

Katonai östehetségünket ekként jellemzi: „A magyarok népes és szabad nemzet, legfőbb iparkodásuk a vitézkedés”.

Fegyelmezett, igénytelen és szívós a magyar katona: „Egy fejedelem alatt élnek, ki kemény fegyelemben tartja őket. E nép, melynek vétkeseit főnökeik kegyetlen és súlyos büntetésekkel lakoltatják, a bajt, a fáradságot nemesen tűri, hideget, meleget kiállja s a szükségletbeli fogyatkozást, mint pusztanép föl sem veszi”. Ilyen volt a magyar a világháborúban is.

Az ősmagyar harcos hadifelszerelése bőséges, a lövésben való ügyesség magas fokon áll: „Karddal, vérttel, íjjal és kopjával fegyverkeznek, az előkelőek lovai elejükön vassal vagy nemezzel vannak borítva. Nagy szorgalmat fordítanak a lóhátról való nyílzáásra”.

Az ellenség előtt a magyar magatartásában a vitézség a kellő óvatossággal párosul: „Óvatosak és titoktartók, örseiket távolban, de egymáshoz közel állítják, hogy könnyen meg ne lepthessenek”.

A magyar hadművészet.

Természetes, hogy ily harci erények mellett a felsőbb hadvezetés is magas fokon állott.

Általánosan ismeretes, hogy az ősmagyarok csatarendje több harcvonalra tagozódott, melyekkel a csatában rendkívül ügyesen manővríroztak. Az első

harcvonal rendszerint csak színleges támadást hajtott végre, hogy aztán ügyes hátrálással az ellenséget a hátsó harcvonalak átkaroló mozdulataiba csalja. Messze előreküldött kémeiktől és hírszerzőiktől rendszeren idejében megtudták az ellenség közeledését s „mint szokásuk vala, hihetetlen gyorsan csatarendbe állának”.

A honfoglaló magyar lovasság csatarendjéről Bölcs Leó császár megírja, hogy „csatarendjünkben sűrű, mély csoportokat alakítanak . . ., oldalt és hátul külön csoportjaik vannak azok támogatására, kik segélyt igényelnek és az ellenség megkerülésére”, továbbá, hogy „van a csatarenden kívül fölösleges erejük, melyet titokban gondatlanul táborozók ellen vagy harcoló hadosztályok segélyére tartanak fenn”. Kiegészíti ezt a jellemzést a következő megállapítással: „nem csupán egy harcvonalba állanak ki, hanem alakítanak másodikat, sőt néha harmadikat is.” A leg-hátulsó harcvonalt a fedezet alatt álló vonat alkotja: „vezeték lovaikat közel a csatarend háta mögött tartják, a podgyászt pedig 1—2000 lépésre, hátul vagy oldalt, elegendő őrizet alatt.” Végül „nem mindig harcolnak nyílt erővel; legtöbbször cselben és titkos lesállításban áll játékuk”.

Ebből a jellemzésből reálismerünk arra a harcmodorra, amelyre a világháborús seregek lovasságát — kivétel nélkül — 1914 előtt nevelték. Ez szabványosan a következőleg történt: A 3600 lovasból álló hadosztálynak az első roham végrehajtására hivatott csapatában, az első harcvonalba, 1500 lovas foglalt helyet és ennek mindkét szárnyát 150—150 lovas kissé hátramaradva fedezte. A második harcvonalt — 900

lovás — az elsőnek jobbszárnyán kívül és hátul, a harmadik harcvonaltól 900 lovasa pedig az elsőnek bal-szárnyán kívül és hátul arra szolgált, hogy az ellenfél oldalába és hátába rontson, vagy az első harcvonaltól oldala ellen intézett ellenséges támadást kivédje. Esetleg a második harcvonaltól, mint „támadó oldal”, már kezdettől fogva messze előrerohant és csel útján iparkodott az ellenséget tévútra vezetni.

Ez az mutatja, hogy a honfoglaló magyar lovas-ság harcmodorát vette át minden nemzet és 1000 éven át alkalmazta is. De az ősi magyar lovas valamiben még fölényesebb volt. Rohamközben lóhátról vívott tűzharcot: azaz nyilazott, amivel rohamának erejét megnövelte. Az ij zavartalan használatának lehetősége megkívánta, hogy a régi magyar első harcvonaltól mélységben sekély (1—2 soros) legyen, míg a hátsó harc-vonalak, amelyek a nyilazástól megrendült ellenségre a tulajdonképpeni rohamot intézték, a szükséges lökőerő kifejtése céljából nagyobb mélységben alakuljanak.

A régi magyar nyíl szerepét a világháború előtt divatos lovasharcászatban a lovagló tüzérség és a lovas géppuskásosztatok vették át.

Az ősmagyarok jól tudták, hogy a csata eredményét csak a következetes üldözés teheti teljessé: „ha az ellenséget megszalasztják, mire sem ügyelve, kíméletlenül nyomulnak utánuk mindaddig, míg teljesen szét nem verik.”

Az ősmagyarok hadművészete számokban az alábbi képet mutatja:

A honfoglalást követő 85 év alatt, 899-től 984-ig, 43 hadjáratot viseltek, melyekről a külföldi krónikák

is megemlékeznek. Ezek legtöbbször a nyugatra, hat az Itáliába és nyolc a Balkánra való betörésből keletkezett. Hét ízben hatolnak át a Rajnán. A 43 hadjáratból csak nyolc végződik balsikerrel.

Figyelmet érdemel még, hogy valamennyi hadjárat támadó jellegű volt. Nyilvánvaló, hogy e szakszerűtlen támadásaink az akkori egész Európát ellenségünké tették s ennek dacára egyik ellenségünk sem kísérelte meg, hogy ellenünk nagyarányú offenzívát intézzon. Ez a tartózkodás a magyar fegyverek biztos fölényével magyarázható meg.

A magyar hadászat jellemzéséhez tartozik még annak megemlézése, hogy a felsorolt hadjáratoknak célja csak mellékesen volt a zsákmányszerzés, elsősorban az új haza megtartására irányultak azok. Honvédelem volt ez, offenzív módon végrehajtva.

A dél, kelet és észak felől letelepült délszlávok, bolgárok, bessenyők, oroszok, lengyelek és csehek ellen megvédték az új hazát a Kárpátoknak rengetegekkel borított, lakatlan, hatalmas hegykoszorúja. A hegyszorosokat gyepük: torlaszok, a határvidéket gyepüelvék — élmezőnyre, táborozásra és átvonulásra alkalmatlan széles területsávok — védték. De nyugat felől, a Duna mentén szabad volt az út, a germánság már akkor is — mint most is — kelet felé iparkodott terjeszkedni.

Az ősmagyarország vezérei ösztönös politikai és hadászati tudásukkal hatalmuk határait a magyar mesékből ismeretes Operenciáig — az Ober Ennsig — terjesztették ki. A hagyomány a népmesékben őrizte meg ama magyar vitézek hőstetteit, kik kalandozásokban az Operencián túljutottak.

Hadászati ösztöne súgta meg a magyarságnak, hogy a haza nyugati határát védő gyepüelve alakítására a Lajtától az Enns folyóig terjedő területet szemelje ki. Ez védte meg az itt letelepült Lél (Lehel) törzsét. Politikai ösztöne pedig megérezte, hogy a germán földön lejátszódó politikai viszályokat a nyugati határt biztosító offenzív vállalatokra ki kell használnia.

A külföldi forrásmunkákban foglalt adatok a magyarság „rettentő” harcmodoráról, valamint a Bölcs Leó császártól származó minősítésünk egyaránt bizonyítják a magyar katonának és a magyar felső hadvezetésnek az átlagon magasan felülemelkedő jelességét. Egyben érthetővé teszik, hogy a magyar az 1000 év előtti Európának a haditudomány számos ágában tanítómesterévé vált. A könnyű lovasság egész Európában magyar mintára alakult. Ez a tanítószerepünk addig tartott, míg az osztrák befolyás a magasabb hadvezetési tehetségünket el nem sorvasztotta, illetve annak érvényesülését meg nem gátolta.

Minthogy azonban a magyar népből a katonai őstehetség a világháború tapasztalatai szerint egyáltalában nem veszett ki, bizonyos, hogy most, Trianon után azokat a méltó magyar hadvezetőket is ki fogja termelni, kik az új honfoglalás nagy művét — remélhetőleg mihamarabb — megvalósítják.

2. Bulcsu

a) Magyar lovasbravúr 1000 év előtt.

A pogány magyar vezérek lovashadai a honfoglalást követő században bekalandozták a mai Németország, Belgium, Franciaország, Olaszország és a Balkán jelentékeny területeit. Félelmetes hírnevet szereztek maguknak az akkori „nyugat” előtt, melynek lakossága mindennapi imájába foglalta a magyar veszély elhárítását célzó könyörgését.

A X. század első felének majdnem minden évére jut valamelyik magyar támadó hadjárat, melyek mindegyike ragyogó lovasteljesítmény és mint ilyen, nagyobb méltatást érdemelne, mint aminőben eddig része volt. A magyar lovas seregek működési sugarukat szinte évről-évre növelve, mindinkább nagyobb távolságokra hatoltak. E vállalataik közül néhányat felémlítek annak bemutatására, hogy a „magyar” nevet mily messze vidékeken tették ismeretessé.

917-ben Baselnél átkelnek a Rajnán és a Vogezeken áthatolva, a Mosel és a Meurthe völgyét látogatják meg,

918-ban az Északi-tenger partvidékén Brémáig jutnak,

924-ben Lombardián keresztül száguldva, a déli Alpeseiken átkelnek és a Rhone völgyébe nyomulnak,

926-ban a világháború chamgapne-i csataterain átlovagolva, a Loire folyó mellékén zsákmányolnak,
 934-ben Konstantinápoly faláig kalandoznak,
 935-ben Lyon környékén való megjelenésükről emlékeznek meg a francia krónikák,

937-ben a világháború marnei csataterain túlhaladva, Dél-Franciaországban hadakoznak és innen az Alpeseiken át Itálián keresztül térnek haza, miközben egy kis vargabetűvel Róma környékét és az otrantói szorost is meglátogatják,

943-ban és 951-ben ismét Dél-Franciaországig jutnak, előbbi esztendőben azonban Konstantinápoly falait is látják.

954-ben Németországon és Belgiumon át nagyjából abban az irányban hatolnak Észak-Franciaországba, melyet majdnem 1000 évvel később, 1914-ben a német hadsereg a Marne-folyóig választott.

A nyugati irányban intézett magyar hadivállalatok 955-ben a Lech-menti csatával megszűntek, a Balkán azonban még ezután is tanuja volt a magyar lovasság fölényes harcmodorának.

Egykorú olasz, francia és német krónikák számot adnak a magyar nemzet e hadivállalkozásairól és ezek rettenetes hatásáról. Mi sem tagadhatjuk, hogy e nagyarányú hadakozásnak az offenzív honvédelem mellett még a zsákmányszerzés is volt a célja s hogy a magyar hadak fellépését a X. században nem a humanizmus irányította. Sajnos, hogy hiteles magyar forrásmunkák az 1000 év előtti időkből nem maradtak és így nem tanulmányozhatjuk részletesen e grandiózus lovasvállalatok katonai oldalát. A külföldi egykorú írások azonban meglehetősen pontossággal megemlítik,

hogy a magyar lovashadak az egyes években mely városokig jutottak. Ez különben természetes, mert a magyar betörések a nyugati nemzetek akkori állami életének megnyilvánulásait, védelmi berendezéseit, kereskedelmét, stb. gyökeresen felforgatták. Nekünk e vállalatok emberéletpusztulással kapcsolatos zsákmányszerzést jelentettek, a külföldön azonban városok és vidékek pusztultak el, a lakosság jóléte ingott meg mindazokon a helyeken, ahol a magyarok megjelentek. E látogatások maradandó emléket hagytak ott s ezeket az egykorú történetírók megörökítették.

Katonai nézőszögből tekintve, legcsodálatosabbnak a 937. évi nagy portyázás látszik, mellyel katonai és lovas vonatkozásban még ma is érdemes foglalkozni, mert ily óriási arányú lovasvállalkozást a haditörténelem sem azelőtt, sem azóta nem ismer s emellett Attila itáliai hadjárata, vagy a mongol betörések el-
törpülnek. Ez a magyar portyázás fényesen bizonyítja, hogy 1000 esztendő előtt nemcsak a magyar lovasharcmodor, hanem a magyar hadvezetési művészet is a tökéletesség tetőpontján állott.

A X. század pogány magyarságának legnagyobb hadvezérét — a honfoglaló Árpád fejedelmen kívül — Bulcsu törzsfőnökben kell tisztelnünk. Kül- és bel-
földi forrásművekből azt következtethetjük, hogy legalább a 937., 938., 943., 954. és 955. évi hadjáratokban ő volt a magyar hadak vezére.

Egészen biztos, hogy 954 és 955-ben ő vezetett. A 937. évi hadjárat a tervezésben annyi rokonvonást tüntet fel a 954. évvel, hogy az előbbit is Bulcsu művének kell tartanunk. Tudjuk továbbá egy XI. századbeli görög történetíró művéből, hogy „a magyarok

mindaddig nem szűntek meg a (görög) birodalomba ütni, míg fővezérük, Bulcsu, Konstantinápolyba nem jött”, hol Konstantin görög császárral szerződést kötött. Ez minden valószínűség szerint 948-ban volt. Tudjuk végül, hogy a szerencsétlen kimenetelű augsburgi csatában (955) Bulcsu vezette a magyar sereget.

Bulcsu a Dunántúl, a Balaton vidékén elhelyezkedett magyar törzs főnöke volt. Az említett hadjáratokat minden valószínűség szerint a Dráva torkolata körül letelepült Botond-törzs harcosaival és a Kis-Magyar-Alföldön tanyázó Lél (Lehel) törzs lovasaival együtt hajtotta végre. Utolsó hadjáratában (955-ben) még két másik törzs vezérét is említik a krónikák.

Bulcsunak 937. évi (első) és 955. évi (utolsó) hadjáratát az alábbiakban részletesebben ismertetjük. A közbülesőket csak nagy vonásokban vázoljuk.

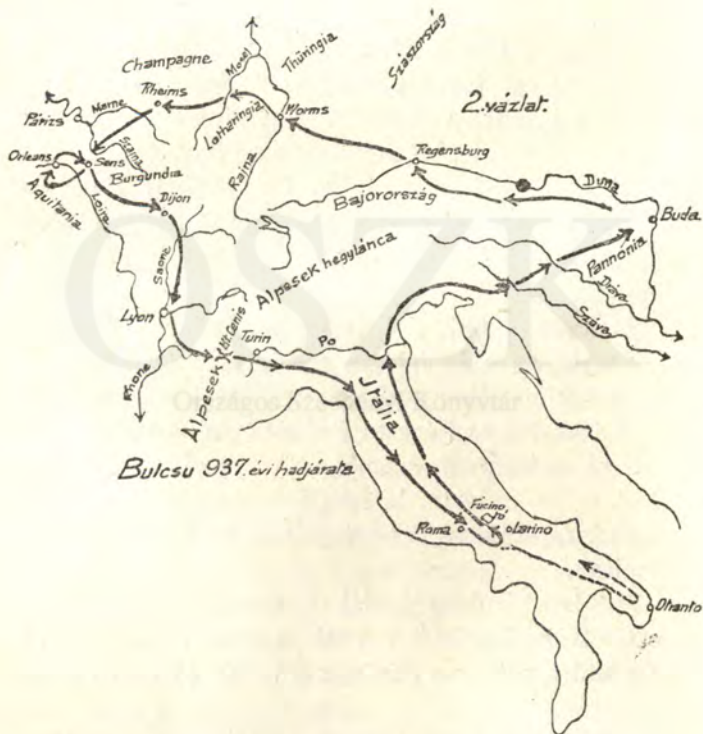
A 938. évi hadjáratot Bulcsu Németország ellen, az Ottó császárral szemben feltámadt bajorokkal szövetségben intézte. E hadjáratban a magyar hadak Szászországban, Thüringiában és Wesztfáliában harcoltak.

943-ban Bulcsu hadai a Balkánra törtek. Elpusztították Thráciát s csak akkor hagyták el a hadszíntért, mikor a görögök a békét (5 évre) megvásárolták.

954-ben Bulcsu lovassága Dél-Németországon száguldott végig, március 19-én Wormsnál átkelt a Rajnán, Lotharingiába hatolt, majd északnak vett irányt, pusztított Belgiumban (Maastricht, Brabant), Franciaország északi részében (Cambrai,

Laon, Rheims, Chalons), majd dél felől az Alpeseket megkerülve, Itálián át tért haza. Cambrainál Bulcsu unokaöccse elesett, amin Bulcsu annyira felindult, hogy e várat megrohanta, de a város felgyújtásán kívül, egyéb eredményt nem ért el.

Most áttérünk a 937. évi hadjáratra.

A 937. évről külföldi források alapján azt tudjuk, hogy a meghatározhatatlan nagyságú magyar had — az akkori magyar lakosság létszáma után kombinálva, talán 8—10.000 lovasnyi sereg, Bulcsu vezér-

lete alatt — a Duna mentéről indult meg, a mai Ausztrián, Bajorországon és Württembergben áthaladt, a Rajnán Wormsnál március hó közepe felé átkelt és még ebben a hónapban Lotharingián át Rheims városa elé ért, melynek közelében levő apátságból, mint központból a Champagne-t elpusztította. A magyarok innen dél felé vették útjukat. A Marne-folyón Coulommiers közelében keltek át, elővédjük már március 24-én a Szajnától délre fekvő Sens városa előtt egy kolostort felégetett. Majd a Loire-folyó átlépése után Dél-Franciaországban kezdtek zsákmányolni, de túlerős ellenséges hadak elől Orleansnál hamarosan a Loire északi partjára húzódtak vissza. Burgundia elpusztítása után Dijon felé vettek irányt, aztán a Saone-folyó mentén délfele fordultak, a déli Alpesekeket a M. Genèvre vagy Mt. Cenis hágón átlépték s Piemontba érve ismét délnek vettek irányt. Az Appenninek hegyláncát maguk mögött hagyva, Róma felé vonultak, megjelentek Capua előtt, elfoglalták Larino, Benevent, Sarno és Noli városokat s egy csapatuk az otrantói szorosig nyomult. Larino felől gazdag zsákmánnyal indultak hazafelé, azonban a lesállításban levő ellenség a Fucino-tó vidékén a zsákmányt tőlük elragadta, maga a magyar lovashadtest az ily hosszú hadjárat után bizonyára erősen megcsökkent létszámban, de háborítatlanul hazatért.

Nézzük e vállalat katonai oldalát.

A források szerint a magyar hadak március második felében a Champagne-ban tartózkodtak. Ebből következik, hogy a magyar haza földjéről újév körül kellett elindulniok s hogy a korábbi vállalatok által

már ismételten elpusztított német földön gyorsan átvonultak. Minden valószínűség szerint a nyár elején a Loire vidékén és Burgundiában tanyáztak, az alpesi hágókat az erre legalkalmasabb időben, a nyár derekán mászhatták meg — alföldi lovakkal, az őszt Itália déli részében töltötték és a tél beállta előtt hazatértek.

A megtett út, fentiek szerint tavasztól-télig, kereken 5000 km!

Ha tehát a magyar csapatok mindennap menettek volna, akkor 9 hónapon át napi 20 km-es menetteljesítménnyel kellene számolnunk. De őseink nemcsak sétalovaglásokat végeztek, hanem harcoltak is, rossz ösvényeken, nehéz hegyi átkeléseket hajtottak végre, nagy folyamokon keltek át, bizonyára nem hidakon, mert ilyenek aligha voltak, vagy pedig erődített városok körletében feküdtek, mely megostromlására ostromszer hiányában és az időveszteség miatt sem vállalkozhattak. A régi források megemlítik, hogy a magyar lovasság kisebb vizeken átúsztatott, nagyobb folyamokon azonban bőrcsónakokon kelt át. Ez azt bizonyítja, hogy az ősmagyarok málhás lovakra rakott hídkészletekkel indultak hadjárataikra. Fentiekből ered, hogy a magyarok hatalmas menetteljesítményeket végeztek, melyeknek napi átlagát legalább is 40 km-ben szabhatjuk meg. A nagy menetek, az akadályok (folyók, hegység) kizárják azt, hogy csapatvonatot, szekereket vittek volna hazulról magukkal, különben is a könnyű, mozgékony kocsi csak egy későbbi kor vívmánya volt.

A 937. évi vállalatra való korai indulás azt igazolja, hogy a portyázás elejétől-végig tervszerűen

történt. Ugyancsak tervszerűség látszik abból, hogy a nyugat felé való menetet az Alpesektől északra, a hazatérést az Alpesektől délre hajtották végre. Bizonyára azért, mert a magyar csapatokat a veszély mindig a visszatéréskor fenyegette. Az ellenség ugyanis a korábbi vállalatokban szerzett tapasztalatok szerint a nyílt szembeszállást kerülte, de minden alkalmat felhasznált, hogy a zsákmánnyal hazatérő magyar hadat valamely leszállásból törbe ejtse. Különbén ez 937-ben is megtörtént, közvetlenül a hazafelé vezető út elején.

Kétségtelen, hogy a magyar lovashadtestnek ily 5000 km-es vállalkozása oly teljesítmény, melynek a hadtörténelemben párja nincs.

Mi volt a cél? Csupán zsákmányszerzésre nem gondolhatunk, mert például a Franciaországban szerzett zsákmány elvitelére és hazahozatalára nehézkes szekereken az Alpeseken át alig lehetett számítani. Aranyat és ezüstöt málhás lovakra lehet rakni, de egyebet már bajosan. Inkább arra kell gondolnunk, hogy a harcias erények ébrentartásának szükségessége, valamint a haza földjének offenzív módon való megvédelmezése — a lehetséges ellenfél megrettentése útján — is közrejátszott.

Azt tudjuk, hogy a magyar sereg nem egyetlen útvonalon mozgott, hanem erős rajokat bocsátott előre és oldalt, némelykor többnapis távolságra is. Ez a rendszabály nemcsak a könnyebb zsákmányszerzés, hanem a katonai felderítés és biztosítás céljait is szolgálta, egyben megkönnyítette az élelmezést is. Minden csapat azonkívül hírszerzőket is küldött előre, kik az ellenség

mozdulatait idejében közölték. Az összeköttetést az egyes távoleső csoportok között tűzjelekkel tartották fenn.

Mindezeknek a katonailag kiváló rendelkezéseknek természetesen az ellenség látta kárát, mert a pusztítás sohasem egy útvonal mentén, hanem széles övben történt.

Honnan vették őseink az ily óriási vállalat megtervezéséhez szükséges földrajzi ismereteket, mikor térképekkel és földrajzi útleírásokkal nem rendelkeztek? Honnan szerezték azt a magasabbrendű hadászati tudást, melyet a több ezer lovasból álló hadtestnek közel egy esztendőn át, idegenben, ellenség közepette, az anyaországgal való minden összeköttetés megszűnésével a legkülönbözőbb terepen való vezetése igényelt? Vajjon milyen volt az 1000 év előtti magyar lóanyag, mely ily bámulatos teljesítményekre volt képes, stb.?

E kérdésekre ma már nem lehet kielégítő módon válaszolni. Az bizonyos, hogy Bulcsu páratlan lovasvezér volt. Örökség gyanánt reánk maradt a magyar lóanyag kiválósága, a magyar huszár hősiessége. Az 1000 év előtti eredmény igazolja, hogy a kellő földrajzi ismeretek és a hadvezéri magasabb tudás megvoltak s bizonyítja, hogy a magyarság katonai téren oly őstehetséget képvisel, mely nemcsak jó és vitéz katonákat, hanem jeles vezéreket is termel.

E katonai vezéri tehetség kifejlesztésére most tág terünk van és hisszük, hogy a jó sors e tehetség gyakorlati bemutatására a jó alkalmat a kellő időben megadja.

b) Az augsburgi hadjárat.

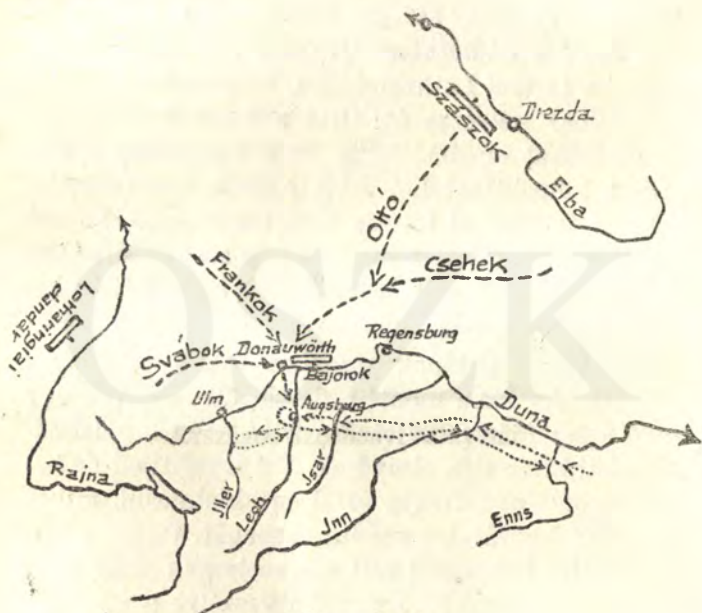
A tragikusan végződött 955. évi augsburgi hadjárat előzményei a következők voltak:

Midőn a 954. évi hadjáratban Bulcsunak a bajorokkal szövetséges serege Wormsnál a Rajnát átlépte, hogy a hadszíntért Ottónak rajnántúli tartományaiiba (a mai Lotharingiába, Belgiumba és Franciaországba) helyezze át, Ottó a bajorok ellen fordult és azokat meghódította. Ez a körülmény a Magyarország külpolitikai helyzetét nagyon megrontotta. Az Enns folyón túl immár nem barátságos, hanem ellenséges ország lett a magyar nép szomszédja. Ennek első hatása az volt, hogy Bulcsu hada Itálián keresztül volt kénytelen hazatérni.

954 végén Ottónak azonban újabb nehézségei támadtak. Az Elba mentén letelepült szlávok egy lázadó szász főúr felbujtására Ottó nagy birodalmának keleti határaitra támadtak. Ezt a politikai és katonai fordulatot akarta Bulcsu kiaknázni, mikor 955-ben új hadjáratra szánta el magát. Úgynevezett „praeventiv” háborúról volt szó, mely az ország nyugati határait fenyegető germán veszélyt a magyarságra legkedvezőbb politikai és katonai pillanatban akarta elhárítani.

Bulcsu 955 tavaszán követséget küldött az Elbamenti szláv fronton tartózkodó Ottó udvarába. E követségnek tulajdonképpen politikai és katonai hírszerzés volt a feladata. Miután e dolgát elvégezte, barátságos nyilatkozatok váltása után hazatért. Bizonyára úgy látta a követség, hogy Ottó haderőit a szlávok lekötik s hogy a bajorok Ottó uralmát kelle-

metlennek találják, a háború megindítására tehát itt a kedvező alkalom. Kétségtelen, hogy a helyzet ily megítélése alapján törtek az Enns mellett felkészült magyar hadak 955 június végén a Duna mentén Bajorországba.

Az augsburgi hadjárat vázlatja

.....→ Bulcsu - } hadművelete
 ----→ Anémetek }

A magyar sereg létszámáról biztos adatunk nincs. Bizonyos következtetéseket vonhatunk azonban abból, hogy Bulcsu eddigi — politikai szempontból kevésbé fontos — hadjáratait három törzs (Bulcsu, Lél és Botond) hajtotta végre, míg 955-ben a német krónikák még 2 más törzsfőnököt is említe-

nek, következtethetünk még abból, hogy az elszenvedett magyar veszteség katasztrofális hatása — a magyar lovaskatonák jelentékeny százalékanak pusztulása — a germánság ellen intézett hadivállalatok beszüntetését eredményezte. Egyes német krónikák a hadjáratban 100.000 magyar harcost is említenek. Ennyi bizonyára nem volt, de azt állíthatjuk, hogy e hadjáratban a legjobb magyar vezér alatt legalább is a magyar törzsek nagyobb része (8-ból 5), mintegy 30—40.000 lovasnyi sereg vett részt s hogy e haderőnek kétharmad—háromnegyed része Augsburgnál harcolt, míg a többi felderítő, biztosító és portyázó szolgálatot végzett. Azt tudjuk, hogy a magyar lovas-hadak Bajorországot a Dunától az Alpesig eláraszították, jelentékeny erejű csapatok — talán Botond törzsének lovasai — az Iller folyóig hatoltak és hogy más magyar lovasok a Felső-Dunáig portyáztak. Ezek biztosították a magyar hadak zömét, mely Augsburgnak vett irányt.

Önként felmerül a kérdés, hogy a kiváló magyar vezér miért fordult Augsburg ellen és miért nem kereste a találkozást Ottóval, akit a betörés pillanatában a Dunától északra fekvő területen tudott? Ennek azonban megvoltak a maga okai. Augsburg, abban az időben jelentékeny város és vár, székhelye volt Ulrik püspöknek, Ottó legjelentékenyebb bajorországi hívének. A magyar sereghez csatlakozott egyik bajor herceg Bulcsunak Augsburgot, mint a bajorországi ellenállás fészékét jelölte meg. E vár el-este után esetleg a bajorok a magyarokhoz csatlakozhattak volna. Végül Augsburg birtokában Bulcsu fedezett háttal fordulhatott volna észak felé, a Felső-

Duna völgyének, Regensburgnak, Donauwörthnek, vagy Ulmnak, ahonnan Ottó hadainak megjelenését várhatta. Természetesen mindennek előfeltétele volt, hogy Augsburg ne lassú ostrommal, hanem gyors rajtaütéssel foglaltassék el. Bulcsu rajtaütésre gondolt, mikor 955 augusztus 8-án seregével Augsburg falai előtt megjelent.

Mi volt a németek haditerve? A magyar sereg betörésére a bajor hadak az országot kiürítették és a Felső-Duna mögé, Regensburg—Donauwörth vonalába húzódtak vissza, egyben jelentették Ottónak a déli hadászati szárnyán felbukkant veszélyt. Ottó valóban válságos helyzetbe került, melyből csak erélyes és gyors ellentámadással lehetett kimenekülni, hacsak a Rajna mögé nem akart meghátrálni.

Ottó, a német történelem e jelentékeny alakja, jó hadvezér volt. Haditerve abban csúcsosodott ki, hogy a szász hadakat az Elba mentén a szlávokkal szemben visszahagyja, míg ő maga a birodalmi dandárral a Felső-Duna mentén, Donauwörthnél vonul fel, ide rendeli az egyes tartományok kontingenseit — a sváb, frank és cseh dandárokat — és ezekkel, valamint az ugyancsak a Duna mentére visszahúzódtott bajor dandárokkal együtt ellentámadásba megy át. A lothringiai dandár ezalatt a Rajna mentén foglal állást és itt megakadályozza, hogy a magyar hadak a rajnántúli területekre törjenek be.

E haditerv alapján tehát 8 dandárba (1 birodalmi, 3 bajor, 2 sváb, 1 frank és 1 cseh dandárba) tagozott jelentékeny német haderő vonult fel a Felső-Duna mentén és augusztus első napjaiban az ellentámadó hadműveletre készen állott. A német

haditerv egyszerű, világos és helyes volt. Más lapra tartozott, vajjon a német lovasság haremadora a magyaroknál szerzett tapasztalatok alapján javult-e annyira, hogy az ellentámadás harcászati sikerében bízhatson. Ottó — sajnos — jó harcásznak is bizonyult. Eltanulta a magyaroktól a lovasságnak harc-vonalakba való tagozását, a mozgékonyt és azt, hogy miként lehet a veszedelmes magyar nyílzápor ellen védekezni.

Mint említettük, a magyar sereg augusztus 8-án megjelent Augsburg előtt és azt mindjárt megrohanta. A meglepetés azonban nem sikerült, a várőrség a rohamot visszaverte. A magyar sereg másnap megújította a támadást s ez alkalommal már némi kezdetleges ostromszereket is — kötélhágcsókat és létrákat — használt. Német írások szerint a magyar rohamoszlopok ekkor már nem a megszokott lendülettel törtek a várra, a magyar vezéreknek érelyes eszközöket kellett a csapatok előrekergetésére alkalmazni. Ezt elhíhetjük. Bulcsu nemcsak jó, hanem kemény vezér is volt, amint ez a neki adott „vér” jelző is (Vérbulcsu) mutatja.

Ezt a második rohamot a magyar vezérek nem küzdötték végig. Bajor oldalról jelentést kaptak, hogy Ottó serege Donauwörth tájékán már átkelt a Dunán és a Lech bal (nyugati) partján Augsburg felé tart.

Bulcsu erre félbeszakította az ostromot. Podgyászát fedezet alatt Augsburgtól délre visszahagyta és a körülfoglalás megszüntetése mellett egész haderejével északnyugati irányban a német sereg felé vonult, hogy azzal a döntő csatát megvívja. Itt valami

hibának kellett történnie, mert Augsburg védőrsége, Dietpold vezetése alatt az éj folyamán a várból zavartalanul kivonult és Ottó seregéhez csatlakozott. E csata lefolyásából kell következtetnünk, hogy a magyar sereg két oszlopban nyomult elő, a főerő Augsburgtól északnyugat felé, egy hadoszlop (valószínűleg az Augsburg keleti szegélyén állt csapat) pedig a Lech folyó völgyében észak felé. Utóbbi hadoszlopnak az ellenség megkerülése volt a feladata.

Az augsburgi csata szemléletes vázlatja

Augusztus 10-én Augsburgtól északnyugatra félnapi járőföldre találkozott a csatarendben előnyomuló két sereg. Ottó óvatos volt. Hadállását egy cserjés, fákkal borított magaslaton választotta, mely a

magyar lovasság nyílharcára (a fák miatt) és manővrozására kevésbé volt alkalmas. Serege öt harcvonalban alakult. Elül a bajorok három dandára s e mögött a frank dandár állt. A középső harcvonalat alkotta a birodalmi dandár s itt tartózkodott Ottó. E mögött foglalt állást a svábok két dandára. Leghátul voltak a csehek, kik a sereg podgyászát fedezték.

A csatát a magyar megkerülő hadoszlopnak a Lech folyó felől intézett meglepő rohama vezette be. Ez kezdetben hatalmas sikert hozott. A németek utolsó harcvonala: a podgyász fedezésére hivatott cseh dandár megfutamodott, ugyancsak meghátrált a következő, 2 sváb dandárnyi harcvonal, a podgyász a magyarok kezébe került. Ekkor Ottó a legelső harcvonal mögött álló frank dandárt rendelte hátra a csatarend helyreállítására s ezzel meggyöngítette a magyar fősereggel szemben álló frontját. A frank lovasság rohama kicsikarta a magyar megkerülő hadoszlop kezéből a győzelmet. Ez a magyar hadoszlop valószínűleg Augsburg felé ment vissza, anélkül, hogy a német sereg üldözte volna. Ehelyett rendezkedett s most a magyar fősereg ellen fordult.

A magyar csatavezetés elkövette azt a hibát, hogy nem rendelte a megkerülő oszlop támadásával egyidejűleg a fősereget is rohamra. Talán az áttekinthetetlen terep e csatamozzanat megfigyelését megakadályozta, vagy a német sereg magaslati állása a magyar rohamra nem volt kedvező. Bárminő okból történt a kedvező alkalom elmulasztása, a német sereg a válságot megúsztta és a megtörtént rendezkedés után maga ment át a támadásba.

Az összecsapás a német fegyverek győzelmével végződött. Irják, hogy a magyarok íjjaikat a fás terület és a nedves időjárás miatt nem tudták használni. Bizonyos, hogy az augsburgi kétnapos ostrom sikertelensége sem emelhetette harci kedvüket. Másrészt Ottónak mozgékony harcvonalakban harcoló lovassága is ügyesen kivédte a magyar ellentámadásokat. Rövid, de heves és mindkét félre veszteségteljes kézitusa után előbb a magyar jobbszárny — meglehetősen rendezett állapotban — megfordult és Augsburg falai alatt a várostól délre a Lechnek vágta az utat. Aztán meghátrált a balszárny is a német lovasság erélyes üldözése közben. Válságosra fordult a magyar sereg sorsa a Lech folyón való átkelés közben. A rend itt teljesen felborult, sokan a vízbe fulltak.

Ottó még a csatatérről intézkedett, hogy a visszavonuló magyar sereg útját az Isar és az Inn folyó mentén a csehek és morvák elállják, míg ő maga egész seregével a legkíméletlenebb üldözésre indult. Valószínűleg a következő napon, augusztus 11-én az Isar mentén pusztult el a magyar sereg zöme. Az itt vívott utóvédharcokban a németek győztek. Itt, vagy pedig az Inn mellett esett fogságba Bulcsu, Lél és még egy harmadik magyar vezér. A magyar sereg maradványai valószínűleg az Inn folyónál mentek tönkre. Elveszett az Augsburgnál visszahagyott magyar tábor is.

Az elfogott magyar vezéreket a németek Regensburgba vitték és felakasztották. A monda szerint csupán „hét gyászmagyar” került volna haza, mint a nagy vereség hírhozója. Az mindenesetre áll,

hogy a magyar sereg túlnyomó része ez alkalommal elpusztult. Ez a hatalmas vérveszteség és a legjobb magyar vezér halála magyarázza azt meg, hogy miért hagytak fel őseink a Nyugat felé intézett válllatokkal.

*

Az augsburgi hadjáratban két jeles vezér, Bulcsu és Ottó került egymással szembe.

Haditerveikben nem találhatunk kifogásolni valót. A magyar vezérnek azonban nem volt szerencséje. Augsburg megrohanása nem sikerült. Ottó nagyon is gyorsan jelent meg Augsburg közelében, ami Bulcsut arra készítette, hogy a már kétnapos harcban kifáradt seregét Ottó frissebb hadával szembeállítsa. Nem tartotta a magyar vitézséggel és a maga vezéri hírnevével összeegyeztethetőnek, hogy Augsburgról kelet felé kitérjen. Ebből az elhatározásából keletkezett a döntő csata. Itt csak az tűnik fel, hogy Augsburg megfigyelésére Bulcsu nem hagyott vissza elegendő erőt s ezért a vár védőrsége csatlakozhatott Ottó seregéhez.

A csata tervezésében sem hibáztathatjuk Bulcsut. Megkerülő hadoszlopa tényleg az ellenség háta mögé került és annak hátsó harcvonalait: a német sereg felét rendetlenségbe hozta. Itt volt a pillanat a csata eldöntésére. A magyar sereg zömének most kellett volna közbevágni. Ez nem egészen világos okokból elmaradt, Ottó összeszedte magát és ezzel megnyerte a csatát. A magyar visszavonulás pánikszerű tüneteket mutat, ami különben háromnapos harc balsikere után könnyen megérthető.

Elismeréssel kell adóznunk — katonai szempontból — a német sereg kíméletlen üldözésének, mely a csata elvesztését a magyarokra nézve a hadjárat elvesztésévé változtatta. De talán még sem veszett volna el minden, ha Bulcsu vezér fogságba nem esik. E jeles vezér pusztulása tette a katasztrófát teljessé.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

3. Szent László

Az Árpád-házból származott nagy királyaink közül hadvezéri tehetségben legjobban Szent László magaslik ki. Az ő közel negyedszázados hadvezéri pályájának ragyogó hőstetteit nem egykorú hadműveleti okmányok, hanem legendák és utólag megírt krónikák hagyták az utókorra. Utóbbiak a nagy hadvezér hadászati működésének katonai alapon való megírására csak korlátozott mértékben alkalmasak. Nyujtanak azonban egy feltétlen bizonyosságot, még pedig azt, hogy Szent László a katonai erényeiről híres magyarság egyik legjelentékenyebb katonai egyénisége. Gyönyörű haditetteit a népmondák természetesen a személyes katonai vitézség hangsúlyozásával örökítették meg. De Szent Lászlóban nemcsak a rettenthetlen hős és a feddhetlen keresztény lovag mintaképét kell látnunk, hanem korának egyik legtehetségesebb hadvezérét is. Ebből a nézőszögből iparkodunk az ő vezéri nagyságát méltatni.

*

Történetíróink műveiben Szent László hadjáratainak számára és megtörténtének idejére (évére) nézve némi eltérések mutatkoznak. Legfontosabb hadjáratait azonban minden forrás nagyban egybe-

hangzóan adja elő s ezek elegendő támpontot nyujtanak e szent király hadvezéri egyéniségének meg-rajzolásához.

László serdülő ifjú korában résztvehetett atyjának, a „bajnok” Béla királynak utolsó hadjáratában, melyet 1063-ban a németektől támogatott Salamon ellen vívott. Erről ugyan bizonyítékunk nincs, de valószínű, hogy a rendkívül gondos nevelésben részesült Lászlónak a magasabb katonai tudományokban való gyakorlalti oktatását édestyja, a kiváló hadvezérnek bizonyult Béla nem hanyagolta el.

Biztosan tudjuk azonban, hogy László herceg 22 éves korában, 1068-ban az úzok felett aratott kerlési (cserhalmi) győzelemben mint alvezér fontos szerepet játszott.

1071-ben harcolt Belgrád megvívásánál.

1074-ben a Salamon ellen vívott mogyoródi csatában aratott diadal elsősorban az ő nevéhez fűződik. Ugyanebben az évben a német betörés sikeres kivédésében is része volt.

1079-ben — már mint király — visszaverte a nyugati határon betört német sereget.

1080-ban a görög birodalom északi részében, a mai Szerbiában eredményesen hadakozott.

1082-ben újból a németek ellen viselt hadat.

1085-ben a kúnokra mért megsemmisítő csapást.

1090-ben hadaival Szlavóniát — Zágráb vidékét szállta meg.

1091-ben Horvátországot és Dalmáciát harc árán hódította meg és ezután az Erdélyen át a Tiszáig hatolt kúnokat verte tönkre.

1094-ben Lengyelországban harcolt. Ez volt az utolsó háborúja, 1095-ben elhunyt.

Szent László tehát 1068-tól 1094-ig 11 hadjáratban vett részt al- és fővezéri minőségben. Mindezek a hadjáratok a magyar fegyverek győzelmével végződtek. Ez az eredmény már egymagában véve László kiváló hadvezéri képességciről tesz tanuságot.

Most pedig áttérünk néhány hadjáratának ismertetésére, hogy a hadiesemények alapján Szent Lászlót mint hadvezért jellemezhesük. Adataink az 1079., 1080., 1082., 1090. és 1094. évi hadjáratokról — katonailag — oly hézagosak, hogy ezek leírását mellőzzük.

*

Az 1068. évi hadjárat abból keletkezett, hogy a bessenyőktől nyugat felé szorított és új hazát kereső úzok (fekete kúnok) Moldva felől főerejükkel a borgói hágón, kisebb hadoszlopokkal valószínűleg a tölgyesi és gyimesi szoroson is Erdélybe törtek. Miután itt, a Felső-Maros és a Szamos völgyén rabolva végigszáguldottak, áttörték a meszesi (szilágysági) gyeput: határtorlaszt és ezután a Nyírségbe s Biharban az Érmellékre hatoltak.

A katonai helyzet megítéléséhez tudnunk kell, hogy Nagy-Magyarország határterületei ekkor még gyéren lakottak voltak. A magyarság a honfoglalás harcainak elmúltával a nagy és kis magyar Alföldön telepedett meg és telepeinek biztosítása céljából a környező hegységekből idevezető kevés utat eltorlaszolta. Ezeket az erődítéseket pótló torlaszokat és akadályokat nevezték gyepűnek. E gyepűktől a határhegységig terjedő, nagyobbára erdőségekkel borí-

tott lakatlan vidék alkotta a „gyepüelvét”. A keleti gyepükön innen, a Tiszántúl a Marostól északra és Felsőmagyarországon Ungtól Trencsénig, 15 vármegyére terjedt Géza és László hercegek birtoka, melynek székhelye Biharvár volt. A hercegekre hárult adott esetben a keleti és északi gyepük védelme. A Tizsáninnen és Dunántúl elterülő 30 vármegyében Salamon király parancsnokolt. Az úzok betörése tehát a hercegek birtokát érintette. A támadás időpontjában csupán László volt Biharváron. Valószínű, hogy Lászlótól eredt az 1068. évi hadjárat terve, mely odairányult, hogy Salamon a Duna mentéről és Géza herceg a Tisza mentéről hamarosan összeszedhető hadai (vármegyei zászlóaljai) Lászlónak bihari csapataival együtt Biharvárnál gyülekezzenek s aztán innen a Berettyó, vagy a Sebeskörös völgyén át a Nyírségben garázdálkodó úzokat délre megkerülve, azoknak visszavonulási útját a meszesi gyepünél (ami alatt Dés—Zilah környékét a Szamos völgyével együtt érthetjük) elvágják.

A tervezett megkerülés sikerült. A magyar sereg, talán 10—15 zászlóalj, a Berettyó völgyén és a Szilágyságon át a Szamos völgyét a meszesi gyepünél hamarabb érte el, mint a foglyokat és zsákmányt magával hurcoló s ezért lassabban hátráló ellenség. Ez azonban neszt vette a megkerülésnek, idejében elhagyta a Szamos völgyét és a Kővárvidéken, aztán a Lápos völgyén át iparkodott a magyar seregnek kitérni. Erre a magyar had egyelőre a Kolozsvár és Dés között fekvő Doboka várához vonult, hogy az úzokra üthessen, ha azok ismét a Szamos völgyébe térnek vissza. Ezek most a Lápos hegységen át Beszterce

felé vettek irányt, de a hírszerzők által értesített és idejében üldözésre induló magyar sereg elővédje a mai Kerlésnél (Szolnok-Doboka és Beszterce megye határában) utólérte és megállásra készítette az ellenséget s másnap, mikor a magyar főcsapat is beérkezett, az úzoknak a kerlési meredek magaslaton foglalt állását átkarolólag megtámadta és elfoglalta. A krónikákból következtethetni, hogy az elővédet László herceg vezette. A döntő ütközetben László, az „erőskarú, oroszlánizmú, magas természetével más emberek felett fejjel kimagasló, gyönyörű ábrázatú” ifjú hős az első rohamban „a legerősebb pogányok közül egymaga négyet ölt le, az ötödiktől nyíllal nehéz sebet kapott, de azután azonhelyt megölé”. A csatát követő erélyes üldözésben mentett meg László egy pogány által elrabolt magyar leányt, miután ezt a pogányt párviadalban legyőzte.

Az úzok megsemmisítő vereségét legjobban bizonyítja az, hogy nevük e csata óta a történelemben nem szerepel.

Magyar részről a nagyarányú, mesteri hadászati megkerülésben, majd a csatateri harcászati átkarolásban, végül a csatát követő legerélyesebb üldözésben jeles vezér kezét kell látnunk. Ez a kéz csak Szent Lászlóé lehetett.

*

1071-ben a görög császárral hűbéres viszonyban álló bessenyők Belgrád mellett a Száván át a szerémségi Valkó megyébe törtek, azt kirabolták s aztán a Belgrádtól délre fekvő telepeikre háborítatlanul hazatértek.

Megtorlásul Salamon király Belgrád görög végvár feldúlását határozta el és e hadivállalatban való részvételre Géza és László hercegeket is felszólította. Ezek természetesen engedelmeskedtek.

A magyar hadak Szalánkeménél gyülekeztek, innen a Száva torkolata felé nyomultak, majd a „kénköves görögtüzet” alkalmazó ellenséges hajóhad leküzdése után áthajóztak a Száván és körülférfolták Belgrádot. Miután a bessenyők felmentő seeregét János soproni ispán tönkrevverte, a magyar had az ostromhoz fogott. Ehhez a magyarok 8 fabástyát építettek, 8 faltörő kost állítottak munkába stb. Kéthavi rendszeres ostrom után elesett az alsó város, mire a fellegvárba szorult védőrség szabad elvonulás mellett megadta magát.

Ez a folyóátkeléssel és dunai „vízi” csatával kapcsolatos ostrom azt bizonyítja, hogy a magyar hadművészet ezen a téren is magas fokon állt. A sikert oroszlánrészben a hercegnek kell tulajdonítanunk, ami a csapatok magatartásában is megnyilvánult. Ez Salamon király féltékenységét annyira felkeltette, hogy a zsákmányt a hercegek rovására igazságtalanul osztotta el. Ez volt a kiindulópontja a király és a hercegek között kitört viszálynak, amely végül is 1074-ben fegyveres mérkőzéssé fajult.

*

Az 1074. évi hadjárat története a következő: A király huzamosabb és éles tárgyalások után 1073-ban a hercegekkel megállapodást kötött, hogy 1074 április 24-ig nem fog ellenük fegyvert. Erre az időpontra mindkét fél harcrakészen akart állani.

Salamon német és olasz zsoldosokról gondoskodott, Géza pedig László öccsét külföldre küldte, hogy a bekövetkező mérkőzéshez segítséget kérjen. Mialatt László Ottó olmützi morva hercegnél a segítséget kieszközölte s egyben felsőmagyarországi vármegyéinek hadait Trencsén vidékén felvonultatta, Salamon felhasználta László távollétét s Szekszárdnál készen álló seregét még a fegyverszünet lejárta előtt a Biharban tartózkodó Géza ellen vezette. Utóbbi e meglepő támadás következtében csak négy tiszántúli megye zászlóaljait tudta összeszedni s így a Tiszán Szolnok alatt, Czibakházánál átkelt túlerős királyi sereg ellen nem fordulhatott, hanem a harcot elkerülendő, László herceg csapatai felé vett irányt és ezért a Dorogma és Egyek között levő Tisza-átjárón akart elmenekülni. De már nem tudott a Tiszán átjutni, mert a király üldöző serege utólérte. A két fél február 26-án Karcagtól északra ütközött meg, ahol Géza, miután hadának háromnegyedrésze tőle elpártolt, súlyos vereséget szenvedett. Kevés hívével a szándékolt átkelési helytől délebbre, Tiszafürednél lépett át a Tiszán, honnan Vácnak vett irányt, hogy a segítséget hozó László herceggel egyesüljön.

Ez volt a hadjárat első időszaka, mely hadműveletileg így jellemezhető: László herceg felsőmagyarországi hadainak Trencsén vidékén való felvonulása folytán Salamon a belső hadászati vonalra került; ezt az előnyt a fegyverszünet megszegésével kihasználta s Géza kis, 4 zászlóaljnyi hadát a Tiszántúl meglepte és szétverte. Ezután a László és az Ottó morva herceg hadai által képviselt második, erősebb ellenséges csoport ellen fordult.

Mint említettük, László herceg morva segélyhadat hozott magával, de megvolt benne a hadvezéri óvatosság, hogy a felső megyék zászlóaljait még a fegyverszünet lejárta előtt gyülekeztette, úgy, hogy 11 zászlóaljjal léphetett fel a király ellen. Midőn március 12-én Vácra ért, csatlakozott hozzá Géza csekélyszámú csapatával. Vácról indultak meg Cinkota felé, hogy a Gödöllő felől közeledő Salamon ellen a döntő ütközetet megvívják. A királynak a tiszáninneri és dunántúli megyék hadai és azonkívül Markwart vezér alatt német és olasz zsoldosok és Szvatopluk vezér alatt cseh vagy orosz testőrség is álltak rendelkezésre. A számbeli fölény így a király oldalán volt.

A két egymás ellen vonult sereg a Fót és Mogyoród között elterülő dombos vidéken már március 13-án megközelítette egymást, csatarendbe fejlődött, de a hirtelen leszálló köd miatt csak a következő napon csapott össze. A krónika szerint a hercegek seregének arcvonala délkeletnek fordult. A balszárnyon a morva segélyhad foglalt állást, a középet — elül a nyitrai zászlóaljjal — Géza, a jobbszárnycsoportot — az első vonalban a bihari zászlóaljjal — László herceg vezényelte. A kifejlődött csatában a morvák visszavetették a király seregének Vid bácsi ispán vezérelte jobbszárnycsoportját. A középben maga a király rontott Géza csapatáira, mire László herceg ezt a támadó csoportot oldalba és hátba fogta s véres küzdelem után szétverte. A király serege megfutamodott, sok ezer halott, köztük Ernyeai és Vid ispánok, maradt a csatatéren, foglyul esett az alvezérek közül Markwart és Szvatopluk. A király néhány hívével dél felé

menekült, majd a Csepelsziget déli csücskénél átkelt a Dunán és az ország nyugati részén vont a magát, hol három vármegye, Moson és Pozsony erős váraival a birtokában maradt. A hercegek megszállták a Dunántúlt, de Salamont nem háborgatták.

A hadjárat e döntő második időszakából ki kell emelnünk László hercegnek a Trencsénről Vácon át megindított gyors hadászati és a mogyoródi csatában véghezvitt harcászati ellentámadását a király hadának oldalába és hátába, ami a csata s egyidejűleg a hadjárat sorsát eldöntötte.

Úgy a kerlési, mint a mogyoródi csatában aratott fényes győzelme, amikor mindkét esetben az ellenséges sereg teljes megsemmisítése következett be, azt mutatja, hogy Szent László a csatavezetés mestere volt.

E hadjárat harmadik időszakának tekinthetjük a német ellenoffenzívát. Ez év augusztusában Henrik német király, Salamon sógora, Pozsonynál az országba tört, hogy Salamont trónjára visszasegítse. A német sereg a Duna északi partján Salamonnal együtt, ki a 3 magyar zászlóaljnyi elővédet vezette, Nyitra érintésével Vácig hatolt, de eredményt nem ért el, mert Géza, immár király és László herceg fővezér a védekezésnek ugyanazt a módszerét alkalmazták, mint atyjuk a régebbi német háborúkban. Ennek lényege abban állt, hogy döntő ütközetek kikerülése mellett az eleséget a támadósereg elől hátraszállították és apróbb vállalkozásokkal annak élelmézését megakadályozták, a falvak lakosságát is hátravonták stb. A védekezés e formája sikeres volt, a német sereg Vácnál visszafordult és dunai hajóinak

felgyújtása után az országból kitakarodott. Salamon sorsán ez a vállalkozás nem segített. Visszavonult Pozsonyba, hol őt László most már állandóan körülzárolás alatt tartotta.

*

1077-ben Géza király elhunyt. Utódjául a nemzet a legméltóbbat, László herceget választotta.

1079-ben Henrik újból Magyarországra tört. A Salamon érdekében indított e hadivállalatról részletes adataink nincsenek, de a hadjárat rendkívül rövid — pár hetes — tartamából azt kell következtetnünk, hogy László király a németeket már a határ mentén visszaverte. Salamon 1081-ben megbékült és látszólag megelégedett a Moson-Somogy területére korlátozott királysággal. De nem sokáig maradt nyugton. Fondorlatai miatt László 1082-ben elfogatta és Visegrád várába záratta, honnan a következő évben István királyunknak szentté avatása alkalmával szabadult. Nyugtalan lelke ekkor a Moldvában és Oroszország déli részében letelepült kúnokhoz űzte, hogy ezek fegyveres segítségével nyerje vissza a magyar trónt. Ebből keletkezett az

1085. évi hadjárat. Kuterak kún fejedelem hadai két csoportban törtek az országra. A kisebbik erő Borgó és Radna felől Erdély északkeleti szöglete felé hatolt be, a főerő a vereckei és uzsoki hágón Ungvár és az ettől délre, a Tisza mellett fekvő Borsova felé nyomult elő.

László király az erdélyi (meszesi) gyepünél fogadta a déli csoportot, ezt az országból kiverte s aztán a főerő ellen vonult. Ez időközben a Tiszát is

átlépte és a folyótól délre, Kisvárdra környékén ütközött meg a király hadával. E csatában a kún sereg tökéletes vereséget szenvedett.

A közölt és ismert nagy vonásokból a hadjárat lefolyását világosan látjuk. A kúnok a betörést délen, Borgó—Radna felől inkább tüntetésnek szánták, míg főerejük észak felé kanyarodva, Uzsok és Verecke felől, hol a gyepüelve a legkeskenyebb volt, hatolt azon át. László király ezzel szemben a hadászati védelmet alkalmazta. A meszesi gyepünél még idejében készenlétbe állította seregét, hogy ezt a Szamos völgyében szükség szerint kelet vagy észak felé eltolhassa. Mindenesetre jó felderítő rendszabályai voltak. Hadai az ellenség betörései irányainak felismerése után gyors hadmozdulatokat hajtottak végre, mert — a távolságok szerint — mindkét ellenséges csoportot elintézte, mielőtt azok a gyepükön túl nagyobb tért nyerhettek volna. A kisvárdai csata megint csak László csatavezetési fölényét mutatja, mert ellenségét itt is teljesen megsemmisítette.

Hadászati lag legnagyobb arányúnak Szent László 1091. évi hadjáratát mondhatjuk.

Szent László, miután 1090-ben sógorának, a horvát királynak halála után a horvát földön beállt anarchikus állapotok megszüntetése céljából Horvátországnak a Drávától a Kapella-hegységig terjedő részét megszállatta, a következő évben horvát főurak felszólítására az ország teljes meghódítását vette tervbe. Serege a Muraközben tavasszal vonult

fel, honnan a Buda felől jövő hadiút Zágráb—Szi-
szek—Petrinja városokon át az Unna völgyében
Bihácsra s innen Korbáviába (Lika-Krbava) és a dal-
mát tengerpartra: Knin-vára felé vezetett.

A király vezetése alatt álló sereg Bihácstól
kezdve — július folyamán — harcok között nyitotta
meg magának a tengerpart felé vezető utat. A had-
műveletek alatt fordult elhunyt sógorának hűbér-
urához, a pápához és jelentette, hogy seregével „már
majdnem egész Szlavóniát (mely elnevezés alatt fog-
lalták akkor össze Horvát-Szlavonországot és Dal-
máciát) megszerezte”. A hódítást azonban nem
fejezte be teljesen, mert időközben a kúnok Erdély
és a Tiszántúl ellen hatalmas arányú támadást intéz-
tek. A horvátországi hadműveletek folytatását ezért
Álmos unokaöccsére bízta, ő maga seregének részei-
vel gyors menetekben az országba visszatért. Ezalatt
a kún betörés veszedelmes méretűvé fejlődött.

A görögöknek Dalmáciára irányuló terveit
ugyanis Szent László balkáni hódítása keresztelte
és ezért az 1091 tavaszán a fellázadt bessenyők ellen
országukba hívott kúnokat — e dolguk elvégzése
után — Magyarországra zúdították. A kúnok egyik
hadoszlopa Kapolcs vezér alatt a nyár elején a törcs-
vári szorosnál Erdélybe tört, a Felső-Maros és Sza-
mos völgyén gyorsan áthaladt, a meszesi gyeponél
behatolt a Tiszántúlra, elpusztította Bihart, majd a
Tiszán Tiszafüred környékén átkelt s innen déli
irányban végigszánguldott a Duna—Tisza közén. Fog-
lyokkal és rengeteg zsákmánnyal megrakodva Becs-
nél (a mai Ferenc-csatorna tiszai torkolata mellett)
ment át a Tisza balpartjára és innen Lugos felé vett

irányt hogy Orsovánál — hol egy másik kún sereg volt gyülekezőben — hagyja el az országot.

Mire a kún betörés híre a horvát hadszíntéren tartózkodó László királyhoz jutott, a kúnok már a Tiszántúl lehettek. Hogy hová fordulnak a kúnok, azt senki sem tudhatta.

Ebben a kedvezőtlen hadihelyzetben a király mesteri haditerve az volt, hogy a horvát hadszíntérről minden nélkülözhető csapatot elvon és azokkal a legrövidebb úton, az Unna—Száva völgyén keresztül a Bánátnak vesz irányt; úgy vélte, hogy a visszatérő kúnoknak vagy itt, vagy pedig — ha azok Erdélyen át húzodnak vissza — valahol a Maros völgyében állja el az útját. Természetes, hogy e terv sikere a király csapatainak rendkívüli gyorsaságát s azonkívül az ellenség mozdulatainak pontos felderítését követelte meg.

A király serege Horvátországból erőltetett menetekkel tért haza és aztán a Száva völgye mentén nyomult előre. Átkelt a Dunán Szalánkeménél, majd a Temes völgyében haladt tovább. Itt, Temesvártól délkeletre, a hegység lábánál érte utól az elbizakodott kúnokat, kik László hatalmas hadműveletét lehetetlenségnek tartották és ezért teljes biztonságban érezték magukat. Gondtalanul haladtak Lugos felé, mikor az Isten büntető keze a szent király személyében rájuk csapott.

A csatában László teljesen szétverte a kún sereget, elszedte zsákmányát, a kún vezér elesett, a kúnok közül az, ki életben maradt, fogságba került.

A nagy sereg e győzelem után Orsován túl nyo-

mult előre és itt megütököz a kúnoknak már említett másik seregével, mely itt gyülekezett. Ebben az ütközetben Szent László maga vágta le a kún vezért, Ákost és seregét szétszórta.

E hadjáratban megint megismétlődik Szent Lászlónak korábbi háborúiból ismert megkerülő hadmozdulata, amelyet a döntő harcászati siker koronáz meg. Ilyen volt az 1068. évi hadjárat a kerlési csatával, ilyen volt az 1074. évi a mogyoródi győzelemmel és bizonyos fokig ezt láthatjuk az 1085. évi hadjáratban a kisvárdai ütközettel.

*

Szent László minden hadjáratában feltűnnek azok a nagy gyorsasággal végzett hatalmas menetek, melyeket a magyar sereg végrehajtott, minden esetben azt látjuk, hogy a király megállapította, vagy kitalálta az ellenség hadmozdulatait. Látjuk azt, hogy nagyszerű megkerülő hadműveleteket alkalmaz, melyek az ellenség visszavonulási útjának elvágását célozzák és látjuk végül, hogy minden csatája döntő győzelemmel végződik.

Aki ily nagyvonalú és mesteri haditervekkel dolgozik és a csatavezetést ily művésziiesen tartja kezében, aki az ellenséggel szemben ily biztosra megy, az a szó szoros értelmében nagy hadvezér. Ez csak egyik oldala az ő kimagasló egyéniségének. Tökéletes volt még mint rettenthetlen hős, mint igazi király, mint kegyes keresztény lovag és mint szent férfiú.

4. Hunyadi János

A magyar nemzet 1000 éves fennállásának közepső két évtizedét ragyogó meteorként világítja be a világhírű törökverő hős: Hunyadi János hadvezéri szereplése.

Hunyadi halálának 300-ik évfordulóján XIII. Kelemen pápa róla úgy emlékezett meg, mint „aki az ellenség hatalmas seregei fölött kivívott győzelmeivel nevének olyan dicsőséget biztosított, hogy az a késő századokban sem fog feledésbe menni”.

Elöttem fekszik a világháború előtti időkben a „K. u. k. Reichs-Kriegs-Ministerium” megbízásából kiadott, a cs. és kir. katonai akadémiák számára készült „Leitfaden der allgemeinen Kriegsgeschichte” című 568 oldalas vaskos mű, de ebben Hunyadi János nevét hiába keressük. Ehhez bővebb magyarázatok fűzése feleslegesnek látszik.

Az alábbi tanulmány minden regényesség nélkül, szigorú magyar katonai szemmel Hunyadi János hadjárataival foglalkozik.

I. Magyarország katonai helyzete Hunyadi fellépése előtt.

Mielőtt Hunyadi nagy hadjáratainak ismerteté-

séhez kezdenék, röviden vázolni akarom azt a hadihelyzetet, melybe hazánk e nagy vezér feltűnése előtt a török térfoglalás folytán jutott.

A török terjeszkedés Nagy Lajos királyunk idejében kezdett Magyarországra nézve komoly veszélyt jelenteni. Török csapatok ez időben ismételten betörték a magyar királysággal hűbéres viszonyban levő bosnyákok, szerb és oláh területekre. Nagy Lajos tervezett is hadjáratot a török ellen, de végrehajtásra a sor nem került, mert e királyunk figyelmét és erejét az ő családi olasz külpolitikája a török veszedelemtől elvonta.

Zsigmond király idejében a török már a magyar szent korona országainak területére is behatolt. Az első ily török betörés éppen Hunyadi János születésének idejére esik. A történelem megemlíti egy török rablócsapatnak 1392-ben a Szerémségbe való betörését. Ezt a csapatot Maróthy és Losonczy magyar vezérek a Fruskagora hegységben (Ujvidéktől délre) verték szét.

1396-ban a szerencsétlen nikápolyi csata után, mikor a törökök Zsigmond királyunk seregét a francia lovagi segélyhad fegyelmetlensége folytán megverték, az üldöző törökök már a Dunántúlt is pusztították. Csak a bevégzett rablás után tudott Maróthy bán egyik csapatukon Pozsegánál diadalt aratni.

Ettől kezdve a török betörések magyar győzelmekkel tarkítva sűrűn követték egymást. Harcoltunk a törökkel 1408-ban, majd 1415-ben. Utóbbi esztendő a boszniai Dobojnál magyar vereséget hoz.

1418-ban Péterfi Miklós a Bánátban zsákmányoló törököt kétszer is megveri.

1420-ban és 1421-ben a törökök Erdély déli részét pusztítják.

1428-ban történt a török által védett Galambóc várának sikertelen ostroma, mely alkalommal egy magyar hősnő, Rozgonyi Cicelle szerzett magának hírnevet.

1432-ben a törökök az erdélyi szászokat és székelyeket rabolják ki.

1437-re esik Hunyadi első nagyobb szereplése a török ellen vívott harcokban. A török ebben az évben Szendrőt vette ostrom alá. Egy felmentő magyar had — Belgrádból — Szentmiklósi Pongrác vezetése alatt az ostromló sereget meglepte és keményen megverte. A győzelemben az oroszlánrészt Hunyadi Jánosnak tulajdonítják, ki lovascsapata élén az ütközet sorsát a magyarok javára döntötte el. Hunyadi ekkor már 45 éves volt. Feltűnő, hogy ily aránylag magas korban még csak alvezéri minőségben szerepelt, ami valószínű köznemesi származásának terhére írható.

1438-ban a törökök a szendrői súlyos vereséget megbosszulandó, Erdély megtámadására indultak. A török sereg a Dunán, Turnszeverinnél kelt át és innen Karánsebesen át a Maros völgyébe hatolt. Elpusztította Szászvárost, Segesvárt, Medgyest, Brassót és 70.000 fogollyal a töröcsvári szoroson át az országból akadálytalanul kitakarodott. Minthogy az a hír terjedt el, hogy a török a következő évben Szendrőn át Magyarországot akarja megtámadni, a király

(1437 óta Albert) az erdélyi határ védelmével Hunyadi Jánost bízta meg s egyben neki a szörényi bán-ságot adományozta. A kapott feladat az adott helyzetben tehát még mindig másodrangú.

A hír valóra vált. A szultán 1439-ben hatalmas sereggel Szerbiába, nyomult és Szendrő ostromába kezdett. A vár háromhavi hősiesség védekezés után kapitulált. Szerencsére a törökök megelégedtek a szerb föld feldúlásával, Magyarországot ebben az évben megkímélték. Pedig könnyű eredményre volt kilátásuk. A király ugyan seregeit Szendrő ostroma alatt Titelnél gyülekeztette, azonban itt oly kevés bandérium jött össze, hogy ezekkel Szendrő felmentésére gondolni sem lehetett.

1440-ben a Mörök új hadjáratra indult. Most az volt a terve, hogy a Duna—Száva vonal egyetlen, még megmaradt déloldali magyar várát, Belgrádöt, Magyarország déli kapuját elfoglalja. A nemzet szerencsétlenségére az 1439-ben elhalt Albert király utóda felől a rendek nem tudtak megegyezni. A haza védelmét szívükön viselő főurak Ulászló lengyel királyt akarták a magyar trónra ültetni, hogy a török ellen így Lengyelország támogatását is megnyerjék. Az udvari, főképen osztrák és cseh származású urak Albert posthumus fiához, Lászlóhoz ragaszkodtak. Ez a viszály a honvédelem ügyét is károsan érintette. Maga Hunyadi János Ulászló pártjára állt és ennek szolgálatában az ellenkirály csapatait Báltaszéknél leverte. Míg ő az ország belsejében hadakozott, azalatt a török Belgrádöt megtámadta. Különös szerencse, hogy e fontos végvár védelmének

feladata egy kemény magyar, Thallóczy János vránai perjel vállain nyugodott. Ennek sikerült a várat több hónapra át eredményesen tartani. A törökök végre is súlyos veszteségek elszenvedése után a vár alól elvonultak. Thallóczy erélyes védelmének köszönhető, hogy a török főserég magyar területre nem lépett, bár török rablóhordák a sikertelen ostrom után a polgárháború következtében védtelenül hagyott magyar délvidéket dúlva-rabolva meglátogatták.

Ulászló király Hunyadi Jánost a báttaszéki győzelméért Temesvár grófjának és Erdély vajdájának nevezte ki s egyben Délmagyarország és Belgrád védelmét is reábizta. Így jutott Hunyadi 48 éves korában az ország legelső méltóságainak egyikebe. Mindenesetre különös, hogy ez a nagy ember a polgárháborúban szerzett érdemeinek jutalmául került abba a magas állásba, melyben fényes hadvezéri tehetségét korlátozás nélkül külellenséggel szemben érvényesíthette.

A fent vázolt, 1392-től 1440-ig terjedő félszázad alatt, vagyis az első török betöréstől Belgrád első ostromáig a helyzet oda fejlődött, hogy a törökök a magyar hűbéres területeken, Boszniában, Szerbiában és Oláhországban szilárdan megvetették lábukat és e területeken a magyar fennhatóságot de facto megszüntették. 1440-ben a Balkánon már a török volt az úr, egyetlen pont: Belgrád kivételével. A török négy egymást követő esztendőben, 1437, 1438, 1439 és 1440-ben nagy erőfeszítéssel iparkodott a magyar föld meghódításán, ahol áldatlan polgárháború ráz-

kódtatta meg a védelmi berendezéseket. Polgárháború, mert a haza üdvét szem előtt tartó főurak a török veszély miatt az osztrák—cseh orientáció helyett a lengyel orientációt választották és e politikájuk érvényesítése céljából erőszakhoz kellett nyulniok.

Nyilvánvaló volt az is, hogy az évszázados és szakadatlan török terjeszkedés legközelebbi állomása: az átmenetileg elgyengült Magyarország.

Ebben a válságos helyzetben adta az isteni gondviselés a nemzetnek Hunyadi Jánost. Az ő győzelmei és ennek nyomán az ország megerősödése, mely Mátyás fiának dicsőséges uralkodását is lehetővé tette, tolták ki a mohácsi vész időpontját 1526-ra. Jogosan állítható, hogy a Hunyadiak nélkül ez a veszedelem már a XV. század derekán bekövetkezett volna.

II. Hunyadi védőháborúi 1441—1442-ben.

Hunyadi János új állásának elfoglalása végett 1441-ben Belgrádba ment. Itt rögtön alkalmat talált, hogy a törökkel megütközzék. A török kézen levő Szendrő védőrsége ugyanis a Belgrád környékén levő falvakat pusztította. Hunyadi csekély hadával Belgrádból kitört és az ellenséges hordákat Szendrőig üldözte. Itt Szendrő parancsnoka, Izsák bég támadott rá, Hunyadi azonban őt is megverte. Ez volt a bevezetés.

Az 1442. év már sokkal nagyobb harcokat hozott. A polgárháború az országban még dúlt, midőn egy 80.000 főnyi hatalmas török sereg Nikápolynál

a Dunán átkelt, hogy az oláh földön keresztül Erdélybe törjön. Mielőtt Hunyadi a kellő védelmi intézkedéseket a határon megtehetné volna, a törökök a vöröstoronyi szoroson Erdélybe hatoltak és rövidesen a Maros völgyéig nyomultak elő. Hunyadi alárendeltebb erőkkel csak Gyulafehérvárnál tudott velük szembeszállni. Itt az első összeütközés az Ompoly patak mellett nem volt szerencsés. A rettenetes túlerő Hunyadié visszaszorította s ez alkalommal Erdély püspöke, Lépes György hősi halált halt. Egy hét múlva, március 25-én Hunyadi, az időközben beérkezett erősítésekkel újra a törökre támad és azt Gyulafehérvártól északra, Marosszentimrénél gyönyörű átkaroló támadással tönkre veri. Úgynevezett lekötő csoportja, Kemény Simon vezérlete alatt ugyan elpusztul, de a Hunyadi átkaroló támadását követő üldözésben a török sereg nagy része vezérével együtt lemészároltatik, vagy foglyul ejtetik. A török halottak száma állítólag 30.000-re rúgott. E fényes győzelem eredménye: az oláh földnek a magyar fennhatóság alá való visszakerülése.

E rettenetes csatavesztés hírére a szultán új sereget küld Erdély ellen. Ez a sereg ugyancsak Nikápolynál lépi át a Dunát azzal a feladattal, hogy Oláhországot hódítsa vissza és Magyarországot igázza le. A török vezér azonban a Kárpátok előtt kitér és a Duna mentén fölfelé haladva, Orsovánál tör Magyarországra, azzal a szándékkal, hogy Karánsebesen át iparkodik Erdélybe nyomulni. Hunyadi mintegy 15.000 főnyi seregét ezalatt Brassó vidékén gyülekeztette s midőn a török sereg megkerülő mozdulatáról megbízható értesüléseket szerzett, seregével

az erdélyi havasok északi lába mentén Hátszegre vonult, majd innen a hegységen át Karánsebesnek vett irányt. E két város között fele úton ütközik meg az ötször erősebb török sereggel és azt kelepcébe csalva, három oldalról megrohanja és szeptember 6-án teljesen szétugrasztja. A török hadsereg roncsai táboruk és minden zsákmányuk visszahagyása mellett Orsovánál az országból kimenekültek.

Egy esztendőn belül két győzelmes hadjárat, melyek mindegyikében Hunyadi a nyomasztó túlerőt nemcsak visszaszorítja, hanem a szó szoros értelmében tönkrevéri, elegendően bizonyítja e nagy magyar hadvezéri lángeszét. Különösen figyelemre méltó az 1442. évi hadművelet második részének hadászati vezetése, mely iskolapéldája a hegység védelmének a megkerülő ellenséggel szemben, valamint mindkét csatának mai értelemben is vett modern megtervezése, midőn Hunyadi a túlerőt Szentimrénél egyszerű átkarolással, Hátszeg és Karánsebes között pedig kettős átkarolással semmisíti meg.

E győzelmek azonban nemcsak Magyarországot mentették meg az elpusztulástól, hanem az ország belbékéjét is helyreállították.

A győzelmek hatása alatt sikerült a pápa követének Ulászló és az ellenkirály pártja között békeséget létrehozni és egyben Hunyadi Jánossal egyetértőleg a török ellen megindítandó nagy támadó hadjárat terveit körvonalazni, mely hadjárat vezetését természetesen a kipróbált hős vezér, Hunyadi János vállalta magára. E vállalatból fejlődött az úgynevezett „hosszú hadjárat”.

III. A hosszú hadjárat.

Hunyadi Jánosnak a törökök ellen 1443—44-ben végrehajtott támadó hadműveletét a történelem „hosszú hadjárat” elnevezés alatt örökítette meg. Ez a megjelölés nem a hadjárat négy és félhónapos időtartamára, hanem arra a távolságra vonatkozik,

melyet Hunyadi serege a hadműveletek alatt megtett. Ehhez hasonlót a törökkel szemben a magyar történelem addig még nem ismert.

Minthogy az ország határain kívül viselendő támadó háborúról volt szó, amelyre a nemesek a törvény szerint kötelezhetők nem voltak, főképpen zsoldosokból álló hadsereget kellett rögtönözni. Ennek jelentékeny költségeit az országon kívül még a pápa és a hűbéres Szerbia fejedelme, Brankovics is fedez-

ték. De azért sok zászlós úr és főpap bandériuma is tódult Hunyadi zászlója alá.

Hunyadi a hadjárat megkezdését az őszre, az aratás befejezése után tervezte. Bizonyára nem szívesen halasztotta a hadműveleteket ily későre, de kénytelen volt egyrészt a szervezésre és a fegyverkezésre sok időt fordítani, másrészt gondolnia kellett arra, hogy a hadszíntéren csapatai elegendő eleséget találhassanak.

A sereg körülbelül 25.000 (egy forrás szerint 40.000) fő, köztük nagyon sok lovas, magyar zsoldosokból, magyar bandériumokból, lengyel, román, szerb és bosnyák segélycsapatokból állott és 600 harci szekeret is vitt magával. Titelnél gyülekezett e haderő magyar része, melynek fővezére Hunyadi volt, jóllehet a fiatal és bátor Ulászló király is a sereghez csatlakozott. Hunyadi nagy hírére jellemző IV. Jenő pápának ezidőben megjelent bullája, mely így szól: „Ha Isten a mi kedvelt fiunk, a nemes János vajda vezérlete alatt álló keresztényeknek csodálatos módon... a törökök felett dicső győzelmet nem enged vala, a kegyetlen törökök bizonyára egész Magyarország meghódítására tettek volna kísérletet.”

A török sereg létszámáról pontos adataink nincsenek. A krónikák az egyes seregek összes létszámát — melyekkel Hunyadi fokozatosan megütközött — 150.000 főre teszik. Hunyadi ugyanis előbb az európai török hadakkal számolt le és csak aztán szállt szembe az ázsiai fősereggel, mely a szultán vezérlete alatt Drinápolynál vonult fel.

A magyar sereg 1443 szeptember végén a Dunán Péterváradnál és Zalánkeménél kelt át és az ország határát Belgrádnál hagyta maga mögött. Innen Kragujeváczra, majd a Morava felé nyomult elő. E folyó völgyét Krusevác városának elfoglalása után Aleksinácnál érte el. Utóbbi helységnél Hunyadi serege — kisebb szerencsés ütközet után — a Moraván is átkelt. A keleti parton a sereg gyalogos része a király parancsnoksága alatt táborba szállt, maga Hunyadi 12.000 válogatott magyar lovassal az előnyomulást kelet felé a Nisava völgyébe folytatta és rövidesen Nis várát is bevette.

E vár környékén rövid időre megállapodó Hunyadi október végén és november elején egymásután négy különböző török sereget ugrasztott szét.

Az első támadást észak felől a szendrői bég intézte a magyarok ellen. Ezt a magyar vezér keményen megverte és kelet felé visszadobta. A második török támadást kelet felől a szófiai pasa vezette. Ennek is hátrálni kellett. A harmadik rohamot Turachan bég vezérlete alatt a macedóniai török haderők déli irányból intézték Hunyadi ellen. Ez a támadás is visszavonulással végződött. Hunyadi még üldözte Turachan bég hadait, midőn jelentést kapott, hogy egy újabb török sereg Nis felől a hátába került. Ez a sereg részben Drinápoly—Szófia felől elővonult balkáni csapatokból és minden valószínűség szerint már ázsiai hadakból is állott s megerősítve az első és második támadást végrehajtott török hadak maradványaival, mintegy 30.000 főnyi erőben kerülte meg a harmadrésznyi erejű magyar sereget.

Hunyadi azonnal visszafordította csapatait és fordított arcvonallal, november 3-án késő délután támadásra indult a török sereg ellen, melyen döntő győzelmet aratott. A törökök 2000 halottat és 4000 foglyot hagytak a csatatéren, a menekülők közül sokat a keresztény lakosság agyonvert. Említést érdemel, hogy Hunyadi e győzelemről Ujlakynak írt levelében számol be (kinek bandériuma e csatában döntő szerepet játszott) s ebben közli, hogy a török sereg óriási túlereje benne is aggodalmat keltett, azonban a csatarend gyors felvételével és heves rohammal mégis sikerült a döntő győzelmet kivívni.

E győzelem után a magyar sereg, bár az előrehaladott évszak a hadműveletek félbeszakítását is indokolta volna, Szófia felé folytatta diadalmenetét. Közben az Aleksinácnál, Ulászló király alatt visszamaradt seregzöm is megmozdult és egynapi járóföldre követte Hunyadi hadát. Ebben az időben jelenti a seregnél tartózkodó Julián bibornok a pápának: „Bízom az Úrban, hogy hacsak a küszöbön álló tél akadályul nem szolgál, ez a sereg nagy dolgokat fog művelni.”

A magyar sereg rövidesen elfoglalta Pirot várát (a mai szerb-bolgár határon), majd Szófiát is. Az előnyomulásnak ebben az időszakában érkezett meg Magyarországból Ujlaky, némi erősítéssel együtt.

Szófiába Hunyadi november végén vonult be. Innen az utak a Marica völgyében fekvő Philippopolis városba 800 méternél magasabb hágón át vezetnek. Meg kell jegyeznünk, hogy eddig a szép, szá-

raz ősz a hadműveleteknek kedvezett. E hágók elérése előtt azonban kemény hideg, hóviharakkal vegyesen állt be, ami a török hadseregek e hegyszorosokba visszavonult roncsainak a védelmet nagyon megkönnyítette. A magyarok előbb a Traján kapujának nevezett hágón akartak áttörni, ez azonban nem sikerült. Erre Hunyadi egy északabbra fekvő hágó elfoglalását határozta el.

Még mielőtt a támadás megtörténhetett volna, a szultán a janicsárokkal és az ázsiai főszereg zömével a hágókhoz beérkezett. A szultán itt haditanácsot tartott, melyben kifejtette, hogy a számra nézve sokkal gyengébb keresztény sereget meg akarja támadni. Ázsiai alvezérei ezt a tervet helyeselték, azonban a Nis körül megvert vezérek, akik Hunyadi kemény öklét már ismerték, más véleményen voltak. Turachan bég a visszavonulás mellett érvelt, mert a magyar sereg elpusztulását a hidegtől és az éhségtől várta. A szendrői bég a hegyszorosok védelmét javasolta, amit a haditanács el is fogadott.

A magyar sereg tényleg átkelt az északi hágón és a Marica völgyébe jutott, itt azonban a túlerős ellenség védőállásain — melyeknek birtokáért még december 24-én is nehéz harc folyt — áttörni nem tudott. A beállott helyzetben a további erőfeszítés nem ígért sikert. A kemény hideg a sereg egészségi állapotát kedvezőtlenre fordította, sok ló elhullott, az eleség is fogytán volt, miért is a király a hadműveletek félbeszakítását határozta el. A veretlen magyar sereg tehát a zsákmánnyal ugyanazon az úton, amelyen jött, rendben visszafelé indult.

A szultán a magyar sereg óvatos követésére az európai török hadakat és négy anatóliai szandzsák csapatait küldte. Ezek oly lassan vonultak a magyar utóvéd után, hogy azt csak a Nisava folyó völgyében, Nistől 1 napi járőföldre keletre, a Kunovica hágónál érték utól. Itt 1444 január 6-án ütközet fejlődött ki, melyben a magyar utóvéd a török elővédet visszadobta. Felbuzdulva a sikeren, az utóvédhez érkező Hunyadi maga vette kezébe az üldözést. Ez meglepő eredménnyel járt. A török főszereg ugyanis a magyarokra bukkant elővéd mögött néhány kilométernyire a legnagyobb nyugalomban táborba szállt. Ezt a tábort az üldöző magyarok meglepték, csekély erejük dacára megrohanták és szétugrasztották. A holdvilágos éjfélig tartott a harc, melyben sok ezernyi török pusztult el és rengeteg zsákmány jutott a magyarok kezére. Elesett a szultán egyik rokona, fogságba esett a szultán sógora, Mahmud Cselebi s a szétvert török sereg vezére, Karim pasa.

Ez a döntő győzelem tette a hosszú hadjáratra a koronát. Ettől kezdve a magyar sereg háborítatlanul vonult hazafelé. Még megpihent Szerbiában, hol a szultán békeajánlatot tett, melyet a győzelmes magyarok mint ki nem elégítőt visszautasítottak, aztán Belgrádon át hazatért. Hunyadi Belgrádnál a határ védelmére visszamaradt, a segélyhadak hazatértek, a zsoldosok elbocsájtattak. Ezzel a hosszú hadjárat véget ért.

E hadművelet katonailag sok figyelemreméltó vonást mutat fel.

Mindenekelőtt bebizonyult, hogy a török vesze-

delem nem oly rettenetes, hiszen a kis magyar sereggel intézett támadó hadjárat is nagy eredménnyel járt. A túlerővel szemben kivívott számos győzelem azt igazolta, hogy a török harcászati vezetés az európaival nem áll egyenlő fokon. Jogosan feltételezhető tehát, hogy nagyobb előkészület, nagyobb erőfeszítés mellett a keresztény hadak Konstantinápolyig juthatnak, illetve a törököt Ázsiába visszaszoríthatják. Természetes, hogy ehhez a tapasztalathoz az alapot Hunyadi János kiváló hadvezéri tehetsége nyújtotta.

Különösen szembeötlő a Nis környéki hadművelet, hol Hunyadi a belső vonalon az ő 12.000 magyar lovasával rövid idő alatt négy ellenséges sereget tört össze. Ezek együttes támadás esetén a magyar sereg nézve megsemmisítő fölényt jelentettek volna. A legkisebb késedelem a hadműveletekben, a legcsekélyebb ingadozás az elhatározásokban a nagy túlerővel szemben kétségtelenül katasztrófális lett volna. Ez a hadművelet méltán megérdemli a „napoleoni” jelzőt. A hadi művészet ily alkalmazása mellett nyerte meg Hindenburg a tannenbergi csatát.

Nem kevésbé jeles volt az a nehéz elhatározás, melyre a magyar vezér a Marica völgyében jutott, midőn a szultán nagy seregével szemben, a beállott dermedt hidegben a hadműveleteket félbeszakította. Hogy mennyire megőrizte a magyar sereg harcképességét és a vezetés elhatározási szabadságát, azt fényesen igazolja az utolsó fényes győzelem a Kunovica hágónál. Igazolja még ezt a szultán békeajánlata és az, hogy a magyarok ezt nem fogadták

el. Egyáltalában az utóbbi győzelem a harcászati vezetés példátlan tökéletességét tanúsítja.

Hunyadinak ez a ragyogó vezéri teljesítménye a harci kedvet óriásira növelte. Európa minden állama kérte a hadjárat folytatását. A pápa, Velence és Burgundia tengeri haderők kiküldését ígérték meg, hogy az ázsiai török csapatoknak az Európába (a Balkánra) való átszállítása megakadályoztassék.

Az országgyűlés áprilisban (1444) tényleg elhatározta a háború folytatását, annak költségeit megszavazta és zsoldos hadsereg felállítását elrendelte.

A szultán azonban Hunyadinak újabb békeajánlatot tett. Elismerte a magyar fennhatóságot a bosnyák, szerb és oláh föld fölött, 100.000 arany váltásdíjat ajánlott föl sógoráért és a többi 4000 fogolyért (kik között több pasa és bég volt), sőt felajánlotta, hogy Ulászlót ennek háborúja esetén 25.000 emberrel támogatja.

Hunyadi a török békekövetséget a királyhoz utasította és egyben javasolta, hogy az ajánlatokat fogadja el. Bizonyára szükségesnek tartotta, hogy a már 7 év óta tartó háborúskodástól kimerült ország erőt gyűjtsön és zilált belpolitikai viszonyait rendezze. A király Hunyadi javaslatának hatása alatt a törökkel valóban 10 éves fegyverszünetet kötött.

Sajnos, az esküvel megpecsételt fegyverszünetet a király még ugyanebben az évben megszegte. A büntetés nem maradt el. Jött a várnai hadjárat s ennek utolsó csatájában a király is életét vesztette.

IV. A várnai hadjárat.

Sötét végzet árnya borong az 1444. évi várnai hadjárat fölött. Sok kedvező előjel mellett indult meg ez a háború, melyben a csalódások sorozata követte egymást. A jó kezdet végül is Hunyadi János hibáján kívül katasztrófára fordult. Elesett a király, elpusztult a sereg, Hunyadi János hadvezéri nimbusza azonban csorbát nem szenvedett, sőt talán éppen a várnai hadjárat mutatja a nagy vezér csatavezetési tehetségét a legfényesebben.

Az előbbi fejezetet azzal végeztük, hogy Hunyadi „hosszú hadjáratát” az ő javaslatára előnyös fegyverszünet koronázta meg. Azonban alighogy a török békekövetség Szegedről eltávozott, Julián bíbornok, a pápa követe a fegyverszünet rögtöni megszegése érdekében kezdett intrikálni. Szerencsétlenségünkre nyomósnak látszó indokokat tudott emellett felhozni. Előadta, hogy Murad szultán serege Ázsiába visszatért. A pápai hajóhad tengernagya, egy bíbornok jelentette, hogy az egyesült olasz-burgundi flotta a Dardanelláknál áll s hogy itt az ázsiai seregeknek a Balkánra való visszaszállítását megakadályozhatja. Ezért a Balkánra előnyomuló magyar sereg a törököt Európából könnyen kiűzheti. A bizánci császár is figyelmeztetést küldött, hogy a török csak azért kért fegyverszünetet, hogy veszélyes helyzetében időt nyerjen a későbbi bosszúállásra. Julián bíbornok még utalt arra, hogy a múltévi hosszú hadjáratához kilátásba helyezett, de elkésett kereszties hadak rövidesen Magyarországra érkeznek. A szultánt Hunyadi ragyogó sikerei a hadvi-

seléstől elkedvetlenítették és ezért az uralkodásról lemondott. Aztán hivatkozott a bíbornok arra, hogy Ulászló királynak a pápa — szövetségese — tudta nélkül nem lett volna szabad ily hosszú fegyverszünetet kötni. Végül, hogy a király és Hunyadi minden aggályát eloszlassa, feloldotta őket a hitetlen töröknek tett eskü alól.

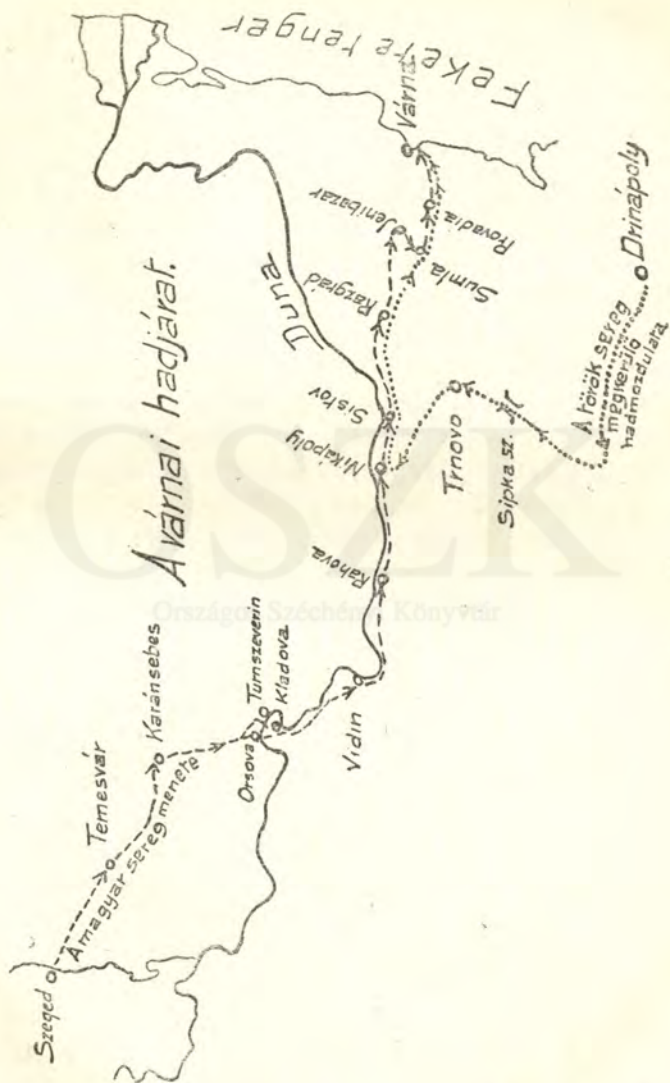
A bíbornok érveléseinek hatása alatt a szegedi országgyűlésen a háborús párt kerekedett felül.

Augusztus elején a király nagy ünnepélyességek között új esküt tett, melyben fogadta, hogy szeptember 1-én seregét Orsovánál gyülekezteti s onnan hamarosan Ruméliába, a Balkánhegységtől délre eső török területre nyomul elő. Az új háború kockája tehát el volt vetve.

A király számított minden hűbéresének támogatására, a magyar főurak bandériumaira és Lengyelország segélyhadaira.

Az első csalódás már Szegeden következett be. Kítűnt, hogy a magyar zászlósurak legnagyobb része az eskü megszegését aggályosnak látta s ezért nem volt hajlandó a háborúban résztvenni. Így a király csak a főpapság, valamint néhány neki lekötelezett főúr dandáraitra számíthatott. Lengyelország is ellemezte a háborút, sőt az onnan toborzott zsoldosok egyrésze el is távozott.

Ennek dacára a király Szegedről az ott összegyülekezett 12000 főnyi sereggel — kétharmadrészben magyar, harmadrészben lengyel és más kereszties had — Orsova felé megindult abban a reményben, hogy az előnyomulás alatt hozzácsatlakozó hűbéres és egyéb hadakkal serege megerősödik.

A kis magyar sereg szeptember közepén ért Orsovához, hol Hunyadi János az ő 4000 páncélos lovasával a sereghez bevonult s egyben annak parancsnokságát is átvette.

A Dunán való átkelés két oszlopban történt. A csapatok Orsovánál lépték át a Dunát, a több mint 1000 szekeret számláló vonat Turnszeverinnél hajózott át. A rossz utakkal a múlt évben tett tapasztalatokra tekintettel, az ostromló tüzérség a Dunánál visszamaradt, a sereg csak néhány könnyű ágyút vitt magával.

A további előnyomulás a Dunának, mint utánszállítási vonalnak kihasználása végett a Duna déli partja mentén történt. A sereg elfoglalta Kladovát, majd Viddint. Itt dönteni kellett arról, vajjon a sereg Rumélia felé, a Balkánhegységen át délre forduljon, vagy pedig a nehéz akadályt jelentő hegységet kelet felől, a Fekete-tenger mentén megkerülje. Megint a hosszú hadjárat élményei lebegtek a magyar vezér előtt, midőn a páncélos lovassereg számára szinte járhatatlan hegyvidéket kikerülte és az előnyomulásnak a Duna mentén való folytatása mellett döntött. Az adott helyzetben kétségtelenül ez látszott a leghelyesebb elhatározásnak. Mindezideig a sereg nagyobb ellenséges csapattal nem találkozott s ezért számítani lehetett arra is, hogy a Fekete-tenger partvidéke is elérhető lesz, anélkül, hogy valahol csatára kerülne a sor. A sereg tehát a Duna mentén tovább ment és lassú ütemben (mert páncélos lovaság!) október közepén Nikápolyt érte el.

A Nikápolynál tartott párnapos pihenő alatt a 20.000 lovasra felszaporodott sereghez rossz hírek

futottak be, melyek összességükben Hunyadi második nagy csalódását okozták. Bár itt az oláh hűbéres, Vlád vajda 4000 lovassal a sereghez csatlakozott, de a királyt a hadjárat folytatásáról lebeszélni igyekezett, azt mondván, hogy a szultánnak vadászkiséréte is nagyobb a magyar seregnél. Állítólag egy haditanács alkalmával e kérdés fölött oly heves vita folyt, hogy Hunyadi és Vlád egymásra kardot rántottak. Vlád aztán a seregtől eltávozott és segélyhadának vezetését a fiára bízta. Jelentés jött afelől is, hogy Brankovics szerb vajda a hadjáratban semmiesetre sem vesz részt, sőt hogy Castriotát, a hős albán fejedelmet, ki 3000 lovasával Hunyadi seregéhez akart csatlakozni, a szerb földön való átvonulásban megakadályozta. Azonkívül az a hír is beérkezett, hogy a bizánci császár, kit a magyarok a Dardanelláknál vagy a Boszporusznál vélték seregével együtt, a szerb földön tartózkodik s hadikészülődés helyett egyik nőrokonának a szerb vajda fiával való egybekelését ünnepli. Mindez a legnagyobb óvatosságot parancsolta volna, ha a magyar sereg nem bízhatott volna abban, hogy nagyobb török seregre nem akad, hiszen azért állt őrt a pápai hajóhad a Dardanelláknál.

A menet tehát tovább folyt. Elől Hunyadi 3000 lovassal és az oláh segélyhaddal, aztán a vonat, hátul a király a fősereggel. Átvonultak Sistov, Razgrad, Sumla városokon és a mai Dobrudzsa területére hatoltak be. Útközben kisebb várakat elfoglaltak, de az ostromokkal meglehetősen sok időt vesztek. November 4-én értek Provádia várához, a Fekete-tengertől 50 km-nyire, melyet rohammal vettek be.

Itt érte Hunyadit a legnagyobb csalódás. A se-regnél tartózkodó Julián bíbornok ugyanis megbízható hírt kapott arról, hogy Murad szultán újra átvette az uralkodást és 40.000 főnyi nagy sereggel nem a Dardanelláknál, hanem az ott álló keresztény flotta figyelmét elkerülve, a Boszporuszon, Bizánc közelében Európába átkelt. Hogy merre vette útját, arról semmi hír. Állítólag génuai hajósok szállították át a törököket a Boszporuszon, fejenként 1 aranyért. Bizánc hadereje a török áthajózást megakadályozni nem merte, ezzel tehát, mint komoly szövetségessel többé számolni nem lehetett.

Ebben a helyzetben a magyar sereg mást nem tehetett, minthogy a két menetnyi távolságra fekvő Várna, az akkori időben jelentékeny, megerősített város és neves kereskedelmi kikötő felé folytatta útját, hogy e város falai alatt a hosszú hadművelet után nyugodtan megpihenhessen s hogy élelmezésének utánpótlását a tenger felől rendezhesse be. Hunyadi jogosan bízott abban, hogy e fontos pontra támaszkodva, némi időnyerés esetén a hadműveletet a szultán seregével vívandó csatában kedvezően befejezheti.

A magyar sereg november 9-én Várnát tényleg el is érte. Ugyanaznap este a magyarok legnagyobb meglepetésére a várostól nyugatra, tehát a magyar sereg eddig követett menetvonalán feltűntek a törökök tábortüzei.

Hogyan kerültek a törökök a magyar sereg hátsába? A magyarok békeszegéséről idejében értesült szultán európai hadai Bizánc mellett a Boszporusz-nál fedezték az ázsiai sereg áthajózását. A törökök

innen Drinápolyba vonultak, hol a szultán október közepén foglyoktól tudomást szerzett arról, hogy a magyarok Nikápolyt elérték. A szultán erre Nikápoly felmentése céljából a Balkánon a Sipka-szoroson átkelt és Trnovón át Nikápolynak vette útját. Itt tudta meg, hogy a magyar sereg időközben kelet felé vonult tovább, miért is azt, minden csapatmozgást leplezve, óvatosan követte. Így történt, hogy a kisebb hadi vállalatokkal időt vesztő magyar sereget egy napi járőföld távolságra utólérte és november 9-én Várnánál a magyarok visszavonulási útját elállhatta.

A mintegy 16.000 főre leapadt magyar sereg Várnánál súlyos hadászati helyzetbe jutott. A november 10-én reggel tartott haditanácson Hunyadi János hosszasan kifejtette, hogy az észak felé való visszavonulás a Dunán át áthajózási eszközök hiányában lehetetlen, a Várnánál való védekezés, míg oda a pápai flotta beérkezhetik, a támadásra szervezett lovassereggel és az élelmezési nehézségek mellett, kilátástalan, nincs tehát más hátra, mint a túlerős ellenséggel megütközni, bízva a magyar vezetés és a magyar katona fölényében. A szerencsés kimenetelű csata egy csapásra kedvezőre fordíthatja a válságos helyzetet. Ez volt a legférfiasabb, az adott hadászati helyzetnek legmegfelelőbb elhatározás. A király Hunyadi javaslatát elfogadta.

Ezután a vezér a magyar sereget Várnától pár ezer lépésre nyugatra, balszárnnyal a Devna tóra, jobbszárnnyal a Várnától északra húzódó hegység lejtőjére támaszkodva, háttal a tengernek, csatarendbe állította. Említést érdemel, hogy a sereg egy

harcvonalban állott, mert a török sereg óriási túlerejével (100.000 fő) szemben a túlszárnyalást csak így kerülhette el. A jobbszárny így is kedvezőtlen helyzetben volt, mert a hegység felől könnyen lehetett megkerülni, amin Hunyadi a jobb szárnynak (a váradi püspök dandárának) lépcsőzetes visszatar-tásával iparkodott segíteni. Azonkívül e szárny mögött a vonatból szekérvárat alakíttatott.

A csatarend balszárnyán állt Hunyadi páncélos lovassága, aztán jobbkéz felé következtek az erdélyi csapatok, a középen voltak a király dandárai, ezek-től jobbra a bosnyák és az egri püspök, a horvát bán dandárai, Julián bíbornok keresztes hada, végül a lengyelek és a már említett váradi püspök hada. Az oláhokat Hunyadi a közép mögé általános tartalékul rendelte.

Az előnyomulás alatt az európai csapatokkal és várórségekkel hatalmasan megnövekedett török se-reg felállítása a következő volt: az európai hűbéres hadakat a mult év vereségei miatt elzárt és most szabadon bocsájtott Turachán vezérelte a magyar balszárnyal szemben, az ázsiaiakat a középen Karadsa pasa vezette, a szultán közvetlen parancsai alatt álló janicsár hadtest (10.000 gyalogos, 3000 lovassal) a közép mögött tartalékban volt, végül a magyar sereg jobbszárnyával szemben a másod-rangú rabló hordák foglaltak állást.

A déli órákban kezdődött a csata, még pedig a török balszárny támadásával, mely ellen a horvát bán és az egri püspök sikeres ellentámadásra indult. Ezt követte Karadsa pasa rohama az ázsiai hadak-kal, melyek a győztes magyarokat visszadobták. A ki-

fejlődő elkeseredett harcban a magyar jobbszárny a szekérvárig vonult vissza, a váradi és az egri püspökök elestek. A rendet a középre siető Hunyadinak gyönyörű rohamra állította helyre, miközben a török vezér, Karadsa elesett. Hunyadinak e rohamra a magyar középet 4000 lépésnyire rántotta előre. Erre a tartalékban álló oláhok is vérszemet kaptak s parancs nélkül előrerohanva s üldözés közben a janicsárokat is oldalt hagyva, a török táborra ütöttek, azt kifosztották, a csata sorsával többet nem törődtek, hanem a zsákmánnyal együtt Oláhországnak vettek irányt.

Hunyadi erre a királyt — dandáraival — rendelte tartalékba s maga a balszárnyra ment, hol változatos lovas rohamok a magyar sereg e részét rendtelenségbe hozták. Hunyadi beavatkozása itt is döntő volt. Hunyadi dandárának rohamra az európai török hadat teljesen szétugrasztotta. Részeik Macedóniáig és Thráciáig futottak és mindenütt a magyarok nagy győzelmét hirdették.

A török hadakból már csak a janicsárok álltak veretlenül. Hála Hunyadi páratlan csatavezetésének, a többi már menekült. Már csak egy szerencsés csapás kellett a janicsárokra s akkor Hunyadié a győzelem pálmája. Ekkor azonban a még harcban nem dobott lengyel zsoldosok vezetői, Hunyadinak az üldözés miatt való távollétét felhasználva, a királyt rábeszéltek, hogy támadja meg a janicsárokat s ne hagyjon minden dicsőséget Hunyadinak.

A vitéz, de tapasztalatlan király hajlott a csábításra. Lovasaival a törökre rontott, aki spanyol-lovasnak nevezett akadályok, pajzsok, vasrudak és

tevék (hogy a lovak megijedjenek) mögött várta a rohamot. A leghősiesebb küzdelem után az ellenség sorai közé betört király lova megsérült, felbukott, a páncélos királyt a janicsárok megtámadták és megölték. A magyar támadás nem sikerült.

Már beállt az éj, midőn Hunyadi balszárnyának győzelme után az üldözésből visszatért. Hiába akarta a középben a helyzetet megváltoztatni. A király tragikus halála miatt pánik vett a sereg sorain erőt, mely aztán menekülésszerű visszavonulást idézett elő. A sereg nagyobb része a Duna irányában szóródott szét, kisebb része a szekérvárba hátrált.

Hunyadi maga kisebb csapattal a Dunának vette útját, azon Turtukájnál átkelt és Oláhországon át, hol huzamosabb ideig Vlád foglya volt, hazatért.

Murad szultán az éjjelt a janicsárok között a csatatéren töltötte és a győztesnek vélt magyarok új támadását várta. Csak másnap reggel látta, hogy a magyar sereg a csatatérről eltűnt. Ekkor jutott annak tudatára, hogy győzelmet aratott. Ezután megtámadta a szekérvárat, azt elfoglalta, védőrségét pedig legyilkoltatta.

Ezzel végződött a várnai csata, melyből a magyar seregnek alig fele menekült haza. Elesett a királyon és az említett két püspökön kívül Julián bíbornok, a lengyel hadak vezére, Báthory István az országhászlóval és még sokan mások.

Az egész hadjáratból azt látjuk, hogy a magyar sereg ellen minden összeesküdött, minden számítás csütörtököt mondott, csak Hunyadi János állta meg a helyét mindenütt. Elvezeti a magyar sereget a Fekete tengerig, a magyar hadtörténelemben Szent

István kora óta a legnagyobb távolságig és itt a képzelhető legkedvezőtlenebb hadászati helyzetben mintaszerű csatavezetése által a győzelmet az óriási túlerővel szemben már majdnem megszerzi, midőn a király könnyelműsége a bukást váratlanul és helyrehozhatatlanul előidézi.

V. Az oláhországi, a rigómezei és a szerbiai hadjárat (1445, 1448 és 1454).

A várnai csatából, illetve az áruló oláh fejedelem fogságából 1445 elején visszatérő Hunyadi János a pápához írt levelében ekként indokolja a csatavesztést: „A háború természetét megfontolva, úgy találom, hogy a hadviselőknek mindig közös sorsuk volt... hol győzni, hol veszteni. Isten ítéljen azok fölött, kik segílyt ígértek és azzal kecsegtettek, hogy a diadal kiküzdésére minden elő van készítve, aztán pedig ígéreteiket nem teljesítvén, cselet vetettek nekünk. Azonban a fájdalom, mely lelkemet betölti, bátorságomat még növeli.”

E levél utolsó sora elárulja, hogy a nagy vezér újból a török ellen készült.

A) Az oláhországi hadjárat.

A király haláláról egyelőre még biztos hír nem érkezett. Ezért az országgyűlés a kormányzást hét főúrra, köztük Hunyadira ruházta és megbízta őt a Tiszától keletre fekvő országrész védelmével. Hunyadi azonban nem elégedett meg a védelemmel, ha-

nem a várnai kudarcért akart bosszút állni. Minde-
nekelőtt a várnai sereg maradványaiból új haderőt
szervezett. Minthogy a pápa megígérte neki, hogy a
mult évben a Dardanelláknál oly rosszul szerepelt
pápai flottát az Aldunára küldi, Hunyadi az ősz fo-
lyamán mintegy 10.000 főnyi sereggel hirtelen Oláh-
országban termett és ott a várnai csata után magát
török fennhatóság alá helyező Vlad fejedelmet meg-
verte s helyette Dánt segítette a fejedelmi trónra.
Aztán Nikápolyig nyomult elő, hol a pápai flottával
találkozott. A sereg erre Nikápolyt vette ostrom alá,
majd arra a hírre, hogy a Balkán hegységen át török
felmentő sereg közeledik, a Dunán is átkelt. Hu-
nyadi e hadi mozdulatára a török sereg a csata elől
kitért s déli irányban visszavonult.

Tekintettel az előrehaladott évszakra, a hadmű-
veletnek a kis magyar sereggel való folytatása si-
kert nem ígért és mert hazulról is nyugtalanító bel-
politikai hírek érkeztek be, Hunyadi a hadjárat fél-
beszakítását határozta el. Dán fejedelem támogatá-
sára magyar segélyhadak maradtak vissza, a sereg
zömét Hunyadi hazavezette.

Figyelemreméltó, hogy a török, dacára az előző
évi várnai győzelemnek, Hunyadival nyílt csafában
megütközni nem mert s hogy Hunyadinak a török
túlerejével szemben sikerült nemcsak Vlad megfe-
nyítése, hanem a magyar fennhatóságnak az oláh föl-
dön való elismertetése is. A várnai vereség külpoli-
tikai hatásai tehát az 1445. évi hadjárat következté-
ben elenyésztek.

A teljesség kedvéért megemlítjük, hogy Vlad a
következő évben a trónt fegyveresen akarta vissza-

szerezni, azonban Dán a magyar csapatok segítségével Vládót megverte, elfogta és kivégeztette.

Hunyadira otthon megint katonai feladatok vártak. 1446-ban a Horvátországban hatalmaskodó Cillei grófot kellett levérni, majd az ifjú László király kiadatását megtagadó osztrák Frigyes ellen kellett hadat viselnie. Utóbbi hadjáratában elfoglalta Stiriát, Karinthiát és Krajnát, majd Bécs ellen vonult, mire Frigyes tárgyalásokat kezdett. Az időközben kormányzói méltóságra emelt Hunyadi szívesen kötött fegyverszünetet, hogy egész erejét a török ellen fordíthassa.

B) A rigómezői hadjárat.

A törökök 1448. évi katonai helyzete az ellenük viselendő új támadó háborút eredményesnek ígerte. A török ugyanis Albánia fejedelmével már 1444 óta háborúban állott. 1447-ben maga a Szultán vezetett 100.000 főnyi sereget Albánia ellen, de a kiváló Castriota ellen boldogulni nem tudott, miért is a háborúnak 1448-ban újult erővel való folytatását határozta el és ehhez Drinápoly környékén gyülekeztette hadseregét.

Hunyadi számított azzal, hogy a török ellen az albánokkal együtt harcolhat. Tudjuk, hogy az albánok már a várnai hadjáratban is Hunyadi segítségére akartak jönni, akkor azonban ezt a szerb vajda fegyveresen megakadályozta. Ez a vajda, bár Magyarország hűbérese volt, most sem támogatta Hunyadit, ki így összesen csak 24.000 főnyi hadsereget,

köztük 8000 oláht és 2000 idegen zsoldost tudott a nyár végén Temeskubinnál gyülekeztetni. Ez a sereg szeptember közepén kelt át a Dunán és a szerb földet ellenséges országgként kezelve vonult tovább.

Hunyadinak az volt a terve, hogy a szultánnak Albániában való elfoglaltságát kihasználja és Bulgárián át nyomul Drinápoly felé. A szultán azonban Hunyadi előnyomulásának hírére Albániát kiürítette és egész seregével a magyar vezér ellen fordult. A magyar sereg megindulása így Albániát a pusztulástól mentette meg. Sajnos, az albán hadak nem követték a kivonuló török sereget, hanem Velence, a szultán szövetségese ellen mentek.

A magyar sereg a szultán hadi mozdulatára a Bulgáriába való betörés gondolatát kénytelen volt elvetni s így délnek vett irányt. A Morava völgye mentén áthatolt Szerbián, közben Krusevácot felégette, majd Kursumljin át Pristinánál a Rigómezőre ért és itt a szultán seregét erősített állásban várta be. A szultán serege, 150.000 főnyi erőben, a Rigómezőre Prizrennél lépett be és egy darabig a magyar sereg körül manőverezett, anélkül, hogy azt megtámadta volna. Hunyadinak azonban érdeke volt a gyors döntés, mert hosszú utánszállítási vonalának megbízhatatlansága mellett és az ellenséges érzelmű lakosság közepette sokáig védő állásában nem maradhatott meg. Ezért elhagyta állását, hogy a törököt csatára bírja.

Szeptember 17-én a két hadsereg egymással szembekerült. A magyar sereg balszárnyán az oláhok állottak, ezzel szemben a már ismert Turachan vezése alatt az európai török hadak. Az óriási túl-

erőben levő török lovasság a magyar sereg arcvonalát mindkét oldalon túlszárnyalta. A döntő csata szeptember 18-án kezdődött és súlyos harcok után az éj beálltával eldöntetlenül végződött. Hunyadi az éj folyamán a török sereg közepét alkotó janicsár hadtestet rohanta meg, ezt megrendítette, azonban átörnie nem sikerült. A harc másnap reggel még nagyobb heveséggel újraéledt s ennek folyamán a balszárnyon álló oláhokat a török lovasság bekerítette. Erre az oláhok a dolog könnyebb oldalát választották s a törökök előtt kapituláltak. Ezzel a meggyengített magyar sereg a csatát elvesztette. A lovasság észak felé menekült, a gyalogság az eredeti megerősített állásba vonult vissza, hol másnap a török támadásnak áldozatul esett. A magyar csapatok mintegy 16.000 főnyi állományából 11.000 fő a csatatéren pusztult el.

Hunyadi maga kalandos menekülés után a Duna menti Kladván a szerb vajda fogságába került, aki őt Szendrő várába záratta, honnan kéthónapi fogság után a magyarok fegyveres intervenciójára szabadult meg.

A törökök nem üldöztek.

A rigómezei hadjárat volt Hunyadinak legvakmerőbb vállalkozása. Azt az útvonalat, melyen Hunyadi előrehaladt, a világháborúból ismerjük. Ezért bámulhatjuk a Hunyadi főképpen lovasságból álló seregének és a háborúban magával vitt nagyobb számú tüzérségének a Rigómezőt észak felől elzáró magas hegységen, rossz utakon való átvonulását. A magyar hadművelet nehézségét fokozta az, hogy a

kis sereg, ellentétben korábbi vállalataival, végig el-
lenséges területen át vonult.

Hunyadi kétségtelenül arra számított, hogy az albán hadak a török sereg főerejét lekötik. A való-
ságban azonban éppen az ő hadművelete mentesít-
tette az albánokat, akik ezt a nagy szolgálatot egy-
általában nem viszonzták. Ez volt az oka annak,
hogy a szultán egész serege Hunyadi ellen fordulha-
tott. A hadjárat megnyerésének reménye így bi-
zonytalanná vált. Hunyadi azonban nem volt az a ve-
zér, ki bármely nehézségtől visszariadt volna. Inga-
dozás nélkül kereste a döntést, ami a rigómezei csa-
tára vezetett. Pedig a szerb föld felé való visszavo-
nulással ezt kikerülhette volna. A magyarok szá-
mára oly hátrányos létszámbeli viszonyok mellett
vívott csata emberi számítás szerint még így is a
magyarok javára dőlt volna el, ha Hunyadi oláh
hadtestének fegyverletétele a győzelem lehetőségét
a magyarok kezéből ki nem ragadja. Úgy tűnik fel
az egész, hogy a magyar fegyverek győzelmét ma-
gasabb hatalmak akadályozták meg.

A szultán a győzelmet tulajdonképpen nem
használta ki. Az oláhok fegyverletétele természet-
esen magával hozta az oláh föld behódolását is. Al-
bánia azonban felszabadult. Így a török csak a ve-
szett fejsze nyelét kapta meg.

Hunyadi a csatavesztést nem vette tragikusan.
A következő évben már megint Szerbiába tört és a
szerb vajdát békére kényszerítette.

C) Az 1454. évi szerbiai hadjárat.

A törökkel való hadiállapotnak az 1451-ben elhunyt Murad szultán utódával, Mohameddel kötött két évre szóló fegyverszünet vetett véget. 1452-ben Hunyadi a kormányzóságról lemondott és az ország főkapitánya lett. 1453-ban elesett Bizánc. Egész Európa megrendült e hírre. A magyar urak érezték, hogy most a sor Magyarországra következik. A pápa minden keresztény országot felhívott, hogy a török további tárnyszerésének gátat vessen. Felhívása általában süket fülekre talált, csupán Magyarország tett annak eleget. Az 1454 januárjában tartott országgyűlés hatalmas hadsereg felállítását határozta el s egyben fontos seregszervezési kérdéseket szabályozott.

A török Bizánc elfoglalása után elsősorban Szerbia végleges bekebelezésére törekedett. A szultán a neki hódolatát küldő szerb vajdának megüzente, hogy Szerbia az övé, s ha a vajda az országot szépszerével át nem adja, ellene vonul. Ezt az ígéretet csakhamar tett követte. Nagy sereggel megindult Rumélia felé. A kétségbeesett szerb vajda ekkor az annyiszor megbántott és elárult Hunyadihoz fordult segítségért. A vezér, ki a törökkel szemben mindenkinek megbocsátott, a kért segítséget azonnal megadta. Ebből keletkezett egyik leggyorsabb és legszebb hadművelete.

Hogy a törököt a Szerbia ellen vonulástól visszatartsa, az Erdélyben már gyülekezett csapataival az oláh földre tör be, aztán átkel az Aldunán, az ellene küldött török osztagokat több ütközetben szét-

veri és a bolgár területen Trovnó-ig hatol. Ennek a diverziónak a török erők megosztása lett az eredménye. A szultán ugyanis Hunyadi betörésének hírére seregének jelentékeny részét Bulgária fedezésére Szófiánál visszahagyta, a zömmel — legalább 100.000 emberrel — Szerbia ellen vonult. Ebben az országban nyílt csatában ellenállásra nem talált, mert a szerb hadak mindenütt a várakba húzódtak vissza.

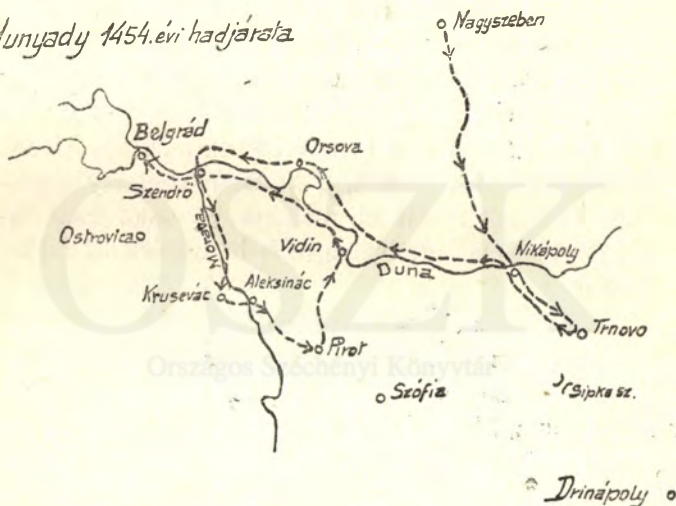
A nehéz helyzetbe jutott Szerbián immár csak közvetlen támogatás segíthetett, miért is Hunyadi Trovnóból gazdag zsákmánnyal a Duna északi partja mentén Szerbia felé visszatért. Itt Mohamed Ostrovicát és Szendrőt vette ostrom alá, míg egyik alvezére, Firuz bég 32.000 lovasnyi sereggel az országot kalandozta be, hogy azt meghódítsa, miközben mintegy 50.000 foglyot hajtott össze.

Ostrovica elesett. Szendrőnek már csak fellegvára volt a szerbek kezén, midőn Hunyadi felmentő serege a Duna északi partján Szendrő felé közeledett. A nagy vezér közeledtének híre elegendő volt ahhoz, hogy a szultán az ostromot abbahagyja és Rumélia felé visszavonuljon. Hogy azonban a hadjáratnak mégis valamelyes eredménye maradjon, Firuz bég seregét a megerősíteni rendelt Krusevácnál való állásfoglalásra utasította.

Hunyadi Szendrőnél átkelt a Dunán és gyors menetekben a Morava mentén Firuz bég ellen nyomult, azt az őszi köd leple alatt Krusevác mellett váratlanul megtámadta, tönkrevverte és elfogta. Hunyadi innen az ellenséget Pirotig üldözte, majd arra a hírre, hogy a szultán egész seregével Szófia

felől ellene indult, nagy zsákmánnyal és sok fogollyal Vidin várán át (melyet szétrombolt) Belgrádba tért vissza. Itt foglyait a szerb vajdának átadta és nyugodtan felkészült a törökök támadására. A szultán azonban már nem bízott a hadiszerencse fordulatóban, hanem új hadjárat előkészítése céljából Konstantinápolyba tért vissza.

Hunyady 1454. évi hadjárata

Hunyadinak 1454. évi hadművelete több szempontból figyelemreméltó.

A távolságot tekintve, amit serege megtett: Erdélyből a bolgár Trnováig, innen a Duna mentén Szendrőig, aztán Krusevácig (a két Morava összefolyásánál), majd Pírotig s innen vissza Belgrádig, — ez a hadjárat az ő 1500 km-ével képviseli Hunyadi leghosszabb hadműveletét.

A hadjárat első része, melyben a török előnyomulást a Bulgária felé irányított diverzióval köz-

vetve akarta feltartóztatni, a törökök túlereje folytán, dacára a taktikai sikereknek, hadászatiilag nem vezetett célhoz, mire Hunyadi Trnovónál gyorsan megfordult, hogy a szerbeknek közvetlenül hozzon segítséget.

Jellemző, hogy Hunyadi a Dunától még északra állott, a török a Dunától délre fekvő Szendrő ostromát mégis beszüntette. A következő villámgyors előnyomulása Krusevácsra (4 nap alatt több, mint 100 km) és ott aratott győzelme Szerbiát a veszélytől megszabadítja. Hogy aztán még Pirótig üldözni is mer s Belgrádba való hazatérésében még egy török várat (Vidint) elpusztít, a hadiművészet oly tökéletes kezelését árulja el, melyhez hasonlót csak a világtörténelem legeslegnagyobb hadvezéreinél találhatunk.

Ha Bizánc eleste után következő évben Hunyadi nemcsak a szerény létszámú magyar sereget, hanem Európa minden keresztény népének hadait vezényelhette volna, Mohács sem vált volna a magyar történelem gyászhelyévé.

VI. A nándorfehérvári hadjárat.

Elérkeztünk a nagy Hunyadi legutolsó hadműveletéhez, az 1456. évi nándorfehérvári hadjáratához.

Az eddigi hadakozásból már elegendően kitűnt, hogy bármily súlyos csapásokat is mért Hunyadi a törökre, a fennforgó erőviszonyok szerint csak egész Európa egyesült hatalma tudott volna ellene döntőeredményt kivívni. A nyugati hatalmak azonban a

pápák minden erőfeszítése dacára sem hozták meg a lehetséges pénz- és véráldozatot, sőt Velence, mely abban az időben a legerősebb hajóhaddal rendelkezett és melynek bőségesen volt pénze arra, hogy a török ellen hatalmas zsoldos sereget állítson fel, a török birodalommal kereskedelmi előnyöket nyújtó szövetségi szerződést kötött.

Igy mindezideig némi, többé-kevésbé fegyelmetlen kereszties hadak és a török veszedelem által közvetlenül fenyegetett szerbek, oláhok, bosnyákok és albánok támogatták időnként Hunyadi hadakozását, a művelt Nyugat csak pénzt adott és csupán a burgundi-olasz egyesült flotta nyújtott — néha kétes értékű — segítséget.

Ez volt az oka annak, hogy Hunyadi minden hadjáratában oly óriási túlerővel állt szemben, amelyet még az ő hadvezéri lángesze sem tudott mindig kiegyensúlyozni. Azonkívül szerencsétlenségünkre, éppen Hunyadi János idejében rendkívül tetterős szultánok ültek a török trónon. Előbb II. Murad, a várnai hadjárat győztes vezére, aztán a Bizáncot meghódító II. Mohamed, kiknek eleme volt a harc. Előbbi csak a balkáni fejedelmeket akarta hűbéreseivé tenni. Mohamed már magasabbra tört. Ő a Balkánt akarta birodalmába bekebelezni. Mint-hogy csupán Hunyadi vezérsége tette a töröknek a Balkán végleges birtoklását vitássá, Hunyadit kellett az útból eltávolítani. Az ő kezében volt a nándorfehérvári magyar végvár. Ez volt a Balkán és egyben dél felől Magyarország kapuja, ez alkotta azt a hadműveleti alapot, melyre a magyarok eddig oly eredményesen támaszkodtak. Ezért célozta a török

kök 1456. évi támadó hadjárata Nándorfehérvárnak elfoglalását.

A szultán nagyarányú előkészületeit e hadi vállalatra már a tél folyamán megkezdte. A csapatok Ruméliában gyülekeztek. Az ostromló ágyúkat a szultán az 1455 folyamán török kézre került szerb Krusevác ágyúgyárában öntette. Mintegy 300 ostromlólövegből állott a török ágyúpark, köztük 22 darab, még soha nem látott nagyságú 5 hüvelyes ürméretű ágyú, aztán oly kaliberű mozsarak, melyek torkolatában egy ember kényelmesen ülhetett.

A fenyegető veszélyre 1456 január havában a magyar országgyűlés összeült. Jellemző a hadi készülődéssel a déli határon elfoglalt Hunyadi nehéz helyzetére, hogy az országgyűlésen március havában csak királyi menlevéllel és ekkor is csak hatalmas fegyveres kísérettel jelenhetett meg, mert jogosan tartott attól, hogy az ellenséges királyi udvar életére tör. Tudjuk, hogy fiát, Lászlót, az udvar már következő évben kivégeztette. Az országgyűlésen a pápa követe bejelentette, hogy az egyesült burgundi-olasz flotta megint a Dardenellákhoz fut ki és kilátásba helyezte a külföldi kereszties hadak beérkeztét. A rendek megszavazták a hadiköltséget, azzal, hogy a multévi rossz termésre tekintettel a hadviselés aratás előtt nem kezdhető meg.

A tanácskozás még folyt, midőn április 7-én az a megdöböntő hír terjedt el, hogy a szultán nagy sereggel, Bulgárián keresztül és hatalmas hajóhadal a Dunán elindult Nándorfehérvár felé. Erre a rendek még felszólították a németeket, olaszokat és albánokat, hogy segélyhadakat küldjenek, aztán az

országgyűlés feloszlott. A királyi udvar Bécsbe menekült, a főurak hazaszéledtek, míg a majdnem magára maradt Hunyadi néhány személyes hívével Nándorfehérvárra ment. Szégyen, de igaz, hogy úgy a magyar főpapság, mint a zászlósurak ettől a nehéz hadjárattól távolmaradtak. Így Hunyadi az első időben csak a saját költségén szervezett csapatokra és a magyar keresztes hadakra számíthatott. Utóbbiakat Kapisztrán barát Szegeden gyülekeztette, katonai értékük azonban igen csekély volt, amit legjobban bizonyít az, hogy Hunyadi, a vele együtt Nándorfehérvárra egy ily had élén meginduló pápai követet felszólította a visszatérésre. Nem is lehettek jók, mert fegyverzetük silány volt és az idő rövidsége folytán nem is lehetett őket harcszerű katonai alakulatokba szervezni.

Zsoldosok felfogadására az országgyűlés által megszavazott pénzen oly módon, hogy azok rögtön a Délvidéken alkalmaztassanak, a szultán gyors előnyomulása elegendő időt nem engedett.

Hunyadi Nándorfehérváron a védőrséget saját embereivel megerősítette, a vár tüzérségi felszerelését más várakból vett anyaggal kiegészítette, a vár parancsnokságát sógorára, Szilágyi Mihályra bízta s miután így a legszükségesebbekről gondoskodott, Péterváradra ment vissza, hogy a bizonyára szükségessé váló felmentő sereget ott megszervezze.

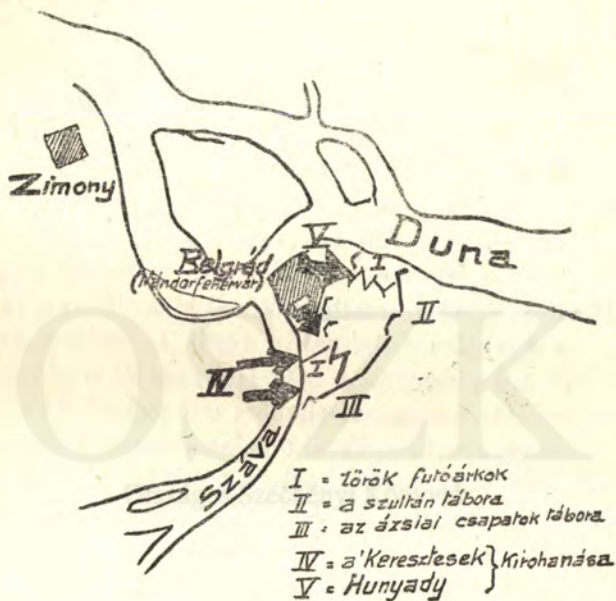
A török hadsereg 150.000 főnyi erőben június elején ért Nándorfehérvár alá és azt minden oldalról körülzárolta. A 200 gályából és naszádból álló hajóhad Zimonytól északra lehorgonyozva zárta el a védőrséget a Dunától. A vár védőrsége ebben a vészes

időben mintegy 3—4000 főre rúghatott. Magát a várat a város körül a déli vonalon húzódó kettős várfal, aztán fellegrvár gyanánt a mai Kalimegdánon épült megerősített kastély, végül az északi, Duna—Száva menti oldalon levő erődítési művek alkották.

Mialatt Hunyadi Péterváradoon szervezkedett, kezdetét vette az ostrom. A szokatlanul nagyszámú és nehéz tüzérségnek a vár falai nem tudtak ellenállni. A külső várfalat a törökök párnap alatt teljesen szétlőtték és előre látható volt, hogy a belső várfal is hamarosan erre a sorsra jut. Még szerencsének volt mondható, hogy a török oly nehéz lövegeket alkalmazott, melyeknek állásbahozása és állásváltoztatása nagyon időrablónak bizonyult.

Ebben a válságos helyzetben érkezett meg Hunyadi a Péterváradoon sebtében megalakított kisdied felmentő sereggel. Ennek egyik része: Hunyadi zsoldos gyalogosai és a kereszties hadak válogatott harcosai a Dunán 200 vizijárművel — köztük csak egyetlen hadigálya, a többi dunai csónak — eleséggel és hadianyaggal megrakva, a sereg másik része: a lovaság, keresztiesek zöme és a tüzérség a Duna jobbpartján gyalogmenetben vonultak a vár felé. Ez a szedett-vedett flotta július 14-én a Zimonytól északra lehorgonyozott és láncokkal összekötött, sokkal erősebb török flottát megtámadta és áttörte, míg a felmentő sereg tüzérsége a Duna partjáról, a vár dunai flottája pedig — 40 naszád — hátulról támogatta a támadást. Az ekként kifejlődött 5 órás „tengeri” csatában a török flotta súlyos vereséget szenvedett. Három hadigálya 500 főnyi személyzettel elsülyedt, négy fogságba esett, a többi erősen megrongált állapotban elmene-

kült. A szultán ezeket a hajókat a vár alatt, a török tábor közelében partra vontatta, leszereltette és felgyújtotta.

Az ostromzár tehát áttörtetett, de Hunyadi 10.000 főnyi serege, a török 150.000-nyi hadával szemben, a várat nem menthette fel, meghosszabbíthatta azonban annak ellenállását, vagy végső szükség esetén kiürítette a várat. Hunyadi az ő magyar vitézeit a várba szállította át, a kereszties hadakat a Száva északi partján (a mai híd közelében) hagyta vissza és halálbüntetés terhe alatt megtiltotta nekik, hogy a Száván átkeljenek. Számuk itt folytonosan növekedett és az ostrom végén már körülbelül 20.000 főre rúghatott.

Mohamed még nem adta fel a játszmát. A július

14-iki dunai csatát csak kellemetlen epizódnak tekintette, mely a vár elfoglalását késleltethette, de nem akadályozhatta meg. Nem zavarta meg az a hír sem, hogy a keresztény tengeri flotta a Dardanellák partjait megtámadta.

Az ostrom tehát fokozott hevességgel folyt tovább. Az ágyúzást Szegeden is lehetett hallani. Több elkésredett roham után a szultán a főtámadást július 21-ére rendelte el. 24 órai szakadatlan lövetés után indult meg ez a roham, melynek folyamán a szultán ismételtelen személyesen állt egyes rohamoszlopok élére és mely az éj folyamán a törököket a fellegvár árkáig vitte előre. Csak hajnalhasadtával sikerült az elszánt magyar ellentámadásoknak a török betörést a belső várfalon túl visszadobni. Míg Hunyadi itt a védelmet újrászervezte, parancsai ellenére egy vakmerő kereszties csapat a vár délnyugati oldalán lőtt egyik résen át az ellenség üldözésére kitört és a várfalon kívül egy támadó török lovashadat visszakergetett. Erre a sikerre még számos kereszties követte a kitörő csapatot, majd csakhamar több ezer kereszties a Száván önhatalmúlag átkelt és minden rend nélkül a török futóárkok balszárnyára vetette magát. Ez a váratlan támadás váratlan sikert hozott. Az előbbi ostrom veszteségeitől megrendült törökök meghátráltak, az üldöző keresztiesek továbbrohanva, az ázsiai csapatok táborára bukkantak, mire annak kifosztásához kezdtek.

A fellegvár tornyából figyelő Hunyadi, a szándékai ellen kifejlődő ütközet ilyen fordulata láttára, nehogy a zsákmányoló keresztiesek valamely török ellentámadás áldozataivá váljanak, hamarosan összehozta csapatait és a keresztiesek közvetett támogatá-

sára az ellenkező szárnyon kitört a várból. Rohammal elfoglalt néhány ellenséges ostrom-üteget, azokat a török ellen fordította, majd a szultánnak a Duna mentén elterülő táborára tört. A rendetlenségbe jutott török hadakat a janicsárok élére álló szultán hiába akarja ellenállásra bírni, midőn a késő délután az egyik, portyázásból visszatérő török lovashadtestnek a tábor mögött való megjelenése Hunyadit a török tábor elhagyására és a török futóárkok megszállására készíti.

A török sereg sorsát azonban Hunyadi elszánt rohama megpecsételte. A reményvesztett szultán az éj folyamán felgyújtott táborának és egész ostromló tüzérségének visszahagyása mellett visszavonult. A hátrálás csakhamar futássá fajult és csak Szófiánál sikerült a szultánnak könnyörtelen kivégeztetések árán a seregben némi rendet teremteni, honnan aztán a rendezett visszavonulást Drinápolyig folytatta.

Hunyadi e csodálatos győzelme után kimerült és sok vért vesztett csapataival az üldözésre még csak nem is gondolhatott. A fegyelmezetlen keresztes hadak e célra számításba sem jöhettek, sőt iparkodnia kellett, hogy a közvetlen veszély elmúltával azoktól szabadulhasson. Még a csatatér kiürítésével és a vár helyreállításával foglalkozott, midőn ott a rengeteg török hullától megfertőzött levegőben a pestis kiütött. A megbetegedett Hunyadit erre Zimonyba vitték, hol augusztus 11-én, világraszóló győzelme után három héttel nemes lelkét kilehelte, miután fiait és barátait élete nagy művének befejezésére, a töröknek Európából való kiűzésére még halálos ágyán felhívta.

Ebben a hadjáratban Hunyadi vezéri tudása is-

mét teljes fényben ragyog. Úgy szervezési, mint vezetési képessége bámulatos. Óramű pontosságával zajlik le az egész hadművelet.

Első lépése a várnak biztonsági őrséggel való ellátása, hogy az addig tudja magát tartani, míg azt felmentheti.

Második lépés a minimális felmentő sereg megszervezése.

Harmadik a kombinált „tengeri” csata, melyben az előlről áttört, a partról oldalba kapott és a hátulról megkerült török flotta megsemmisül és az út a vár felé megnyílik.

Negyedik mozzanat a vár ellen intézett tömegroham visszaverése. Elképzelhetjük, hogy mily pontos részletintézkedések, a védelem megszervezésének mily alapos munkája tette ezt a sikert lehetővé.

A végsőkig feszült helyzetben jön az utolsó, legnagyobb és legvakmerőbb lépése, midőn Hunyadi a keresztések könnyelmű lépését is előnyösre fordítja s a kedvezőnek látszó, soha vissza nem térő pillanatot megragadja, hogy jelentéktelen erejű csapattal a nyomasztó túlerőre a döntő csapást mérje. Ebben a vakmerőségében is mily óvatos, midőn a törökre mért halálos ütés után a török tábort még idejében elhagyja és az éjjelt biztosított helyen, a török futóárkokban tölti.

Nincs egy mozzanata sem az egész hadműveletnek, mely ne volna a hadvezetési művészet tökéletességének mintaképe.

Hunyadival a magyar és török között vívott sokszázados harcoknak legjelentékenyebb, versenytárs nélkül álló magyar vezére szállt sírba. A kereszt-

tény Európa az ő elhunytával elvesztette azt a legkimagaslóbb egyéniséget, kinek fölényes hadvezéri tudása volt az egyetlen biztosíték arra, hogy a török-hódítás legalább a Balkánon túl nem terjed.

VII. Összefoglalás.

Tanulmányunkban Hunyadi Jánosnak a török ellen intézett nyolc hadjáratát ismertettük. Ezekből három volt a védőháború: az 1442. évi tavaszi és őszi erdélyi, valamint az 1456. évi nándorfehérvári hadjárat. A többi öt: a hosszú hadjárat (1443—44), a várnai (1444), az oláhországi (1445), a rigómezei (1448) és a szerbiai (1454) támadójellegű volt.

Ezeket kívül — nem számítjuk a kisebb epizód-szerű határmenti harcokat, melyekben a törököt megverte, vagy amelyekben csak alvezér gyanánt szerepelt — a magyar történelem Hunyadi Jánosnak még 6 sikeres hadjáratáról emlékszik meg. Szörényi bán korában — Ulászló király pártján — megverte a csecsemő ellenkirály hadát Báttaszéknél, kormányzósága alatt hadat viselt Frigyes császár ellen és azt fegyverszünetre kényszerítette, két ízben háborúskodott a Felvidéken garázdálkodó, az ellenkirály szolgálatában álló Giskrával és ennek hatalmát megnyírbálta, megrendszabályozta a Horvátországban féktelenkedő Cilleit, végül a rigómezei hadjárat után megfenyítette az áruló szerb vajdát.

Hogy Hunyadi hány csatában vett részt, azt ma már aligha állapíthatjuk meg, de azt tudjuk, hogy az 1440-től 1456-ig terjedő 17 év alatt összesen 14

hadjáratot vezetett. Ez oly rekord, melynek a világtörténelemben csak kivételesen akad párja. Ennél több hadjáratot például a világnak Hannibal és Julius Caesar óta legnagyobb hadvezére, Napoleon sem vezetett.

*

Az ismertetett nagyobb hadjáratok Hunyadinak univerzális katonai lángeszét tanusítják. Ez alatt azt értem, hogy egyaránt nagy szervezőnek, hadásznak és harcásznak bizonyult. Jeles volt, mint hadügy-miniszter, tábornok és tengernagy. Egyszemélyben volt vezér és vezérkari főnök. Egyformán tökéleteset nyújtott támadásban és védelemben, nyílt csatában és várharcban, síkságban és hegyi háborúban, szárazföldön és vizen.

Más vezéreket szokás külön is jellemezni, például mondják, hogy az angol Wellington nagy a védelemben, a francia Murat az ideális lovasvezér, az osztrák Kuhn a hegyi háború mestere, a francia Vauban a várharc művésze, stb. Hunyadira az ily különleges jelző nem illik, ő nagy volt mindenben.

Honnan vette azt a sokoldalú katonai képzettséget, amelyért a törökök hamarosan a „sátán” jelzővel tisztelték meg? Nincs semmi adatunk arra, hogy Hunyadinak valami kiváló tanítómestere lett volna. Arról sem tudunk, hogy valamely oly jeles tanácsadója vagy alvezére lett volna, ki az ő nagy dicsőségéből részt érdemelne. Ő szervezett, tervezett és hajtott végre mindent. Ő vezette az elővédet a hosszú háborúban, ő intézte a főszereg hadmozdulatait, ott volt az utóvédnél, ha baj volt. Csak a lángészt jellemző ösztönös hadi tudás, a katonai őstehetség ma-

gyarázhatja meg azt a kivételes vezéri képességét, mellyel bennünket ma is bámulatba ejt.

Ma, mikor a világháború hadviselési nehézségei még mindenkinek élénk emlékezetében vannak és mindenki tudja, hogy valamelyik hadviselő fél mozgósítása, felvonulása, csapatainak az ellenséges földön való mozgatása mily surlódásokat vált ki a leggondosabb előkészületek és a technika csodái dacára, s hogy mily nehézségekkel jár a csapat anyagi ellátása még a jó utak, vasútak és autók világában is, milyen bajos az ellenségről való hírszerzés, még az alaposan megszervezett kémkedés és a repülőgépek mellett is, mennyi tévedés fordul elő a jelentőszolgálatban a dróttalan táviró és tábori távbeszélő alkalmazása mellett, méltányolhatjuk érdem szerint e nagy vezérnek szerény hadviselési eszközökkel, túlerővel szemben, nagy távolságokra végrehajtott merész, sőt vakmerő hadműveleteit, különösen, ha szem előtt tartjuk, hogy Hunyadi lovasseregeket hatalmas folyamokon és magas hegységeken vezetett át.

Hunyadi és a török hadműveletei között nehéz párhuzamot vonni. A töröknél a hadvezér maga az államfő volt, ki minden korlátozás nélkül állíthatta hatalmas birodalmának minden segélyforrását a hadviselés szolgálatába. A török védőrendszer minden európai államénál fejlettebb volt, a török állandó hadsereggel, a szó szoros értelmében gárdának nevezhető janicsár hadtesttel is rendelkezett. Hunyadi kormányzósága alatt csak a rigómezei hadjáratot vezette a török ellen, a többi török háborúban még

nem, vagy már nem ült a kormányzói székekben. A magyar történelem ismételten említi, hogy a főnemesség irigységével, vagy közönyösségével és gyakran a királyi udvar féltékenységével kellett küzdenie. Legtöbb esetben nem kapta meg azt a fegyveres támogatást a főrendek részéről, melyre jogosan számíthatott és rendszeren nem jutott kezeihez idejében az a pénz, mely a kellő erejű sereg felállításához lett volna szükséges. Így például a nándorfehérvári hadjárat előtt maga Hunyadi adott a királynak 8000 forintnyi kölcsönt, ahelyett, hogy ez éppen fordítva történt volna.

Ily körülmények között az ő támadó seregei legjobb esetben csak művészi rögtönözések voltak, melyek katonai hiányosságait az ő tudásának kellett pótolni.

*

Hunyadi katonai műveleteinek hadászati vezetésében felismerhetjük azt a mesteri egyszerűséget, mely a világ legnagyobb vezéreinek hadművészetét jellemzi. Hadjáratai nélkülöznek minden merevséget és mesterkéeltséget. Szöges ellentétben áll ez azzal az osztrák hadművészeti tudálékossággal, melyet a későbbi korokban megismertünk. Hunyadi úgynevezett oldalállásokat, komplikált átcsoportosításokat és időtrabló kombinált manővereket nem ismert.

*

Magyarország Hunyadi korában a törökkel szemben a politikai és a hadászati védekezés állapotában volt. Törökország terjeszkedett. Magyarország csak meglevő birtokállományát akarta délfelé meg-

védeni. Ezt a védelmet Hunyadi offenzív módon oldotta meg. Hadművészetének talán ez a legfigyelemreméltóbb sajátsága. Még ott is, ahol a török váratlan támadása, vagy semmi módon ki nem egyenlíthető túlereje folytán eleinte a védekezésre szorul, mint az 1442. évi (erdélyi) és az 1456. évi (nándorfehérvári) hadjáratokban, éles szemmel figyeli az alkalmat a védelemből a támadásra való átmenetre és hamarosan kezeibe ragadja az olyannyira fontos kezdeményezést.

Csatáiban a harcászati védelmet egyáltalában nem ismeri. Támadás és mindig támadás a jelszava, míg csak az ellenség valahol meg nem rendül, hogy ezt a kezdeti előnyt döntő sikerré fejleszthesse.

Hunyadi csatatervezésében megtaláljuk azokat a formákat, melyeket későbbi hadvezérek is sikeresen alkalmaztak. Így például a szentimrei csatában (1442) oly átkarolással idézi elő a döntést, mint Moltke a königgrätzi csatában, a Karánsebes és Hátszeg között vívott csatában (1442) kettős átkarolással semmisíti meg a törököt, miként Hindenburg Tannenbergnél az oroszokat, 1444-ben Kunovicánál — visszavonulás közben — azt a megrohanást alkalmazza, mint Napoleon 1813-ban Hanau-nál, stb.

A nándorfehérvári dicső győzelemhez hasonlót azonban a történelem alig ismer. Szinte meseszerű az, ahogyan az ostromolt és erőszakos rohammal már majdnem bevett vár kis helyőrségének kirohanása felmentéssé és döntő győzelemmé fejlődött. Ez már a hadvezetés művészetének legmagasabb fokán túl-emelkedő haditény és egyben személyes hőstett.

Ennek végrehajtásához a csapatával összeforrott és istenített, lángeszű és vakmerő vezér és oly csapat kellett, melynek harci erényei nem csupán a nevelésben, hanem a fajban gyökereznek.

*

Hunyadi, ez a ragyogó hős és vezér az utókor-nál nem találta meg a megérdemelt méltánylást. Halála után egy esztendővel a király az ő működését már kárhoztatandónak ítélte. Az osztrák haditörténetírás őt is — mint Zrinyi Miklóst, a költőt és hadvezért — elsikkasztotta. A fővárosban emlékét ma egy szerény gyalogszobor őrzi s az is eldugott helyen. Bécs szállította le a lóról ezt a vezért, ki legszebb diadalait lovasrohamokkal aratta. Az ő lovasszobrának helyét a fővárosban ma egy osztrák hadvezér bitorolja. Vajjon kegyeletsértés volna-e, ha ezen a visszásságon a független magyar nemzet változtatna?

5. Mátyás király

I. Bevezetés.

A magyar haditörténelemben a Hunyadiak félszázados időszaka: az 1440-től 1490-ig terjedő 50 esztendő jelenti a magyar hadművészet aranykorát. E félszáz esztendő egyharmada Hunyadi János vezéri szereplésének, kétharmada pedig Mátyás király uralkodásának idejére esik.

Ha azt kérdezzük, hogy mi a jellegzetes különbség Mátyás király és dicsőséges atyja, a nagy Hunyadi János hadművészete között, úgy erre legjobban egy hasonlattal felelhetünk meg.

Hunyadi János úgy tűnik elénk, mint a sötét égboltozaton nappali világosságot gyújtó ragyogó meteor. Ennek vakító csillogása mellett az égbolt csillagai elhalványulnak. Mátyás a tiszta ég legtündöklőbb csillaga, de ennek fénye mégsem vakít annyira, hogy a magyar ég más elsőrendű csillagai: Mátyás magyar alvezérei szemünkbe ne ötlenének.

Az apában az utólérhetlen hadművész, a fiúban már inkább az ő korszakalkotó hadművészeti rendszerét csodáljuk. A kettő között különbség rejlik még abban is, hogy az apa katonai működése csupán az önfeláldozó honvédelmet, a fiúé már a hódítást is

szolgált. Az előbbi a naturalista, ösztönös, az utóbbi a tudományosan képzett vezér.

Mindkettő nagy hadvezér volt, de ha a magyar vezéreket rangsorba szedjük össze, annak élére mégis Hunyadi Jánost kell állítanunk.

Mátyás királyságának majdnem egész idejét háboruskodás töltötte ki. A történelem Mátyás 33 esztendő uralkodása alatt csak 4 békeévet jegyez fel azzal, hogy a honvédelem érdekei talán kevesebb háboruskodással is kielégültek volna. Hadjáratainak tömegét az alábbi szám adatok mutatják:

A 29 hadiév alatt Mátyás minden szomszédja sorra került.

Négy hadjáratot viselt — 6 hadi év alatt — a Felvidéken garázdálkodó csehek ellen (1458, 1459, 1460—62 és 1465—66.)

Három hadjáratban 10 hadiévet töltött Frigyes császár ellen (1459, 1477 és 1480—88.)

Öt nagy és két kisebb háborúja volt — ugyancsak 10 hadiév alatt — a törökkel (1458, 1460, 1462—64, 1475—76, 1479—1481.)

Három évig tartó hosszú háborúba keveredett a csehekkel (1468—1470) és még hosszabb, négy évig tartó háborúja volt a szövetkezett lengyelekkel és csehekkel (1471—74).

Hadat viselt a lázadó erdélyi vajda és vele szövetkezett moldvai vajda ellen (1467).

E szám adatok azt is mutatják, hogy Mátyás több esetben egyidejűleg két fronton is hadakozott.

Igy például 1458-ban a csehek és törökök ellen, 1480—81-ben a törökök és az osztrákok ellen.

A felsorolt 16 háború a magyar vezérek nevét és a magyar fegyverek erejét az ország határain túl is ismertté tette. A magyar csapatok hadszíntérré változtatták Ausztria, Cseh- és Morvaország, Szilézia, Lengyelország, Moldva, Szerbia, Bosznia széles területeit, sőt harcoltak Olaszországban (Otrantónál) is.

Természetes, hogy ennyi háború Mátyás szakavatott keze alatt oly gyönyörű magyar hadvezéri gárdát nevelt, amelynek mása a magyar haditörténelemben azóta sem akadt. Legkimagaslóbbak voltak Mátyás alvezérei közül Báthory István, Kinizsi Pál, Magyar Balázs, a két Szapolyai: István és Imre. Ezen kívül a magyar alvezérek hosszú névsorát ismerjük. A sok közül kiváltak: Bánffy Miklós, Czudar Simon, Csupor Miklós, Dóczi Péter, Dávidházy, Egervári László, Geréb Mátyás és Péter, Geréni István, Hédervári László, Nagy Simon, Márk László, Ország Mihály, Pálóczi László, Pongrácz János, a Rozgonyiak, Székely Jakab stb.

E vezérek nagyrésze nem a „magas születés”, hanem csatatéri érdemei jogán emelkedett a magas polcra. Mátyás megbecsülte jó katonáit. Elhalmozta őket vagyonnal és mindenféle kitüntetéssel. Külföldre írt leveleiben kiemelte hősi tetteiket. Palotájának csarnokát e vezérek festett képeivel díszítette fel.

Világos, hogy Mátyás királynak ennyi háboruskodásához hatalmas hadseregére is volt szüksége. Szervező lángeszre értett ahhoz, hogy miként ala-

kítsa meg állandó zsoldos seregét és hogy miként tökéletesítse a magyar honvédelmi berendezéseket.

Zsoldos seregének alapjait az 1460/62. évi felvidéki hadjárat sikere alapján behódolt csehek felfogadásával rakta le. Ezeket az alakulásokat nagyrészt magyar alvezérek alá rendelte. De voltak magyar, német és rác zsoldos hadi egységei is. Utóbbiak a töröknek Szerbiába való betörései folytán földönfutóvá vált szerb lakosságból kerültek ki.

Mátyás hadainak erejéről meglehetősen pontos adataink vannak. Tudjuk például, hogy 1464-ben zsoldosokban 5000 gyalogost és 2000 lovast állított ki, míg ugyanekkor a magyar zászlósorak a hadsereghez 12.000 lovast szolgáltatottak. Velence követének 1479-ben kormányához írt jelentése a hadsereg hatalmas megnövekedéséről számol be. E szerint Mátyásnak a török ellen alkalmazható hada 163.000 főre rúgott. Ez a hatalmas sereg a szárazföldi és vízi haderőre tagozódott. Az előbbinek létszáma 148.000 fő volt s ebből a „fekete sereg” cseh, morva és sziléziai zsoldosa 16.000 fő, magyar és székely zsoldos 46.000 fő (és pedig 10.000 magyar nehéz lovas, 16.000 könnyű székely lovas — lándzsával, paizzsal és kézi íjjal —, 4000 nehéz magyar és 16.000 könnyű székely gyalogos), bandérium 12.000 fő és 70.000 főnyi havasalföldi és moldvai hűbéres had. Az utóbbiak nélkül tehát a magyar sereg több mint 70.000 főt, túlnyomórésztben zsoldost tett ki. Említett jelentés szerint a seregnek 3000 tábori szekere és mintegy 200 ágyúja s bombavetőgépe volt.

A vízi haderő 364 hajóból állt, köztük volt 16 nagy gálya, mindegyik 44 evezős, 300 fegyverrel, 4

bombavetőgéppel és 300 nehéz puskával. Ennek a hatalmas dunai flottának 2600 matróza, 10.000 harcosa volt és végül a flottával együtt működött a rác-hadtest 5000 lovasa.

A közölt szám adatok egyáltalában nem látszanak túlzottnak, különösen ha meggondoljuk, hogy 1479-ben Mátyásnak a törökkel volt háborúja és egyúttal az osztrák ellen is készült, s hogy a meghódított területeken (Morvaországban és Sziléziában) jelentős helyőrségeket kellett tartania.

Mindenesetre Mátyás oly nagy, jól szervezett és fegyelmezett hadsereggel rendelkezett, melyhez hasonlót az ő korában — Törökországon kívül — egyik európai állam sem állíthatott fel. Felderített tény az is, hogy Mátyás seregének csupán egyik, kisebb részét alkotta a cseh-morva zsoldos hadtest, a zömét a seregnek a magyarok szolgáltatták.

Végül összehasonlításként szolgáljon az, hogy Mátyás király 4 milliós Magyarországa még békében is nagyobb sereget tartott el, mint a 8 milliós trianoni Magyarország.

*

Mátyás király seregének különös harcmodoráról is kell néhány szót mondanunk.

A király akként képezte ki seregét, hogy az egyaránt harcolhatott a nyugati (osztrák, cseh, lengyel) hadakkal, mint a más harcmodort követelő török seregekkel.

Az ő szabványos csatarendjében — Bonfini szerint — a középet a gyalogság három harcvonala alkotta. Elöl voltak a nehéz pajzsos gyalogosok (mind-egyikük egy apróddal vagy fegyverhordozóval), köz-

bül álltak a kopjások s hátul az ijjászok és a szárnyakon a könnyű lovasság foglalt állást.

Ez a csatarend a közép kezdeti defenzíváját s egyúttal a két szárny átkaroló támadását célozta, viszont a közép három harcvonalának gyors kicserélése útján ennek az offenzívába való átmenetét is lehetővé tette. A legszélső szárnyak könnyű lovasságának a megkerülés és az üldözés jutott feladatul.

Az egyes harcvonalak alkalmazásáról tájékoztat nyújt Mátyás király ama levele, melyet az otrantói hadivállalat tervezése (Magyar Balázs hadtestének kiküldetése) alkalmából apósának, a nápolyi fejedelemnek írt. E levélben Mátyás a hadtest gyalogságának feladatát így határozza meg: „A nehéz fegyverzetűeket mi fal gyanánt tekintjük, kik helyükből ki nem mozdulnak, hogy egy helyen kell mindannyinak meghalnia is. A könnyű fegyverzetűek pedig alkalmoszerűen csapnak ki s ha kifáradtak vagy nagy veszélyt sejtenek, a nehéz fegyverzetűek mögé vonulnak s ott veszteglenek megújult erővel s visszanyert bátorsággal, mígnem megragadva az alkalmat, újból harcra törnek elő”.

E magyarázatból az is kivehető, hogy a három harcvonalnak a csata alatt ügyesen kellett manőverezni.

Túlerős ellenséggel szemben ez a csatarend az aktív védelem útján keresi a döntést, amint Mátyás írja: „Végül az egész lovasságot és a puskásokat a nehéz fegyverzetűek és paizsosok veszik körbe: éppenúgy, mint mikor erődítményben vannak; mert a nagyobb pajzsok egymásra téve körben mintegy várat képeznek, s helyettesítik a falakat; ezzel védve

a gyalogság és mindannyian, kik közben vannak, miként ha sáncból vagy erődítményből harcolnak s kedvező alkalomadtával kirohannak...”

Ezt a harcmodort a magyar sereg jól begyakorolta: „nem volna rossz, ha Ófelsége (Mátyás apósa) ezen Magyar Balázs kapitányunktól mindezt kíséreltképpen saját szemeivel látná végrehajtani. Látva ugyanis, hogy a csatározásnál mi milyen módot és rendet tartunk stb.”.

Megemlítjük még hogy Mátyás seregeinek zömét a lovasság alkotta s ennek is nagyobb része könnyű lovasság volt, a gyalogság egyötödrészét tették ki a puskások, a többi kisebb részben a nehéz pajzosokra, nagyobb részben kopjásokra és ijjászokra esett.

*

Mátyás király tudományosan képzett katona volt. A ma ismert 130 Corvina között is van három haditudományi mű, de egykorú forrásokból tudjuk, hogy Mátyás király könyvtárában ezeken kívül még igen sok katonai műve volt. Leginkább a rómaiak hadjáratait tanulmányozta. Megint Mátyás szavait idézzük: „Ha a mi korunknak csak századrészben volnának olyan katonái, amelyeneket az óvilág mutat fel; és ha ennek hadi képzettségéhez a mienk hasonlítható volna; bizonyára nem nyert volna a török birodalom olyan roppant kiterjedést... Fontius Vegetius és más írók munkáiból meggyőződünk afelől, hogy a hadi képzettség, a gépek és ostromművek ismerete az ő korában milyen magas fokon állott. És mit mondjak amaz idők hadvezérei és fejedelmei felől?... Az újítoóknak nem marad

más hátra, mint a régiek találmányait előkeresni s azokat a jelen korra célszerűen alkalmazni”.

Ez a megállapítás ma is érvényes!

*

Mátyás hadjáratainak részletes és oknyomozó leírására magános ember nem vállalkozhatik. Egy emberi élet tartama és munkaereje kevés volna ahhoz, hogy a nagy király haditetteinek egész könyvtárra rúgó tömegét formába öntse. Meg kell elégednünk azzal, hogy csupán hadjáratainak vázlatát adjuk és hogy ezek némelyikéből részleteket közöljünk.

II. Mátyás török háborúi.

Mátyás király török háborúinak katonailag van közös jellegzetes vonása. Kényszerű okokból valamennyi korlátozott, defenzív célokat követett.

Mátyás király állásának Frigyes német császárral és Podjebrád cseh királlyal szemben szükségessé vált megszilárdítása, az ebből keletkezett háborúk az ország nyugati frontján, aztán az ország belső ügyeivel való elfoglaltsága — mint a felvidéki cseh rablók megfékezése, az ország főurainak ismételt összeküvése — megakadályozták Mátyást abban, hogy a török veszélyt a megérdemelt figyelemben részesítse. Ezenfelül a király a török ellen intézendő nagyarányú offenzív vállalatot, a megteendő előkészületek méretei miatt is, kénytelen volt európai ügynek tekinteni, ami a gyakorlatban azt eredményezte, hogy hadi készülődéseit a török ellen a művelt Nyugattól nyert támogatás mértékéhez is szabta. Ez a

támogatás a török nagyhatalom fejlett védőszervezetével szemben sohasem volt elegendő, sőt a Nyugat nem egyszer akadályokat is gördített Mátyás útjába. Figyelmet érdemel még az a hadászati körülmény, hogy a török veszély gyökeres kiirtása a török hatalom európai bástyájának, Konstantinápolynak elfoglalásától függött. Ez annyit jelent, hogy a támadó keresztény hadaknak a kultúra alacsony fokán álló, részben lakatlan, mert már elpusztított balkáni tartományokon kellett a Bosporushoz átvonulni. A támadó seregek tehát még török ellenhatás elmaradása esetén is nehéz hadműveletet kellett végrehajtani, mielőtt a döntő csapást mérhették volna. Ilyen hadműveletre — amint ezt már Hunyadi János hosszú hadjárata és várnai hadművelete bebizonyította —, a kimagasló hadvezéri tudáson felül — csak oly hatalmas zsoldos sereg lett volna alkalmas, oly erőben és felszereléssel, melynek kiállításai költségei Magyarország teherbíró képességét felülmulták. Ezenkívül Konstantinápoly sikeres ostroma oly erős tengeri hajóhadat igényelt, mely a Dardanelláknál és a Bosporusnál a töröknek Kis-Ázsiával való összeköttetését elvághatta. Tengeri hajóhada pedig Mátyásnak nem volt.

Ezek a katonai okok is készítették a királyt arra, hogy a török ellen mindig csak akkor fogjon fegyvert, midőn a birodalma déli határait fenyegető veszély már nagyon is kellemetlen alakot kezdett ölteni.

De bárminő okok is kényszerítették a királyt a török veszély elhanyagolására, a szomorú tény az, hogy a török-kérdés a király halála után — Európa

bűnéből — megoldatlanul, súlyos tehertétel gyanánt maradt az elárvult országon. A király török háborúi ez árnyoldal dacára a gyönyörű magyar haditettek tömegét mutatják fel. Ezekkel fokozatosan elérte a déli határok ideiglenes biztosítását, amit bizonyít az is, hogy a király uralkodásának utolsó éveit a török nem is zavarta meg. De a veszély csak elodázódott, mert maguk a hadjáratok defenzív jellegüknél fogva nem lehettek oly döntő jelentőségűek, hogy az ország déli határain a tartós nyugalmat megteremthették volna. A király halála után a veszély újra feltámadt. Mátyás gyenge utódai már a defenzívára is képtelenek voltak. Jött Mohács...

A király török háborúit e jellemzés után három időszakra oszthatjuk.

Az első 1458-tól 1465-ig terjedő időt öleli fel. Ebben az időszakban Mátyás több hadjáratban előbb a Duna-Száva vonalat védte meg, majd a töröknek Boszniában való terjeszkedését iparkodott megfékezni. A pillanatnyi veszélyt kivédte, de természetesen nem tudott tiszta helyzetet teremteni. A pápa felhívása, hogy Podjebrád ellen készen álljon, a kellő pénzsegély elmaradása, majd az erdélyi vajda lázadása 1467-ben a király figyelmét a török kérdéstől hosszú időre eltérítette.

A második időszak közel 10 évi szünet után kezdődött. Mikor Mátyás az ország északnyugati határain túl vívott hadjárait (a cseh és lengyel ellen) 1474-ben sikeresen befejezte, ismét a törökre gondolhatott. Ekkor Moldvában és Szabácsnál kemény csapást is mért a törökre. Ezek a diadalok a török ellen tervezett nagy offenzív háború szerencsés be-

vezető lépéseinek látszottak. A folytatása azonban elmaradt. A királynak Beatrix hercegnővel való házassága, majd Frigyes császár perfidiája okozta, hogy a király a döntést 1476-ban megint elhalasztotta.

A harmadik időszaknak tekinthetjük az 1479-től 1481-ig vívott háborúkat. Ezek folyamán Mátyás seregei győzelmesen harcoltak Boszniában, Szerbiában, Erdélyben és Otrantónál. A szép sikerek dacára azonban a király a háborúskodás folytatásáról megint lemondott, mert a Nyugatról várt segély nemcsak elmaradt, hanem még Mátyás háborúba keveredett nyudati szomszédjával, s mert a török előnyös feltételek mellett békét kért. E béke alapján a déli végeken a király haláláig nyugalom is uralkodott.

E három időszakban a magyar hadisikerek fokozódása szembeötlő. Talán az elmaradt negyedik időszak Európa részvételével és Mátyás német császársága alatt a végső döntést is meghozta volna...

A török háborúk első időszaka.

1458-ban, Mátyás uralkodásának első évében, két évvel Hunyadi János világraszóló nándorfehérvári győzelme után a török már megint Szerbia északi részébe hatolt. Nándorfehérvárral szemben, az Avala-hegyen hatalmas erődöt épített, ostrom alá vette és elfoglalta a Duna mellett Galambóc várát, sőt török portyázó csapatok az országba is, Buda felé messze berontottak.

Mátyás e török betörésekre augusztus végén a

magyar bandériális hadak zömével Péterváradnál, Szilágyi Mihály hadtestével pedig Temeskubinnál vonult fel. Ezenfelül a király a népfölkelést is felhívta az ország védelmére. Ezekkel együtt a kivonult magyar haderő mintegy 80.000 főre rúgott, de ennek túlnyomó része — a népfelkelés — csak a defenzív háborúra volt alkalmazható.

A magyar hadikészülődés hírére a török — 20.000 keresztény fogoly elhurcolása mellett — Szerbia belsejébe vonult vissza, miközben Szilágyi hadteste — a Dunán való átkelés után — egy török osztagot megsemmisített. Hasonló sors érte a Szerémségbe betört török hadakat is.

Mátyás ezután főhadiszállását Nándorfehérvárra tette át. Támadó hadműveletekre azonban sor nem került, mert a kezdetben lelkes magyar főurak a kivetett hadiadó ellen tiltakoztak, sőt Szilágyi Mihállyal az élükön, a király ellen összeesküvést is szóttek. Ez a hadjárat mégis két eredményt hozott. Az egyik az volt, hogy a török az országba való betörésről lemondott, a másik pedig az, hogy a magyar honvédelmi rendszer támadóháborúra nem válik be.

A következő években Mátyást a lázadó magyar főurak által támogatott Frigyes császár és a felvidéki cseh rablók ellen intézett hadműveletek foglalták el. A déli végek védelmét az 1458-ban összeesküvés miatt elfogott, de aztán ismét szabadon bocsátott Szilágyi Mihályra bízta. Ez 1460-ban mintegy 15.000 főnyi sereggel Báziásnál átkelt a Dunán, hogy Szendrőt ostrom alá vehesse, azonban útközben Pozsarevácánál csatát veszített, török fogságba esett s Konstantinápolyban lefejeztetett. A király ekkor

a déli végek védelmével a Duna mentén Pongrácz Jánost, a Száva mentén a Szokoly testvéreket bízta meg. Utóbbiak 1462-ben a Szerémségbe betört török rablócsapatokat tönkreveték. Ugyanekkor azonban a szultán 150.000 főnyi sereggel Oláhországot pusztította el, mire Mátyás kisebb sereggel Brassónál foglalt állást, hogy innen kedvező alkalom esetén Oláhországba nyomulhasson. A török által kinevezett oláh fejedelem, Radul erre megjelent Brassóban. Mátyásnak hűségesküt tett, s minthogy a török hadak ezt megelőzőleg Oláhországból már kivonultak, a tervezett hadművelet is abbamaradt.

Az 1458-tól 1462-ig ekként tartó háboruszkodás gyenge eredménye végre Mátyást nagyobb erőfeszítésre bírta, amit elősegített az is, hogy 1462-ben a Szapolyaiak (Imre és István) a felvidéken Giskrát meghódoltatták. Ez legénységével együtt Mátyás király zsoldjába állt és így megadta alapját a király zsoldos (fekete) seregének. A király erőfeszítésére annál nagyobb szükség volt, mert 1463-ban a szultán Magyarországgal szövetséges Bosznia teljes legigázására készült.

A szultán 1463 tavaszán Drinápolynál nagy sereget vont össze, míg Mátyás új zsoldos seregét, 5000 gyalogost és 2000 lovast, s ezenfelül 12.000 lovasnyi bandériumot Futtaknál gyülekeztette. A szultán haditerve az volt, hogy kisebb haderővel Mátyás hadait a délvidéken leköti, 150.000 főnyi főseregével pedig Boszniát rohanja meg. E terv végrehajtásra került. Egy jelentékeny török sereg Szerbiából először a Szerémségbe tört be, honnan azt Pongrácz András főpohárnok visszaverte. Ez a török

Altkirchēi vāzlar
 Mānyās tōrök häböruihoz.
 ———— 1463. } éri hadjarat
 1469. }

sereg aztán a Dunán át a Bánátba csapott be, ahol most — Temesvár mellett — Pongrácz Jánostól, az erdélyi vajdától szenvedett vereséget. Erre Mátyás király a törököt a főerővel vette üldözőbe, a Duna mellett utólérte és teljesen szétverte. Mátyás ezután benyomult Szerbiába és onnan 15.000 megszabadított keresztény fogollyal tért Nándorfehérvárra vissza. Ezalatt azonban a szultán már Üszköbön és Novibazáron át Boszniába hatolt és az országot részben csellel, részben erőszakkal bámulatós rövid idő alatt (május és júniusban) teljesen meghódította. István bosnyák király is megadta magát a töröknek, bár ezzel sem mentette meg életét, a török lefejeztette. A szultán ezután még elfoglalta Hercegovina legnagyobb részét és Montenegrót is.

Nem tagadhatjuk, hogy a szultán hadműveletei siker kísérte. Mátyás seregének lekötését a szerbiai török had önfeláldozóan hajtotta végre. Bosznia meghódítása váratlanul gyorsan ment végbe. Mátyás elvesztette szövetségését, akinek kitartása lett volna az együttműködés alapja. De Mátyás nem volt az a vezér, aki az első balsikerre feladja a játszmát. A változott hadihelyzetben Bosznia visszafoglalását határozta el. Szövetséget kötött Velencével, hogy mialatt ő Bosznia ellen nyomul, a velencei szárazföldi sereg, a velencei flotta fedezete alatt a mai Görögországban partra száll és ott török erőket von magára.

Mátyás 25.000 főre szaporodott serege 1463 október elején Horvátországon át két hadoszlopban nyomult Boszniába. A főoszlop a király vezérlete alatt az Unna és a Szana völgyében, a mellékoszlop

Szapolyai Imre alatt a Verbász völgyében vett irányt Jajca sziklavárának, Bosznia legfontosabb erődítésének, melyet Haram bég 7000 főnyi serege védelmezett. A harcok Jajca körül két hónapig tartottak. Mátyás előbb a Verbász- és a Pliva-folyók között elterülő s a védelemre kiválóan alkalmas Jajca városát foglalta el nehéz harcok között, majd aztán a megközelíthetetlennek tartott fellegvárat vette rendszeres ostrom alá. A Lak Gáspár vezetése alatt álló magyar tüzérség a törökök helyzetét végre tarthatatlanná tette. Harambég szabad elvonulást kért. Mátyás azonban a feltétlen megadáshoz ragaszkodott, mi karácsony napján meg is történt. A török vezér megmaradt 400 harcosával Mátyás zsoldjába lépett.

Jajca eleste után hamarosan Mátyás kezébe került Bosznia legnagyobb része. A török már csak a felső Bosznia völgyében és a Drina mentén tartotta magát, midőn Mátyás a beállott kemény télre tekintettel, 1464 január közepén kénytelen volt a nagyobb hadműveleteket félbeszakítani. Jajca várának parancsnokságát Székely Jánosra bízta, a meghódított bosnyák területek kormányzójává a hadjáratban sokszorosan kitűnt Szapolyai Imrét nevezte ki, ő maga pedig Budára visszatért azzal, hogy a hadjáratot 1464 nyarán folytatja. Budára való útjában, Szlavóniából intézkedett a király a koronázásról: „Miután a szerencsétlenül elveszett Bosnyákország visszaszerzésére indított vállalatunk Isten segítségével szerencsésen befejeztetett, az eddigi eredményekből a jövőre nyilatkozó jóreménység megszilárdítása, valamint általában a közjó és saját becsüle-

tünk érdekében hasznosnak látjuk, hogy az ország koronájával, amiben a királyi méltóságnak ereje és teljessége foglaltatik, megkoronáztassuk magunkat”.

Az 1463. évi hadjárat szembeötlő hadászati mozzanatai a következők:

A keresztény szövetségesek (magyar és bosnyák) haditerve eredetileg abban állt, hogy a bosnyák haderők az ország határán, a Drina mentén a törököt addig feltartóztatják, míg a magyar sereg a várható harcokba a körülményekhez képest beavatkozik. Bosznia váratlanul gyors letörése a haditerv végrehajtását megakadályozta, bár Mátyás győzelmei a Duna-Száva vonalon — amelyekben az őt lekötő török sereget megsemmisítette —, a sikeres beavatkozás előfeltételeit megteremtették.

Ezután Mátyás kénytelen volt az eredeti haditervet elejteni. Bosznia felé fordult tehát, hogy egymaga ütközzék meg a törökkel. Ezt az elhatározását erélyesen és sikeresen végrehajtotta. Nem riadt vissza a téli hadjárattól sem. Bosznia legnagyobb részét tényleg visszafoglalta s így megteremtette egy gyönyörű haditett, Jajca elfoglalása kapcsán a kedvező alapot a hadjárat folytatásához.

Az 1463. évi hadjárat bebizonyította, hogy a fiatal, a férfikor küszöbét még el sem ért Mátyás, erélyes, ruganyos, gyors elhatározóképeségű vezér.

*

Az 1464. évi hadjárat kedvező jelek mellett indult, de csalódással végződött.

A pápa Mátyás múlt évi sikerein annyira felbuzdult, hogy maga akart hajóhada élén Konstantinápoly ostromára elindulni. A jelentékeny pénzösz-

szeggel segélyezendő magyar seregnek csak akkor kellett volna a török főváros felé való előnyomulás céljából a Száván átkelni, amikor a pápai és a velencei Egyesült flotta Anconából június elejére tervezett kivitorlázásának híre Mátyáshoz befut. A terv nagyarányú volt, de elégtelenek voltak az eszközök.

Mátyás hada — 14.000 lovas, 8000 gyalogos — június elején tényleg harcakészen, Futtaknál várta a jó hírt. A flotta azonban nem mozdult. E helyett augusztus elején Mátyás azt a rossz hírt vette, hogy a szultán hatalmas sereggel Boszniába tört és már Jajcát ostromolja.

A király erre ismételten megsürgette a pápánál a flotta elindulását és a megígért pénzsegélyt: „Ha a sokféle hitegetések nem hoznak ilyen helyzetbe, egy vagy más úton előnyösen tudtam volna rendezni ügyeimet. Most már felismerte az ellenség, hogy a keresztények mozgalmaiban több a tüntetés, mint a komolyság... A boszniai várak nem állhatnak ellen soká, ha csak az ellenséget ki nem verjük, vagy el nem vonjuk. Erre pedig, mint ismételten bevallottam, egymagam nem vagyok képes... Ha tehát valóban létezik valahol hajóhad vagy szárazföldi sereg, ám mutassa magát és az eddigi hanyagságot buzgalommal, a késedelmet gyorsasággal pótolja. Én részemről elmegyek oda, hol legtöbb haszonnal működhetem és mindenesetre teljesítem kötelességemet hazám és hitem iránt”.

A magára maradt Mátyás tehát odament, ahol legtöbb haszonnal működhetett: Jajcához. Itt a helyzet következőleg alakult: Bosznia kormányzója, Szapolyai Imre a szultán elé vonult, de ennek óriási

túlereje elől Jajcára meghátrált. Ezt a várat a szultán ostrom alá fogta. Már 20 napon át tartott a vár lövetése, a szultán az utolsó három napon át tömegeket dobott rohamra a lött rés ellen, Szapolyai azonban vitézül ellenállt. Végre is a szultán Mátyás felmentő seregének közeledtére az ostromot félbeszakította és oly gyorsan eltakarodott a vár alól, hogy poggyászának jelentékeny része és nehéz tüzérsége is visszamaradt.

Mátyás felmentő menete alatt jött a hír, hogy a pápa elindult Anconába (hová július közepén érkezett). Augusztus 12-én a velencei flotta is ide futott be. A magyar sereg a pápa elindulásának hírére, valamint arra, hogy a szultán serege Jajca alól elvonult, félbeszakította menetét és a Száva északi partja mentén — a haditervnek megfelelően — kelet felé vonult. A nagy vállalat azonban mégis elmaradt, mert a pápa közvetlenül annak megkezdése előtt, augusztus közepén meghalt. Különben sem a flotta, sem a magyar sereg ereje az ily nagy támadóvállalattal nem állt arányban. Említésre méltó, hogy a pápa végrendelete szerint a pápai kincstárban levő 40.000 aranyat Mátyásnak küldték el.

A nagy vállalat helyett most Mátyás a sereget a Drina alsó folyásának mentére irányította, ahol a várak még a török birtokában voltak. A sereg október elején Rácsánál kelt át a Száván és fárasztó, nehéz menetek után, miközben a csapat számára utat is kellett építeni (a tüzérség, lőszer és élelem a Drinán hajózott fel), október 19-én Zwornik vára elé ért. Itt csatlakozott Mátyáshoz Szapolyainak Jajcából jött hadteste.

Zwornik erős várának ostroma elhúzódott. Az ostromló tüzérség felvonulása a hegyes terepen sok időt vett igénybe, a török őrség igen ügyesen védekezett. Az ostrom alatt Mátyás a Zworniktól délre fekvő Srebenica vára ellen sikeres rajtaütést hajtott végre, de Zwornikkal magával nem boldogult. Az itt vívott harcok alatt legjobb alvezérének, Szapolyai Imrének a szemét kilőtték. Aztán az őszi esőzések az utakat feneketlenné változtatták, az élelem és a lőszer pótlása rendetlenné vált. Mikor végül november közepén híre jött annak, hogy Ruméliából felmentő sereg közeledik Zwornik felé, a király az ostromot beszüntette és a Szerémségbe visszavonult. Ez alkalommal az ostromló tüzérségnek a nehezen járható hegyeken felvonult részét vissza kellett hagyni. A vállalat így harcászati kudarccal végződött, de azért mégis volt bizonyos eredménye.

A pozitív eredmény az volt, hogy a török Bosznia visszafoglalásától — legalább egyelőre — elállott, a negatív eredmény pedig az, hogy Mátyás király még fiatal zsoldos serege nem bizonyult elegendően fegyelmezettnek és eléggé erősnek, hogy nagyobb offenzív hadműveletet nehéz viszonyok között, túlerővel szemben, rossz terepen és kedvezőtlen időjárás mellett végrehajthasson.

E tapasztalatok a királyt arra készítették, hogy az 1465 elején Szegeden tartott országgyűlést a honvédelmi rendszer fejlesztésére bírja, s hogy a pápától és Velencétől hadi készülődéseinek fokozására nagyobb pénzsegélyt kérjen. A király ugyanis 1465-ben nagyobb erővel akarta a háborút folytatni.

Az országgyűlés valóban az egész nemesség hadbavonulását és minden 20 telek után 1 katona állítását mondta ki.

A török Mátyás ez újabb hadikészülődéseinek hírére békét kért s hajlandó lett volna ennek ára fejében Boszniát és Szerbiát teljesen kiüríteni. A király azonban ezt visszautasította. Átszervezett seregével az ősz folyamán a Dráva mentén, Eszéknél vonult fel. Hadjáratra mégsem került a sor. Ennek több oka volt. Mátyás az évi hadviselési segélyt, amit a pápa és Velence tartozott volna fizetni, 300.000 aranyban számította ki, de a kettőtől együttesen csak 70.000 aranyat kapott. Azonkívül a Felvidéken újabb cseh lázadás ütötte fel a fejét. A legfontosabb volt azonban az, hogy a pápa a közte és Podjebrád cseh király között kitört vallási viszály elintézésére Mátyás fegyveres közbelépését szándékozott igénybe venni, ami Mátyásnak egyáltalán nem volt kellemtelen.

Igy aztán a törökkel való háborúskodás első időszaka döntő eredmény nélkül véget ért. Mátyás figyelme dél felől másfelé fordult.

A török háborúk második időszaka.

Mátyás következő években a háborúk hosszú sorát vívta meg. Hadakozott a Felvidéken rabló Szvehla cseh kapitány ellen (1465), az erdélyi és a moldvai vajda ellen (1467), Podjebrád ellen (1468—1470), a szövetséget csehek és lengyelek ellen (1471—74). Ez a háborúskodás az ország déli hatá-

rainak védelme szempontjából katasztrófális jelentőségű volt, mert közben a török nem maradt nyugton. 1467 óta megújultak a török betörések. Ebben az évben Horvátország — Bosznia felől — szenvedett tőlük. 1469-ben a török fennhatóság alá került moldvai fejedelem két rablóhadjáratot vezetett Erdély ellen. Ugyancsak 1469-ben (májusban) 10.000 főnyi török rablóhorda Horvátországon át Krajnába portyázott, egy másik török csapat szeptemberben Zágrábig hatolt.

1471-ben a török Szabácsot a magyar területre való betöréseinek hadműveletei alapjául erős várrá építette ki, anélkül, hogy szerémségi hadaink ezt megakadályozni tudták volna. A nándorfehérvári magyar kaput így a török körülzárta, délen az Avala-hegyen épült erőddel, keleten Szendrő, nyugaton Szabács várával. A török hódítás már annyira haladt, hogy magyar kézen a Szávától délre csupán két jelentékeny végvár, Nándorfehérvár és Jajca maradt. Szabács megerősítése után Horvátországnak és a temesi bánságnak újabb török betörést kellett átélni. Közben az országban Mátyás nyugati hódító politikája ellen erős mozgalom indult meg. Az elégtelennek a lengyel király fiát akarták királyul, ki seregével Pest közelébe nyomult elő. Ezt ugyan Mátyás ügyesen elintézte, de a török ellen mégsem fordult.

1473-ban ismét török sereg vonult át Horvátországon Krajna felé. A király azonban csak a gazdag Nagyvárad pusztulásának megtörténtére ismerte fel a komoly veszélyt. A török ugyanis az 1474/75-ik évforduló körül felhasználta a királynak a boroszlói

hadjáratban való elfoglaltságát és kettős támadást intézett észak felé. Az egyik támadás abban állt, hogy 1475 elején jelentékeny török sereg Bali Ogliszendrői pasa vezérlete alatt Szendrónél átkelt a Dunán és a temesi bánság kirablása után Nagyváradig nyomult, ezt a várost február 7-én megrohanta, teljesen elpusztította s aztán bántatlanul Szerbiába visszatért. A másik támadást a török valamivel előbb a vele szemben engedetlen István moldvai fejedelem ellen intézte. Ez ugyan kudarcot vallott, mert az István segítségére siető Magyar Balázs erdélyi vajda 21.000 főnyi hada István seregével együtt a törököt a Berlat-folyó mellett (a Pruth és a Szeret középfolyása között) 1475 január közepén tönkrevverte. Bizonyos volt, hogy ezt a török bosszulatlanul nem hagyja.

Júniusban a török Horvátországban rabolt, augusztusban újból a Tiszántúlt a Fehér-Körösig portyázta végig, ezt követte egy újabb betörés Horvátországba.

Nagyvárad rettenetes szerencsétlenségének hírére Mátyás végre Boroszlóból hazatért és a török ellen vívandó háború előkészítése céljából Budára országgyűlést hívott össze. Ez mintegy félmillió forintnyi — az akkori időkhöz képest óriási — összeget szavazott meg, de kikötötte, hogy a pénz csupán a török ellen fordítható.

Mátyás nagyarányú hadielőkészületeket tett. Mintegy 60.000 főnyi sereget, 1000 szekérrel és 100 gályából álló dunai hajóhadat mozgósított a török ellen. Ezt a hatalmas haderőt legnagyobb részben a Jajcától a moldvai fejedelemségig szükségessé vált

határvédelem kötötte le. A főtartalék, mintegy 10.000 főnyi zsoldos és a hajóhad Mátyás vezetése alatt október közepén Budáról indult — részben a Dunán, részben gyalog — Nándorfehérvárra.

A törökről Mátyás azt tudta, hogy seregét a szerb-bolgár határvidéken gyülekezteti.

Az előrehaladott évszak és az, hogy a török az ősz folyamán a magyar határon nagyobb erővel nem mutatkozott, nagyobb támadó hadművelet megindítását igen bizonytalan tényezőkre alapította volna, s ezért a király sokkal szerényebb célt tűzött maga elé: valamelyik török végvár elfoglalását. Választása Szabácsra, a török által a közelmúltban hatalmas földművekkel és széles, mély víziárokkaal megközelíthetlenné kiépített erősségre esett.

1476 újéve táján vonult Mátyás Nándorfehérvárról a Száva északi partján Szabács alá, s miután hajóhadának fedezete alatt seregét a Száva déli partjára áthajózta, a várat úgy a szárazföld, mint a folyó felől körülzárta. A Száván való átkelést Mátyás különös hadi újítással biztosította. Egykorú okmány szerint, „midőn a hajóhad a parthoz közeledik, módjában áll az e célra hozott póznákkal, rudakkal és láncokkal két óra alatt egy oly várat állítani fel, mely 7—8000 harcost fogadhat magába s a szárazföld felől az egész hajóhadat fődözi. E vár 40 ágyúval, tarackkal és szerpentinákkal szerelhető fel. A víz felől pedig erősen fölszerelt 16 hajó fődözi a hajóhadat”. Említett okmány szerint e vízierőd használhatóságát a király Péterváradnál gyakorlatozás közben már kipróbálta.

Szabács ostroma előbb a kiéheztetés jellegét

vette fel, mert Mátyás szükségesnek vélte, hogy serege az esetleges felmentőkíséret visszautasításához készen álljon. Valóban február 2-án Ali bég, szerbiai kormányzó felmentőserege meg is jelent a Szabács-tól délre fekvő magaslatokon, mire Mátyás a körülzárolás fenntartása mellett seregét a törökkel szemben csatarendbe állította fel. A török azonban az ütközet elől kitért s meghátrált.

Mátyás ezután az ostromot gyorsabb ütemben folytatta. Hadihajói a vár árkaiba nyomultak, hogy e hajókon levő ostromló tüzérsége a várat minden oldalról tűz alá vehesse. E rendszabálynak az lett az eredménye, hogy a vár február 15-én megmaradt 700 harcosával megadta magát. A magyar veszteség jelentékenyen a töröké alatt maradt. Elesett azonban Mátyás legjelesebb — magyarrá vált — cseh alvezére, Hág Ferenc, kit a király később Székesfehérváron nagy pompával temettetett el.

A vár eleste után magyar portyázó csapatok kalandozták be Szerbia legnagyobb részét és azt török módra kipusztították. Mátyás ekkor már Budára tért vissza azzal, hogy a hadjáratot nyáron folytatja, de bizony ez elmaradt. A király házasodott s a következő évben Frigyes császár ellen fordult. Pedig a török még egyáltalában nem volt elintézve. A szultán Szabács elestét követő nyáron Moldva ellen vonult és István fejedelem seregét Jassy városán túl szorította vissza, innen azonban Báthory István erdélyi hadainak közeledtére sietve visszavonult. Báthory még utólérhette a török utóvédet és azt szétverte.

A szultán hadműveletével kapcsolatosan a török-

kök Szendrő mellett is betörték, de Fehértemplom környékén vereséget szenvedtek. Egy másik török oszlop Boszniából Horvátországba hatolt, egy török hadtest pedig a tél elején Szendrő felől Erdélybe hajtott végre rablóvállalatot.

Ezek a török hadmozdulatok bizonyítják, hogy a szabácsi hadjárat bármennyire is művészi hadi-cselekmény volt, egyáltalában nem törte meg a törököt. Szép volt, mint bevezetés, mint első lépés, amit második lépés gyanánt Szendrő elfoglalásának kellett volna követni, hogy aztán a három hídfő: Szabács, Nándorfehérvár és Szendrő birtokában a nagy támadó hadművelet — legalább is Szerbia meghódítása céljából — meginduljon.

Ez — sajnos — elmaradt, pedig erre feltétlenül kényszerítő ok nem forgott fenn. Ezért a török háborúk második része is befejezetlen hadműveleti időszakot alkot, annak dacára, hogy sok szép hadműveleti részt mutat fel. Magyar Balázs 1475. évi és Báthory István 1576. évi moldvai vállalatai sikerrel végződtek. A király szabácsi ostroma mintaszerűen előkészített és végrehajtott hadművelet. De itt éri el csúcspontját az erőfeszítés. A szép megalapozást nem követi a továbbépítés. Ez aztán megbosszúlta magát. A királynak pár évi szünet után újra fegyvert kellett ragadnia, a harmadik háborús időszaknak kellett következnie, hogy az a török betöréseknek — legalább ideiglenesen — véget vessen.

A török háborúk harmadik időszaka.

Említettük, hogy Mátyás király Szabács meg-

vívása után nagyobbarányú hadakozását a török ellen félbeszakította. Ugy gondolta, hogy a magyar végvárok: Szörény, Nándorfehérvár, Szabács és Jajca és a jó magyar alvezérek még csekély számú hadak élén is elegendően megvédik a déli határokat a török ellen, míg ő zsoldos seregének főerejével Frigyes császárt elintézi. Ebben a bizakodásban indult meg 1477-ben Frigyes ellen, ezt rövid hadjáratban megverte és megalázó békére kényszerítette. A béke gyors megkötésében jelentékeny része volt a pápának és Velencének is. Ezek Mátyást újból a török ellen akarták fordítani, mert a török veszély ekkor már Itália földjén is felbukkant.

A török ugyanis azonnal kihasználta Mátyásnak Ausztriában való elfoglaltságát. 1477-ben Bosznia felől meglehetősen sereggel tört Horvátországon keresztül Friaulba, megverte az Isonzótól keletre a szembezálló velencei sereget s aztán pusztítvarabolva a Tagliamento folyóig hatolt.

A következő esztendő (1478) ugyancsak Bosznia felől Horvátországon át végrehajtott pusztító török betörést jegyez fel. Ez az Isonzóig jutott, de innen a török a velencei sereg elől Krajna felé vett irányt. Ezután a török bántatlanul kirabolta a felső Dráva völgyét s csak a Boszniába való hazatérés közben érte utól a sors. Zrinyi Péter ugyanis ezt a török hordát Jajca környékén megsemmisítette.

1479-ben Velence a törökkel békét kötött, mire ez betöréseinek irányát újból Magyarország felé vette. Ez év nyarán egy török sereg — Bosznia felől — előbb Stájerországba csapott, majd innen a Dunántúlra tört, hol Vas és Zala megyéket kirabolta.

Egyidejűleg egy másik török sereg — 40.000 fő — Szendrőnél gyülekezett, hogy innen a temesi bánságon át Erdélybe nyomulhasson.

A török e fokozott tevékenysége készítette Mátyás királyt, hogy újból a török ellen forduljon. Így kezdte meg a török ellen vívott háborúinak harmadik időszakát.

Ebben az időben a király az ország délkeleti részeinek védelmét Erdélyben Báthory Istvánra és a Bánátban Kinizsire bízta. Ezek az Erdélybe betört török seregre 1479 október 13-án, a Kenyérmezőn megsemmisítő csapást mértek. A török ellen vívott küzdelmeinknek ezt a gyönyörű csatáját a „Kinizsi Pál” című fejezet ismerteti.

A Dunántúlon pusztító török sereg ellen a király az osztrák határon hadisarc behajtása céljából felvonult Szapolyai István hadtestét küldte. Ez azonban csak a török seregnek 3000 főnyi utóvédét tudta a Drávánál utólélni, ezt le is mészárolta, de a zöm a zsákmánnyal elmenekült.

A háború első éve tehát a magyar fegyvereknek hozott sikert. De ez a töröknek még nem szegte kedvét, különösen mikor látta, hogy Mátyás király a következő évben (1480-ban) Frigyes császárral Stájerország és Karinthia területén újból hadakozni kezdett. Ebben az évben a török hármas támadásra készült: Ausztria, Magyarország és a nápolyi király (Mátyás apósa) ellen.

Az Ausztria ellen induló 16.000 főnyi török sereg a nyár folyamán Horvátországon és Krajnán át Karinthiára rontott és Klagenfurt mellett elhaladva Neumarkt várának vett irányt. Ezt a várat éppen

egy kis, 1800 főnyi zsoldos magyar had ostromolta. A török közeledtére a magyar és az osztrák hirtelen fegyverszünetet kötött, az ostromló sereg a várba vonult, hogy azt a török ellen megvédelmezze. De a török nem támadott, hanem a Mura völgyébe tért ki, honnan az osztrák földet minden irányban pusztítani kezdte. Midőn Mátyás az ősszel hírt kapott a török elvonulásáról, összeszedte tartalékait s a török ellen indult, hogy azt hazatérés közben megtámadhassa és hogy a török által elhurcolt keresztényeket kiszabadíthassa. A király hadainak előnyomulását azonban a megáradt Dráva és Száva feltartóztatta, a töröknek sikerült Boszniát sértetlenül elérni. Erre a király seregét — november közepén — Boszniába vezette, hol hadműveleteinek alapjául Jajcát választotta. Innen küldte ki hadoszlopait kelet- és délfele a török kézben levő bosnyák területre. Egyik hadoszlopa Szarajevóig hatolt, s közben 5 napos harcban a boszniai pasa csapatait megverte. A tél beálltával a király seregével visszatért, hogy Frigyes császár ellen a háborút folytassa.

A Magyarország ellen Szendrónél gyülekező török sereg támadását Kinizsi Pál ellentámadással előzte meg. Ez a vezér ősszel Szerbiába nyomult és sikeres harcok között a Morava völgyében Kruseváig hatolt, honnan nagy zsákmánnyal tért haza.

A nápolyi királyság ellen irányult török támadás merész tengeri-vállalat volt. A 20.000 főnyi válogatott török sereg a hajóhad fedezete alatt Apuliában szállt partra, augusztus 11-én megrohanta Ot-rantót, ennek lakosságát legyilkolta, s aztán Brindisi ellen készült. Az olasz lakosságon vakrémület vett

erőt, a pápa már Avignonba akart menekülni. A nápolyi király ekkor Mátyáshoz fordult segítségért, ki Magyar Balázs vezetése alatt válogatott kis hadtestet hajóztatott át az Adrián (Zenggről) az Otrantót körülzároló nápolyi hadak támogatására. Magyar Balázs Otrantónál átvette az ostrom vezetését és magyarjaival azonnal azt az erődöt rohanta meg, melynek forrása a várost vízzel ellátó cisternákat a török védőrség számára táplálta. Az erőd kemény harc után magyar kézre került és a magyarok birtokában meg is maradt. Érdeemes megemlíteni, hogy a szóbanlevő forrást azóta magyar forrásnak hívják. Amint a városi cisternák kezdtek kiapadni és miután a forrás visszafoglalására irányuló török ellentámadások a magyar vitézségen meghiusultak, a török szabad elvonulás mellett 1481 őszén az olasz földet kiürítette.

Az 1480. évi hármás török támadásnak ellentámadással való kivédése hadászati szempontból egyike Mátyás király legszebb hadműveleteinek. Miközben Ausztriával is hadilábon állt és Velence rosszindulatú semlegességet tanúsított, megtalálta a módját annak, hogy seregeivel három csoportban: a középben a főerővel ő maga Bosznián át, a balszárnyon Kinizsi seregével Szerbián át és a jobbszárnyon Magyar Balázs hadtestével az Adrián át, Otrentónál kemény leckét adjon a töröknek.

Ismét csak sajnálhatjuk, hogy Mátyás seregei nem maradtak meg ezekben a hadműveleti irányokban. A király megint Ausztria ellen fordult, a török pedig megint alkalmat talált déli határaink nyugtalanítására.

1482-ben török ismét rablóvállalatot hajtott végre Horvátországon át Krajna ellen. 1483-ban a török Stájerországban és Karinthiában pusztított. Ebben az évben az egyik hazatérő török hordát Geréb Mátyás horvát bán szétverte.

Mátyás ekkor már nagyobb hadielőkészületet tett a török ellen: 70.000 főnyi sereget állított fel. Ennek az előzménye az, hogy a szultán (II. Mohamed) 1481-ben meghalt és hogy bizonyos török körök a szultán ifjabb fiát, Dsem herceget akarták a trónra ültetni. Ez nem sikerült, mire Dsem Franciaországba menekült. Ezt a herceget Mátyás rokonának tartotta, amennyiben nagyanyja Mátyás nagyanyjának nővére volt, kit a törökök régebben Erdélyből elhurcoltak. Mátyás könnyen megérthető okokból ezt a Dsem herceget akarta a török trónra juttatni. Irt is neki, sőt „szeretett testverének és vérrokonának” nevezte. Velence azonban megakadályozta, hogy a herceg Mátyás udvarába kerüljön, mire Mátyás elkedvetlenedett s minthogy egyben az új szultán előnyös fegyverszüneti ajánlatot tett, hadikészülődéseit beszüntette.

Említést érdemel még, hogy a fegyverszünet dacára a török még 1488-ban is két betörést hajtott végre. Az egyik Temesvárnál ért siralmas véget, hol Kinizsi a török hordát szeptember 13-án teljesen lemészárolta, a másik rablócsapatot Karinthiából való visszatérése után a horvát bán verte meg.

A király még egyszer — 1487-ben — gondolt a török ellen vívandó háborúra. Lépéseket tett, hogy Dsem herceg hozzákerüljön. Megint Velence akadályozta meg a dolgot. A herceg Rómába került és ott

is maradt, mire a király a fegyverszünetet a törökkel meghosszabbította. Ennek meg volt az eredménye, hogy az ország a török betörésektől a király haláláig mentes maradt.

*

Ha visszapillantunk Mátyás török háborúinak ecsetelt három időszakára, azok mindegyikében találunk hadvezetési szempontból — általános defenzív jellegük dacára — kimagasló vezéri teljesítményt.

Az első időszakban a jajcai hadjáratnak a bosnyák szövetséges elvesztése után történt merész tervezése és sikeres végrehajtása, a másodikban Szabács ostromának mintaszerű vezetése, s végül a harmadikban a hármás török támadás kivédése, nemkülönben a kenyérmezei diadal az, ami leginkább szembeötlik.

Az első időszakban Mátyás mellett is önálló jeles vezérnek bizonyult Szapolyai Imre, a másodikban és a harmadikban a sok jó alvezér közül leginkább az önálló feladatokkal megbízott Magyar Balázst, Báthory Istvánt és Kinizsi Pált kell kiemelnünk.

Természetesen ezek a hadvezérek más hadszíntereken is arattak győzelmeket.

E más hadszínterekkel foglalkoznak a következő fejezetek.

III. Mátyás hadakozása Giskrával.

Mátyás királynak uralkodása első öt esztendejében, 1458-tól 1462-ig, egyéb ellenségei mellett Giskra, a jeles hadvezér és a Felvidék korlátlan ura ellen is hosszú és nehéz hadjáratot kellett viselnie.

Giskrának huszita eredetű cseh-morva hada Albert király halála után fészkelte be magát a Felvidéken, mikor a király özvegye a trón megtartását a törvényesen megválasztott Ulászló királlyal szemben fegyveres erővel kísérelte meg. A királyné ekkor, 1440 nyarán a cseh földön toborzott zsoldos seregének vezérletét Giskrára, erre a tehetséges vezérre bízta, s egyben a zólyomi vár és uradalom adományozása mellett kinevezte Sáros főispánjává, a bányavárosok, a szepesi és sárosi városok és Kassa főkapitányává. Giskra hűségesen szolgálta az özvegy királynét, majd fiát, a későbbi László királyt. Ulászlónak nem hódolt meg, az ellene küldött hadakat megverte. Így került szembe az Ulászló pártján álló Hunyadiakkal is. Hunyadi János — kormányzósága alatt — két ízben is viselt hadat Giskra ellen, de nem sikerült ennek hatalmát megtörnie, az ellenségeskedésnek akkor kiegyezés vetett véget, a kölcsönös bizalmatlanság azonban megmaradt. Külpolitikai jelentőségre emelkedett Giskra hatalma, midőn László király halála után Mátyást törvényes királyul nem ismerte el s 1458 elején Lengyelországba ment, hogy Kázmér királyt segítse a magyar trónra.

Tudnunk kell, hogy Giskra parancsai alatt a királyénál jobban szervezett, a hírneves cseh vezér, Zizka hagyományainak szellemében nevelkedett, mintegy 5—6000 főnyi oly hivatásos sereg állt, mely a magyar várak és cseh erődítések sűrű hálózatára támaszkodott. Ezeken belül Giskra hatalma 1458-ban a Felvidéknek a Kis Magyar Alföld északi szegélyétől Tokajig húzódó vonaltól északra fekvő 12 megyéjére terjedt ki. Az említett vonal mentén ez időben

néhány, Giskrától időközben többé-kevésbé függetlenné vált cseh kapitány, mint Talafusz, Axamit, Valgata, Komorovszki stb., garázdálkodott s így ezek mintegy sorompót alkottak a Mátyás és Giskra fennhatósága alatt álló két terület között.

Ennek az 1458-ban már 18 esztendő, „állam az államban” jellegű képtelen állapotnak vetett véget Mátyás király, midőn fegyverszünetekkel megszakított, 4 évig tartó hadakozás után, Giskrát, ezt a magyar főúri méltósággal felruházott condottierit, ki az ország jelentékeny területén a „legitimitás” hivatlan zászlóvivője szerepében a törvényes kormányzat neki nem tetsző intézkedéseit fegyveres erővel hiusította meg, a meghódolásra bírta.

Ennek katonai története annyiban fontos, mert a Mátyás által kiméletesen meghódított cseh zsebrákok alkották a híres fekete sereg első alapköveit.

A hadjárat lefolyása — nagy vonásokban — a következő volt:

1458 áprilisában a király a büntető hadművelet vezetésével Rozgonyi Sebestyén főlovászmestert bízta meg. Ennek legjelesebb alvezérei Hédervári egri püspök és Magyar Balázs voltak.

Rozgonyi a hadakozást Borsodban kezdte meg. Első támadása a Sajószentpéter és Putnok között épült Vadna cseh erődítés ellen irányult. Ez hamarosan megadta magát. Innen a Sajó északi partján fekvő Galgócz ellen fordult, melynek Valgata és Komorovszki kapitányok vezérlete alatt álló védőrsége a támadást nem várta be, hanem észak felé, a Rima-völgyébe vonult vissza. Az üldöző Rozgonyi a csehek Rimaszécsnél utólérte s szétverte. Valgata né-

hány száz katonájával együtt fogságba esett. A győztes vezér most a Hernád völgyébe vonult át és itt Mislénél, Kassától délre a csehekre újabb csapást mért; 400 cseh halott maradt a csatatéren. Rozgonyi ezalatt a Hegyaljától keletre fekvő területen folytatta a tisztogatást, bevette Gálszécset, majd pedig arra a hírre, hogy több ezer főnyi cseh had, Talafusz és Axamit kapitányok alatt a Bodrogtközben rabol, megfordult s ezt a cseh hadat Sárospataknál harcra kényszerítette és megsemmisítette. E csata eredménye gyanánt a történelem 600 cseh halottat, köztük Axamitót és többszáz foglyot jegyez fel. Talafusz hada roncsaival Giskra területén, Sáros erős várába menekült.

A magyar sereg ezután Jászót hódította meg, majd Eperjesre nyomult s végül, bár Sároset elfoglalni nem sikerült, még felszabadított néhány sáros-megyei várat.

A szépen folyó hadjáratnak július végén fegyverszünet vetett véget. A magyar hadakra ugyanis a török ellen volt szükség. Mint tudjuk, Mátyás seregei 1458 augusztusában a déli végeken vonultak el.

A vázolt rövid hadjárat a magyar hadvezetés szempontjából elsőrangú teljesítménynek mondható. A hadjárat hőse — Rozgonyi mellett — a minden csatában döntőszerepet játszott Magyar Balázs volt, kinek a király érdemei jutalmazásául a jászói uradalmat adományozta.

1459-ben a háború tovább folyt, de nem hozott az 1458. évihez hasonló szembeötlő eredményeket. A hadihelyzet ugyanis megrosszabbodott. Mátyás király kénytelen volt hadainak zömét Frigyes csá-

szár ellen fordítani, ki a Garai és Ujlaki vezetése alatt álló lázadó főurakkal szövetségben Mátyás királysága ellen tört. A cseh fronton a vezérletet Pálóczi országbíró vette át, ki megvívta Kiszzebent, de különösebb sikert nem aratott. A hadakozás itt csakhamar ellanyhult, majd a nyár folyamán fegyverszünettel megszűnt. Októberben megint megindultak a hadműveletek, a magyar hadak Sároost és Richnót, a csehek főfészkeket vették ostrom alá.

1460-ban a hadakozás nagyobb arányokat öltött és szélesebb frontra terjedt ki. Giskra megjelent a hadszíntéren (miután 1458/59-ben a lengyelekkel eredménytelenül tárgyalt) s míg a keleti fronton, Sárosban a védekezésre szorítkozott, a déli fronton: Borsod, Gömör, Heves és Nógrád megyék felé támadásba ment át. Csapatai hadi vállalataik alapjául Sajónémetit, Salgóvárat és a Gyöngyös s Pásztó között fekvő Pata-hegyen épített erősséget rendeztek be s innen portyáztak délfelé, egészen Pest közepébe.

Mátyás király a csehek keleti frontja ellen Szapolyai Imrét rendelte, míg a déli front ellen Rozgonyi Sebestyént küldte, hogy elsősorban a patai erődítést foglalja el. Az egyébként jeles Rozgonyi azonban most nem ért célt. Több sikertelen támadása után kénytelen volt visszavonulni. Erre a fiatal Mátyás király vette át a támadás vezetését. A csehek azonban az újabb magyar rohamot nem várták be, hanem észak felé elmenekültek. Ez volt Mátyás első hadvezéri sikere. A hadjárat ezután gyorsabb ütemben pergett tovább. A király vezetése alá került sereg gyors egymásutásban megvívta az említett megyék területén

épült várakat, majd a király a keleti frontra ment át, hogy itt is beavatkozzék a hadműveletekbe. Ekkor Podjebrád cseh király lépett közbe, ki felajánlotta, hogy közvetít Mátyás és Giskra között. Valóban megindultak a tárgyalások, melyek tartama alatt a hadviselés szünetelt. Minthogy Giskra nem fogadta el Podjebrád ama döntését, hogy bizonyos összeg ellenében a Felvidéket ürítse ki, 1461 elején az elleneségeskedések újból megkezdődtek, még pedig Sáros vára körül, hol az ostromló sereget Szapolyai István vezette. Ugyancsak folyt az ostrom Richno és Ujvár ellen. Ekkor következett be a felvidéki háború legelkeseredettebb időszaka. Giskra elszántan védekezett. A csehek a Felvidékről és Lengyelországból is mind erre a vidékre tódultak, minden alkalmas ponton erősítéseket emeltek s szívós ellenállást fejtettek ki. Egy ízben Sáros várából is kitörték s Kiszzebennél, hol Szapolyai István megerősített főhadiszállása volt, a magyaroknak érzékeny károkat okoztak. Mátyás erre nagyobb sereget vezetett Szapolyai támogatására, de mire Szikszóra ért, a nyakas magyar vezér Sáros várát mégis megadásra bírta. Csakhamar elesett Ujvár is. A király ekkor Szikszóról Hevesen és Nógrádon át Hont megyébe vonult, hol a csehek még tartották magukat, míg Szapolyai a gömörmegyei Murány ellen intézett sikeres vállalat után Szepes megyébe vonult, hol még Richno és Szepes vára a csehek kezén volt. A háború egész télen folyt tovább és még 1462 tavaszán is tartott, mikor Giskra Frigyes császár közbelépésére feladta a reménytelen küzdelmet. A császár ugyanis a birtokában levő magyar szent korona kiadása alkalmával

kötött szerződésben kikötötte, hogy a király Giskrának méltányos feltételek mellett megkegyelmezzon. A király, ki számított Giskra és hada értékes szolgálataira, valóban kegyelmet adott. 1462 május havában jött létre a megállapodás, mely szerint Giskra hűségfogadalma és a Felvidék teljes kiürítése fejében megkapja az aradmegyei Solymos várát és Lippát, hatalmas uradalommal, 40.000 forinttal együtt stb. és az ország bárói közé soroltatik.

Giskra ettől kezdve hűséges híve volt a királynak s neki fontos katonai és politikai szolgálatokat tett.

A Felvidék nyugalma Szapolyai István erélyes keze alatt rövidesen helyreállt, bár kisebb zavargások még 1463-ban és 1464-ben is előfordultak.

A meghódolt zsoldosok legnagyobb részét Mátyás szolgálatába fogadta és ezekkel a következő évben már a török ellen harcolt.

Még egyszer, 1466-ban kellett a magyar fegyvert a cseh zsebrákok ellen felemelni. Mátyás király ekkor már kiméletlen erélyt alkalmazott.

Szvehla, a feketesereg zsoldoskapitánya ugyanis 1466-ban elbocsáttatását kérte, amit a király elutasított, mire ez csapatával együtt engedély nélkül a Felvidéknek vette útját. Itt morvaföldi és ausztriai zsebrákokkal csapata több ezer főnyire növekedett, elfoglalta a nyitramegyei Kosztolány várát, honnan a Vág völgyét, Pozsony és Nagyszombat vidékét végigsarcolta.

Szapolyai István, a Felvidék kapitánya, az északi részeket megvédte ugyan a rablóktól, de a támadásra nem volt elegendő hadiereje. A király ekkor

Podmaniczkyt utasította, hogy a Duna vidékét védje meg a rablók ellen, majd személyesen vezetett sereget Szvehla leverésére. Esztergomnál kelt át a Dunán és 1467 januárjában Kosztolányt körülzárolta. A csehek kitöréssel akartak az ostromgyűrűből kimenekülni, kísérletük azonban kudarcot vallott. A Szvehla vezetése alatt kitört csapatot Magyar Balázs Csejténél utólérte, részben lemészárolta, részben foglyul ejtette.

A király erre a foglyokat, élükön Szvehlával és udvari papjával a várral szemközt fekvő dombon felakasztatta, mire a megrettent várórség — még mintegy 300 fő — megadta magát.

Az elrettentő példa nem maradt hatás nélkül. A király zsoldosai tapasztalhatták, hogy Mátyás amennyire bőkezű és igazságos, annyira tudja a fegyelemsértést is a legkíméletlenebbül büntetni.

Országos Szépirók * Rönyvát

A Felvidék megtisztításának befejezése és ezzel együtt zsoldos seregének megkezdett fejlesztése fordulópontot jelent Mátyás hadi politikájában. Ezideig defenzív célokat követett, ettől kezdve a támadás terére lépett.

IV. Mátyás cseh háborúja.

Történetírásunk Mátyás sok hadakozása közül elsősorban az 1468—70. évi cseh háborúra vonatkoztatja azt a megállapítást, hogy ez a háború könnyen elkerülhető lett volna, a nemzet érdekei nem is kívánták meg, sőt hátrányos volt, mert elvonta a nem-

zet erejét a török elől. Ma, Trianon után bizonyos fokig mégis megérthető Mátyás királynak cseh politikája. Kapzsi cseh szomszédunknak most, a XX. század elején sikerült hazánk területéből hatalmas darabot leszakítani, nem a fegyver, hanem hamis történelmi okok jogán. Mátyás uralkodásának kezdetén a csehek még bitorolták is a hatalmat a Felvidék fölött. Ez is mutatja azt, hogy a Tótföldre való törekvésük már sok évszázadra nyúlik vissza. Mátyás király lángeszze talán ösztönösen megérezte, hogy a cseh veszélyt gyökerében kell kiirtani, ami a legegyszerűbben akkor történhetik meg, ha a cseh területet valamilyen formában Magyarországhoz csatolja. A sors úgy akarta, hogy ezt a politikai célkitűzést ne Mátyás, hanem a Habsburgok valósítsák meg, kik az uralmat úgy Magyarország, mint Csehország fölött elnyerték. Ez aztán a két szomszéd között fennálló természetes ellentét elintézését 400 esztendőre kitolta. A Habsburgok bukása meghozta az ideiglenes döntést, de a mi hátrányunkra...

Az 1468—70. évi cseh háború előzményei a következők voltak:

1465 őszén a pápa felszólította Mátyást, hogy a huszita érdekeknek hódoló Podjebrád cseh király ellen az esetleges fegyveres beavatkozásra készen álljon. Mátyás azóta foglalkozott a cseh háború gondolatával. Ennek ellenzőit, az úgynevezett nemzeti, elsősorban törökellenes párt vezetőit környezetéből eltávolította, s fejüket, a jeles Szapolyai Imrét minden méltóságától megfosztotta. 1466—67-ben, a Szvehla-féle felvidéki lázadásban már sokan Podjebrád aknamunkáját látták, miért magasra csapott a csehgyű-

lölet lángja. Mátyás előkészületeket tett hadikészültségének fokozására, adót emelt. Az új adókiivetés azonban kiváltotta a Szapolyaiak által vezetett erdélyi főurak fegyveres ellenállását, kik a király ellen a moldvai vajdával, Lengyelország hűbéresével szöveterkeztek. Mátyás hívei ebben megint cseh és lengyel befolyást láttak. Mátyás kíméletlenül leverte a lázadást és 1467 késő őszén hadjáratot intézett a moldvai vajda ellen. Közben a cseh katolikus párt Podjebrádot trónvesztettnek nyilvánította és a koronát a lengyel királynak ajánlotta fel. Ez azonban kitérő választ adott, mire a cseh katolikusok Mátyáshoz fordultak. Podjebrád az ellene irányuló hangulatot Frigyes császárnak tulajdonította, neki 1468 elején hadat üzent s fiának, Viktorin cseh hercegnek vezetése alatt álló lovassereggel Ausztriába tört. Ekkor Frigyes Mátyás segítségét kérte azzal az ígérettel, hogy római királlyá választatja. Ugyanekkor a török Mátyásnak hosszabb fegyverszünetet ajánlott, a moldvai vajda hódolatáról biztosította, a lázadó főurak kegyelmet kértek és hűséget fogadtak. Mindez arra bírta Mátyást, hogy Csehország ellen 1468 márciusában kardot rántson.

*

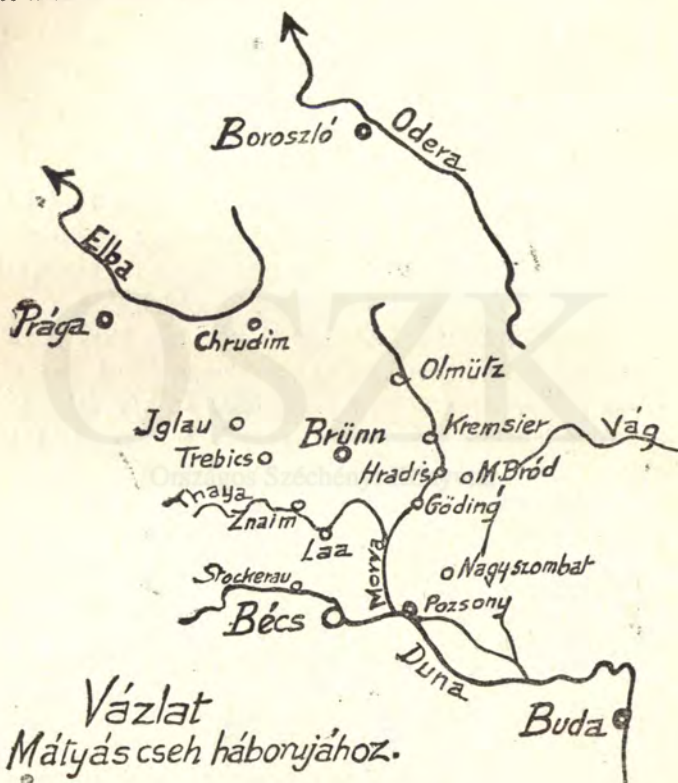
Mátyás király Podjebrád ellen a török hadjáratokban szerzett bőséges vezéri tapasztalataival vonult, de a főképpen lovasságból álló magyar seregnek most, a cseh földön más harci módot kellett alkalmazni, mint a törökkel szemben. A huszita háborúkban megedződött cseh nép leghíresebb vezére, Zizka, ugyanis az ellene vonult lovasseregekkel szemben aratott győzelmeit harci szekerekre rakott gya-

logságának köszönhette. Zizka hadirendszere szerint a cseh fegyveres erő minden 1000 főnyi csapata 900 gyalogosból, 100 lovasból és 50 harci szekérből alakult. A harci szekér közönséges erős járómű volt, két egymás elé fogott lóval, védelemre berendezett erős deszkaoldalakkal. Védőfegyverzet gyanánt minden szekérhez egy nagyöblű muskéta, egy spanyol lovas (a világháborúból is ismert akadály) és egy csáklya tartozott. Menetek alatt az egymáshoz láncolt szekerek négy sorban hajtottak, a két szélső sor hosszabb volt, hogy túlerős ellenség közeledtére bekanyarodással zárt szekérvárat alkothasson. Harcra való fejlődésnél a harcosokkal: muskétásokkal, íjjászokkal és vasalt cséphadaróval fegyverzett parasztokkal meg- rakott s egymáshoz láncolt szekerek a gyalogság szárnyain és közepén rohamlépcsőket alakítottak, hogy az összeütközésnél az ellenség frontját áttörjék és oldalait bekerítsék. Az akkori harcokban gyakran előfordult, hogy osztrák és lengyel seregek a huszita szekértámadást be sem várták, hanem meghátráltak. Zsigmond királyunk idejében magyar seregek is kellemetlen tapasztalatokat szereztek a harci szekerek ellen vívott harcokban.

Zizka e forradalmi harcmodorát követte Podjebrád, maga is jó katona két fiával együtt, kik közül a lovasságot Viktorin, a gyalogságot Henrik vezette. Azonkívül Podjebrád szolgálatában állt az akkori idők egyik legjobb zsoldos vezére: Wlcek.

Mátyás serege a harci szekér ellen való hadakozásban ezideig még tapasztalatokat nem szerzett. A király azonban csakhamar felismerte a harcmodor előnyeit. E háború kezdetén írt egyik leveléből lát-

juk, hogy egyik német fejedelemtől kért bizonyos embert, ki e harcmódban jártas, mert „Magyarországon ilyenféle hozzáértők alig akadnak”, miután itt más a hadviselési mód.

Vázlat Mátyás cseh háborújához.

Mindezt azért említjük, hogy Mátyásnak nehézségeit a cseh háborúban kiemeljük.

*

Mátyás serege, mintegy 20.000 fő 1468 március folyamán Nagyszombatnál vonult fel. E sereg nagy-

részben magyar lovasságból (a Szapolyaiak, Báthory István, Magyar Balázs, Kinizsi Pál stb. vezérlete alatt), kisebb részben a Hág Ferenc parancsnoksága alatt álló cseh zsoldos hadtestből és a Sternberg által vezérelt cseh katolikus segélycsapatból ált. Mátyás április elején két oszlopban kezdte meg előnyomulását. Egyik oszlop Viktorin cseh hercegnek Ausztriában hadakozó, Stockerau környékén levő lovashada, a másik oszlop Znaim felé vett irányt. A magyar betörés hírére Viktorin kiürítette az osztrák földet és Znaim felé fordult, hogy itt egyesüljön a Podjebrád vezette cseh gyalogos — harciszekeres — sereggel, mely Prága felől jött a cseh határ védelmére.

Mátyás, nehogy Znaimnál két tűz közé kerüljön, április közepén Laa-nal, a Thaya folyó mellett foglalt állást, szemben a Znaimnál szekérvárba húzódott ellenséggel és várta annak megmozdulását, hogy aztán reátámadhasson. Közben lovassága a cseh tábort körülrajzotta, hogy annak élelmezését megakadályozza. Mátyás taktikája bevált, a cseh sereg háromheti táborozás után élelmezési nehézségek miatt felkerekedett, s harci szekerei egy részének hátrahagyása mellett, Viktorin lovasságának fedezete alatt észak felé meghátrált. Az üldöző magyar lovasság és szekereken szállított magyar gyalogság Viktorint Trebicsnél utólérte, meglepte és sok véres, valamint 1500 főnyi fogolyveszteség mellett 4000 lovassával Trebics kolostorába szorította. Podjebrádnak sikerült a gyalogsággal és a harci szekerekkel megmenekülni. A körülzárt Viktorin herceg ugyan később Podjebrád 10.000 gyalogosból álló seregének felmentő kísérlete alatt lovasságával át-

vágta magát, de a kolostorban visszamaradt 500 főnyi védőrség kapitulált.

A király ezután Brünn városát szállta meg, ennek spielbergi erődét egy hadtesttel, Magyar Balázs és Kinizsi alatt, ostrom alá fogta, majd július 4-én bevonult Olmützbe, honnan Hág Ferenc vezérlete alatt zsoldosait Hradis megvívására küldte ki. Szeptember elején aztán a király a magyar lovashadak zömével hazatért, hogy a háború folytatásához szükséges költségeket az országgyűléssel megszavaztassa.

Hág Ferenc ezután még a Hradis felmentésére küldött cseh harciszekeres hadat teljesen szétugrasztotta. A csatatéren 600 halott maradt, 600 fogoly és a szekérvár a magyarok kezébe került, a többi szétszaladt, az ellenséges vezér is elesett. A magyar sereg e siker után megtisztította Morvaország legnagyobb részét az ellenségtől, úgy hogy az év végén már csak az ostromolt Hradis és Spielberg maradt a csehek kezén.

Az 1468. évi hadjárat fényesen bizonyítja Mátyás hadvezéri fölényét s egyben a magyar lovasereg guerilla-harcmodorának felsőbbbségét a csehek harciszekeres gyalogságával szemben. A hadjárat Mátyás kiváló vezérkedése dacára ebben az évben csak azért nem fejeződött be döntő sikerrel, mert Viktorin hercegnek Trebicsből való kitörése, illetve Podjebrád felmentő kísérlete az ostromló sereg némely részének mulasztása folytán lehetővé vált.

A hadműveletek 1469-ben Brünn városánál kezdődtek. Spielberg február 12-én magyar kézre került. Másnap a magyar sereg már Prágának vette útját, melynek védelmére Podjebrád Mátyással szembe vo-

nult. Február 19-én Chrudimnál találkozott a 16.000 főnyi magyar sereg a 23.000 fő erős cseh haddal. Itt kisebb csatározások folytak, de döntő ütközetre nem került a sor. Ehelyett a két vezér alkudozásokba bocsátkozott, melyek azután Olmützben folytatódtak, hol Podjebrád elismerte Mátyásnak a cseh trónra való örökösödési jogát, mire egyévi fegyverszünet jött létre.

A fegyverszünet nem tartott sokáig. Podjebrád Mátyás hátamögött a lengyelekkel kezdett tárgyalni, mire Mátyás májusban cseh királlyá koronáztatta magát, majd seregével Boroszlóba vonult, hogy Szilézia birtokbavételét ezzel megmutassa. Erre Podjebrád örökösül a lengyel király fiát választotta meg, majd a fegyverszünet megszegésével Viktorin herceg alatt sereget küldött Morvaország ellen. Mátyás ekkor Szilézia védelmét Hág Ferenc zsoldosaira bízta, ő maga a magyar lovassággal Boroszlóból hamarosan hazatért, Viktorin csapatát Kremsier közelében megverte, majd a hátráló Viktorint Veszele városában körülzárolta. Viktorin innen is kitört, de most a magyar lovasság éberebb volt, mint a múlt évben Trebicsnél. Kemény harc után Viktorin július végén 200 lovassal foglyul esett. A magyar hadak most Hiadis ostromába fogtak, amely már a fegyverszünet megkötése alkalmával az ostrom alól felszabadult.

Ezalatt Podjebrád is nagyobb erővel avatkozott a küzdelembe. Szekérváras seregét Henrik herceg alatt Szilézia ellen küldte, de nem boldogult Hág Ferenc zsoldosaival, kik döntő ütközet elől kitértek, de folyton nyugtalanították a cseh sereg mozdulatait

és megnehezítették annak élelmezését. Henrik tehát kivonult Sziléziából, hogy Morvaországban Mátyással szemben próbáljon szerencsét. Mátyás kellemetlen hadászati helyzetbe került. Seregének jelentékeny részét Sziléziában kellett hagyni, már az ellenséges magatartásúvá vált lengyelek miatt is, a főúri bandériumok 1469-ben a hadjáratban már nem vettek részt, s így kisszámú seregével Henrik túlerős hadával nyílt csatában nem mérkőzhetett meg. Viszavonult tehát Magyar-Bródba, hol a csehek megtámadták és a város falai mögé szorították vissza. Hradis ennek folytán újból felszabadult az ostrom alól, sőt a csehek a Vág völgyébe is behatoltak. De e sikerüknek nem sokáig örülhettek. Mátyás az országból erősítéseket vont magához, újból támadásba ment át, Henrik hadát visszaverte és Hradist újból körülzárta.

A cseh háború e második éve a magyar fegyverekre nem volt oly szerencsés, mint az első. Ennek okát abban találjuk, hogy Mátyás serege ebben az évben pénzügyi okokból sokkal kisebb volt és hogy nagyobb területen elosztva harcolt. Viktorin megveretése és elfogatása, Szilézia védelme s végül a Magyar-Bródnál megindított ellentámadás azonban a magyar vezetés kiválóságára vet világot. Mátyás megóvta a magyar fegyverek becsületét s ezt a hadi-évet mégis magyar sikerrel fejezte be.

1470-ben Mátyás király hadműveletei a pénzhányból eredő csekély létszám miatt általában defenzív jellegűek voltak. Ez év elején Hradis ostroma még folyt, de a kiéheztetés nem sikerült, mert újabb cseh felmentő sereg még a tél folyamán az ostrom-

gyűrűt áttörte és a védőrséget élelemmel látta el, amit Mátyás 4000 lovasnyi hada — brünni főtartá-
léka — a túlerővel szemben nem tudott megakadá-
lyozni. Mátyás tehát erősítések szervezése végett
visszatért Magyarországra, s már április végén
Nagyszombatnál 10.000 főnyi sereget gyülekeztetett.
E sereggel indult a Hradis mellett álló szekérváras
cseh sereg ellen. Ez Gödingre vonult vissza, majd
Mátyás közeledtére két oszlopban megint meghát-
rált. Mátyás a lovasság élén az egyik oszlopot —
egész éjjelen át tartó lovaglás után — július 12-én
délelőtt meglepte és szétugrasztotta. A nagy zsák-
mányon kívül 600 fogoly maradt a magyar lovasság
kezei között.

Podjebrád erre 24.000 fő erejű sereg élén Mor-
vaországba tört, Hradist felmentette, majd innen
Szilézia ellen vonult. A király kitért a Podjebrád
túlerős seregével való összeütközés elől, de mikor az
észak felé elvonult, Szilézia megmentése céljából lo-
vasságával Prága irányában Csehországba hatolt,
hogy Podjebrádot tervétől eltérítse. Számítása be-
vált. Podjebrád megfordult, egyben Prágából egy
másik cseh haderő nyomult a Chrudimig jutott ma-
gyar lovasság ellen. Mátyás e kettős támadás elől
még idejében Iglaura, majd Brünnbe húzódott visz-
sza. A háború ettől kezdve ellaposodott. Mindkét fél
manővrírozott, de kerülte a csatát. Végre Mátyás
hazatért, hogy a háború folytatásához szükséges
pénzről gondoskodják. Közben Podjebrád — az ősz
folyamán — betört Sziléziába, hol serege rabolt és
pusztított, a várak azonban magyar kézben marad-
tak meg. Ezalatt mindinkább határozott alakot öl-

tött a Mátyás ellen készülő cseh-lengyel-osztrák koalíció, ami Mátyást arra készítette, hogy Podjebráddal békétárgyalásokat kezdjen. Ezek kedvező menetét megszakította Podjebrádnak 1471 márciusában bekövetkezett váratlan halála, ami kiindulópontja lett a lengyelek beavatkozásának és ezzel az 1471—74. évi cseh-lengyel háborúnak.

V. Háború a cseh-lengyel koalícióval.

Az 1471—74. évi háború volt az igazi próbaköve Mátyás király hadvezéri képességeinek.

A király eddig viselt háborúi már bőségesen bizonyították, hogy az átlagon felülemelkedő hadvezér, kit csupán Podjebrád közelített meg, de nem ért utól. Mindenki látta, hogy hadi mozdulatait a hadművészet korszerű szabályainak szem előtt tartásával intézte, egyidejűleg volt óvatos és merész, kihasznál minden kedvező alkalmat és megtalálta a kivezető utat nehéz hadi helyzetekből is. Személyes bátorsága is példaszerű volt. Fölényesebbnek mutatkozott kora minden hadvezérénél, de hadvezetési szempontból ezideig valami rendkívüli, valami korszakalkotó újítást nem hozott. Inkább a szervezés mesterének látszott. Háborúit ezideig nem fejezte be oly döntő csapással, hogy a békét diktálhatta volna. Most azonban a képzelhető legnehezebb hadihelyzetben alkotott a hadművészet terén újat és ezzel: az 1474. évi boroszlói hadjárattal magának a világtörténelem nagy hadvezérei között minden időkre előkelő helyet szerzett.

A csehek egyik legjelesebb, Mátyással szemben természetesen elfogult történetírója a közelmúltból, e boroszlói hadjárat megírása kapcsán ezt a jellemzést adja: „Most a (hadi) tapasztalat és a (had) művészet Mátyás oldalán volt, ki a politikában és a hadviselésben szerencsés ösztönnel már sok oly alapelvet talált el, melyek csak a mi századunkban váltak közkinccsé...” Így még a cseh történetírás is kénytelen elismerni, hogy Mátyás a hadvezetés művészetének tekintetében századokkal megelőzte a maga korát.

*

Podjebrád halála után két hónappal, 1471 május hó 27-én a cseh rendek a lengyel király idősebbik fiát, Ulászlót választották királlyá. Ezzel Mátyás, hacsak a birtokában levő cseh területekről lemondani nem akart, két tűz közé került. A Podjebrád ellen vívott háborúban megszerzett két szép tartományát: Morvaországot és Sziléziát két frontról, keletről a lengyelek, nyugatról a csehek felől fenyegette támadás. Súlyosbította a helyzetet, hogy a királyválasztás után Csehországból hazatérő magyar követséget, noha az 1000 lovas fedezete alatt vonult haza, a csehek és lengyelek megtámadták, úgy hogy az csak nagynehezen tudott menekülni. Megtorlásul aztán Mátyás büntetőexpedíciót küldött Csehországba, mely dúlva-rabólva egészen Prága közelébe hatolt.

A katonai helyzetet nem javította az sem, hogy a pápa egyidejűleg (május 27-én) elismerte Mátyás királynak a cseh trónra való jogát, mert innen egyéb segítséget nem várhatott. Különben is a pápa rövid-

del ezután elhunyt. Mátyás másik nyugati szomszédja, Frigyes császár pedig már elárulta ellenséges szándékát a magyar királlyal szemben.

Mátyás azonban az annyi áldozattal megszerzett hatalmi pozíciót nyugaton kardcsapás nélkül nem adhatta fel. A cseh királyválasztó gyűlés idejében 9000 főnyi seregével Iglauban, a cseh-morva határon várta a fejleményeket, míg 2000 főnyi cseh segélyhada Budweisnél vonult fel. A választás után ajánlatot tett a lengyeleknek, mely oda irányult, hogy Morvaország és Szilézia zavartalan birtokában maradhasson. E javaslat a túlerejükben biza'kodó ellenfelekkel szemben nem ért célt.

Ekkor Mátyás hátában új veszély keletkezett. A magyar főurak, élükön Vitéz János esztergomi érsekkel, öccsével, a pécsi püspökkel és Szapolyai Imrével Mátyásnak az országot látszólag végveszéllyel fenyegető külpolitikája ellen összeesküvést szöttek. Az ország területének biztosítását és törökellenes blokk létrehozását tartották szükségesnek. Ennek volt is alapja. A török 1471 tavaszán háromszor tört Horvátországra és ősszel építette meg a szabácsi erősséget. Az elégtelennek koncepciója szerint a tervezett nagy törökellenes blokk tagjai lettek volna: Lengyelország, Csehország, melynek királya a lengyel király idősebb fia lett és Magyarország — a lengyel király magyar trónra emelendő másik fiának, Kázmérnak uralma alatt. Felajánlották tehát Kázmér lengyel királyfinak a magyar trónt és felszólították, hogy azt fegyveres erővel szerezze meg.

Ebben a válságos helyzetben, mikor a trón ingadozott, az ország 75 vármegyéje közül csak 7 maradt

a királyhoz hű, a déli határok kellő biztosítás nélkül maradtak és a lengyel-cseh háború réme fenyegetett, kevésbé elszánt vezér a morva és sziléziai hódításokról való lemondás gondolatával barátkozott volna meg. Mátyás azonban éppen most emelkedett csodálatos nagyságra. A főurak összeesküvésének hírére seregének felével Budára tért vissza, amit Ulászló, az új cseh király, ki még Krakóban volt, kihasználta arra, hogy 9000 főnyi lengyel sereg élén a morvaországi Leipnitznél állást foglalt, megfogyatkozott magyar sereget Troppau-Neisse és Glatzon át elkerülve, Prágába bevonuljon. Ez baj volt a magyar ügyre, de nem lehetett elkerülni, mert nagyobb baj volt Budán. Itt a király az elégedetlenkedőket bámulatos ügyességgel, meggyőzéssel és jutalmakkal leszerelte, így például Ujlaki Miklóst bosnyák bánná nevezte ki. Szeptemberben országgyűlést tartott, melyen a rendeknek nagy engedményeket tett. Aztán a fővárosnál sereget — főtartalékot — szervezett. A fenyegető cseh-lengyel támadással szemben a következő katonai intézkedéseket tette: csekély létszámú — párezer főnyi — helyőrség maradt a sziléziai és morva várakban Szapolyai István és Magyar Balázs vezérlete alatt, kisebb megfigyelő hadtestet különített ki Szapolyai Imre és Csupor Miklós alatt Kassára, a lengyelekkel szemben, ő maga a 16.000 főerejű főtartalékkal Pesten foglalt állást, hogy ezzel szükség szerint északkelet vagy északnyugat felé fordulhasson. Meg kell még jegyeznünk, hogy közelében, Esztergomnál állt ekkor a lázadó esztergomi érsek és Nyitránál az ugyancsak lázadó pécsi püspök némi hadakkal együtt.

Szeptemberben aztán bekövetkezett a cseh-lengyel

hadüzenet. Morvaországgal szemben 13.000 főnyi cseh sereg vonult fel, de ez csak 1472 elején ment át a támadásba. Kázmér lengyel királyfi azonban 12.000 főnyi lengyel had élén október 2-án a duklai horpadásnál lépte át a magyar határt. Miután Sztropkót hatalmába kerítette, lassú menetekben Sárosra vonult, hol október végéig megállapodott, hogy bevárja annak a lengyel seregnek csatlakozását, mely annak idején Ulászlót Prágába kísérte. Ez a sereg most Glatzon, Jablonkán és Neu-Sandecen át részben Árva megyén, részben a Szepességén át egyesült Kázmér hadával. Magyarországnak ezt az északnyugati szögletét ugyanis közben Komorovski Péter lengyel zsebrákozvezér ejtette hatalmába.

Az ekként megerősödött lengyel sereg aztán Kasát oldalt hagyva, Szikszón és Eger városán át Pest felé vett irányt abban a reményben, hogy közben a magyar főurak tömeges csatlakozása bekövetkezik. Ebben csalódott, mert magyar urak elenyésző csekély számban gyarapították a sereget. Midőn Kázmér még mindig tekintélyes had élén november 8-án Hatvanra ért, azt kellett tapasztalnia, hogy Mátyás trónja szilárdan áll s hogy csak harc árán tudna a fővárosba bevonulni. Ezt nem merte megkockáztatni, hanem Vácon át kitért és Ipolyságon keresztül a Vitéz János érsek pártján lévő Nyitra várában keresett menedéket. Úgy számíthatott, hogy Esztergom és Nyitra várainak fedezete alatt kipihenteti kifáradt seregét és aztán Pestnek indul.

Most azonban Mátyás kezdte meg az offenzívát. Előbb Esztergomot zárta körül és miután az érsek december 19-én meghódolt, Nyitra felé fordult. Ezt a

támadást Kázmér nem várta be. December 26-án Nyitráról, időközben szökések által erősen megfogyatkozott seregének egyik részével észak felé, Árvába menekült Komorovski zsebrákjaihoz, a várban visszahagyott 4000 főnyi hada pedig kapitulált és magyar zsoldba lépett át, az itt tartózkodó pécsi püspök megszökött. Ezzel a lengyel kaland siralmas véget ért, a lengyelek kezén csupán Sztropkó és Árva vidéke maradt meg.

Mátyás azt a harcmodort alkalmazta eredményesen, mely később neki Boroszlónál oly szép sikert hozott.

*

A főellenség elintézése után Mátyás hadműveleteinek színterét Morvaországba helyezte át. Itt ugyanis Ulásló 8000 főnyi cseh hada 1472 elején kisebb vállalatba bocsátkozott és visszafoglalta azt a keskeny sávot, melyet a magyar csapatok múlt évi betörésük kapcsán a Morvaországtól keletre fekvő cseh területből még megszállva tartottak.

Mátyás 4000 főnyi sereggel kora tavasszal érkezett Brünnbe, ellentámadásba ment át, visszafoglalta Kolint, Pardubitzot, stb. s lovasságával Prága közelébe hatolt. Nem szüneteltek a harcok a magyar földön sem, hol a lengyelek Kassáig terjesztették ki portyázásaikat s hol az egyik lengyel zsebrák csapat Nagymihály és Homonna vidékét szállta meg. Ismételt, de sikertelen békealkudozások a küzdelmet csak rövid ideig szakították meg.

1473-ban Mátyás az egyetlen, még cseh kézen levő morva vár, Hradis ostromához fogott, majd ezt Szapolyai Imrére bízta, míg ő maga megint a magyar had-

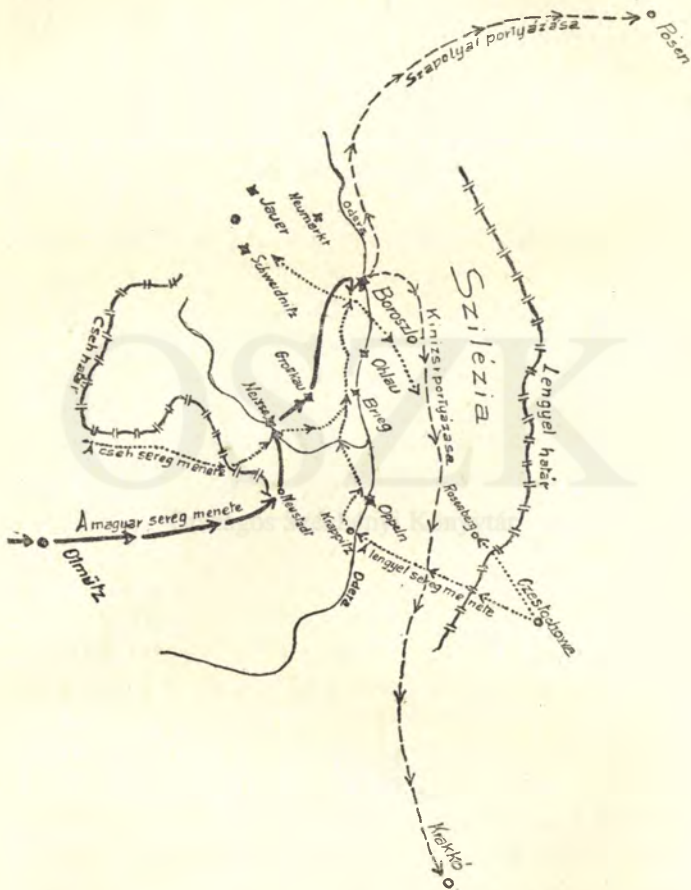
színtérre ment vissza, elfoglalta Nagymihályt (hol Csupor Miklós alvezére elesett) és Homonnát. Mátyás ezután Tarczai Tamás alatt erős hadtestet küldött Lengyelországba. Ez elfoglalta Zmigrodot, Duklát, Gorlicét, Jaslót, elpusztított 200 falut, ami annyira megrettentette a lengyeleket, hogy békét kértek. Ennek alapján 1474 február 21-én létrejött a béke, de röviddel reá, március 11-én Lengyelország Csehországgal és Ausztriával véd- és dacszövetséget kötött, mely szerint a nyár folyamán minden erejüket Mátyás ellen latbavetik.

Ez volt az alapja az 1474. évi boroszlói gyönyörű hadjáratnak, mely a koalíció teljes vereségével végződött.

VI. A boroszlói hadjárat.

Az 1474-ben kitört háború színtere Szilézia lett. Ez a magyar kézen levő hosszúkás és aránylag keskeny tartomány választotta el Lengyelországot Csehországtól, itt történhetett meg a legkönnyebben a cseh és a lengyel hadak együttműködése, elsősorban ezt a tartományt akarta a koalíció Mátyástól elragadni. Mátyás így a hadászati belső vonalra került azzal a hátránnyal, hogy a hadszíntér túlságosan szűk volt és hogy birodalma központjától távol feküdt, ami bizony Sziléziát hadászati szempontból a magyar sereg számára egérfogóvá változtatta. Súlyosbította a helyzetet az, hogy a Budáról Sziléziába vezető legrövidebb utat a Vág völgyén át Árvában lengyel zsebrákok zárták el és hogy Szilézia déli részében a hosszú háborúskodás megingatta a törvénytiszteletet, rablóvárak létesültek s ennek következtében ott anarchia ütötte fel a fejét.

Mátyás király haditerve a két oldalról fenyegető túlerős támadással szemben egyszerű, de annál meré-

szebb volt. Nem került ki az egérfogót, hanem belement. Terve oda irányult, hogy magyar, rác és cseh hadtestre tagozott, összesen mintegy 12.000 harcost

számláló, fegyelmezett kis seregével Sziléziába vonul s ezt a szép tartományt a várakra támaszkodva megvédi. Kikerüli a nyílt csatákat, de ellenségeit apró hadi vállalatokkal felmorzsolja. Bízott csapatai harci fölényében és alvezérei kiválóságában, de elsősorban bízott az önmaga vezéri tudásában.

Miután a nyár folyamán megtisztította a Vág völgyét a zsebrákoktól és kíméletlenül kiirtotta a Szilézia déli részén elharapódzott rablóvilágot, a király seregét Trencsénen, Olmützön (augusztus 4.) át Neisse várához vezette, hová ez augusztus végén érkezett meg. Itt a király megtette részletes védelmi intézkedéseit. Lengyelország felé kiürítette az Odera jobbpartját, e vidék lakosságát és minden élelmiszerkészletét harácsoló különítményeivel és 1000 szekérrel a várakba szállíttatta, hogy a lengyel sereg elől minden eleséget elvonjon. Felemelte a védelem gerincét alkotó Oderavonal várainak védőrségét, így például Oppeln várát 1600 főre, Brieg-ét 400 főre, Ohlau-ét 2000 főre, helyőrséget helyezett azonkívül az Odera balparti vidékén levő várakba, mint Grottkaubá, Jauerba, stb.

A csehek felé Hág Ferenc alvezérét 600 lovassal Schwednitz várába és Tettauer alvezérét 1100 főnyi haddal Neumarktra különítette ki. Ez a kis had természetesen nem védhette meg tartósan Szilézia nyugati határát, de elérhette azt, hogy a cseh sereg a Boroszlóra való közvetlen áttörésről lemond, ami pedig Mátyás hadainak a lengyel sereg felé való szorítását jelenthette volna.

Mátyás ezután megmaradt hadát, mintegy 3000 lovast és 2500 gyalogost csak akkor vontá Boroszlóba (október 4.), amikor a támadó lengyel sereg a határ-

hoz ért. Mátyás maga néhány száz lovassal már szeptember közepén Boroszlóba vonult, hogy ezt a várost, mint a hadászati védelem központját, berendezze.

Közbevetőleg meg kell említenünk, hogy a király még a Sziléziába való vonulás előtt két offenzív vállalatot intézett ellenségei ellen. Az egyik Szilézia északi részének hűbéres fejedelme, János sagani herceg által Lengyelországba március havában végrehajtott betörés volt, ami 600 lengyel falu elpusztítását eredményezte. A másik támadás abban állt, hogy a még 1471-ben Kázmér seregétől megszökött és magyar zsoldba lépett zsebrákokat, kik azóta osztrák földön garázdálkodtak, portyázó vállalatokra küldte, egyrészt Felső-Ausztriába, másrészt Augsburg felé. Ezzel elérte azt, hogy a tétovázó Frigyes császár, a Mátyás ellen alakult koalíció tagja, a boroszlói hadjáratban csapatokkal nem vett részt.

Mátyás király Boroszló egyik külvárosát szemelte ki arra, hogy itt felépítse védelemre berendezett táborát. Naponta több száz munkás dolgozott a hatalmas erődítésen, úgyhogy a tábor három hét alatt ágyúkkal felszerelt, bástyákkal és árkokkal övezett várrá fejlődött. Ez volt a központ, honnan a király lovassága hosszú portyázásokra kiindult. Itt szándékozott jó gyalogos csapataival, bőséges élelmikészletek birtokában a végső ellenállást kifejezni, mindaddig, míg az erődítésen kívül hagyott lovassága az ostromló sereg ellátását lehetetlenné teszi.

De komoly ostromra nem került sor. A hat szekérváras hadtestre tagozódó, mintegy 60.000 főnyi, túlnyomórésztben gyalogságból áll lengyel se-

reg szeptember folyamán Czenstochowánál gyülekezett és e hó végén — szeptember 26-án — lépte át a sziléziai határt, mire a Neissénél álló magyar sereg, mint említettük, Boroszló felé elvonult.

A határátlépés után a lengyel had nem fordult Boroszlónak, hanem mindenekelőtt a cseh sereggel (szekérváros 20.000 fő) való egyesülést tartotta szem előtt. Ezért az Oppelntől délre fekvő Krappitznál hatolt át a leapadt Oderán (október eleje) és innen Oppeln ostromára indult, de 12 napi hasztalan erőlködés után ezt abbahagyta és észak felé, Briegnek vett irányt. Ekkor, október 12-én történt az első komoly összecsapás a nyílt mezőn. A lengyelek egyik harácsoló különítményét ugyanis a lengyel sereg megfigyelésével megbízott 2000 lovasnyi magyar had megtámadta és visszavetette. Üldözés közben a magyar lovasság a székváros lengyel seregbe ütközött, mely elől kisebb harc után és némi veszteség mellett Briegre húzódott vissza. Ezt természetesen a lengyelek győzelem gyanánt könyvelték el. Mátyás e csetepaténak nem tulajdonított nagyobb jelentőséget, sőt beleillett terveibe, amennyiben a lengyel sereget könnyelműsége csábította. E csata után Briegnél, október 18-án csatlakozott a lengyelekhez a cseh hadsereg. Az egyesült hadak kellő ostromszer hiányában Brieg várával nem boldogultak, s ezért Ohlaut sem vették ostrom alá, hanem egyenesen Boroszló ellen nyomultak abban a reményben, hogy a magyar király itt elfogadja a döntőcsatát, amelyben óriási túlerejüket érvényesíthetik. Ezért nem is gondoskodtak a hátukban maradt várak (Neisse, Oppeln, Grottkau, Brieg, Ohlau) meg-

felelő körülzárolásáról, ami azzal a veszéllyel járt, hogy a várak helyőrségei Mátyás utasításai szerint zavartalanul üzhették vállalataikat a támadó seregek hátában és rendkívül megnehezíthették azok élelmezését.

Mátyás azonban nem volt hajlandó kis seregét az összeroppantatás veszélyének kitenni. Éppen ebben az időben csökkentette Boroszló helyőrségét. Szapolyai István vezérlete alatt október végén 3000 főnyi hadtestet rendelt Szilézia északi határára, mely innen Lengyelországba intézett pusztító vállalatokat, miközben Szapolyai lovassága Posenig hatolt. Ez a csapat rengeteg zsákmányt és 50.000 forintnyi hadisarcot hozott vissza magával.

Az egyesült lengyel-cseh sereg, mely ekkor a veszteségek leszámítása után, még mindig 70.000 főt számlált s így hétszeres túlerővel rendelkezett, október 25-én érkezett csatarendben, 16 soros szekérvárral Boroszló falai alá. A város lakossága e rengeteg had láttára megrémült, de Mátyás vezéri felsőbbsege biztos tudatában azzal nyugtatta meg a polgárokat, hogy egy verébfészeknek sem fog bántódása esni. Igaza volt! Az első támadás, melyet 15.000 főnyi lengyel rohamcsapat hajtott végre, összetört a magyar tüzérség hatása alatt.

Ezalatt a guerilla háború sem szünetelt, aminek egyik következménye gyanánt a lengyel foglyok száma rohamosan emelkedett. Minden vár tömve volt velük, egyedül Boroszlóban több volt a fogoly, mint amennyit a magyar védőrség létszáma kitett.

A lengyelek második támadása — október végén — ugyancsak kudarccal végződött. Ekkor már

a hadihelyzet határozottan a cseh-lengyel sereg hátrányára fordult. Az óriási túlerő egy havi hadakozása semmi kézzelfogható eredményt sem tudott felmutatni, a fegyelem meglazult, a szekérvárazakon kívül már senki sem merészkedett, mert mindenütt magyar portyázó csapatok jártak. A hadi balsikerhez járult az éhezés. Kinizsi Pál még októberben az Odera jobbpartján merész hadműveletre indult, mely Krakkó falai alá vitte a magyar huszárokat és réműletbe ejtette a lengyel királyi udvart. Ez a lovasvállalat elpusztította a lengyelek egyik fő utánszállítási vonalát. Az oppelni és briegi helyőrségek elfogták a lengyel seregnek Czenstochowából Boroszlóba irányított 600 szekérből álló és 1000 főnyi hadal fedezett eleségvonatát. Hág Ferenc pedig a csehek 2000 lovastól kísért 200 szekérnyi ily vonatát kerítette hatalmába.

Ekkor — november közepén — beállott az a páratlan eset a világtörténelemben, hogy a kiéhezett ostromló sereg a bőségben dúslálkodó ostromlottól kért háromnapos fegyverszünetet az élelmiszerek zavartalan bevásárolhatása céljából. A cseh-lengyel sereg a szó szoros értelmében éhségtől szenvedett. Mátyás hajlandó volt a háromnapos fegyverszünetet megadni, de a bevásárlást csupán a községekre korlátozta, (a városokban nem engedte), kikötötte azonban, hogy a fegyverszüneti kérelmet a cseh és lengyel király személyesen neki adják elő. Ezek kénytelenek voltak ezt a megaláztatást is eltűrni, mert különben seregeik az időközben támadásra felkészült magyar hadaknak estek volna áldozatul. A fegyverszünetet alkudozások követték. Ezek kezdetén, november hó 19-én a csehek

táborukat felgyújtották és miután a nekik, valamint a lengyeleknek 4000 szekerek elégett, a két sereg Sziléziából kitakarodott. A boroszlói hadjárat ezzel a november 19-i tűzvésszel ért véget. Mátyás tökéletes diadalt aratott, ellenségei lezüllött állapotban menekültek Boroszló alól. December elején jött létre a végleges szerződés, mely a status quo alapján álló és 1477 pünkösdjéig tartó fegyverszünetet állapított meg.

A boroszlói hadjárat Mátyás király legragyogóbb haditette.

Egyaránt kimagasló vezéri képességet árul el az a páratlan merészség, mellyel a sziléziai egérfogóban foglalt állást, az a védelmi rendszer, melyen a túlerő megtört, a hadmérnöki tehetség, mellyel a Boroszló városán kívül a földből központi várat teremtett, a lovasságnak az a mintaszerű alkalmazása, mely két nagy sereget csata nélkül annyira tönkretett, hogy azok még a visszavonulásra is képtelenné váltak, ha csak Mátyás kenyeret nem ad nekik, s az a hadbiztosi előrelátás, mely seregét a bőséghez juttatta, az ellenséget pedig éhezésre kárhoztatta.

Mátyás zárolta körül az ellenséget Sziléziában s nem őt zárolták körül Boroszlóban.

Az idő, tér és erő oly példaszerű, tudatos kombinációja látható ebben a véletlenségi tényezőt kizáró hadműveletben, melynek párját csak a történelem legeslegnagyobb vezéreinél találhatjuk.

Csupán egy kérdésre nehéz — katonai alapon — választ találnunk. Miért kegyelmezett meg a király a letiport ellenségnek? Hogy mennyire félt ez Mátyás öklétől, bizonyítja az, hogy az első 3 napos bevásárlási fegyverszünet után menekült az országból. Két indok

van erre. Az egyik a nagy király magyar jelleméből ered. Megelégedett ellenfelei megalázásával, de nem kívánta vesztüket. A másik indok az volt, hogy a török ellen készült. Ezért megbízható nyugalmat kívánt érezni határai mentén. Nem akarta, hogy a délen való elfoglaltságát északi ellenségei kihasználják. Különben is a hadjárat a követett célt elérte, a király Szilézia és Morvaország ura maradt.

VII. Mátyás osztrák háborúi.

Mátyás királynak nyugati, osztrák szomszédjával három ízben volt háborúja.

Az első háború még uralkodásának második évében, 1459-ben tört ki, mikor a Mátyásnak királyságát ellenző főurak, számszerint huszan, Garai és Ujlaki vezetése alatt Frigyes német császárnak (és habsburgi főhercegnek) ajánlották fel a magyar trónt s őt 1459 márciusában Németújváron meg is koronázták. Ezt követte a lázadó főurak és Frigyes hadainak betörése Vas és Zala megyébe. Mátyás hadait Nagy Simon macsói bán vezérlete alatt küldte ki ellenük. Az összettközés április 7-én Körmendnél történt meg, ahol az ellenség — 5000 osztrák és 5000 magyar — Nagy Simonnak ugyancsak 10.000 főnyi seregével került szembe. A hadiszerecse a Vasvár felől támadó Nagy Simon serege ellen fordult, mely megveretett és hátrálásra kényszerült. Nagy Simon azonban rövidesen újból támadásba ment át és ez alkalommal teljes győzelmet aratott. A lázadók meghódoltak, a magyar seregtől üldözött osztrákok közben kitakarodtak az országból, a háború a pápa közbenjárására megszűnt.

A második háború 1477-ben tört ki. Tudjuk az 1468. évi cseh háborúból, hogy ekkor Mátyás király Podjebrád ellen Frigyessel szövetségben fogott fegyvert. Ennek dacára ez a megbízhatatlan német később mégis Mátyás ellen intrikált, sőt 1471-ben nyíltan Mátyás ellenségeivel kötött szerződést.

A viszály fegyveres elintézésére azonban csak akkor került sor, mikor Vitéz János halála után esztergomi érsekké kinevezett német származású Beckensloer a császár pártjára állt és 1476-ban Esztergomból Bécsbe szökött. Azt remélte, hogy Frigyes támogatásával a pápai trónt megszerezheti. Frigyes ezt az árulót nem akarta kiadni, sőt midőn Mátyás e miatt erélyesen lépett fel, Ulászló cseh király fegyveres támogatását szerezte meg. Azt is tudjuk a boroszlói hadjáratból, hogy a Mátyás és Ulászló között létrejött fegyverszünet 1477 pünkösdjén járt le. Mátyás tehát ettől az időponttól kezdve ismét két ellenféllel került szembe.

Meg kell itt említenünk, hogy némely zsebrák hadak, melyek Ausztriát — Mátyás utasítására — már a boroszlói hadjárat idejében sanyargatták, 1476 óta fokozták ebbeli tevékenységüket és mintegy bevezették a király következő évi hadjáratának hadműveleteit.

Frigyes császár, dacára agresszív politikájának, kellő offenzív seregről nem gondoskodott, csupán várait hozatta rendbe és látta el elegendő védőrséggel, míg a nyílt csaták megívásának kérdését Ulászló cseh király hadával vélte megoldhatni. Úgy tűnik fel, mintha Frigyes császár Mátyás nagyszerű boroszlói hadjáratát akarta volna lemásolni. Valóban, várai erősebbek és nagyobbak voltak Mátyás sziléziai várainál, de hol maradt el Ulászló katonai képessége Mátyás kirá-

lyétől! Ulászló még a nyár elején küldött kisebb segélycsapatot Bécsbe, majd a nyár folyamán 8000 főnyi had élén maga is Bécsbe érkezett, sőt innen még magyar területre is betört. De ez a bécsi kirándulás siralmasan végződött. A cseh királynak pénze nem lévén, elégedetlenkedő zsoldosai csakhamar elszéledtek, úgy hogy július végén kénytelen volt megmaradt 150 lovasával Prágába visszatérni. Ekkor ment át a Győrnél már július közepén felvonult 17.000 fő erejű, válogatott magyar sereg a király és sokszorosan kipróbált alvezérei (Báthory István, Szapolyai István, Kinizsi Pál stb.) vezetése alatt a támadásba. A király haditerve az elene nyílt csatában fellépő ellenséges sereg hiányában csak oda irányulhatott, hogy az osztrák várak elfoglalásával az osztrák földet meghódítsa, s így a békét kikényszerítse.

Hainburg elfoglalása vezette be a magyar diadalmenetet, ezt követte Bruck és Trautmannsdorf eleste, mire a magyar főlénytől megriadt császár békét kért. Minthogy azonban a császár a Mátyás követelte jelentékeny hadisarcot fizetni nem akarta, a hadműveletek újra megindultak. Mátyás most Bécs ellen indult, míg egyik hadteste Ausztria második várát, Bécs-Újhelyt fogta ostrom alá. A Bécs felé operáló magyar hadak augusztus 21-én elfoglalták Klosterneuburgot, rögtön utána a Kahlenberget, majd a bécsi Duna-hidat erődtéseivel együtt. Magyar kézre került Tulln, a magyar lovasság Linzig portyázott, Stein-Krems várait Kinizsi vette ostrom alá. Szeptember közepén a hódítás már annyira előrehaladt, hogy 100 osztrák vár és erőd volt a magyarok birtokában. Ekkor Frigyes császár,

hogy Bécs elestét elkerülje, békét kért. Ez 100.000 arany lefizetése ellenében és különböző politikai engedmények árán még 1477-ben létrejött.

A rövid hadjárat Mátyás seregének óriási katonai fölénye mellett azt is mutatta, hogy az ő vezéri tudásával nyílt csatában senki sem mert mérkőzni. Mátyás e hadművelete azt is szemünk elé tárja, hogy miként kellett volna a cseh-lengyel seregnek 1471-ben Szilíziában hadakozni.

Mátyás a következő évben, miután egyik hadteste a csehek fölött Pilsennél döntő győzelmet aratott, Ulászló királlyal is az 1474. évi fegyverszünet alapján békét kötött, ami neki Morvaország és Szilízia birtokát véglegesen biztosította.

Bécs elfoglalása.

A harmadik osztrák háború 1480-ban tört ki és kisebb-nagyobb megszakításokkal — amit nem egy ízben a Mátyásnál is beállott pénzhiány idézett elő — 1488-ig tartott.

Frigyes készült a háborúra. Sokat okult az 1477. évi hadjárat tapasztalataiból. Várait megerősítette, cseh zsoldosokat fogadott fel, sőt németbirodalmi segélyhadakat is szerzett. Ez a körülmény és Mátyás békeszeretete az osztrákokkal szemben magyarázza meg a háború elhúzódását. Mondhatjuk, hogy végül is Frigyes császár álnoksága készítette Mátyást az ország nyugati határainak oly módon való biztosítására, hogy Bécset birtokába vegye és magyar végvárrá tegye.

E hosszú háború kitörésére az adott okot, hogy Frigyes császár a kikötött hadisarc részleteit nem fizette meg, sőt mikor Mátyás királyt a török háború Boszniába szólította, 1480 elején kisebb lovassereggel az országba tört és Győrig pusztított. Ennek megtorlására Mátyás király a stájer határon álló 6000 főnyi magyar hadat Szapolyai István vezérlete alatt Stájerország ellen indította. Szapolyai elfoglalta — ostrommal — Radkersburgot, Pettaut és Fürstenfeldet, majd lovassága Grác érintésével Ausztriába tört. Egy másik lovasscsapat a Duna mentén nyomult Ausztriába. Ekkor a pápa vetette magát közbe, hogy a hadakozó felek 1481 márciusáig fegyverszünetet kössenek.

1481-ben Mátyás vette át a vezetést. Radkersburgból indult el hadával és csakhamar megvívta Marburgot, megszerezte Mauternt és St. Pöltent, mire újabb fegyverszünet jött létre. Ennek tartama alatt az áruló Beckensloer püspök meglepte Szapolyait Margburnál és a határra szorította. Jellemző Mátyás békés hajlandóságára, hogy ezért nem élt megtorlással, hanem folytatta a béketárgyalásokat, de ennek eredménye nem lett.

1482-ben a király kénytelen volt a háborút folytatni. Főhadiszállását most Pozsonyba tette. Hainburgot vette először ostrom alá, mire Frigyes Bruckban gyűjtött 4000 főnyi sereget és ezt Hainburg felmentésére küldte. A felmentő kísérletét a király két jó alvezére, Szapolyai István és Tettauer 3000 főnyi hadukkal nem tudták megakadályozni. A kedvezőtlen fordulatot vett harcban Tettauer és Szapolyai István is fogságba esett, de utóbbinak sikerült megszöknie.

Mátyás e balsiker után jónak látta az ostromló sereget Pozsonyba visszavonni. Itt hamarosan erősbítéséket és nehéz tüzérséget vett magához, mire újból ostrom alá vette Hainburgot. Frigyes császár másodszori felmentő kísérlete most már kudarcot vallott, Hainburg, Ausztria e harmadik legerősebb vára szeptember végén kitűzte a fehér zászlót. A magyar hadak ezután elárosztották egész Ausztriát, egyik hadtest egészen Passauig hatolt, úgy hogy rövidesen Bécsen kívüli csak Bécsújhely, Bruck, Laxenburg és Mödling maradt osztrák kézen. Hasonló sikerrel harcoltak a magyar csapatok Stájerországban is. E vidéken elfoglalták a már évtizedek óta osztrák megszállás alatt levő Köszeget is. A tél beálltával a magyar sereg Sopron vidékén vonult téli szállásaira.

1483-ban a magyarok megtartották hódításaikat. Geréb, a király rokona, Karinthia és Krajna részeit szállta meg, Alsó-Ausztriában Dávidházy Bruckot vette ostrom alá.

1484 márciusában Dávidházy Bruckot rohammal — hatórai kézítusa után — bevette, mire a Pozsonyban gyülekezett magyar sereg a király vezetése alatt Bécs ellen indult. Mátyás haditerve az volt, hogy Tettauer alvezér Stein-Krems felé előretolt hadtestének fedezete alatt Bécset körülzárolja és e nagy város elfoglalásával a háborút befejezi. Bécs abban az időben 50.000 lakosú nagy város volt, melyet észak felől a Duna, dél felől hatalmas, kiterjedt erődítés védett. Az ily nagy vár körülzárolása és ostroma az akkori kis seregek számára (20—25.000 fő) rendkívül nehéz feladat volt. Bécs külső védműveinek voltak tekinthe-

tők a közelben fekvő dunamenti erődítések: a Kahlenberg, a bécsi Dunahíd erődítései, Klosterneuburg és Korneuburg várai. Ezeket kellett elsősorban elfoglalni, hogy a körülzárolást végre lehessen hajtani.

Miután Tettauer hadteste Krems-Stein előtt állást foglalt, a magyar csapatok április elején bevették Klosterneuburgot, április közepén a Kahlenberget. Dávidházy Bruck eleste után Korneuburg vára ellen fordult, mely addig Bécs élelmezését a dunai utánszállítási vonalon biztosította. Az ide irányított 6000 főnyi osztrák felmentő sereget Dávidházy május közepén döntőleg megverte, 1000 osztrák halott borította a csatatér. A vár őrsége azonban vitézül tartotta magát. Az ostrom alatt Dávidházy hősi halált halt, mire Mátyás vette át a vezetést és Korneuburgot december 1-én megadásra bírta. Eddig az időpontig Bécs élelmezése a Duna felől nem volt teljesen elvágható, mert a széles Dunán sikerült az osztrákoknak eleségszállító hajókat oda bevinni.

Korneuburg eleste után a király elfoglalta Bécsnek dunaparti erődítéseit is, amivel a körülzároló gyűrű teljessé vált, bár a déli oldalon kissé vékony maradt.

1485 elején a király a körülzároló gyűrűt szűkebbre fogta, hogy az ostromot — a tüzérségi lövetést — megkezdhesse. A Dunát a Kahlenbergnél háromszoros vaslánccal és azonkívül a hajózható medret elsúlyesztett hordókkal stb. zárta el, hogy a Dunán mindennemű összeköttetést Bécs felé elvágjon. A déli oldalon három hadtest fogta körül a várat, Szapolyai István hadteste Währingnél, Gerébé Döblingnél és Ujlaki Lőrincé Gumpendorfnál foglalt állást.

Január 29-én kezdődött — ostromművek építése

után — a lövetéssel bevezetett ostrom. Március 15-én került magyar kézre a bécsi Duna-híd erődítéseivel együtt. Március 18-án a király szállásába — gyaníthatólag árulás következtében — osztrák bomba csapott be. Két nappal előbb még sikerült Bécsújhely felől egy kisebb élelmiszer-szállítmánynak a várba bejutni, ami azt bizonyítja, hogy az erődítés nagy kiterjedésénél fogva a körülfoglalás nem lehetett tökéletes. Május közepén a magyar sereg rohamot intézett a már éhező és hallatlan drágasággal küzködő város ellen, de ez nagyban és egészben sikertelen maradt. Mégis annyira megrendítette a város lakosságát, hogy az másnap egyheti fegyverszünetet kért. Ezt Mátyás oly feltétellel adta meg, hogy amennyiben június 1-ig felmentősereg nem érkezik, a vár megadja magát. Így is történt! Mátyás június 1-én nagy pompával, 8000 főnyi sereg élén Bécsbe bevonult és ezt a nagy várost véglegesen birodalmához csatolta. A bécsi püspökségre magyar főpapot nevezett ki, Szapolyai István ausztriai főkapitány lett.

A király ezután Szapolyait Bécsújhely — Bécs után következő legerősebb vár — ostromára küldte, míg Tettauer alvezére az Enns folyó balpartjára nyomult elő, itt szétverte az ellenálló osztrák sereget, majd a hódítás e nyugati határán hídfőt épített, melyet ma is Tettauer-sáncnak neveznek. Más magyar csapatok Geréb vezérlete alatt Triestig és Fiuméig hatoltak.

A háború azonban még mindig nem ért véget. Frigyes császár a Frankfurtban tartott birodalmi gyűlést 1486 elején arra bírta, hogy 34.000 főnyi sereg felállítását mondta ki. Ebben az évben magyar kézre került

Tulln, Laa, Retz és Eggenburg vára, csupán Bécsúj-hely tartotta magát keményen.

1487-ben azonban maga a király vette át az ostrom vezetését és 26 hónapi ostrom után ezt a várat augusztusban megadásra bírta. Az ostrom alatt a magyar hadak elfoglalták még Mürzzuschlagot és ezzel kezükbe kerítették a semmeringi hágót. Ekkor jelent meg Ausztriában a német birodalmi had is, de csak 3000 főnyi erőben. Ez a kis sereg Mátyással folytatott alkudozások után harc nélkül visszavonult. Ezzel az osztrák hadjárat — békekötés nélkül — megszűnt, Ausztria Mátyás birtokában maradt.

A harmadik osztrák háború, bár erre az osztrák sokkal jobban felkészült, mint az 1477. évi hadjárat-hoz, a magyar vezetés és a magyar fegyverek mindent elsöprő fölényét tárja elénk. Különösen Bécs céltudatos körülzárólása és megvívása az, ami bámulatunkat felkelti. Nem szabad elfelejtenünk, hogy Bécs volt messze földön nemcsak a legnagyobb város, hanem a legerősebb vár is. Ezért Bécs ostroma merész vállalkozás volt. Sikeres befejezését az akkori haditudósok aligha remélték, főleg azért, mert Bécsnek a külvilágtól való elzárása a Duna felől az akkori haditudomány eszközeivel szinte megoldhatlan problémának látszott. Annál magasabra kell értékelnünk Mátyás vezéri képességét, hogy ezt a feladatot megoldotta.

VIII. Zárszó.

Az eddig leírt háborúkon kívül Mátyásnak volt még két említésreméltó hadivállalata.

1467-ben Moldvában hadakozott István moldvai vajda ellen, kivel az adókivetés miatt fellázadt erdélyi főurak szövetkeztek. Mátyás kis serege élén augusztusban bevonult Erdélybe, hol a lázadást a legerélyesebb eszközökkel elfojtotta. November végén a gyímesi és ojtói szoroson Moldvába tört, majd a Szereth folyó mentén Szucsava felé nyomult. E folyó völgyében december közepén történt, hogy Moldvabányán megpihenő magyar seregen az addig hátráló 12.000 főnyi oláh had rajtaütött. Éjjeli utcai harc keletkezett, melyben bár az oláh roham nehéz magyar veszteségek árán visszaveretett, de Mátyás király lándzsaszúrástól és nyíllövéstől súlyos sebeket kapott. A hadjárat ezért félbeszakadt. A király — hordszéken — visszatért Brassóba, hogy a következő évben folytathassa a háborút, azonban ez a vajda meghódolása következtében elmaradt.

Mátyás király utolsó hadjárata 1488-ban Szilézia északi részében játszódott le, ahol a lázadó sagani herceg és vejei, a csehektől támogatott münsterbergi hercegek fogtak fegyvert Mátyás uralma ellen. Mátyás a lázadás elfojtására a Tettauer vezette feketesereget küldte ki, melyben a magyar lovasság Egerváry és a rác lovasság Haraszthy vezérlete alatt állott. E vállalkozásból keletkezett a glogai hadjárat. Ez a magyar fegyverek diadalával — Glogau elestével — végződött. Emlékezetes e hadjáratnak főcsatája Thorwaldsennél, hol a münsterbergi hercegek szekérváras seregét Mátyás sziléziai, magyar és rác lovassága megrohmozta és megverte.

Most, midőn Mátyás sok hadjárata futólagos ismertetésének végére értünk, illő, hogy sok jeles alvezére közül néhányról mégegyszer megemlékezzünk.

A Szapolyaiak nevével minden hadjáratban találkozunk. Mindakettő, Imre és István nyakas ember volt. Szepesi grófok lettek a Giskra ellen vívott hadjáratban szerzett nagy érdemeikért, nagy birtokokat kaptak, de ott látjuk őket a Mátyás ellen irányult 1466. és 1471. évi főúri lázadásban. Mátyás azonban annyira becsülte haditudásukat, hogy minden esetben megbocsátott nekik.

Szapolyai Imre, Hunyadi János legkedveltebb híve, és kezdetben Mátyás kincstárnoka, különösen kiűnt a boszniai hadjáratban Jajczánál és Zworniknál, érdemeiért horvát-szlavon bán és bosnyák kormányzó lett. Elvesztette a király kegyét, mikor annak cseh politikája ellen fordult, de aztán megbékült és résztvett a csehek ellen vívott hadjáratban. 1471-ben Kázmér pártjára állt, majd megint behódolt, 1475-ben, midőn a király Szabács ellen vonult, Szapolyai Imrét az ország teljhatalmú helytartójává nevezte ki. Mint 1484-ben megválasztott nádor fejezte be életét.

Szapolyai István a nagy király minden hadjáratát végigharcolta. Küzdött Giskra ellen, kit végül is az ő sikerei bírtak meghódolásra., harcolt a török ellen, bevált a cseh háborúban és nevezetes szerepe volt a boroszlói hadjárat sikerében. Ekkor Szilézia teljhatalmú főkapitánya lett. Dicsőséget szerzett magának az osztrák ellen vívott háborúban. Fogságba esett Hainburg előtt, de bravúrosan kivágta magát. Bécs ostrománál is szépen működött. Ezután a király Ausztria

főkapitányságát ruházta reá. A felesége tescheni hercegnő volt. Mátyás halála után azonban nem viselkedett szépen. Corvin János ellen fordult. Nem védte meg Asztriát, holott ahhoz meglett volna a kellő ereje. Viszont sikeresen védte meg a határt Lengyelország felé. A fekete sereg elpusztításának eszméje állítólag tőle származik. Míg azonban a király élt, minden esetben vitéz és tehetséges alvezérnek bizonyult.

Magyar Balázs nevéhez a fényes haditettek szakadatlan láncolata fűződik. Eredetileg a királyi bandérium tisztje volt. Szép sikerei voltak a Giskra ellen viselt hadjáratokban, a Szvehla-féle cseh lázadás leverése körül szerzett hadi érdemeiért kapta trencsénmegyei uradalmát, egyik hőse volt a csehek ellen vívott háborúnak. Kiváló lovasvezér volt. Önállóan vezetett hadjáratot a török ellen 1474—75-ben Moldvában, hol döntő győzelmet aratott. Vezére volt a szép otrantói hadivállalatnak. A király uralkodásának utolsó éveiben megszálló hadat vezetett Veglia szigetére. Apósa volt Kinizsi Pálnak.

Báthory István harcolt a csehek és osztrákok ellen, de legszebb sikereit a török ellen aratta. Ott volt Szabács ostrománál. Majd 1476-ban önállóan vezetett hadat Moldvában a török ellen. Legszebb ténye az 1479. évi kenyérmezei diadal volt, hol Kinizsi Pállal együtt Mátyás hadikorszakának legnagyobb győzelmét aratta a török felett. Mátyásnak e diadalról írt hat levelét ismerjük. Ezekben a király mindig első helyen említi Báthoryt, Erdély vajdáját.

Kinizsi Pál jeles vezéri tudását külön fejezetben ismertetjük.

Geréb Péter — a fekete sereg német zsoldosainak vezére — harcolt a csehek, lengyelek, törökök és osztrákok ellen. A király nagyrabecsülte katonai képességeit.

Dávidházy az osztrákok ellen vívott háborúban tünt ki. Megvívta Bruck várát és szép győzelmet aratott Korneuburg előtt. Később e vár előtt elesett.

Mátyás király idegen zsoldosvezérei közül fel kell említenünk a magyarrá változott Hág Ferencet, trencséni főispánt. Ez a cseh származású vezér a fekete sereg lovasságát vezette. Dicsőségesen szerepelt az 1466-tól 1475-ig vívott összes háborúban, 1476-ban Szabács előtt elesett. Jeles alvezér volt még Tettauer, de ez condottieri maradt, nem vált magyarrá.

Végül foglaljuk össze Mátyás király hadjáratainak területi eredményeit. Ezek voltak:

a törökkel szemben Bosznia északi részének meghódítása és Szerbiában a szabácsi vár elfoglalása;

a cseh-lengyellel szemben Morvaország, Szilézia és Lausitz meghódítása;

az osztrákkal szemben Alsó-Ausztria meghódítása.

Magyar lobogó lengett Bécs, Boroszló, Brünn, Zajca és Szabács ormán. Magyar helytartók igazgatták e tartományokat.

1490-ben meghalt a nagy katona-király. Hatalmas műve összeomlott, mert nem volt méltó utóda, ki e gyönyörű államalkotás főtartóművét: a hadsereget fenntartotta volna. De megmaradt és örökké élni fog a

magyar hadi dicsőség, Mátyás király és jeles vezéreknek ez a maradandó műve, amit örökség gyanánt a magyar nemzetre hagyott. Ezt az örökséget — amint a világháború is mutatja — a magyar katona a mai napig megőrizte.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

6. Kinizsi Pál.

A magyarság köztudatában a nagyerejű és kegyetlen Kinizsi Pál úgy él, mint egy magyar Herkules, ki a mázsás malomkövet játszva pergeti és aki a csata után mulatás közben török hullát fogai között tartva táncol.

Kinizsi azonban nemcsak kemény, nyers katona, hanem tehetséges hadvezér is volt. Ez a jeles magyar vezér — a törökverő Hunyadi János egyik méltó utóda a temesi grófság méltóságában — Mátyás királynak majdnem minden háborújában résztvett és több mint negyedszázados vezéri pályája alatt 6 győzelmes hadjáratot vívott a török ellen. 1494-ben bekövetkezett halálával hosszú időre lezárult az önálló magyarság törökverő korszaka és megkezdődött a magyar hadvezéri dicsőség időleges elhalványulása, mely a mohácsi vész sötétségében érte el mélypontját, hogy aztán a szigetvári Zrinyi Miklós fellépésével újra felragyogjon.

Kinizsi Pál egyik legtipikusabb képviselője az ösztönös magyar vezéri tudásnak.

Mátyás királynak ez az izmos molnárlegény rendkívüli ereje által tünt fel és ezért vette fel katonái közé. A nagy király uralkodásának tizedik évében, 1468-ban Kinizsi a hadseregnek már egyik neves al-

vezére volt. Hasonlíthatlan vitézsége, megalkuvást nem ismerő erélye és veleszületett vezéri képessége rohamosan vitték a katonai pályán előre. A király rövidesen Belgrád védelmét bízta reá, majd temesi gróffá és a déli végek főkapitányává nevezte ki. Hajlíthatatlan erélyének köszönhető, hogy később országbíró is lett és ebben a minőségében Mátyás halála után a lezüllött fekete sereg megsemmisítésének szomorú munkája is reá hárult. Mindezeket a magas méltóságokat elérte anélkül, hogy írni és olvasni tudott volna.

Lássuk katonai emelkedésének néhány mozzanatát.

Kinizsi az 1468. évi cseh hadjáratban a Spielberget és Olmützet ostromló magyar sereget parancsnokolta.

Mátyás király legszebb hadműveletében, az 1474. évi boroszlói hadjáratában, midőn a király többszörös lengyel túlerővel szemben Boroszló körül operált, Kinizsi portyázó lovashada a lengyel sereg hátában Krakkóig kalandozott és annak minden szállítmányát elfogta, úgy, hogy végre a kiéhezett lengyelek kénytelenek voltak békét kérni.

Az 1477. évi osztrák háborúban Kinizsi seregei ostromolták Krems és Stein várait oly eredménnyel, hogy e várak feladását Frigyes császár csak sürgős békekötéssel kerülhette el.

Kinizsi ezután a magyar délvidékre került, hol a törökkel 1479-től 1494-ig veretlenül hadakozott. E működéséről kissé bővebben emlékezünk meg, hogy megismerjük e jeles vezérnek önálló helyzetben tanúsított nagy haditudását.

Előre kell bocsátanunk, hogy Mátyás király a török ellen megelőzőleg hadat viselt:

1463-ban, mikor Bosznia legnagyobb részét meghódította,

1464-ben, mikor hadisikerei nem voltak és Bosznia török kézre került,

1474—76-ban, mikor Mátyás Szabácsot megvívta és egyik alvezére, Magyar Balázs a törököt Moldvában megverte.

Midőn Kinizsi a déli végek védelmét átvette, a Duna—Száva vonaltól délre csak két vár volt magyar kézen: Nándorfehérvár és Szabács.

Az 1479. évi hadjárat.

1479 nyarán Ali bég parancsnoksága alatt egy 40.000 főnyi török sereg, melyhez oláhok is csatlakoztak, Szendrőnél gyülekezett és innen elindulva, szeptember végén Orsovánál a Dunán átkelt, hogy Vaskapu hágón és Hátszegen át a Maros völgyébe törjön. A török betörés által meglepett erdélyi vajda, Báthory István Nagyszebennél vonultatta fel hadait, míg Kinizsi Pál, temesi bán Temesvárnál szedte össze csapatait, hogy Erdély megsegítésére indulhasson.

Közben a törökök a Maros völgyének kipusztítását már be is fejezték és gazdag zsákmánnyal, sok fogollyal visszatérésre készültek. Nem számítottak arra, hogy Kinizsi visszavonulási útjukat készül elállani.

A nyugodtan hátráló törököket a Szászsebesen át előnyomuló Báthory a Kenyérmezőn (a Maros déli partja mentén Szászváros és Szászsebes között) érte

utól és miután csatarendbe fejlődött, a törököt megtámadta. Bár ezek jelentékeny túlerőben voltak, Báthory bízott abban, hogy Kinizsi a csatatérre idejében beérkezik. A magyar csatarend jobbszárnyán, a Maros mellett álltak a szászok, ezek mögött az erdélyi románok, a balszárnyon voltak az erdélyi magyarok és mögöttük a székelyek. A tartalékot a közép mögött a nehéz zsoldos magyar lovasok alkották.

A támadás nem hozta meg a várt sikert. A törökök először visszadobták és a Marosnak szorították a szászokat és a románokat, majd túlszárnyalták a magyarokat és a székelyeket. Ekkor a hős Báthory a tartalékot személyesen vezette rohamra, ami ellen Ali bég maga indult ellentámadásra. Ebből rettenetes öldöklés keletkezett. Említést érdemel, hogy az akkori szokástól eltérőleg egyik félnek sem volt tüzésége. Három órán át tartott az elkeseredett kézitusa, melyben a győzelem pálmája már véglegesen a török felé hajlott, midőn az ellenség hátában feltűnt néhány ezer főnyi hada élén Kinizsi hatalmas alakja, ki seregét azonnal rohamra indította. A krónikák megemlékeznek a dühösen ordító, az ellenség véréből elborított Kinizsinek az ellenségre tett ijesztő hatásáról. Az ő beavatkozása a csata sorsát megfordította. Ami ezután történt, az már nem volt csata, hanem mészárlás. A török sereg teljesen megsemmisült, 30.000 török hulla fedte a csatatért. De a magyar veszteség is súlyos volt, 8000 magyar és 2000 szász s román (utóbbiak között sok vízbefúlt) veszítette életét.

Az Erdély földjén vívott csaták közül ez volt a legvéresebb. A nagy diadal színhelyén a megsebesült Báthory kápolnát építtetett, mely még a múlt század

elején is állott. 1819-ben itt új emlékkövet állítottak fel. Vajjon megvan-e még?

Hadászati lag bámulatra méltó, hogy két sereg: az egyik Nagyszébenből, a másik Temesvárról, akként rendezze hadműveleteit, hogy a döntő csatatéren találkozzanak. Ez nem csupán a vitézség, hanem a magasabb hadi tudás dolga!

Az 1480. évi szerbiai hadjárat.

A bosszúért lihegő törökök 1480 őszén Szendrónél Iskender bég vezérlete alatt új sereget gyűjtöttek, hogy azzal Magyarországra törjenek. A veszély megelőzésére Mátyás király Kinizsit támadó hadjáratra utasította. Kinizsi november elején indult meg 32.000 főnyi seregével Temesvárról, hogy a Dunán Báziásnál átkeljen. Az áthajózási anyagot a dunai flotta védelme alatt Belgrádról rendelte Báziásra. A Szendrónél álló török flottával kellett előbb megütközni, hogy ez sikerüjön. A dunai győzelmes csatában 24 török gálya elsüllyedt, a magyar hídanyag Báziásra szerencsésen leúszott. Itt Kinizsi serege át is kelt és a Morava völgyében Krusevácig nyomult előre, hol 12 napig táborozott és mindent, ami a töröké volt, elpusztított. Mint-hogy a török sereg a csata elől következetesen kitért, Kinizsi a tél beálltával hazajött, miközben egyik Duna-szigeten egy török osztagot szétvert. A magyar sereg a kedvező átkelési pontoknál (Báziás, Temeskubin stb.) a Duna déli partján erődítéseket emelt és tartott meg a későbbi hadműveletek számára.

1484-ben Szendrónél egy 7000 főnyi török horda tört az országba és Temesvárig hatolt, hol Kinizsi fel-tartóztatta és szeptember 13-án megsemmisítette.

Az 1492. évi hadjárat.

Mátyás királynak 1490-ben bekövetkezett halála egyben a magyar hadügyi helyzet leromlását is jelentette, amit a török igyekezett kihasználni. 1492 márciusában Szerbiában és Albániában levő csapatait Nándorfehérvár és Szabács ellen indította. Kinizsi azonban résen volt, megerősítette a végvárak helyőrségét, úgy hogy ezek a török támadást kivédhették. Egyidejűleg a viddini pasa 8000 főnyi serege a szörényi bánságra tört, ezt azonban Kinizsi a határon visszaverte. Az elfogott törököket Kinizsi kínzások között végeztette ki. Ezt egyes történetírók szemére vetik, azonban az adott helyzetben, a magyar honvédelem leromlásában Kinizsi kénytelen volt ily erőszakos rendszabályokkal a törököt a folytonos betörésektől elrettenteni.

Kinizsi ezután Szegeden a lázadó fekete sereget semmisítette meg és annak egyes maradványait Nándorfehérvár helyőrségébe osztotta be.

Az 1494. év két hadjárata.

1494. év elején Kinizsi, ekkor már Temesvár örökös grófja, 10.000 főnyi seregével Szendrő közelében a befagyott Dunán átkelt, ennek a várnak közelében két kastélyt elfoglalt és nagy zsákmánnyal és sok, a török rabiga alól menekülni óhajtó szerbbel hazatért, mielőtt az üldözésére megindult nagy török sereg utólérhette volna.

Ezután a nándorfehérvári őrségben levő fekete seregbeli katonákat irtotta ki, kikről kiderült, hogy titokban a törökkel cimborálnak. Ugyanakkor a törökök a

vár ellen rajtaütést intéztek és ennek folyamán a vár falára már a török zászlót is kitűzték. Kinizsi erélye azonban megmentette a várat, mely alól a török véres fővel takarodott el. E súlyos helyzetben végre László király is Péterváradra ment, hol találkozott az ekkor már szélütött és beszélni is alig tudó Kinizsivel, kinek javaslatait a török ellen teendő erőfeszítésre nézve meghallgatta ugyan, de semmit sem tett.

A török, hogy magát a sikertelen nándorfehérvári rajtaütésért kárpótolja, a nyár folyamán Horvátországba tört és innen Cilliig és Pettauig kalandozott. Bosszúból Kinizsi (az erdélyi vajdával együtt) 14.000 főnyi sereggel októberben Szerbiára rontott, Szendrő külvárosait felégette és 14 napon át végigportyázta az országot, anélkül, hogy a török vele szembeszállt volna. Novemberben tért vissza nagy zsákmánnyal és sok fogollyal. Kinizsi ekkor Szendrő ostromához akart fogni, ebben azonban a halál megakadályozta.

Ez a hadjárat volt Kinizsi hattyúdala.

*

Ha végigtekintünk Kinizsi hadjáratain, azt látjuk, hogy Kinizsi a reája bízott területet a török ellen még a Mátyás halála után bekövetkezett katonai sülyedésünkben is a lehetőség szerint nemcsak megóvta, hanem a törökre, annak területén is merész és kemény csapásokat mért. Hadi ténykedése mindvégig sikeres volt, egyetlenegy vereséget sem szenvedett.

Méltó utódja volt Hunyadi Jánosnak. E nagy vezér támadó szellemében folytatta ő is a törökverést. Nem az ő hadvezéri tehetségén mult, hogy aránylag csekélyebb jelentőségű hadászati eredményekkel kel-

lett megelégednie. Mátyás királynak nyugat felé néző politikája okozta azt, hogy a török ellen sohasem jutott elegendő erő, sohasem volt elegendő az erőfeszítés. A nagy király megelégedett azszal, hogy időnként, midőn a török már nagyon kellemetlenné vált, arra néhány csapást mérjen és ezzel időt nyerjen a más irányban való hadakozásra.

Nagy kár, mert az ideális hadvezér a török ellen: a kíméletlenségben a törökkel egyenrangú, a haditudásban azonban felsőbbleges katona, Kinizsi Pál személyében rendelkezésére állott.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

7. Zrinyi Miklós, a szigetvári hős.

Hunyadi Mátyás királyunknak 1490-ben történt elhunytával katonailag is gyászos korszak következett. A király nagy katonai alkotása: az állandó hadsereg, összeomlott, a hódítások fokról-fokra veszendőbe mentek.

Déli határainkon a helyzet — kisebb török betörésektől eltekintve — csupán azért maradt egyideig változatlan, mert a török trónon békeszerető szultán ült. De midőn a Törökbirodalom élére 1520-ban a hódító Szulejmán került, a Duna-Száva mentén is veszedelmes fordulat állt be.

Szulejmán 1521-től 1566-ig, Zrinyi Miklós serdülő ifjúkorától haláláig, hét nagy hadjáratot vezetett Magyarország ellen. E szultán uralkodásának 46 éve alatt 34 esztendőn át állt velünk hadilábon és évről-évre toltá birodalmának határait észak felé. Elvesztettük 1521-ben Nándorfehérvárt, Szabácsot, Zimonyt és Titelt, 1541-ben Budát, 1543-ban török kézre került Pécs, Székesfehérvár, Esztergom, Nógrád és Hatvan, az 1552-ben megindult háború elszakította tőlünk Temesvárt, Drégelyt és Gyarmatot, 1566-ban esett el Szigetvár.

Zrinyi Miklós halhatatlan emléké katonai szereplése erre a fergeteges időszakra esik.

Az általános hanyatlás e szomorú korszakában, midőn szinte évről-évre szorultunk a török elől hátra s midőn sok jó katonán is veszedelmes csüggedés vett erőt, ami az alacsonyabb vezetőknél erős várak indokolatlan feladásában, az ország magasabb vezetőinél pedig szégyenletes megalkuvásokban és meg-alázó, adófizetés ellenében kötött békeszerződésekben nyilvánult, a büszke Zrinyi képviselte a törökkel szemben a friss támadó szellemet, a megingathatatlan elszántságot és az utolsó vércseppig tartó harcot. Felemelte intő szavát a „defaitizmus” ellen és megalkuvást nem ismerő elveit Szigetváron élete feláldozásával támasztotta alá.

Zrinyi itt a csüggedőknek és kételkedőknek megmutatta, hogy minő elszántsággal kell a török terjeszkedésnek gátat vetni. E szigetvári vállalkozásban tudatosan dobta oda életét. Vele együtt Szigetvár is elesett, de a ragyogó példaadás hatása ma sem enyészett el. Szigetvár ezért hősünknek nem bukása, hanem megdicsőülése. A szigetvári haditénytől számíthatjuk a török terjeszkedés ütemének lassúbbodását is.

*

Zrinyi Miklósnak a törökkel szemben egyezkedést nem ismerő jellemét több eset tanúsítja. Atyja, ugyancsak Miklós, ki 1534-ben halt meg, a mohácsi vész után, mikor a török hódítás következtében az Unna folyó alkotta az ő birtoka és a török között a határt, birtokának kímélése végett a törökkel szerződést kötött. E megalkuvó felfogásában nem állt egyedül. Hasonló megalázó szerződésre léptek szomszédai: Frangepán és Blagay, aztán Szigetvár akkori

ura, Török Bálint stb. Hősünk atyja halála után ezt a szerződést érvénytelenítette és maga vezetett portyázásokat a török földre. Harcias magatartása annyira felingerelte a törököt, hogy midőn ez Ferdinánd királlyal békét kötött, annak rendelkezései alól a Zrinyieket kivette.

1542-ben Zrinyi Miklós néhány főnemessel szerződésre lépett arra nézve, hogy mindent elkövetnek a töröknek az országból való kiverésére.

1564-ben, Miksa király trónralépése alkalmával az udvarnál nagy tanácskozás folyt arról, hogy a törökkel az 1562-ben 8 évre kötött béke betartassék-e. A jelenlevő Zrinyi, ekkor tárnokmester és dunántúli főkapitány ezen a tanácskozáson a királlyal és sok tanácsadójával szemben a leghatározottabban a háború mellett foglalt állást. Kifejtette, hogy a török 70—75.000 jó harcosnál többet kiállítani képtelen, már pedig ennyit a király Magyarországból és Ausztriából, a pápa és Németbirodalom támogatásával könnyen összeszedhet. Zrinyi kortársának, Istvánffy-nak tanusága szerint Zrinyi ekkor „Magyarország szabadságát, a széttépett hazának kelettől nyugatig való helyreállítását s ezzel egyszersmind Németország és egész Európa szabadságának biztosítását” kívánta, mert „nincs ennél nemesebb, nagyobb és egy fejedelemhez méltóbb vállalat.”

Zrinyit e javaslatával a királyi tanácsban lezavagták. A háború két év múlva mégis kitört, amelyben Zrinyi Miklós önkéntesen a leghősibb halált választotta, hogy honfitársainak az önfeláldozásban példát adjon. Ebben rejlik a hatalmas egyéniség legnagyobb jelentősége.

És most lássuk a nagy hős katonai történetét!

*

Zrinyi Miklós nevével katonai téren legelőször 1529-ben, a török által ostromolt Bécsnek felmentésével találkozunk, hol a 21 éves ifjú oly derekasan verekedett, hogy ezért Károly német császár paripával és arannyal ajándékozta meg.

E hadjárat után birtokát védte a törökkel szemben és ismételten annak területére tört, míg végre a török 1540-ben magát Zerin várát vette ostrom alá. Hősünk nemcsak megvédte ősi fészket, hanem kirohanással kergette el az ellenséget és rögtön becsapott annak földjére, hol Dubicát és Kamengrádot pusztította el.

1542-ben Brandenburgi Joachim örgróf vezeteése alatt nagy birodalmi sereg vonult Pest ostromára. Ez a kudarcral végződött vállalat egyetlenegy szép haditényt mutat fel és ez Zrinyi nevéhez fűződik.

A birodalmi seregnek egy-egy magyar és olasz osztaga ugyanis a törököt kirohanásra akarta csábítani, hogy a kitörő csapatot alkalmas lesállásból megsemmisíthesse. A csel sikerült, a török a hatvani és kecskeméti kapukon át kirohant. A vállalat azonban kedvezőtlenül fejlődött és még akkor sem fordult javunkra, midőn a harcban a szász segélyhad nehéz lovassága is beavatkozott. A város falai előtt, a mai Városliget tájékán mindinkább nagyobb heveséggel dúlt a küzdelem. Ekkor lépett közbe Zrinyi Miklós 400 lovassal. Zrinyi véletlenül éppen ezen a napon, október 1-én közeledett a Dunántúl felől Pest-

hez, hogy itt az ostromló sereghez bevonuljon. Pest alatt hallotta meg a csatazajt és ágyúdörgést és egyenesen ennek vett irányt. Így került a csataterre, hol fáradt lovasságával gondolkozás nélkül megrohanta a törököt és ezzel eldöntötte a csatát. A török 400 halott hátrahagyásával az erődítések mögé menekült.

A lovasroham elszánt végrehajtása alapozta meg Zrinyi vezéri hírnevét és egyben megszerezte neki a horvátországi báni méltóságra való kinevezést is.

Az 1543. évi szerencsétlen hadjáratban, midőn Pécs, Székesfehérvár és Esztergom török kézre került, Zrinyi Miklóst a báni had élén Komáromban látjuk, ahol a győri táborot fedezte. A parancs szerint itt kell állnia, mialatt a török Esztergomot ostromolta. A győri táborban levő csapatokon a török sikerek láttára nagy elbátortalanodás vett erőt, amit a passzív osztrák hadvezetés még fokozott. Zrinyi azonban nem tudott tétlenül maradni. Lovasságával és némi magyar segélycsapatokkal Pápán át Somlyó felé indult, hogy e vár gazdag környékén a török sereghez beosztott nagyszámú tatár lovasság kíméletlen pusztításának véget vessen.

Itt, Somlyó alatt Zrinyi hada rátámadt az összeverődött tatárookra. A kifejlődött lovasharcban Zrinyi a magyar had második harcvonalát vezette és ezzel rohanta meg a tatár sereg oldalát. A harc a magyar fegyverek fényes győzelmével végződött. 3000 tatár veszett el ebben a csatában. Zrinyi maga is megsebesült, de a tatárportyázásnak e hadjárat alatt vége szakadt.

Zrinyi a következő évek alatt Horvátországban vezette a honvédelem ügyeit.

Nevezetes szerepe volt Zrinyi Miklósnak 1556-ban a Babócsa mellett vívott csatában.

Ennek története a következő: A budai pasa az előző évben — fegyverszünet alatt — nagyobb hadal lepté meg Kaposvár, Korotna és Babócsa várakat és azokat hamarosan elfoglalta. E hadműveletből látszott, hogy Szigetvárt akarja nyugat felől elszigetelni. Szigetvár erősítései alkották ugyanis Pécsnek 1543-ban történt eleste után dunántúli legerősebb végvárunkat. Ez a végvár volt központja annak az erősítési rendszernek, mely Kaposvár, Korotna, Szenyér, Segesdvára, a drávamenti Babócsa, Berzence, Bélavár, Vízvár, Légrád, végül Csurgó várával a Balaton és a Dráva között fekvő területet védte.

1556 júniusában a budai pasa 40.000 főnyi hadsereggel Szigetvárt valóban ostrom alá vette.

A Nádasdy nádor parancsnoksága alatt álló felmentő sereg (10.000 külföldi zsoldos, 5000 magyar lovas) július első felében Nagykanizsánál gyülekezett. Itt volt Zrinyi is 1000 válogatott könnyű lovasával.

A magyar vezér terve a török túlerővel szemben az volt, hogy Babócsát megtámadja és ezzel kényszeríti a Szigetvárt ostromló török sereget, hogy ellene forduljon. E terv végrehajtásában Nádasdy hada július 18-án Babócsát ostrom alá vette, mire a budai pasa Szigetvár ostromát abbahagyta és Nádasdy ellen fordult. Ez a Babócsa mellett elfolyó mocsaras Rinnya patak mögött foglalt állást és Zri-

nyit bízta meg azzal, hogy a török átkelési kísérleteit akadályozza meg.

Zrinyi Miklós 800 huszárja élén július 22-én déltől estig nyolcízben intézett rohamot az átkelő török sereg ellen és azt minden esetben veszteségekkel visszadobta. E rohamokban lovát kilőtték alóla, aranyos mentéjét ágyúgolyó tépte szét. Hősiessége az ellenségnek is annyira feltűnt, hogy csata közben a verőcei bég Zrinyi nevét kérdezte, mire ez megnevezte magát és egyben üdvözölte a budai pasát. A csata után este a pasa Zrinyinek üdvözlő levelet küldött.

Következő nap hajnalban a török sereg nagyobb része mégis átkelt a patakon, de ekkor az erősbitéseket kapott Zrinyi már több ezer lovassal indult rohamra és a törököt visszaverte. A nádor ekkor, mint-hogy a szándékolt cél, Szigetvár felmentése elértett, csapatainak visszavonását rendelte el és az utóvédet Zrinyire bízta. Ez a török újabb támadását váltotta ki, mire Zrinyi újabb rohammal felelt, a magyar sereg is arcot fordított az ellenségnek s azt véglegesen a Rinnya keleti partjára kergette vissza. E harcok alatt egyik török hadoszlop a magyar csatarendet megkerülte és a magyar táborra ütött. Ekkor a fáradhatatlan Zrinyi lovasai élén itt is bevágott s megmentette a magyar tábort.

A babócsai diadal tanuságot tesz amellett, hogy Zrinyi Miklós elsőrangú lovasvezér volt.

E hadjárat azt eredményezte, hogy Szigetvár az ostrom alól felszabadult, a török Babócsát kiűrtette. Zrinyi lovasai aztán lóról szállva elfoglalták Korotna várát, majd magyar kézre kerültek a Szigetvártól

keletre fekvő kisebb erődök (Szentlőrinc, Görösgál, Selye és Szentmárton) is. E hadműveletek eredményét Zrinyi babócsai hőstette alapozta meg.

1557 őszén Zrinyi lemondott horvát báni méltóságáról és ehelyett üresedés esetén Szigetvár kapitányságát kérte, hogy a törökkel a legközvetlenebb szomszédságban maradhasson. A király Zrinyinek ezt az óhaját 1561-ben teljesítette s egyben kinevezte őt tárnokmesterré és a Dunántúl főkapitányává azaz, hogy Szigetvár ostroma esetén a vár védelmét helyettesére bízhatja. Tudjuk, hogy Zrinyi ezzel a joggal nem élt.

Szigeti kapitányságának második évéről újabb haditettet jegyez fel a történelem.

A pozsegai bég, hogy a szigetvári őrség drávan túli portyázásait megakadályozza, Monoszlónál, a Dráva déli partján, Szigetvártól délkeletre erődítést akart építeni és ezért 1562-ben ide jelentékeny haderőt és munkaerőt összpontosított.

Zrinyi erre a közeli várakból Barcs mellett 3000 főnyi hadat gyűjtött össze, átkelt ezzel a Dráván és a török tábor ellen indult. A török csapat csatarendben fogadta a magyar támadást, de midőn észrevette, hogy Zrinyi vezényli a magyar sereget, megfutamodott. Az üldöző magyarság kezébe esett az egész tábor, számos fogollyal és hat ágyúval.

Bécs, Pest, Somlyó, Babócsa és Monoszló állomásai annak a diadalútnak, amelyen Zrinyi Miklós, a veretlen lovasvezér elérkezik utolsó és legnagyobb hőstettének helyéhez, Szigetvárhoz, hogy itt a magyar önfeláldozó hősiesség egyik legfényesebben ragyogó, örök emlékét állítsa fel.

II.

Az 1566-ban kitört háború közvetlen előzménye. az 1565. évre nyúlnak vissza.

Miksa király és János Zsigmond erdélyi fejedelem, a szultán pártfogoltja között határvillongások keletkeztek, amelyekbe Szulejmán is beleszólt. A tárgyalások során követelte, hogy Miksa Tokajt, Szerencset és Nagybányát Erdélynek adja át, míg ő (Szulejmán) maga Gyula, Szigetvár és Eger váraira tartott igényt. E teljesíthetetlen követelések elárulták, hogy a török új háborúra készül.

Bizonyos előjelek azt mutatták, hogy a hadjárat első célja Szigetvár elfoglalása lesz. A töröknek elég oka volt arra, hogy Zrinyivel leszámoljon. Elfogott kémek már 1565-ben utaltak erre. Azt kell hinnünk, hogy a török a Dunántúl délnyugati részében uralmát a Balaton—Muraköz vonalába akarta kiterjeszteni, hogy határainak védelmét s egyben a magyar király német tartományai ellen intézendő offenzíváját megkönnyítse. Ennek a törekvésnek Szigetvár állt útjában. Ezt a várat kellett tehát a töröknek elfoglalni.

A török tervszerűen fogott a dologhoz. Az 1566. év nyarán egy török csoport Gyulát vette ostrom alá, egy másik török csoport Eger felé tüntetett, jelentékeny török haderő Székesfehérvár környékén biztosította a szigetvári vállalatot a Győr—Komárom vonalából esetleg várható támadás ellen, maga a főerő, mintegy 100.000 főnyi harcos a szultán személyes vezérlete alatt Szigetvár ellen fordult.

Mielőtt a vázolt török erőcsoportosítás megtörtént volna, az ellenségeskedések már megindultak.

1566 tavaszán a török Pécs felől jövet a Szigetvártól északnyugatra, Kanizsa felé fekvő Segesdet támadta. Zrinyi felmentő vállalata ez alkalommal is fényes sikerrel járt. A török Pécsre menekült.

Június elején a magyar királynak a német birodalmi sereggel megerősített hadereje is kezdett felvonulni. A főerő Salm parancsnoksága alatt Győr—Komárom vonalában, a balszárny — 12.000 fő — Schwendi Lázár alatt Kassánál, a szintén 12.000 fő erejű jobbszárny — a stájer és horvát hadak Károly főherceg alatt a Muraközben gyülekeztek. E jobbszárny gyülekezését — helyzeténél fogva — biztosította Szigetvár, melynek védelmét Zrinyi vállalta magára. A főerőnél és a balszárnynál lejátszódott, a király fegyvereire előnyös küzdelmek (Veszprém és Palota körül, Husztnál) kívül esnek e tanulmány keretén. Elég, ha annyit tudunk, hogy a főerő június végén már a 60.000 főt (kétharmad részben magyar lovasság), sőt később a 100.000 főt is elérte, s így elég erős volt arra, hogy a Balaton bármelyik széle mentén Szigetvár környékére előretörjön, s itt a döntő csatát Szulejmánnal megvívja. Zrinyi Miklós is bizonyára számított arra, hogy nem hagyják cserben, hiszen a fegyverbecsület legelemibb szabályai közé tartozott a felmentésnek kísérlete még akkor is, ha az ostromló sereg erősebb volt. Maga Zrinyi erre ismételten példát adott. De megtörtént a hihetetlen eset! Az osztrák vezérek addig tanácskoztak, míg régi szokás szerint elkéstek és így Zrinyit feláldozták.

A szultán serege, miután a megáradt Száván Szabácsnál átkelt és a július közepén Eszéknél vert Dráva-hídon a Dunántúlra hatolt, augusztus első napjaiban ért Szigetvár alá. Ezt megelőzőleg még alkalma volt a szigetvári védőrségnek magát nyílt csatamezőn kitüntetni. Június közepén ugyanis egy török lovasosztag dél felől jövet, Siklós mellett táborba szállt. Ezt a tábort Zrinyi egyik alvezére, Alapy Gáspár a babócsai és szigetvári védőrségekből vett 1500 főnyi haddal megtámadta, megsemmisítette s aztán Szigetvárra bevonult.

Szigetvár fekvését az alábbi vázlat mutatja.

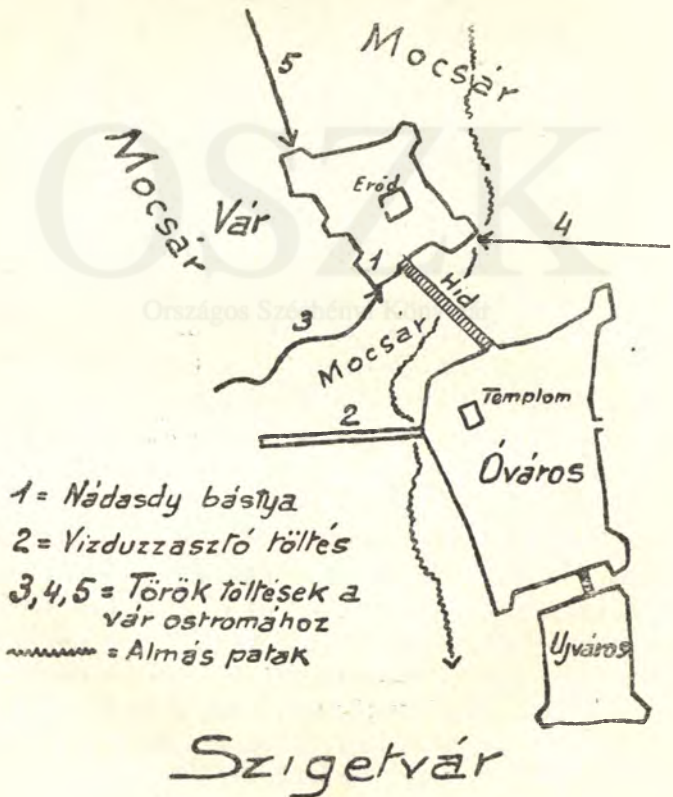
Szigetvár kétségtelenül erős vár volt. Ereje elsősorban a környező mocsárban rejlett, mely a várat és részben az óvárost körülvette. A várat délről két városrész fedezte. Ezért a vár ostromának előfeltétele a falakkal és vizesárkokkal megerősített ó- és újvárosnak elfoglalása volt. E városrészeket azonban nyugat felől a mocsár miatt nehezen lehetett megközelíteni, az első támadást a védőrség ezért csak kelet felől várhatta. Zrinyi a vár védelmére 3000 főnyi védőrséget tartott szükségesnek. Valóban csak 2200 főnyi magyar és horvát katonája volt, az odaküldött 800 német zsoldos elkésett, mert akkor már a török a várat körülzárta.

A vár tüzérségi és élelmi felszerelése megfelelt a követelményeknek. Volt 54 ágyúja, elegendő lőszerrel, 800 mázsa lőpor, s a védelemhez szükséges mindennemű hadianyaga; elesége karácsonyig.

Egyébként nincs oly vár, amelyet ne lehetne bevenni. Az ellenállás időtartama nemcsak a védelem minőségétől, hanem a támadás erejétől függ. A véd-

Ország a török sereg színe-javát tevő 100.000 emberével szemben teljes hónapon át tartotta a várat. megszerelte ellenállásának időtartamával és a támadó erejének felmorzsolásával (a török haderő egynegyed-része pusztult el) a kedvező feltételeket arra, hogy a főcsereg Győr felől beérkezhesék és a döntő csatát megvívja. A vár tehát megtette kötelességét.

Lássuk, hogy miként?

A vár védelme négy időszakra tagozódott.

Említettük, hogy az ostromló sereg augusztus elején ért a vár alá. Innen egy hadtestet Károly főherceg muraközi hadcsoportjával szemben Segesdre különített ki, majd pedig berendezte táborát és megtette az ostromhoz szükséges előkészületeket. Ez az ostromló sereg Szokoli Mohamed nagyvezér parancsnoksága alatt 100.000 főre (köztük 12.000 főnyi janicsár hadtest) rúgott, 20 faltörő és 20 kisebb ágyúval. A tüzérséget Ali Portug vezényelte. A szultán augusztus 5-én érkezett a táborba. Érdemes megemlíteni, hogy a lovagias Zrinyi az ellenséges uralkodó tiszteletére vörös szőnyegekkel díszítette a várfalakat.

Augusztus 7-én kezdődött a támadás az újváros délkeleti oldala ellen. Az első rohamot — augusztus 7-én — a védőrség visszaverte, mire a török a következő éj folyamán tüzérségét állásba hozta, a város lövetését megkezdte és azt másnap is folytatta. Zrinyi a gyenge várfalakkal bíró újváros védelmét a heves lövetés után kilátástalannak találta és annak kiürítését határozta el. Augusztus 9-én délben még nagy kitörést hajtott végre, mely a sötétség beálltaig tartó küzdelemre vezetett, aztán felgyújtotta az újvárost és csapatait az óvárosba vonta vissza. A két napon át dúló harc a töröknek több ezer emberébe került, Zrinyi 700 főt veszített. Az újvárosnak három napig tartó védelme volt a harc első időszaka.

A török augusztus 10-én benyomult a kiürített újvárosba és most az óváros déli és keleti oldalát vette rendszeres ostrom alá. A török rohamokkal és

magyar kitörésekkel tarkított harc az óváros körül augusztus 19-ig tartott. A védőrségre hátrányos volt a nagy szárazság, ami a mocsarat aggályos mértékben kezdte kiszárítani. A török az óváros nyugati széléig vezető vízduzzasztó töltés átvágására is készült, ami ellen Zrinyi augusztus 15-én kirohanást hajtott végre. Ez sikerült, a töltést megszállott janicsárokat a magyarok elűzték, ágyúikat beszegezték, de ez alkalommal két jó magyar kapitány elesett. Ezután a török az újváros keleti oldala ellen intézte erőfeszítését, ott széles rést lőtt és augusztus 19-én hatalmas rohamra indult. A harc a rések körül egész estig dühöngött, a veszteségek mindkét oldalon nagyok voltak. Zrinyi este az óváros feladását rendelte el. A visszavonulás alatt újból rohamra induló töröknek sikerült az óváros 600 főnyi védőrségéből 300 főt elválni és lekaszabolni. Ez alkalommal 7 magyar kapitány pusztult el. Az újváros 9 napig tartó védelme alkotja a szigetvári küzdelem második időszakát.

A védelem most már a tulajdonképpeni várra szorítkozott. Zrinyi Miklós ezideig elvesztette csapatainak felét, de a védőrség ereje nem tört meg. A török most fokozott erővel fogott az ostromhoz. Átvágta a duzzasztótöltést és ezzel lecsapolta a mocsár vizét, majd két hosszú töltés építésébe fogott, hogy ezekkel a vár déli bástyáit megközelítse. E töltéseket oly magasra tervezte, hogy azok a vár bástyáit túlérjék. Ez az újdonságszámba menő nagyarányú támadómunka pecsételte meg a vár sorsát, ez ellen nem volt megfelelő védelmi rendszabály. Midőn augusztus 24-én a töltések elkészültek, a vár

vitéz védője érezhette, hogy az ellenállás lehetőségének napjai meg vannak számlálva.

A török a töltésekkel tervezett támadáson kívül még erős ostromló tüzérséget összpontosított a délnyugati (Nádasdy-)bástya ellen. A lövés hatására ez a bástya augusztus 26-án összeomlott, mire a török nagy erővel rohamra indult. Zrinyi azonban ezt a támadást a török óriási vesztesége mellett visszaverte. Elesett ekkor Ali Portug, a török tüzérparancsnok is. De a török nem tágított. A roham után elkészült az északnyugati bástya ellen vezetett töltés is, mire az életében utoljára lóra ülő Szulejmán szultán buzdító szavaitól lelkesült török augusztus 29-én, immár három oldalról általános rohamot intézett a vár ellen. Ez a támadás is összeomlott. A két roham a töröknek 10.000-nél több harcosába került, természetesen a magyar védőrség is megfogyatkozott: az eredeti 2200 főnyi létszám 900-ra olvadt le.

A következő napon, augusztus 30-án, a török kissé hátrább vonta táborát, mert a vár közelében uralkodó hullaszag az ott-tartózkodást szinte lehetlenné tette. Ezután néhány csendesebb nap következett. A török eltakarította halottait, míg a janicsárosztagok a teljesen kiszáradt mocsáron át éjjel a vár falai alá kúsztak és aknákkal iparkodtak a Nádasdy-bástyát aláásni és felrobbantani. E munkájukat a tüzérség és lövészek által lekötött védőrség nem tudta már megakadályozni.

Szeptember 4-én következett be a bástya felrobbantása. Ezt újabb sikertelen roham követte.

Zrinyi ugyanis közben a bástya mögött új védőállást építtetett.

Vészes hatású robbanások történtek azonban a következő napon. Pontosan fel nem derített okokból a Nádasdy-bástya mögött levő magyar állásban és egyidejűleg a belső erőd bejárata mellett fekvő raktárban az oda halmozott lőpor felrobbant és óriási tűzvészt idézett elő. Az ebből keletkezett zavart a résen álló török általános rohamra használta ki. A keletkezett rendkívül véres harcban a százszoros túlerő a kis magyar csapatot végre a belső erődbe szorította. A robbanásoknál és a harcnál 600 hőst veszítettünk, a belső erődbe szorult védőrség 300 főre csökkent. Ezzel a katasztrófális harcmozzanattal zárul a védelem harmadik időszaka.

A belső erőd alig 40 méter átmérőjű kis körülrakott erődítés volt, közepén egy már erősen megromlott háromemeletes toronnyal, egyetlen csapóhidas kijáráttal a Nádasdy-bástya felé. Volt belül két épület, melyek egyikében Zrinyi ült fel szálását. Tartós védelmére nem lehetett számítani, mert nem volt vize. Különben is a szeptember 5-iki szerencsétlenségénél a hadianyag nagy része és a tüzérség a török kezébe került. A belső erődnek csak 2 lövege volt. A török jól ismerte a védőrség nehéz helyzetét. Nyíllal belőtt levélben Zrinyit megadásra szólította fel. Zrinyi válasza török író szerint az lett volna, hogy „a Zrinyiek mindig a hősiességgel tűntek ki, a megadás nem volna sem hősiesség, sem hazaszeretet; hogyan kívánhatja tőle a padisah a várat, míg őt fel nem daraboltatta”.

Bekövetkezett a tragédia utolsó felvonása, Zrinyi megdicsőülése.

A török szeptember 6-án reggel mindenféle könnyen égő anyagot halmozott az erőd körül és azt felgyújtatta s egyben a várban zsákmányolt ágyúkkal is kezdte lövetni a falakat. Lövészek és ijjászok állták körül az erődöt, hogy a falon esetleg megjelenteket lelőjjék.

A szűk területre összeszorult 300 hős szeptember 5-én déltől 7-én hajnalig volt e pokolban, midőn a díszmagyarba öltözött Zrinyi rövid buzdító beszéd után a hősök élére állt és mögötte a dunántúli főkapitányi lobogót magasra tartó Juranics Lászlóval a szűk kapun át a törökre tört. Rövid harc után Zrinyi megsebesült, majd halálos fejlövést kapott. Így halt hősi halált védőrségével együtt a magyarság egyik legnagyobb vitéze.

Országos Széchényi Könyvtár

*

Ha katonai alapon vizsgáljuk Szigetvár védelmét, a következő eredményre jutunk:

Szigetvár elveszett, mert a török oly számbeli és anyagi fölényrel rohanta meg a várat és ezenfelül oly új ostromrendszert: a rohamtávolságra való megközelítést hallatlan áldozatokkal megépített töltések útján alkalmazott, amely ellen a védőrség már csekély létszámánál fogva sem tudott megfelelő ellenrendszabályokkal fellépni. Ennek dacára a védőrség 2000 emberével szemben egy hónap alatt a török 26.000 embert vesztett. Ez bizonyítja a védelem nagyszerűségét. A hadászati eredmény az

volt, hogy a török főszereg offenzívája Szigetvárnál véget ért.

De Szigetvár elsősorban azért veszett el, mert a legfelsőbb osztrák hadvezetés nemcsak hogy nem használta ki a Zrinyi hősi ellenállásával teremtett hadi helyzetet, hanem ezt a fontos végvárat a legjelesebb magyar vezérrel együtt egyszerűen cserben hagyta. Ezt katonai alapon menteni nem lehet.

*

Szigetvár elestét és Zrinyi halálát, bár ez az osztrák hadvezetés bűnéből a legfontosabb végvárak egyikének elvesztését és a XVI. századbeli törökverő magyarság legnagyobb hőségének pusztulását jelentette, mégsem lehet abszolút veszteség gyanánt elkönnyvelni. Pillanatnyilag rettenetes csapás volt, de Szigetvár idővel visszakerült, Zrinyinek dédunokájában méltó utódja akadt, ezután megszűnt Szigetvár katonai jelentősége, a Zrinyiek is kihaltak, amihez az osztrák is hozzáadta a maga részét.

De megmaradt örök időkre az a példa, amelyet Zrinyi Miklós a magyar nemzetnek adott. Az ő példájának hatása már a XVI. század második felében érezhetővé vált, a török ellen tanúsított védekezésünk gerincesebb lett. A későbbi katonai nemzedékekre gyakorolt nevelő hatása felbecsülhetetlen értékű. Hisszük, hogy a mai harcképes nemzedék sem fogja adott esetben Zrinyi Miklósnak a haza védelmére adott útmutatását elfelejteni.

8. Pálffy Miklós.

I. Bevezetés.

A magyar hadvezérek csarnokában előkelő helyet foglal el a „győri hős” jelzővel megörökített Pálffy Miklós. Ő volt — Zrinyi Miklós, a szigetvári hős mellett — legkimagaslóbb katonája a XVI. századbeli különleges hadművészeti korszaknak, mely hazánkban a mohácsi vész okozta hanyatlásunk után beköszöntött.

Ezt a különleges hadi korszakot a hadászati védelem és a várharc jellemezte.

A nagy Mátyás király idejében még eléggé erők voltak arra, hogy a külellenséggel, s így elsősorban a törökkel szemben nagyvonalú támadó háborúkat viseljünk és az ellenséget határainkon túl is felkeressük. A XV. század végén azonban hadügyünk és honvédelmi berendezkedésünk rohamos hanyatlásnak indult. Mátyás király halálával az állandó hadsereg is elpusztult. Mindazonáltal a régi nagy Magyarország még 1526-ban, Mohácsnál is tekintélyes sereget tudott a török áradat ellen támadólag vetni, de a mohácsi nagy csapás után már csak a szerény védelemre szorítkozhattunk. A török túlerő aránytalansága egyre fokozódott, aszerint, amint

a török terjeszkedésével Magyarország területe és ezzel együtt katonai ereje is fogyott.

Miután a török áradat Szigetvárnál Zrinyi Miklóst is elseperte, a XVI. század második felében a habsburgi magyar királyság uralma csupán Felső-Magyarországra és a fél Dunántúl területére szorult össze. Az ország többi részén a török parancsolt. Erdélyen kívül a török az ő hatalmát a Balaton, Esztergom, Vác és Mátra vonala által jelölt határig toltta előre.

Ebben a siralmas helyzetben katonai gyengeségünk, pénztelenségünk, párosulva azzal a nemzetvédelmi szempontból hátrányos körülménnyel, hogy az ország trónján nem nemzeti király ült, nem engedte meg, hogy a török ellen az ország felszabadítása céljából hadászati támadó hadműveletet intézzünk. Csupán arra szorítkozhattunk, hogy a legnagyobb erőfeszítések árán az akkori Csonka-Magyarország területét a török hódítás határa mentén épült végvárak vonalában megtartsuk.

Hogy ezt a defenzív feladatot a XVI. század második felében is sikerült megoldanunk, abban döntő szerepe volt Pálffy Miklósnak, kinek haditetteit az alábbi sorokban vázoljuk.

*

Pálffy Miklós 1552-ben született. Tizenegy évvel azelőtt esett el Buda, tizennégy év múlva tűzte ki a török a lófarkot Szigetvár ormára. A hanyatlás e korszakában a Pálffyak a haza védelmének szentelték életüket. Hősünk fivérei közül Tamás, Palota várának kapitánya lett, János a török ellen Tata és Léva várait védte és a somoskői ütközetben hősi ha-

lált halt, István Csabragh és Szitnya várainak volt a parancsnoka. Miklós, a fivérek közül a legfiatalabb, serdülő ifjú korában apródi szolgálatot végzett a királyi udvarban. Elkísérte a királyt külföldi utazásaiban is, így járt Spanyolországban, Belgiumban és Franciaországban. Ez az udvari szolgálata azonban jó magyar érzését nem rontotta meg. 28 éves korában, 1580-ban megkapta a pozsonyi főispáni méltóságot, amivel együtt járt Pozsony várának főkapitányi állása is. Négy év múlva, 1584-ben katonai képzettségénél és szilárd jelleménél fogva az akkori front legelső vonalában fekvő Komárom várának parancsnokságát bízták reá.

Ekkor kezdődött meg Pálffy Miklós hadipályája, melynek folyamán 1600-ban bekövetkezett elhúnytáig terjedő 16 év alatt 26 ízben állt a törökkel szemben.

Az akkori hadihelyzet megértéséhez szükséges annak megemlítése, hogy a törökkel abban az időben egészen az 1593-ban kitört 15 éves háborúig papírforma szerint békekészen álltunk. Ez a béke hasonlított ahhoz az állapothoz, amelyben a világháború alatt a hadviselő felek a nyugodt frontrészeken voltak. Mindkét fél tudta, hogy ez nem végleges helyzet, s mihelyt alkalom adódik, a látszólagos nyugalmat a harc váltja fel.

Pálffy idejében a „hivatalos” béke annyit jelentett, hogy a két fél, a magyar és a török, egymás várai ellen rendszeres ostromokat nem intézett, de apróbb hadi vállalatok végrehajtására — tüzéség nélkül — a békés felek minden kínálkozó lehetőséget kihasználtak.

Ezek a csatározások különben azzal az előnnyel is jártak, hogy a rosszul fizetett zsoldos katonákban ébren tartották a harci szellemet s egyben alkalmat adtak nekik a zsákmányszerzésre.

Pálffy különös élénkséget hozott ezekbe a vállalatokba. Így 1585-ben Komárom előtt ugrasztott szét egy török csapatot, amiért a haditanács megtróta. 1586-ban Komárom és Székesfehérvár között, a Vértes-hegységben kergette meg a törököket, hol ezek 70 halottat és 280 foglyot vesztek. 1587-ben Kelenföldnél ütött egy török táborra, mely rajtaütésből a budai pasa beavatkozása folytán nagyobb harc keletkezett, amikor a mieink mintegy 300 embert vesztek. Ezért a kalandért különben a haditanács Pálffy megint megdorgálta. Amint láthatjuk, az ily béke idején vívott harcok egyáltalában nem voltak ártatlan természetűek. 1588-ban Pálffy Plabenstein erődöt rohanta meg és azt elpusztította.

Pálffy Miklós rendkívüli tevékenysége arra birta a bécsi udvart, hogy őt még magasabb katonai polcra emelje. 1589-ben kinevezte a felsőmagyarországi legfontosabb erődítés, Érsekújvár parancsnokává s egyben a dunáninni terület főkapitányává.

1590-ben, áprilisban Pálffy Vaálnál, májusban Bakabányán és Kakatnál harcolt a törökkel. Utóbbi csetepaté miatt vizsgálat indult ellene.

Hogy mily rettegett katona volt Pálffy, azt bizonyítja a budai pasának a vaáli ütközet miatt Pálffy ellen a haditanácshoz intézett feljelentése, mely a többek között ezt mondja: „Azt is hallottuk, hogy Pálffy a király öfelségének udvarában nevelke-

dett, ennek okáért azt tudtuk, hogy emberséget tanult..., de az, mint látjuk, nem király udvarában lakott, hanem hóhér volt mestere, kitől tanult, mert az elmúlt napokban egy marék fogat hozának elénkbe, kiket hóhér módjára a szegény rabok szájából szedetett ki". Bizonyára valótlan vádaskodás, de jellemző arra a hatásra, amelyet Pálffy hadakozása a törökben keltett.

Pálffy 1584-től 1593-ig terjedő 10 évi katonai békeműködése alatt mindent elkövetett, hogy a gondjaira bízott dunáninnyi vidék erejét növelje és hogy alárendelt katonáinak harci szellemét fokozza. Többek közt bizonyítja ezt Mátyás főhercegnek a királyhoz tett jelentése, melyben a hátralékos zsold kifizetését sürgeti, mert „kár lenne, ha oly szép s jól begyakorlott lovasság, minő Pálffynak vezetése alatt áll, s melyhez hasonlót én másutt nem láttam, eloszolna". Tudta Pálffy, hogy előbb-utóbb komoly harcra kerül a sor. A hadikészültség emelésére tett javaslatait nem mindig fogadták el, a szükséges hadi költségeket nem kapta meg. A zsoldos katonák fizetését is késedelmesen folyósították. Mindez annyira kedvét szegte Pálffynak, hogy állásáról több ízben lemondott. A haditanács kérelmére azonban megmaradt. Feltehető, hogy lemondásával akarta a hadikészülődés fokozását kierőszakolni.

Még egy különös hadiszokást kell megemlítenünk.

Az akkori hadművészet a téli háborút nem ismerte. Háború esetén a zsoldosokat, az állandó pénzhiány miatt is, csupán a nyári hónapokra fogadták fel és november végén rendszeren elbocsátották. Már

pedig az ily időleges zsoldosok tették ki a működő hadműveleti sereg zömét. A téli hónapok alatt csak az a kevészámú állandó zsoldos katonaság maradt fegyver alatt, mely a várak biztonsági (minimális) védőrségét alkotta.

Hasonló módon hadakozott a török is. Hűbéres katonái az akkori, törvényé vált szokás szerint a tél beálltával hazavonultak és csak tavasszal sorakoztak megint a zászlók alá.

A török előnyben volt annyiban, hogy tavasztól télig tarthatott magas létszámú sereget, míg mi, különösen a pénzzel nagyon is rosszul gazdálkodó Rudolf király alatt rendszeresen csak az aratás befejezésétől a télig terjedő néhány hónap alatt számíthattunk nagyobb állományú hadra.

Az ecsetelt hadiszokás a hadművészetet bizonyos fokig elposványosította. Ha a döntés a tél beálltaig nem vívatott ki, akkor a következő évben teljesen új hadjárat indult meg, melynek alapja a pénz volt, vagyis, hogy mily nagy hadsereget tudtak tavasszal vagy ősszel a harcoló felek a rendelkezésre álló pénz szerint kiállítani. Emberanyag volt elegendő, mert a török hódítás rengeteg magyart tett földönfutóvá, ki egyetlen megélhetését a hadseregben találhatta.

II. A 15 éves háború.

Az 1593-ban kitört 15 éves magyar-török háború első felében hajtotta végre Pálffy Miklós azokat a haditetteket, melyekkel a magyar haditörténelem aranylapjaiba nevét bevészte.

Ezt a hosszú, véres és pusztító háborút osztrák

fővezérek vívták meg, mert a bécsi udvar bizalmatlansága nem engedte meg, hogy a fővezérlét magyar kézbe kerüljön. Annál csodálatosabb, hogy Pálffy Miklós a gyakran hitvány osztrák haditerv keretében is tudott nagyot végezni.

1593-ban Hardeck gróf, az osztrák fővezér csak Pálffy ismételt sürgetésére kezdte meg a hadműveleteket a török ellen. Döntő csatára a velencei tó mellett, Pákozdnál került a sor. A csatát Pálffy hadtestének az ellenség balszárnyára intézett rohama vezette be és ez is döntötte el. A török kemény küzdelem után a csatateret menekülésszerűen hagyta el. Elvesztette egész tüzérségét (30 ágyút), 500 kocsiból álló vonatát és 22 zászlóját. Pálffy alól e csatában a lovát kilőtték.

E döntő siker kiaknázása helyett Hardeck Győr felé visszament, míg Pálffy hadtestét a Füleket ostromló Teutfenbach (kassai főkapitány) megerősítésére vezette. Füleket meghódolt. Ezt a példát követték Divény, Kékkő, Hajnácskő, Buják, Somoskő és Hollókő. A tél beálltával Pálffy Komáromba visszatért, de útközben még elfoglalta Szécsényt, Drégelyt és Palánkot.

*

1594 elején a főparancsnokságot Hardeck helyett Mátyás főherceg vette át. Cseberből vederbe estünk. Mátyás főherceg egykorú jellemzés szerint „tudatlan a hadviselésben, de természet szerint puha és lágy ember és gondviseletlen” volt. Ennek megfelelően fejlődtek a hadiesemények.

A januárban, Győrben tartott haditanács Pálffy Miklós javaslatát fogadta el. E szerint a hadjáratot

Nógrád elfoglalása kezdi meg és Esztergom ostroma folytatja. Nógrád jelentősége abban állt, hogy innen indult ki a töröknek a bányavárosokat fenyegető minden hadivállalata.

A főherceg Nógrád ostromával Pálffynak 14.000 gyalogosból és 7000 lovasból álló hadtestét bízta meg. Hála Pálffy ügyes hadvezetésének, Nógrád — az őrség szabad elvonulása mellett — már márciusban kaptulált. Szinán nagyvezér erre a Budára bevonuló nógrádi béget felakasztatta, ami eléggé bizonyítja Nógrád fontosságát és azt, hogy ettől a vártól Szinán hosszabb ellenállást várt.

Mátyás főherceg ezután Esztergom ostromára indult. Az itt kifejlődő nehéz harcokban Pálffyt megint a legelső vonalban láthatjuk. Az ő hadteste foglalja el a rác várost. Az ostromot azonban a főherceg a biztató kezdet és Pálffy javaslatai dacára sem folytatta, mert félt a töröknek Budáról elindult, Szinán nagyvezér parancsnokolta felmentő seregével megütközni. Felgyújtotta tehát Esztergom külvárosait és aztán hadával Győrbe vonult vissza. A török követte, mire a főherceg Győr várának védelmét Hardeck grófra bízta, maga a fősereggel a vár közelében, a Szigetközben foglalt állást. A nagyvezér több sikertelen kísérlet után átkelt a Duna-ágon, megtámadta a főherceg seregét és azt szeptember elején döntőleg megverte. E csata elején Pálffy súlyosan megsebesült. Talán ezért is ért a csata oly szerencsétlen véget.

A győri csatavesztés első következménye az volt, hogy Hardeck gróf a minden tekintetben hosszú ellenállásra képesített Győr várát szeptember végén indo-

kolatlanul feladta. Ez a nagyjelentőségű vár, a Bécs felé vezető út egyik kapuja így teljesen ép állapotban került a török kezére.

Az udvar a hadjárat végén az ügyetlen Mátyás főhercegtől a vezéri megbízatást visszavonta és helyébe Mansfeld Károly grófot nevezte ki, ki egyébként „igen tudós és bölcs hadakozó embernek” bizonyult és aki Pálffyval nagyon jól megfért.

*

Az 1595. év szerencsésebb volt az előbbieknél, ami annak is volt köszönhető, hogy Pálffy javaslataira a fővezér hallgatott. Mansfeldnek, a fővezérnek Pálffyhoz intézett egyik leveléből vesszük ezt az idézetet: „Tudom, hogy a mi ügyeink felől sokat beszélnek, de a királyi felség azt parancsolta nekem, hogy azt tegyem, amit mi ketten határozunk.”

Mansfeld a hadjáratot ebben az évben Esztergom erélyes ostromával kezdte meg. Pálffy az ostrom kezdetén azt a feladatot kapta, hogy a párkányi erődöt foglalja el. Ezt a feladatot feltűnő rövid idő alatt megoldotta, az erődöt elszánt rohammal bevette. Később Pálffy a Budán gyülekező török felmentő sereget figyelte meg, majd ennek felmentő kísérletét az augusztusban vívott nagy csatában Mansfelddel együtt megghiusította. Szeptember elején végre Esztergom kapitulált.

Még Esztergom meghódolása előtt Mansfeld meghalt s a sereg vezetése ismét Mátyás főherceg kezébe került. Ez okozta, hogy a hadjárat az esztergomi siker után ellanyhult. Hiába ajánlotta Pálffy Buda

megtámadását, a főherceg nem merte a kockázatot vállalni.

*

1596-ban a magyar-német hadak fővezérletét Miksa főherceg vette át, ki ezideig részben Felső-magyarország délkeleti részén, részben a horvát-szlavon végeken nem éppen szerencsésen harcolt. Pedig ha valaha, úgy most lett volna szükség a tehetséges fővezérre, mert a török haderők élére maga a szultán állt, ki a nyár közepén hatalmas sereggel Drinápolyból Magyarország felé útra kelt.

Miksa főherceg csak július második felében érkezett az esztergomi magyar táborba, amikor a szultán serege Magyarország déli határaihoz ért.

Pálffy ekkor azt javasolta, hogy a magyar-német sereg Budát vegye ostrom alá. Ezt a várat még a szultán hadainak beérkezése előtt el lehetett volna foglalni, ami megfosztotta volna a törököt legjelentékenyebb magyarországi hadműveleti alapjától, de legalább is a török sereget idevonzotta volna. Miksa főherceg azonban ehelyett Hatvan alá vezette hadait és ezt a török várat szeptember elején rohammal elfoglalta. Az ostromnál Pálffy megint különösen kitűnt. Hatvan eleste idejében a szultán 150.000 főre becsült seregének zöme már Szegedre ért, míg mintegy 30.000 főnyi előhada Szolnokig jutott. Pálffy javaslata ekkor az volt, hogy ezt a messze előretolt török hadtestet támadják meg. Ez a vállalat, a török hadtest elszigetelt helyzeténél fogva, kétségtelenül eredményt ígért. Azonban ennek ellenkezője történt. Miksa főherceg Hatvan várfalainak lerombolása után az Ipoly felé húzódott vissza, hogy itt egyesüljön

Báthory Zsigmond és Teuffenbach kassai főkapitány csapataival. Így elmulasztotta a kedvező alkalmat.

Az ellenállást nem találó török erre Eger várát vette ostrom alá. Miksa felmentő serege csak a vár eleste után érkezett Eger közelébe. Így elkésett, de azért megvívta a törökökkel a döntő mezőkeresztesi csatát, mely három napig tartó harc után a török fegyverek váratlan győzelmével végződött.

Még különös szerencsének volt mondható, hogy a szultán e meglepő győzelmét nem aknáztta ki, hanem a csataterrről a magával hozott hadak zömét hazavezette. A harcászati döntés így Mezőkeresztesnél nem fejlődhetett hadászati eredménnyé. A háború a végvárak vonalában csökkentett haderőkkel tovább folyt.

*

Az 1597. év állásháborújába Pálffy hozott élénkséget.

A fővezér továbbra is Miksa főherceg maradt, ki a seregét megsemmisítő mezőkeresztesi kudarc után már csak Bécs védelmét forgatta a fejében és minden offenzív gondolatról lemondott. Pálffy azonban megmutatta, hogy ebben a nehéz hadihelyzetben miként kell hadakozni.

Miután tavasszal több kisebb sikeres portyázást hajtatott végre, melyek egyikében csapatai Buda alatt egy tatár tábort lemészároltak és onnan többszáz keresztény foglyot kiszabadítottak, Pálffy május végén kis haderővel Tata ellen mintaszerű és teljes sikerű rajtaütést intézett. Ezt a vállalatot Pálffy jelentése alapján röviden ismertetjük.

Pálffy a rajtaütéshez Komárom és Esztergom helyőrségeinek nélkülözhető részét, alig 2000 főnyi csapatot használt fel. Ezt a kis haderőt Pálffy hajókon és sajkákon Almásra szállította és innen indult el a vállalatra, miután a gyülekezést leplező előretolt osztagai jelentették, hogy a töröknél minden irányban teljes nyugalom uralkodik.

A vállalat végrehajtásához Pálffy különleges menetrendben indult. Elöl 3 magyar lovas, kik jól tudtak törökül, török álruhában, aztán néhány szekér a várkapu felrobbantására szánt pokolgéppel, hídkészletekkel és parasztruhába öltözött 20 katonával. Ezeket követték — megfelelő távolságban — 500 válogatott gyalogos, 250 muskétás (lövész), 300 hajdú létrákkal, majd a többi gyalogság és hátul a lovasság, hogy utóbbi a vállalatot hátulról fedezze.

Midőn a csapat a sötétség beállta után Tata közelébe ért, Pálffy azt megállította, csupán az élén haladó 3 lovast és a pokolgépet rejtő szekereket — kíséretével együtt — küldte a várkapuhoz. Ez a kis csapat magát a török kapuőrséggel szemben Budáról Győrbe menetelő élelmi szállítmánynak adta ki és éjjeli pihenőre bebocsátást kért. Mialatt a magyar lovasok a török őrséggel kedélyesen beszélgettek, a szekerek személyzete a pokolgépet működésbe hozta és a várkaput hamarosan felrobbantotta. Ez volt a jel a rohamra, melyet a hátul visszatartott csapat Pálffy intézkedése szerint oly erővel hajtott végre, hogy a város rövidesen a magyarok hatalmába került. A meglepett török, rövid harc után a belső várba húzódott vissza.

Pálffy még az éj folyamán kiadta a belső vár

megrohanására szükséges intézkedéseket. Miután a vár feladására tett felhívása eredménytelen maradt, hajnalban a belső várat 4 oldalról — létrákkal — megrohantatta és azt rövid harc árán elfoglalta. Az egész török helyőrség fogságba esett. Így a vár teljesen ép állapotban került Pálffy kezeibe, csupán a megrongált külső kaput és a felvonóhidat kellett kijavíttatni.

A Tata ellen Pálffy által oly szép sikerrel végrehajtott pokolgépes rajtaütés mintája lett számos, ezután tervezett ily vállalatnak. Így esett el Győr is, amiről később lesz szó.

Pálffy most az eredményes portyázások hosszú sorozatát intézte a török ellen. Ezek közül csak néhányat említünk. A Baja (!) ellen intézett rajtaütés eredménye: 400 török halott, 35 szekér zsákmány, 1100 vágómarha, 400 ló, a város felégetése; magyar veszteség 2 halott. Érdnél Pálffy egy tatár tábort mérszárol le és többszáz keresztény foglyot kiszabadít. Tata környékén 2000 tatár lovat zsákmányol stb.

Júliusban Pálffy a Bécsben tartott haditanácson vett részt, hol az osztrák vezérekkel szemben, kik a multévi mezőkeresztesi csata hatása alatt a török ellen Bécs alatt akartak védőállásokat foglalni, azt a javaslatot tette Miksa főhercegnek, hogy mihelyt ennek serege kész, Buda ostromára induljanak.

Miksa főherceg seregének felállítása azonban igen lassan haladt előre. Szeptember első felében jutott annyira, hogy Győrt vehette ostrom alá. Pálffy ebben az időben Esztergom környékéről nyugtalanította a töröknek Buda és Győr között fenntar-

tott összeköttetéseit. Győr osroma mégis meghiusult, mert a főherceg arra a hírre, hogy a török Budánál nagyobb felmentő sereget szervez, jónak látta, ha seregével Pálffyhoz csatlakozik, ami Komáromnál meg is történt.

A budai törökök erre Tata ellen vonultak és ezt a várat a védőrség hősi ellenállása dacára és a Komáromnál álló Miksa főherceg szemelättára visszafoglalták. Az osztrák erre megint vissza akart vonulni és Pálffynak csak nehezen sikerült azt elérni, hogy a sereg Esztergom és Vác között központi állásba vonuljon s így legalább jelenlétével tartsa vissza a törököt merészebb hadműveletektől. Pálffy helyesen számított, hogy ebben az esetben a török nem mer Bécs felé vonulni, sem pedig nem foghat Komárom, Esztergom vagy Nógrád estromába, mert a keresztény sereg e központi állásából minden török tervet keresztelhet.

Az 1597. év hadműveletei valóban ebben a központi állásban értek véget. A töröknek igen kellemetlen volt a keresztény seregnek ez a felállítása. Iparkodott — több ízben is — ennek az állásnak keleti szárnyát Vác felől átkarolni, de Pálffy a török kísérleteit minden egyes esetben meghiúsította. Az utolsó ütközet november elején vívatott meg, melyben a török 3000 főt veszített. Erre a török félbeszakította a hadműveleteket és Budára, téli szállására visszavonult. A hadjáratot tehát Pálffy győzelme fejezte be.

*

Ha összegezzük az 1596/97. hadi évek eredményét, azt látjuk, hogy mindkét évben csupán Pálffy

Miklós működése az, mely a vígasztalan hadi események zavaros homályából előcsillan. Javaslati, amikor azokat elfogadják, még rossz hadihelyzeten is átsegítik a magyar király hadait. Ahol pedig Pálffy önállóan működik, ott erélyénél, elszántságánál és leleményességénél fogva gyönyörű részleteredményeket vív ki. Nem rajta múlt, hogy e részletsikerek kiaknázása elmaradt és hogy ezért a háború még hosszú éveken át tovább tartott.

III. A győri hőstett.

Rudolf király az 1597. évi hadjárat befejezése után felsőmagyarországi német hadainak fővezérévé Schwarzenberg Adolf bárót nevezte ki. Ez értelmes, bátor és szerencsés katona volt, ki Pálffyval a legnagyobb egyetértésben dolgozott. Ennek köszönhető, hogy a hadműveletek sorsa 1598-ban kedvezőre fordult.

A hadieseményeket kora tavasszal Győr visszavétele vezette be. E ragyogó haditett kigondolása és végrehajtása Pálffy Miklós nagy érdeme. Ezért kapta a „győri hős” megtisztelő jelzöt.

Győr visszavételének rövid története a következő:

Pálffy Miklós, ki a múlt évben a tatai várat oly mintaszerű rajtaütéssel foglalta el, ezt az 1598. évi hadjáratot hasonló nagy csapással akarta megkezdeni ama helyes megfontolás alapján, hogy kis számú csapatainak erejét csak mozgékonyssággal és

merészséggel hatványozhatja meg. Ezért a Komáromban őt meglátogató Schwarzenbergnek azt a javaslatot tette, hogy Győr ellen — minthogy rendszeres ostromra elegendő erejük nincs — ugyancsak rajtaütést kíséreljenek meg. Győr fontosságát már korábban említettük. Hatalmas vár volt, mintegy 6000 főnyi védőrséggel, a vitéz Omer aga parancsnoksága alatt. Pálffy tudta, hogy a védőrség jelentékeny része élelmezési nehézségek miatt a várat környékező falvakban tartózkodik s ezért meglepő támadás esetén a várban a védőrségnek csak mintegy felét kell leküzdenie. Ez ellen körülbelül ugyanannyi katonát hozhatott össze.

Schwarzenberg elfogadta Pálffy tervét s együtt kidolgozták a részleteket.

Pálffy — a német vezérrel együtt — mintegy 3000 főnyi (1000 huszár, 700 hajdú, 300 vallon, a többi német lovas) hadával március 27-én délután indult el Komáromból és az éjszaka folyamán Győrtől egy mérföldnyire rejtett tábort ütött. Következő napon, március 28-án a táborból akként nyomult elő, hogy éjjel 11 órakor a vár alá érjen. A borult ég az éjjeli vállalat sikerét elősegítette.

A támadásnál a vezérek a szerepet megosztották. Schwarzenberg vezette a gyalogságot, azzal a tervvel, hogy a várkapunak pokolgéppel való felrobbantása után a vár belsejébe tör, míg Pálffy azt a feladatot vállalta magára, hogy a megrohanást a váron kívül levő törökök ellen a lovassággal fedezi.

A vállalat első része programmszerűen folyt le. A törökszóval félrevezetett török őrség — ugyan-

úgy, mint Tatánál — a sötétben nem vette észre a pokolgépet, úgy hogy annak a kapura való erősítése és robbantása sikerült. A robbanás a kaput messze a vár belsejébe dobta, mire a gyalogság betört. A török vezér azonban nem vesztette el lélekjelenlétét. Hamarosan összeszedte néhány csapatát, ellentámadásra indult és öldöklő harc közben a magyarokat a várkapu felé szorította vissza. A kedvezőtlenre fordult helyzetben Pálffy hozott segítséget. Lóról leszállította huszárait és azok élén a várba rontott, viszszaadobta a törököt a belső várba, majd ez ellen vezette csapatát rohamra. Öt órai küzdelem után a vár Pálffy birtokába került. Közben két janicsár az egyik megrohant bástyát felrobbantotta, mely alkalmalmmal 500 magyar, vallon és török vesztette életét.

E fényes haditettnek, az óriási zsákmányon kívül, 180 ágyú elfoglalása, 500 fogoly, 800 ló és 400 keresztény fogoly megszabadítása lett az eredménye. Részünkről 400 ember esett el és 500 megsebesült, míg török oldalon 1700 halottat számoltak össze. A százalékra átszámított veszteség — a mi oldalunkon mintegy 30% — mutatja, hogy az éjjeli harc milyen elkeseredett volt.

A nagy győzelemtől egész Európa visszhangzott. Schwarzenberg jutalmul 100.000 aranyat és egy birtokot kapott. Pálffy mindent visszautasított, mert a hazájának tett szolgálatát nem akarta megfizettetni. Az alsóausztriai rendek erre Pálffynak ezer arany súlyú művészi dízszerleget ajánlottak fel, mely ma is a Pálffy-család birtokában van, azzal a karddal együtt, melyet Pálffy a győri hőstett alkalmával forgatott.

A győri hőstett végrehajtásának körülményei sok tekintetben emlékeztetnek Lüttichnek 1914-ben történt és mindenkit bámulatba ejtő megrohanásához, amely haditett alkalmából vált Ludendorff neve világszerte ismertté.

Kecskés prímási papnak Pálffyhoz intézett leveléből idézzük az alábbi részleteket, amelyek mutatják, hogy Pálffy hőstette mily hatást váltott ki:

„Hadd dicsérjék epyrusiak Pirhust, macedónok Sándort, rómaiak Scipiót, a karthágóiak Hannibáljukat! Éljen te, hazánk atyja, Magyarország megszabadítója, az istentelen török nemzet dicső legyőzője, ki méltó vagy, hogy a történeti emlékek örökre dicsősítsenek! Vajha szerencsétlen hazánk (ámbar nem szerencsétlen, míg te élsz), úgy, mint más országok virágoznék, ekkor bizonyosan diadalívet, tetteidet jelző oszlopot (mint hajdan a rómaiak császáraiknak) és lovasszobrot nem méltatlanul állítana Neked!... Isten veled, Magyarország dicsősége és vezérsillaga”.

E dícséret után lássuk a nagy hős szerénységét, ki Győr bevételéről Rákóczy Zsigmondot levélben ekként értesíti: „Mentünk vala e napokban, úgymint március 27-én, Komáromból Schwarzenberg urammal, kevés vitézlő néppel, melyet őfelsége itt hagyott volt telelni s egynéhány végbeliekkel Győr felé, hogy az Istennek segítségére és áldására velünk lévén, szerencsét próbálnánk, mire reá segítvén és vezérelvén Isten ő szent felsége, az ő voltából ismét kezünkbe adá a mi Győrünket, nem kevés kereszténynek vére hullásával és halálával, de a pogányság, úgymint 3500, kik benne voltak, sok fő, nevezetes és híres

vitéz törökkel egyetemben, a basával és janicsár agával levágattanak, rettenetes vérontással, úgy, hogy mienkben is porvettetéstől és kard miatt veszett három avagy négyszázig. Sebes is vagon talán ötszázig. Igazán megmutatták, hogy vitézek laktak benne... Az úr Isten ő szent felsége így adá ismét Győrt március 29-én a keresztények kezéhez, akiért az úr Istennek neve dícsértessék...". Nincs e levélben egy szó sem, melyben a hős önmagával foglalkoznék.

A győri siker után Pálffy Schwarzenberggel együtt rövidesen visszafoglalta Tatát, majd sorra megvívta Gesztes, Veszprém, Palota, Vázsony, stb. várait. Ezután a vezérek a sereget Esztergomban pihentették meg s október elején Buda ostromára indultak. Az ostromlóereg parancsnokságát Mátyás főherceg vette át. Bár az ostromlók kisebb sikereket értek el, mint például Pálffy visszadobta a budai pasának a váron kívül állást foglalt hadát, elfoglalta a gellérthegyi erődítést stb., mégis a november elején beállt rossz időjárás a vállalat félbeszakítását kényszerítette ki.

Ennek dacára az 1598. hadi év a magyar fegyverek sikerével záródott, mert a török a nevezetes Győrön kívül még a végváraknak egész láncolatát vesztette el.

*

1599-ben döntő események e hadszíntéren nem történtek. Bécsnek nem volt pénze, hogy nagyobb sereget állítson fel. Így Pálffyra hárult a feladat, hogy a mult évben megszerzett területet megtartsa

s portyázásaival az ellenségnek kárt okozzon. A magyar vezér ebben mesternek bizonyult.

Április közepén Pálffy és Schwarzenberg 8000 főnyi sereggel Buda ellen pokolgépes rajtaütést kíséreltek meg, ami azonban a török védőrség éberségén meghiúsult, de a törököt mégis megrettentette. Pálffyék ezután kárpótlásul Zsámbékot foglalták el és ezt a várat felrobbantották.

Május elején Székesfehérvárt rohanták meg és miután a város kapuját pokolgéppel szétrobbantották és a helyőrséget a belső várba való visszavonulásra kényszerítették, a várost kiraboltatták és aztán felgyújtották.

Pálffy augusztusban egy portyázás alkalmával Szulejmán budai pasát is elfogta és Bécsbe küldte.

Érdekesek azok a hadi vállalatok, melyeket Pálffy a Duna mentén hajdúcsapatokkal, sajkákon hajtatott végre, azért, hogy Buda élelmezését megzavarja. A hajdúk egészen Belgrádig leereszkedtek a Dunán és nagy rémületet keltettek a törökökben. Megkísérelték a híres eszéki híd felgyújtását is. Szekszárdnál egyízben 24 hajót zsákmányoltak és 300 törököt öltek meg. Tolnánál nagy dunai csatát vívtak, melyben 8000 töröknyi hadat ugrasztottak szét s azok 20 ágyúját és 100 megrakott teherhajóját fogták el.

A Duna volt ugyanis a törökök természetes utánszállítási vonala, melyen Budát élelmezték. Buda környékét a szakadatlan portyázások már annyira kipusztították, hogy a helyőrségnek az eleséget alulról kellett felszállítani. Különösen fontos volt ez ebben az évben, mert a török az ősz elején nagy ta-

tár sereget küldött Budára, hogy ezzel a békét kieroőszakolja. Meg is indultak a tárgyalások, de eredménytelenek maradtak. Pálffy már elkészült arra, hogy a török Esztergomot fogja ostromolni, mely vár védelmét — belülről — ő maga akarta vezetni. Példát akart mutatni, mint Zrinyi Miklós Szigetváron. Egykorú levél nagyon kéri Pálffyt, hogy ezt ne tegye, mert ha ő is elvész, az ország válságos helyzetbe jön. A levél szerint Pálffyban oly testi és lelki erő, oly tapasztalat, tekintély, kegyesség, gondosság, ügyesség és éberség van, melyeknek még árnyékát sem találhatni másokban.

A török azonban Esztergomot nem vette ostrom alá, hanem a tél beálltával téli szállásaira tért.

Pálffy ugyan több kisebb vállalatot intézett a török ellen, így Palánknál szétvert egy török csapatot, abból 400-at levágott, majd a Dunántúl, Tolna megyében, több helyen megverte őket, de mindez nem döntötte el a hadjárat sorsát. Ehhez nagyobb sereg kellett volna.

Bécs lagymatag hadi gondoskodása megint annyira elkedvetlenítette Pálffyt, hogy 1600 februárban méltóságairól lemondott. Ezt ugyan Mátyás főherceg kérésére visszavonta, de azért már nem sokáig állhatott a magyar hadak élén. A Hadúr 1600 április 23-án ezt a vitéz katonát magához szólította. Sírba szállt az a magyar vezér, ki a török ellen vívott harcainkban a szigetvári Zrinyi és a hadvezér Zrinyi időszakában a magyar vezéri tudást, a magyar katonai erényeket a legfényesebben csillogtatta.

A győri hős minden hadi sikere dacára a magyarság szempontjából tragikus sorsú vezérnek mondható. Tehetséges és bátor, leleményes és jellemes volt. Megvolt minden tulajdonsága, hogy oly nagy hadvezérré váljék, ki hadjárat sorsát döntse el és ezzel hazája felvirágzását alapozza meg.

A mostoha sors azonban nem engedte meg, hogy ragyogó tulajdonságait tehetségéhez méltó nagy hadsereg élén mutassa be. Meg kellett elégednie azzal, hogy bár nagyrabecsült, de mégis csak alvezéri minőségben működjék, az ő értékét meg sem közelítő osztrák vezérek erőtlen tervének keretében. Barátait és ellenségeit egyaránt elkápráztatták kisebb haderőkkel végrehajtott gyönyörű haditettei, de nem érte meg, hogy fővezérei az ő sikereit gyümölcsöztessék.

Mindez azonban az ő érdemeit nem kicsinyítheti. Örökre fényesen ragyogó alakja marad a magyar haditörténelemnek a győri hős, jóllehet, hazája az ő nagy emlékét — Kecskés prímási pap szavai szerint — „diadalívvel, jelzőoszloppal és lovasszoborral” mai napig is elfelejtette megörökíteni.

9. Bethlen Gábor, a hadvezér

I. Bevezetés.

Erdély legnagyobb fejedelmének, Bethlen Gábornak 1613-tól 1629-ig tartó uralkodása jelenti Erdély aranykorát. Lángeszű külpolitikája megóvta Erdélyt és Felsőmagyarországot a Középeurópa legnagyobb részét sivataggá változtató 30 éves háború pusztításaitól. A lehető legnagyobb mértékben korlátozta a török birodalom beleszólását a magyar ügyekbe. Erélyes és céltudatos belkormányzati intézkedéseivel az uralma alatt levő országrészeket a jólét magas fokára emelte. Bethlen Gábor Erdélyországa rövidesen oly hatalmi tényezővé fejlődött, melynek súlyát az akkori nagyhatalmak politikai számításaikban nem hagyhatták figyelmen kívül.

Természetes, hogy Bethlen Gábor országának ezt a befelé és kifelé egyaránt megnyilvánuló erejét hadsereg és hadvezéri képesség nélkül nem érvényesíthette volna.

Tudjuk, hogy állandó zsoldos hadsereget tartott. Ennek zömét a könnyű magyar lovasság tette ki. Volt ezenkívül — kisebb számban — könnyű magyar és nehéz külföldi gyalogsága és volt tüzérsége is. Utóbbinak ágyúanyagát részben Erdélyben

öntette, részben külföldön vásárolta, pattantyúsait ugyancsak külföldről toboroztatta.

Ezzel a hadsereggel vívta meg azt a három hadjáratát, melyekben a magyarság önrendelkezési jogát mindinkább elsikkasztó osztrák befolyásnak nemcsak határt szabott, hanem azt alaposan le is csökkentette.

E három hadjárat katonai részével és Bethlen Gáborral csupán mint hadvezérrel foglalkoznak az alábbi sorok.

*

Bethlen Gabornak már volt katonai multja, midőn fiatalon, 33 éves korában, önnerejéből Erdély ingadozó trónjára ült. 17 éves korában a nemes ifjak szokása szerint a vitézi pályára lépett. Eleinte Báthory Zsigmond fejedelem udvarában tökéletesítette magát a haditudomány és a kardforgatás mesterségében, majd ennek lemondása után, mikor Erdélyben Básta kezdett garázdálkodni, jónak látta, ha Erdély határain kívül, a török védőszárnyai alatt folytatja vitézi mesterségét. Volt Nándorfehérváron, majd részt vett Székesfehérvár ostromában, harcolt a császáriak ellen Lippánál, aztán visszatért Székesfehérvárra, hol alkalma volt a török nagyvezérrel megismerkedni. Később jelentős szerepet játszott Bocskay István fölkelésében. Járt 1610-ben Konstantinápolyban diplomáciai kiküldetésben, aztán Temesváron magas török katonai állást töltött be. 1612-ben Drinápolyba küldték ki, hol a szultánnal is tárgyalt, ki annyira megkedvelte, hogy 1613-ban Erdély fejedelmévé kiáltotta ki azzal a kötelezettséggel, hogy évi adót fizet s Lippa és

Jenő várakat a töröknek átadja. Megjegyezhetjük itt, hogy Bethlen adót csak akkor fizetett, midőn a török kormány különös jóindulatát kellett politikai céljainak elérése érdekében biztosítani és hogy a töröknek ismételt sürgetésére csak az egyik várat adta át.

Bethlen 1613 őszén török, tatár és havasföldi hadak támogatása mellett bevonult Erdélybe, hol Báthory Gábor elűzetése után a kolozsvári országgyűlés őt október 23-án egyhangúlag fejedelemmé választotta.

Meg kell még említenünk, hogy Bethlen már 25 éves korában megházasodott. Felesége, Károlyi Zsuzsánna, magyarországi előkelő leány létére megszerezte neki a politikai céljaihoz szükséges magyarországi összeköttetéseket. Másrészt Bethlen Gábornak fejedelemmé való választását a Habsburg-ház elgáncsolni igyekezett, melynek megvolt a maga jelöltje, Homonnay Bálint személyében. Különböző meghiusult fondorlatok után Bécs csak 1615-ben ismerte el Bethlen fejedelemségét, oly körülmények között, melyek az elismerés őszinteségében alapos kételyt keltettek.

Ezért természetes volt, hogy amennyire lekötöztettnak érezte magát Bethlen Gábor a törökkel szemben, annyira viseltetett bizalmatlansággal Béccsel szemben. Vallásos és magyar érzése azonban a törökkel való benső szövetkezés gondolatával sohasem tudott megbarátkozni, az osztrákkal való őszinte együttműködés viszont Bécs hagyományos magyarellenes törekvésein és álnokságán hiusult meg. Ebben a nehéz politikai légkörben ért meg mind-

három hadjáratnak gondolata és e hadjáratainak hadműveleti vezetésére is ólomsúllyal nehezedett az a meggyőződése, hogy a német és török egyaránt ellensége a magyarnak s ezért az egyiknek túlságos gyengítésével a másikat juttathatja a magyarral szemben elviselhetetlen fölénybe.

II. Az 1619—1621. évi hadjárat.

Bethlen Gábornak az első kedvező alkalmat arra, hogy hatalmi állásának megszilárdítását fegyveres eszközökkel kísérelje meg, a német-cseh viszály nyújtotta, mely 1618-ban a cseh fölkelésben robbant ki. Bizonyosra vehette, hogy ha a Habsburgok a cseh önállósági törekvéseket elnyomják és ezzel együtt a vallásszabadságot is eltörlik, rövidesen Magyarországra kerül a sor.

Az 1618. évi harcokban a csehek némi eredményt értek el. Az osztrák vezérek, Bouquoy és Dampierre, nem bírtak meg a Thurn vezette hadsereggel, melyet a ligában sorakozott protestáns német fejedelmek segélyhada (Mansfeld vezérlete alatt) is támogatott. Döntő sikereket azonban egyik fél sem aratott.

Bethlen Gábor ebben az eldöntetlen hadászati helyzetben a cseh mozgalom által képviselt vallásszabadság javára avatkozott be. Hadműveleteinek megkezdését azonban hátráltatták azok a tárgyalások, melyeket a Habsburg ház ellenségeivel pénzbeli támogatás megszerzése végett folytatott. Azonkívül a török semlegességét is meg kellett vásárolni, ami

az évi adónak első ízben való megküldésével történt meg. Ezek a viszonyok okozták, hogy a fejedelem hadai csak 1619 augusztus havában érték el hadműveletekre való készültség állapotát.

A hadászati helyzet egyáltalában nem volt egyszerű. Bethlen Gábornak előbb a Bécs fennhatósága alatt szenvedő Felső-Magyarországon kellett átvonulni, hogy a tulajdonképeni hadszíntérre, Csehországba érhessen. Az Erdélyből Felső-Magyarországon át a cseh határig vezető több mint 800 km-nyi gyalogmenet már egymagában is hatalmas teljesítmény, még akkor is, ha a sereg barátságos területen halad át. Utóbbi körülményre azonban nem lehetett számítani. E hatalmas menet zavartalan végrehajtása az északi megyék főurainak magatartásától függött, már pedig ezeknek bizonyos része és ezzel együtt az útvonalon fekvő várak is a Habsburgok pártjára álltak. A Bethlen-pártiak is nehezen vallhattak színt, míg az erdélyi hadsereg az ő területükre nem ért. Súlyosbította a helyzetet az, hogy Bethlen tervezett menetét északról, Lengyelországból veszély fenyegette. Homonnay, ki még mindig aspirált Erdély trónjára, itt tartózkodott és valamelyes betöréssel Lengyelország felől könnyen kihasználhatta Bethlen elvonulása után Erdély védtelenségét, vagy elvághatta Bethlen visszavonulási útját.

A hadműveleti terv megalkotásánál Bethlennek ezeket a körülményeket figyelembe kellett vennie, nehogy vállalkozása könnyelmű katonai kalanddá sülyedjen.

Az a csoportosítás, melyből Bethlen a hadműveleteket megkezdte, a következő volt: a főerő 15.000

fő, Gyulafehérváron, az előhad, kezdetben 10.000 fő, Rákóczy György vezetése alatt Erdély északi határán gyülekezett. Utóbbinak a Habsburgok kezén levő Kassa elfoglalása és aztán a Lengyelország felé való biztosítás volt a feladata.

Bethlen Gábor a főerővel augusztus 26-án indult el Gyulafehérvárról és szeptember 12-én Debrecenbe ért. E menete közben, szeptember 5-én Kassa Rákóczi György csapatai előtt meghódolt. Bethlen Debrecenből értesítette a felsőmagyarországi főurakat hadműveleteinek megkezdéséről, utasította őket, hogy csapataikat a hozzá való csatlakozás céljából szervezzék meg (Bethlen ennél 7000 harcosra számított), aztán itt intézkedett 5000 harcos toborzásáról, valamint a Duna-Tisza között 3000 lovas és gyalogos felfogadásáról.

A főszereg innen észak felé tovább vonult és szeptember 17-én Sárospatakra ért. Bethlen a Tisza átlépése után 4000 főnyi hadat Rhédey Ferenc váradi kapitány parancsnoksága alatt a hozzápártolt gömöri főispán, Széchy György támogatására küldött ki. Ez a had elfoglalta Szendrőt, Füleket, majd Érsekújvárt s így délnyugatról, Bécs felől biztosította Bethlent, miként Rákóczy György serege fedezte északról, Lengyelország ellen.

Bethlen ezután seregével Kassára vonult, hol szeptember 21-én az északkeleti vármegyék számára országgyűlést tartott, mely alkalommal ezek a megyék őt uruknak elismerték és a hadi készülődést megszavazták. Bethlen Kassáról Petneházy István jení kapitány vezetése alatt pár ezer lovast Tren-

csénre küldött előre, hogy ezt a vidéket biztosítsa és ott a hadi készülődést szorgalmazza.

Igy a Kassán levő főerő kényszerű hadműveleti okokból már három hadcsoportot különített ki, mégpedig észak felé Rákóczy, a Vág völgyébe északon Petneházy és délen Rhédey hadát.

A főereg párnapos pihenő után tovább vonult, mert a fejedelem siettette a hadszíntérre való beérkezését, amint írja: „7. vagy 8. októbris az szombati mezőn (Nagyszombatnál) akarok lenni és ha mit akarnak az német uraim, októberben megpróbálhatjuk egymást, nem kelletik novemberre haladni dolgunknak.” Igy haladt a sereg Szepesváralján (szept. 29.), Lőcsén, Liptószentmiklóson, Rózsahegyen, Turócszentmártonon (okt. 5.), Nagytapolcsányon és Galgócon át, míg végre október 9-én Bethlen eredeti terve szerint Nagyszombatra ért, hová Rhédey hada már korábban előnyomult.

Bethlen Gábornak e pontosan megtervezett nagy hegyi menet alatt írt leveleiből kitünik, hogy 20 ágyújának szállítása a meredek utakon sok nehézséggel járt, amin nem lehet csodálkoznunk, mert bizony ebben a korszakban Magyarországon épített utak nem voltak. Annál szebb a hatalmas teljesítmény!

Rendkívül érdekes Bethennek az a levele, melyben a várak értéke és a nyílt csata felől vallott hadászati (és ma is modern) nézetét fejt ki. A Felső-Vág völgyébe való beérkezése után ugyanis Bethlen sürgette a cseh hadszíntér eseményei felől való jelentéseket, mert ezektől függött, vajjon a cseh-morvák megsegítésére egyenesen nyugati irányban, a

határhegységen át nyomuljon elő vagy pedig a hosszabb, de kényelmesebb utat Nagyszombat—Pozsonyon át választhatja-e? Fontos volt ez, mert ha a morva földön hadakozó osztrák vezér, Dampierre (a másik osztrák vezér, Bouquoy, Budweis körül állt) nem fordul Bethlen felé, akkor, amint Bethlen írja: „nekünk nem Szombathoz, hanem egyenesen Fejérhegy alá (Prága-felé) kelletik mennünk s reá (Dampierre-re) indulnunk . . . , mert valahol ellenségünket hallhatjuk és találhatjuk, egyenesen reájuk kelletik mennünk, mert valameddig mezőn való harc által dolgunk el nem válik, heában való dolog várak alatt való tekergésünk”.

Bethlen Gábornak e hadviselési nézetéből az látszik, hogy a nagy Hunyadi János nyomdokait követte. Bethlen is, ellentétben a 30 éves háború sok vezérével, nem a fortélyosnak látszó manőverekkel vagy várostromokkal, hanem az ellenség élő erejének a csatában való megtörésével akarta a hadjárat sorsát eldönteni. Felesleges mondanunk, hogy csak az utóbbi eljárás vezetett a célhoz.

A Vág-völgyében, október 5-én vette Bethlen a hírt, hogy az osztrák seregnek Bouquoy alatt Budweisnél levő része kelet felé, Dampierre-hez vonult, mire Rhédeyt utasította, hogy Nagyszombatról meginduljon, keljen át a Kis-Kárpátokon és csatlakozzék a cseh-morva sereghez. Egyben felhívta Thurn „cseh generálist”, hogy őt (Bethlent) is bevárva „teljes erővel vívják meg a döntő ütközetet”.

Az osztrákok azonban Bethlen közeledésének hírére kitértek a csata elől és Bécs felé visszavonultak, mire Bethlen Nagyszombaton és Pozsonyon

át szintén Bécsnek vett irányt, míg az osztrákok közvetlen üldözését a Rhédeyvel egyesült cseh-morva seregre bízta. Pozsony városa, mely az osztrákok pártján volt, Bethlen hadai előtt október 18-án kapitulált és egyben átadta neki az ott őrzött szent koronát.

Bethlen ügyes hadműveletei tehát nemcsak meghódították Felső-Magyarországot, hanem az osztrák vezéreket — csata nélkül — hátrálásra készítették.

Bethlen Gábor a csatatéri döntés kierőszakolása céljából Pozsonyból gyorsan Bécs alá vonult és a bécsi hidak előtt Dampierre és Bouquoy megerősített állásokban (hídfőkben) levő hadaival október 24-ike és 26-ika között megütközött. A hadi szerencse itt is a magyar fegyvereknek kedvezett. Bethlen egyik levele szerint itt ugyancsak kemény harcok folytak le, mert „az Uristen megszegyenítvén őket (az osztrákokat), nagy kárral menének által a Dunán..., mert gyermekségemtül fogva soha én annál szörnyebb, rettenetes lövést nem láttam és erősebb harcot... maguk is maguk közül egy nehán százat toltanak az rettenetes tolyongásban a Dunában, az mezőn és sáncokban is vezett több kétezernél”.

E fényes győzelem után Bethlen Bécs külvárosait szállta meg, majd a belváros ostromához fogott. Sajnos, azonban, hogy eddig kivívott hadi sikereit Bécs elfoglalásával nem koronázhatta meg, mert hosszú és érzékeny hadtápvonala veszedelembé került. Lengyelország felé hagyott biztosító csapata, Rákóczy György hada ugyanis súlyos vereséget szenvedett. Homonnay Lengyelországból hozott 10.000 főnyi sereggel a duklai horpadáson át Magyaror-

szágba tört és Sztropkónál november 22-én Rákóczy fölött győzelmet aratott. Erdéllyel való összeköttetése és az a körülmény, hogy a még mindig ingadozó felsőmagyarországi főurak Homonnay pártjára állhatnak, arra bírták Bethlent, hogy Bécs ostromát szakítsa félbe és Pozsonyba vonuljon vissza bizonyára azzal a szándékkal, hogy Kassa felé új hadműveletet kezdjen. Erre azonban nem volt szükség, mert Pozsonyban érte Bethlent az osztrákok békeajánlata. Az ebből eredő hosszas tárgyalások 1620 elején a magyar fegyverek eredményeit méltányoló fegyverszünettel fejeződtek be. Bethlen megkapta Felső-Magyarország kormányzását, Erdélyhez csatolt négy vármegyét, stb. A jól előkészített és jól vezetett hadjárat tehát nemcsak katonai sikerekkel, hanem fényes anyagi eredménnyel végződött.

A fegyverszünetet azonban békekötés még sokáig nem követte. Még két éven át kellett Bethlennek hadakoznia, hogy az 1619. évi hadjárat eredményeit véglegesítse.

*

Az 1620 elején megkötött fegyverszünetet II. Ferdinánd a csehekre nézve nem fogadta el. Bízott abban, hogy ez év tavaszán a hadikészülődések befejezéséhez közeledő szövetségesei, elsősorban Szászország és Bajorország segítségével a cseheket teljesen leigázhatja.

Az osztrák haditerv nagyban az volt, hogy a bajor szövetséges sereg a magyar határról visszavont Bouquoy osztrák hadával Felső-Ausztriában egyesül és aztán a Bécs alól Pilsenhez visszahúzódott

cseh és protestáns ligabeli sereg ellen a támadó hadműveleteket megkezdi. Szászország a csehek pártján levő jägerndorfi örgróf hadát Sziléziában tartja féken, míg Dampierre 6000 főnyi serege a csehek ellen intézett támadó hadműveletet Bethlen Gáborral szemben a magyar határon fedezi.

Ez a terv nem volt rossz. A cseh-morva sereg már Bécs alatt sem állt a harci készség magas fokán. Bethlen hadai pedig a hosszú hadjárat alatt erősen megfogyatkoztak, megvolt tehát a remény arra, hogy a cseh sereg tönkremezzen, még mielőtt azt Bethlen megsejthetné. Az osztrák udvar e haditerv leplezése céljából hónapokig húzódó béketárgyalásokat folytatott a Besztercebányán országgyűlést tartó Bethlen Gáborral, ki azonban felismerte a cseheket és a magyarokat egyaránt fenyegető veszélyt és miután a csehekkel újból szoros szövetséget kötött, a fegyverszünetet 1620 március hó 31-én április 25-re felmondta.

Bethlen Gábor azt tervezte, hogy az új hadjáratra 20.000 főnyi hadat állít talpra és 30 gályából álló dunai flottilát szervez és egyben — a csehek kívánságára — a törököt segélyhad kiállítására is megnyeri. Ez az utóbbi remény azonban nem teljesült. Ugyancsak kudarcot vallott az a kísérlet, hogy Velence a Habsburgok ellen való szövetségésre bírassék.

A magyar-cseh hadihelyzet így egyáltalában nem volt kedvező. A Habsburgok szövetségeseket kaptak, míg a cseh-morva sereg harcképessége napról-napra hanyatlott és a magyar hadikészülődés lassan haladt. Bethlen kincstára a múlt évi hadjárat alatt kiürült, a felsőmagyarországi adók egyáltalában nem folytak

be. A csehek ugyan kötelezték magukat, hogy Bethlen hadviselési költségeinek felét fedezik, küldtek is neki 100 ezer forintot, de ez nem volt elég. Bethlen a hadjárat költségeit 800.000 forintban irányozta elő, melynek másik felét saját vagyonából és az adókból akarta összehozni. Pillanatnyilag azonban zsoldosoknak kellő számban való felfogadására nem volt elegendő pénze. Északi határai sem voltak biztonságban, így például júniusban egy kozák csapat Zsolnára tört és azt kirabolta. 80 polgárt legyilkolt és a bírót foglyul magával vitte. Azonkívül Bethlent Felső-Magyarország kormányzásának gondjai is erősen igénybevették. Nem bízhatott még a magyarországi főurakban sem, mert ezeknek erkölcsseit a Mátyás király halála óta beállott politikai és katonai hanyatlás, az osztrák aknamunka stb. megrontotta. A főurak részéről csak addig számíthatott feltétlen támogatásra, míg a hadiszerecsé az ő zászlóit el nem hagyja. Eléggé jellemző erre nézve az, hogy — jóllehet a fegyverszüneti szerződés elismerte őt Felső-Magyarország urának — szükségesnek látta, miszerint a négy leghatalmasabb felsőmagyarországi főúrral, Széchy Györggyel, Rákóczy Györggyel, Thurzó Imrével és Illésházy Gáspárral külön titkos szövetséget is kössön. Amint a hadihelyzet rosszra fordult, e négy főúr közül egy elpártolt tőle és kettőnek hűsége erősen megingott.

Bethlen Gábor az ecsetelt nehézségek dacára a fegyverszünet lejárta után 3000 főnyi lovashadat Morvaországba indított útba, hogy azzal a cseh-morva sereget támogassa.

A hadműveleteket az anyagiakban erősebb és

ezért hamarabb felkészült ellenpárt kezdte meg a Pilsennél álló cseh hadsereg ellen. Ez nagyobb ütközet nélkül meghátrált Prága felé, Bouquoy nyomon követte, mire Bethlen Gábor frontjának erős gyengítésével még 8000 lovasnyi hadat küldött a csehek megsegítésére és ezzel kockáztatta azt, hogy Dampierre hadával szemben hátrányban marad és hogy a lengyelek esetleges betörését nem tudja kivédeni.

Igy Bethlen a védekezésre szorult, azonban ebben a helyzetben is aktív módon járt el. 5000 főnyi hadat a határon át Hainburg megrohanására küldött előre. Ez a vállalat ugyan nem sikerült, sőt Dampierre a visszatérő magyar csapatot megtámadta és visszavetette, de Bethlen elérte azt, hogy az osztrák sereget a magyar határon lekötötte. Dampierre ezután átlépte a magyar határt, hogy Pozsonyt megtámadja. Szemrevételezés közben, október 9-én, Dampierre Pozsony előtt elesett, mire az osztrák sereg a Besztercebányáról idesiető Bethlen seregét be sem várta, hanem a határok mögé hátrált. Bethlen erre október 13-án Pozsonyba bevonult.

A magyar hadszíntéren tehát Bethlen megjelenése elegendő volt arra, hogy a hadihelyzet rendbejöjjön, a cseh hadszíntéren azonban a dolog a csehek hátrányára fordult. Bouquoy a Prága előtt megálló cseh hadsereggel november 8-án megütközött és azt a fehérhegyi csatában tönkrevverte. E csatában résztvett az a 3000 főnyi magyar segélyhad is, melyet Bethlen a fegyverszünet lejárta után a csehek segítségére küldött, míg a később odairányított 8000 főnyi sereg a csatatértől egy napi járőföldre jutott, mikor a csehek csatavesztése megtörtént. A magyar

csapatok ezután a cseh hadszíntért elhagyták és a magyar határra vonultak vissza.

A fehérhegyi győzelem az osztrákokat Csehország és Morvaország birtokába juttatta s egyben Bethlen helyzetét is nagyon megrontotta, mert Bouquoy serege most már minden nehézség nélkül Magyarország ellen fordulhatott.

„A csehek conflictusából történt szerencsétlenségen igen elrémültek az emberek ... elvette Isten szívek bátorságát mindnyájuknak”, szavakkal jellemzi Bethlen Gábor a hangulatot. Mindenki elvesztette fejét, csak Bethlen őrizte meg nyugalmát és ebben a válságos helyzetben, midőn „Hinterland”-ja lázongani kezdett és Bouquoy-nak gyalogságban és tüzérségben sokkal erősebb serege ellene vonult, bizonyította be, hogy kiváló hadvezér.

A cseheket kitartásra hívta fel, megfenyegette a morvákat, hogy elpusztítja országukat, ha a cseheket elhagyják, felszólította a jägerndorfi örgrófot, hogy 8000 főnyi hadával Trencsén megyében hozzácsatlakozzék, egyben pedig időnyerés végett tárgyalásokat kezdett az osztrákokkal, a maga személyére pedig Kassára ment vissza, hogy az ingadozó kedélyeket jó szóval és erőszakkal megnyugtassa és hogy oly haderőt szerezzen, mellyel Bouquoy ellen támadásba mehessen át.

Az osztrákokkal kezdett tárgyalások ezeknek túlzott követeléseai folytán 1621 április 21-én megszakadtak, Bouquoy Pozsonynál átlépte a határt, május 6-án megadásra bírta Pozsonyt, majd Érsekújvárt vette ostrom alá. Aztán elesett Nagyszombat, Nyitra, az ellenségnek meghódoltak a bányavárosok is. For-

gách nádor, ki eddig Bethlen híve volt, elpártolt tőle és hadával az Érsekújvárt ostromló Bouquoy seregéhez csatlakozott. 112 magyar nemes ment át az osztrákok táborába. Széchy György, kivel a múlt évben titkos szerződést kötött, ellene fordult. Thurzó és Illésházy kérték Bethlent, hogy a neki fogadott hűgeskü alól mentse fel őket.

Bethlen azonban nem csüggedt. Feladta a kis magyar Alföldet, de Trencsénbe 4000 főnyi székely sereget küldött, megszállatta a Vág-völgyébe és Szepességbe vezető utakat, Széchy Györgyöt Murány várában 3000 főnyi haddal körülfaloztatta, sőt Bouquoy seregének nyugtalanítása végett Horváth István vezetése alatt 1500 lovasnyi csapatot a kis magyar Alföldön hagyott vissza, míg ő maga Kassa vidékén végezte a szervezési teendőket.

A fejedelem kitartását és erélyét siker koronázta.

Érsekújvár, melyet Thurzó Szaniszló védett, derekasan tartotta magát. Ez, valamint Horváth István lovashada annyira lekötötték Bouquoy seregét, hogy Bethlen az ellenintézkedések megtevésére szükséges időt megnyerte. Érsekújvár még szilárdan állott, midőn Bethlen Gábor 1621 nyarán Kassáról Balassagyarmaton át Érsekújvár felmentésére megindult. Utasítása szerint Thurzó Imre csapatainak Trencsénből, a Vág-völgyéből egyidejűleg akként kellett előnyomulni, hogy hozzá Érsekújvárnál csatlakozhassanak.

A fejedelem optimizmusát bizonyítja az a levele, melyet ebben az időben Illésházyhoz intézett: „Ne félj édes öcsém semmit, velünk az Isten, bizony

megsegít bennünket... ha módom és bizodalمام nem volna, bizony én sem ballagnék az újvári mezőre... Vagyon uram módom, bizony vagyon, hogy római császár hadával akárhol szerencsét próbálhatok s nem mászok hátra előttük!"

Bethlen koncentrikus előnyomulása valóságos diadalmenetté vált.

Egyik oldaloszlopa Zólyomnál szétugrasztott egy magyar csapatot, mely az osztrákot szolgálta. A vezérek fogságba estek, a csapatot magát Illésházy lovasai üldözés közben elpusztították.

Míg így a fejedelem trencsényi és zólyomi hadai észak felől nyomultak Érsekújvárra, addig a főszereg kelet felől közelítette meg a tervbe vett csatateret. Midőn azonban a főszereg még csak Balassagyarmatig jutott, a döntő csapás Érsekújvárnál már megtörtént. A már ismételten említett Horváth István magyar lovasvezér ugyanis az ostromló osztrák seregnek annyira kellemetlenkedett, hogy végül maga Bouquoy fordult egy lovascsapat élén ellene. Az ütközetben július 10-én a magyarok győztek, sőt Bouquoy maga is elesett. Ez annyira megrendítette a különben is körülkerítés veszélyében forgó osztrák sereget, hogy ostromágyuinak visszahagyása mellett a vár alól a Csallóköz felé eltakarodott.

Bethlen erre Érsekújvárra sietett előre, hová rövidesen a Vág völgyében előnyomult magyar hadak is beérkeztek. Ezután a fejedelem az osztrák sereget vette üldözőbe, mely a Duna mellett hídfőszerű állást foglalt el. Ezt Bethlen megtámadta „nyolc egész napokon és éjszakákon át újabb, újabb seregek által erős ostromot tétetvén rajtuk, általkergette a

Dunán. Igen nagy kárral menének át, sok szekereket hántak a Dunába, el nem vihetvén; egymást hánták be a hídról, oly nagy tolyongással mentenek”. Thurzó azt írta, hogy „csak a vízben is több veszett 800-nál”.

A magyar lovassereg innen Nagyszombatra vonult, hol megint megverte a németet („Bornemissza hada a nagyszombati németekben 400-ig aprított le s 80 elevent is fogott”), mire a vár kapitulált.

E győzelmek után érkezett Magyarországra a jägerndorfi örgről 8000 főnyi serege és a Vág völgyén lefelé haladva, csatlakozott Bethlen hadához.

Bethlen azután Pozsony alá nyomult (augusztus 18), hol kemény harcot vívott a várból kitörő jelentékenyen megerősödött osztrák sereggel. Az utolsó harcról (aug. 30) a fejedelem egyik levelében ekként emlékezik meg: „Ennél rettenetesebb harcon soha mi nem voltunk, mert császárnak 3000 és spanyol királynak 4000 gyalogja, kik között egy német sem volt, hanem spanyol, franciák és neapolitánusok, délután 2 órákon kezdvén gyaloginkkal való harcot el, hatodfél órákor végződött és Istennek hála az victoria mienk lőn. 238 testet olvastattunk meg az utcákon, ellenségfélét, de annál több sokkal, az ki elveszett, sokat vittek be is halva . . . sebes közel 2000 . . .”

Minthogy a túlerős védőrség ellen, melynek élelmezése a Dunán zavartalanul folyt, sem az ostrom, sem a kiéheztetés eredménnyel nem kecsegtetett, Bethlen az ostromot szeptember 1-én beszüntette és ehelyett lovasvállalatokat intéztetett a határon túli területekre.

Vége is ebben az eldöntetlen hadihelyzetben

mindkét fél célszerűnek ítélte, ha a háboruszkodást befejezi, ami a nikolsburgi békével meg is történt. Ez a béke Bethlen Gábor végleges uralma alá helyezett hét magyar vármegyét, birtokába juttatta Oepeln és Ratibor hercegségeket stb. Ferdinánd ezenkívül különböző pénzbeli teljesítményekre is kötelezte magát. Minthogy e kötelezettségnek nem tett eleget, ürügyet adott az 1623-ban újból kitört háborúra.

*

A három éven át húzódó háborút a magyar hadvezér hadműveleteinek megítélése szempontjából három időszakra oszthatjuk:

az első időszakot az a hatalmas, diadalmas és tervszerű előretörés képviseli, melyet Bethlen Gábor serege Erdélyből Felső-Magyarországon át Bécsig hihetetlenül rövid idő: 2 hónap alatt hajtott végre és amely a Bécsnél kivívott szép magyar győzelem után a megijedt Ferdinándot minden magyar követelés megígérésére bírta;

a második időszakot a fejedelem mintaszerű defenzívája tölti ki, melyet a szövetséges cseh sereg súlyos veresége erőszakolt reá, de amely nem volt egyéb mint erőgyűjtés;

a harmadik időszakra, amikor a fejedelem tünényes gyosaságú, koncentrikus ellentámadása az osztrák hadakat — mindkét vezérüktől megfosztva — súlyos vereségek között a határra dobta.

Bethlen Gábor ezt a három hadműveletet a hadművészet örökéletű szabályainak lángeszű alkalmazása mellett mintaszerűen hajtotta végre. E hadműveletei alapján méltán sorolhatjuk őt a magyarság nagy hadvezérei közé.

III. Az 1623. évi hadjárat.

A nikolsburgi békeszerződést a hadviselő felek 1622 január 6-án írták alá, de Bethlen Gábor már ekkor számított arra, hogy az osztrák békefeltételeket megszegi és hogy ezért kénytelen lesz újból fegyvert ragadni. Ebben nem is csalatkozott.

1622 nyarán Bethlen követei már a török udvarnál jártak, hogy a török támogatást az új hadjárat-hoz megnyerjék. Hosszas tárgyalások után a szultán beleegyezett, hogy a budai és a boszniai pasa csapatai Bethlen tervezett hadműveleteiben részt vegyenek.

1622 október 19-én Bethlen a hazátlan cseh királyt, pfalzi Frigyest értesítette, hogy hamarosan új háborút kezd, melyben kénytelen a török segítségét igénybevenni. Egyben kérte, hogy a király a hadiköltségekhez hozzájáruljon. Bár Bethlen ezúttal sem kapott pénzt, a következő 1623. év júliusában közölte Frigyessel, hogy augusztus közepén hadával Erdélyből Morvaország felé megindul, míg a török sereg had Stájerországba fog betörni. Frigyes erre azonnal válaszolt, hogy a protestáns liga 15.000 főnyi hada Mansfeld vezetése alatt az osztrák hadak lekötése céljából Csehország felé ugyancsak támadást intéz.

Bethlen hadjáratának célja az volt, hogy az osztrákot a békeszerződés betartására bírja, haditerve pedig abban állott, hogy seregével a legrövidebb úton Morvaországba tör s ott Mansfelddel együttesen az osztrák hadakat, ahol találja, megtámadja. Szándékainak leplezése céljából a bécsi udvar-

ral még 1623 tavaszán tárgyalásokba bocsátkozott. Ezek csak október elején szakadtak meg, mikor az erdélyi hadak már Felső-Magyarországnak Ferdinánd uralma alatt levő területeire behatoltak.

Bethlen serege, mintegy 12.000 fő, Kornis parancsnoksága alatt augusztus közepén indult el Erdélyből s Kolozsvár, Nagyvárad, Debrecen (október 2.) át Miskolcnak (október 21.) vett irányt, míg Bethlen maga 3000 lovassal előbb Kassára vonult, hogy az uralma alatt levő hét magyar vármegye számára ott összehívott országgyűlésen hadjáratát megindokolja és azt megszavaztassa.

A boszniai török segélyhad már korábban gyülekezett Banjalukánál és nem Stájerországon át, hanem Cegléden és Vácon keresztül a kis magyar Alföld felé csatlakozott Bethlen seregéhez. Ellenben a budai pasa, kit az osztrákok megvesztegettek, csapatait nem helyezte készenlétbe és a támadó hadműveletben nem vett részt.

Az erdélyi sereg túlnyomórésztben lovasságból alakult. Kevés volt a tüzérsége, gyalogsága is csak annyi, amennyi a jägerndorfi örgrófnak még 1621-ben Bethlenhez csatlakozott és ott maradt hadából még megvolt. Minthogy ebben a korszakban a gyalogság (a „landsknecht”) már csatadöntő fontosságra emelkedett, a zsoldos gyalogságban való hiány — amit a pénzhiány rovására kell írni — a magyar sereg hadi alkalmazhatóságát is hátrányosan érintette. Meg kell még jegyeznünk, hogy a magyar seregnél tartózkodott a jägerndorfi örgrófon kívül Thurn csehországi generális is.

Az erdélyi hadak előnyomulásának hírére a jól

megszervezett, nagyobb részét gyalogságból álló 17.000 főnyi csehországi sereg Montenegro császári tábornok vezérsége alatt a Morvaországba vezető legkényelmesebb betörési kapunál, Magyar-Hradischnál foglalt állást és innen több magyarországi várba német őrségeket tolt előre. E sereg lovasságát a híres Wallenstein (Waldstein) — a 30 éves háború legjobb katolikus hadvezére — vezényelte.

Az osztrák sereg csapatainak összetételénél fogva sokkal jobban megfelelt azoknak a követelményeknek, melyeket az akkori haditudomány a hadviselési képességgel szemben támasztott. A magyar sereg inkább portyázásokra volt alkalmas, nélkülözötte azonban azt a kellő anyagi felkészültséget — a gyalogság és a tüzérség tüzerejét, — melyet a döntő csata sikeres megvívhatása megkövetelt. De az egyaránt hadász és harcász Bethlen Gábor értett ahhoz, hogy seregének ezt az anyagi inferioritását a vezetéssel kiegyensúlyozza.

A magyar sereg Miskolcon és Szendrőn át Fülekre tovább nyomult, majd minthogy Füleknek ostromával időt veszteni nem akart és mert Montenegro csapatainak előnyomulásáról is hírek érkeztek be, Nagyszombatra folytatta menetét. Itt vívta a sereg az első nagyobb győzelmes ütközetet. Az erdélyi hadak ez alkalommal több ellenséges századot elfogtak.

Nagyszombat vidékén Bethlen serege a bevonuló török hadakkal, valamint a meghódolt magyar vármegyék csapataival erősen megszorodott. A nagyszombati ütközetből megrémült Bécsben Bethlen hadainak létszámát már 40.000 főre becsülték. Felkészültek arra, hogy Bethlen Bécset ostromolni

fogja. Sőt Bethlennek egy fogoly osztrák tiszt előtt tett ama kijelentése alapján, hogy a magyar sereg Prágáig meg sem áll, Prága erődítményeinek jobb karba való helyezését rendelték el.

Bethlen Nagyszombatnál megosztotta seregét. Egyik részét Pozsony meghódítására és Bécs felé való tüntetésre küldte, másik részét északnyugati irányban a morva határon vezette, hol Szokolca mellett az időközben ide előrevonult Montenegró hadával összeütközött.

Említést érdemel, hogy Wallenstein a csata elfogadása ellen nyilatkozott, mert a Morva völgyének sík vidékén a magyar sereg fölényes lovasságával szemben a csatavesztéstől tartott. Javaslatot is tett a visszavonulásra és arra, hogy azt osztrák sereg néhány ezernyi lengyel kozákkal erősíttessék meg. A hadihelyzet osztrák megítélésére jellemző, hogy Wallenstein előkészületeket tett arra nézve, hogy felesége Szászországba menekülhessen.

A szokolcai ütközetben Bethlen az osztrák hadakat a Morva túlsó partjára vetette vissza. Ezek után Gödingnél megerősített táborba hátráltak és ezután minden offenzív gondolatról lemondtak. Bécs ijedten várta az ostromot. Ferdinánd a katolikus ligához fordult segítségért. Kérte, hogy a bajor sereg, mely időközben Mansfeldet megverte, Bécs alá vonuljon. Felszólította a spanyol királyt, hogy Milánóban levő hadát sürgősen Morvaországba irányítsa.

Bethlen Gábor ezután a gödingi osztrák tábort körülzárolta, lovassága pedig Brünn, Olmütz, Iglau és Znaim vidékéig portyázott és pusztított. A török és

tatár hadak ez alkalommal különösen kiméletlenül viselkedtek. Kirabolták és felgyújtották a falvakat, rabságra hurcolták a lakosságot. A gödingi tábort magát Bethlen — kellő gyalogság és tüzérség hiányában — rendszeres ostrom alá nem vehette, de az osztrák sereg bekerítésével elérte, hogy az csakhamar nyomoruságos állapotba jutott és kénytelen volt eleséghiány folytán minden lovát levágni. Wallenstein jelentette Bécsbe, hogy ha a lengyel lovas sereg had idejében nem érkezik be, a sereg vagy éhenpusztul vagy kapitulál.

Ebben a hadihelyzetben Ferdinánd nem találhatott más kivezető utat, mint azt, hogy a gödingi sereg katasztrófájának elhárítása végett Bethlentől a béketárgyalások megkezdése céljából fegyverszünetet kérjen. A fegyverszünet szigorú feltételeit Bethlen diktálta. Bécs kénytelen volt mindent elfogadni, mert Montenegro és Wallenstein az osztrák sereg megmentésének egyetlen lehetőségét a fegyverszünetben látták.

A november 20-án megkötött fegyverszünetet aztán hosszas alkudozás után a bécsi béke követte, mely általában a nikolsburgi béke pontjait erősítette meg.

Önként felmerül a kérdés, hogy mi készítette Bethlent az osztrákok fegyverszüneti kérelmének elfogadására és miért nem várta be, a gödingi osztrák sereg kapitulációját, ami már csak napok kérdése lehetett?

Bethlennek az ellenségeskedések beszüntetésére nagyon nyomós katonai okai voltak.

A hadihelyzet hasonlított a korábbi hadjáratban

beállott helyzethez. Akkor is, mint most is, Bethlen nagy hadisikereket aratott, azonban szövetségesei, akkor a cseh király, most Mansfeld csatavesztésük miatt magára hagyták. Most ugyan Bethlen gondoskodott új szövétsegesről is, a törökről, de most ezek hagyták cserben.

A török segélyhadak, melyeknek rablóhadakozása Bethlennek egyáltalában nem tetszett (amint írja „lelke keserűségével kényszerült nézni a szép országnak pusztulását” és bár már „bocsáthatná vissza a pogányságot”), nem várták be a hadjárat végét, hanem minden rábeszélés dacára, a tél közeledtével, zsákmánnyal megrakodtan hazaindultak. A szövetségi hűség e megszegéséért ugyan megbűnhődtek, mert Érsekújvár főkapitánya, Esterházy Miklós, a hazatérő törököket a Nyitrán való átkelés közben megtámadta, több ütközetben súlyos veszteségek mellett megverte, a zsákmányt tőlük elszedte és a keresztény foglyokat megszabadította.

A törökök elvonulása az erőviszonyt a fejedelem hátrányára tolta el, ami annál súlyosabban esett latba, mert Ferdinánd hadai napról-napra szaporodtak. Ferdinándot több tanácsadója arra akarta bírni, hogy a fegyverszünetet szegje meg és kora tavasszal 60.000 főre növekvő hadaival támadó hadjáratot indítson Erdély ellen. Ebből ugyan nem lett semmi sem, de bizonyítja azt, hogy Bethlen Gábor esetleges késedelmeskedése a hadjárat sikerét vészelyeztette volna.

Bethlent közvetlenül a fegyverszünet megkötése előtt éppen olyan súlyos válság fenyegette, mint a gödingi osztrák hadat. Itt is bebizonyosodott azon-

ban az, hogy válságos helyzetekben az nyer, aki merészebb és akinek jobbak az idegei. Bethlen kitarzott az utolsó pillanatig. Ezzel győzött és ezzel kényszerítette az osztrákokat a hadjárat elvesztésének beismerésére.

A fejedelem különben annyira átérezte a kiélezett hadászati helyzetet, hogy a fegyverszünet megkötésének napján seregével hazafelé indult.

Ezért nem is tudta a béketárgyalásokat fegyveres erővel alátámasztani.

Mindez egyáltalában nem kisebbíti Bethlen hadvezéri érdemeit, sőt éppen még fényesebben ragyogtatja. Megbízhatlan szövetségessel, hadianyagban szegény sereggel, az ellenség földjén, sok száz kilométerre anyaországától, folyton szaporodó ellenséggel szemben kényszerítette Bécsset, hogy előtte meghajolják.

Országos Széchényi Könyvtár

IV. Az 1626. évi hadjárat.

A leírt két hadjárat Bethlen Gábor hadvezéri hírnevét egész Európában megalapozta. Egészen természetes volt tehát, hogy midőn a Habsburgok ellen új koalíció volt alakulóban, a habsburgellenes hatalmak Bethlen megnyerését döntő fontosságúnak tartották. A Habsburgok akkori leghíresebb hadvezérének, Wallensteinnek kiegyensúlyozása végett is szükséges volt, hogy Bethlen az új hadjáratban szerepet vállaljon.

Bethlent egymásután keresték fel Franciország-, Velence, Anglia, Dánia, Hollandia és Svédország követei, hogy őt a csatlakozásra bírják. A fejedelem

maga Törökországgal kezdett tárgyalásokat, hogy ennek támogatását megnyerje.

A hosszas diplomáciai tárgyalások ismertetése nem tartozik e tanulmány keretébe. Elégedjünk meg annyival, hogy Bethlen, miután a török a budai, egri, kanizsai és boszniai pasákat Erdély megsegítésére rendelte, a Habsburgok ellen Hollandiával, Dániával és Angolországgal szövetségben, 1626 augusztusában ismét fegyvert fogott. Előbbi két állam Bethlennek pénzsegélyt is küldött.

Az általános katonai helyzet 1626 nyarán az volt, hogy a habsburgi hadvezér, Wallenstein 20.000 főnyi jól szervezett hada, miután a Mansfeld parancsnoksága alatt álló szövetséges sereget Dessau-nál megverte, ezt Szilézián át délkeleti irányban lassan tovább szorította.

Mansfeld megrendült seregét csupán az menthette meg, ha sikerül neki Magyarország (Trencsén) felé kitérni. Lengyelország területe a visszavonulásra számításba nem jöhetett, mert ez az állam a Habsburgok ügyét szolgálta. Ugyan Trencsén vidéke is ellenséges föld volt, mert a Habsburgok uralma alatt állt, de abban az esetben, ha Bethlen Gábor hadai Felső-Magyarországon át Trencsén felé előretörnek és itt Mansfeld számára a visszavonulási utat megnyítják, a szövetségesek serege még megmenekülhetett, ellenkező esetben kénytelen lett volna vagy a fegyvert lerakni, vagy barátságtalan területre átvonulni.

Ebből a hadihelyzetből egészen világosan adódott Bethlen Gábor hadászati feladata: a Wallenstein által üldözött Mansfeld megmentése.

E feladat megoldása eredményezte az 1626. évi felsőmagyarországi hadjáratot, melynek különös érdekességet ad az, hogy ebben Bethlen a híres Wallensteinnal került szembe és vele egyenrangú vezérnek bizonyult.

Az erdélyi hadak augusztus 26-án indultak meg Gyulafehérvárról és a már megszokott úton, Kolozsváron, Nagyváradon, Debrecenen és Miskolcon átvettek irányt az augusztusban még Sziléziában levő Mansfeld serege felé. Ezt megelőzőleg Bethlen felszólította Illésházyt, Trencsén, Árva és Liptó főispánját, hogy Mansfeld hadait, ha azok Trencsén megyébe akarnak bevonulni, ebben ne akadályozza meg, ellenben gátolja meg a lengyelek betörését. Azonkívül Bethlen a már ismételten dicsőségesen szerepelt Horváth István alvezérért 3000 lovassal Trencsénbe küldte előre.

Nem szabad elfelejtenünk, hogy Trencsén nem állt Bethlen fennhatósága alatt. A kárpáti hágók Morvaország felé a császáriak rendeletére már korábban eltorlaszoltattak. Bethlen azonban számított arra, hogy előnyomulásának hírére Illésházy az ő pártjára áll, amiben nem is csalódott.

Bethlen serege (15.000 fő, 20 ágyú) szeptember hó 19-én érkezett Putnokra. Ugyanekkor Mansfeld hadai, hála Illésházy hűségének és céltudatos intézkedéseinek, már Nyitra környékére értek. Illésházy ugyanis az eltorlaszolt utakat járható állapotba hozatta és a Vágon hídat veretett, amivel lehetővé tette, hogy Mansfeld hadai szeptember első napjaiban Magyar-Bródon át Trencsén felé a magyar határt átléphettek és Bethlen felé közeledhettek. Mans-

feld serege tehát megmenekült s így a két sereg (Bethlené és Mansfeldé) együttes hadművelete is Wallenstein ellen lehetségessé vált.

Erre törekedett Bethlen Gábor. Számított arra, hogy rövidesen Mansfelddel s aztán a török segélyhaddal (18.000 fő) egyesülhet s megvívhatja Wallensteinnel a döntő csatát. Szeptember 19-én erről ekként ír Illésháznak: „Igen nagy had leszen, ha az törökkel megegyezünk, leszen könnyen 55.000, lövészerszám 68. Úgy értjük, az Öfelsége (Ferdinánd) armadája Pozsonyban akar szállani; valahol leszen megkeressük.”

A fejedelem ez a reménye nem vált valóra.

Wallenstein Mansfeldet a Vágon túl nem üldözte, hanem a Vág völgyén lefelé vonult és szept. 9-én Galgócnál táborba szállt. Itt várta be a császáriak oldalán harcoló magyar csapatokat s egyéb erősítéseket, hogy aztán Bethlen ellen fordulhasson. Bizakodólag írt a nádornak: „Hadd jöjjön Mansfeld, Bethlen meg a török, egy cseppet sem rettegek tőlük, elverem őket oly bizonyosan, mint Mansfeldet a tavaszon tettem.”

Bethlen szívesen megütközött volna Wallensteinnel. Szeptember 25-én hadával Fülekre ért, hol legnagyobb meglepetésére Mansfeld helyett annak levelét találta, melyben értesíti, hogy élelmezési nehézségek folytán Nyitra vidékéről. először Bajmóc-nak, majd Trencsénnek fordult, mert a hadszíntért ismét Sziléziába akarja áttenni. Mansfeldnek ez a nehezen érthető diverziója csak a 30 éves háború vezéreinek sajátságos hadművészetével magyarázható meg, azzal a művészettel, melyben Zrinyi Mik-

lós kora alatt Montecuccoli tünt ki a legjobban és ami nem a döntő csaták megnyerésében, hanem a sereg megtartásában csúcsosodott ki. Jelen esetben a mételty Mansfeldet is megfertőzte és ez azt eredményezte, hogy Bethlen magáramaradt. Mansfeld még a magyar határt is átlépte és szeptember 26-án már Magyar-Bródra ért. Ennek dacára Bethlen az előnyomulást Balassagyarmaton át az Ipoly völgyében folytatta.

Ami a török segélyhadnak Bethlenhez való csatlakozását illeti, ez jobban sikerült. A budai pasa vezérsége alatt levő török segélyhad Bethlen előnyomulásával párhuzamosan Vácon át Nógrádra indult előre és ezt a várat ostrom alá fogta, majd később, szeptember 30-án, az Ipoly völgyében a fejedelem seregével egyesült.

Wallenstein kihasználta Mansfeld elvonulását arra, hogy Bethlennel szembeszálljon. Szeptember 19-én elhagyta a galgóci tábort és Érsekújvárra nyomult, hová szeptember 26-án érkezett.

Rögzítsük e napon a hadihelyzetet.

Wallenstein Érsekújváron, Bethlen Balassagyarmaton, tőle délre a török Nógrádnál, végül Mansfeld a magyar határon túl volt, ahelyett, hogy Zólyomnál vagy Selmecebányánál állt volna, mely utóbbi esetben Wallenstein seregét koncentrikus előnyomulással össze lehetett volna törni.

Bethlen hadászati koncepcióját Mansfeld elvonulása nagyon megzavarta, miért is ismételten üzenetet küldött hozzá, hogy forduljon vissza és hogy vele a döntő csata megvívása céljából Ipolyság környékén egyesüljön. Bethlen akkor még azt remélte,

hogy szeptember 30-án az egyesülés megtörténhetik, mert nem gondolhatta, hogy Mansfeld gyors menekvésben már a határon is túl jutott.

A szeptember 26-án említett helyzetből mindhárom csoport (Wallenstein, Bethlen és a török) folytatta előnyomulását, ami szeptember 30-án Drégelypalánknál kisebb összeütközést idézett elő. Ez következőleg történt:

Az Esterházy nádor vezette magyar csapatokkal egyesült Wallenstein 32.000 főnyi serege, mely „Újvár mellett hagyván minden terhet, szekereit, könnyű diadalra indult volt meg, negyednapi éleltszót hozván csak magával,” előhadával szeptember 30-án délben érkezett meg Drégelypalánkhöz.

E helységtől keletre foglalt állást Bethlen mintegy 20.000 főre növekedett serege, melyhez röviddel a császáriak beérkezése előtt vonult be a magyar elővéd fedezete alatt, kisebb harc árán a 20.000 főnyi török segélyhad.

Mint hogy a drégelypalánki terep a nagyszámú magyar és török lovasság alkalmazására nem felelt meg („erdők, berkek és vízes helyek lévén”), Bethlen Gábor seregét alkalmasabb csatatérre vezette hátra, amint ő megindokolja: „az török is fáradozva lévén, ki akkor szállott, ki akkor érkezett, ez harcához készen nem lehetett, Mansfelddel való conjunctionkat is szükségesnek gondolván; tetszék stratégiájával hogy éljünk: 9 óra tájban sátrainkat felszedetvén, szekereinkkel együtt hátrább indítánk gyaloginkat, 12 óra tájban szép renddel; magunk 2 órakor éjfél után szép csendesen Gyarmathoz szállánk, 12 seregeinket (lovas századot) hátrahagyván

— virradta után indultanak onnét — és így az ellenséget megtréfálván, nagy 'szépen minden kár nélkül alkalmasb helyet választánk az viadalnak: ezt a szécséni mezőt.”

A magyar-török sereg főerejét a könnyű lovaság alkotta. Ezért csak elismeréssel szólhatunk Bethlen ama elhatározásáról, hogy oly csatateret választott, melyen főfegyvernemét a legjobban érvényesíthette.

Az óvatos és methódikus Wallenstein azonban örült, hogy kibujhat a Bethlennel való mérkőzés alól. Másnap reggel haditanácsot tartott és ekkor az Érsekújvárra való hátrálást határozta el, azzal az indokolással, hogy a török Nógrád ostromát beszüntette, hogy Bethlen kitért a harc elől s végül, hogy beállt a rossz időjárás. Csupán Esterházy nádor volt az offenzíva folytatása mellett s Esztergom és Vác visszafoglalását ajánlotta. Az osztrák vezérek azonban más nézetten voltak. A császári sereg tehát visszavonult, mégpedig anélkül, hogy Érsekújváron megállt volna, egészen Nagyszombatra.

Wallenstein tehát kiadta kezéből az előnyt, amelyet neki a belső vonalon való működés jelentett volna.

Mansfeld most, Bethlen sürgetésére, jóvátette hibáját. Megfordult, visszatért Magyarországra és október 3-án Szécsénynél Bethlen seregével egyesült. Kemény János írja: „Elérkezék nagy fáradtan Mansfeld és vele az weimari herceg Ernestus, circiter 8000 emberrel, igen szép és rendes tanult haddal, könnyű szép lövő szerszámokkal...” Bethlen szerint „az há-

rom nemzetből álló” sereg ereje október elején 30.000 lovasra és 15.000 gyalogosra rugott.

Az így megerősödött sereg Wallenstein üldözésére indult, ki a Vág mögött, serege főerejével Galgócnál, kisebb erőkkel Vágsellyénél és Vágújhelynél foglalt állást és előcsapatait a Vág keleti partjára toltta előre. E vonallal szemben sorakoztak föl Bethlen hadai, melyek a császáriakat kisebb, szerencsés ütközetek között mindenütt a folyó tulsó partjára dobták vissza. E csatározások közül említést érdemel egy magyar lovascsapat által végrehajtott sikeres rajtaütés Vágújhelynél, mely alkalommal Schlick gróf császári tábornok és Lorenzo del Maestro ezredes a magyarok fogságába esett.

Ebben a helyzetben Wallenstein kijelentette, hogy a háború sikeres befejezésére nincs semmi remény, ami aztán Bécsset arra készítette, hogy Bethlennek béketárgyalásokat kezdjen. Bethlen, jóllehet hadászatiilag sokkal előnyösebb helyzetben volt, mint ellenfele, nem utasította vissza a kibékülést, mert a török segélyhad parancsnoka közölte vele azt a szándékát, hogy a tél beállta előtt a hadakozást félbe akarja szakítani.

Ily viszonyok mellett kötötték meg a hadviselőfelek a statusquo alapján a pozsonyi békét.

A Mansfeld-féle sereg a békekötés után Horváth István huszárainak fedezete alatt Morvaországon át Sziléziába vonult.

*

Bethlen Gábor e harmadik hadjáratában figyelemreméltó hadászati mozzanatok a következők:

a) Bethlen katonai intézkedései és hadműveletei megmentik Mansfeld seregét, melyet az üldöző Wallenstein részéről a megsemmisítés veszélye fenyegetett;

b) Bethlen szépen kigondolt tervét, hogy Ipoly-ság környékén minden erejét, vagyis az erdélyi, a török és a megmentett Mansfeld-féle sereget a döntő csata megvívása céljából egyesíti, Mansfeld meghiusítja, mire Bethlen új tervet kovácsol, ami abban áll, hogy

c) az ellenség szemeláttára egyesült a török sereggel s aztán a Mansfelddel újból megkísérelt egyesülés céljából hadait rendkívül ügyesen végrehajtott hadmozdulattal a csatára alkalmas terepre vezeti:

d) a megtörtént egyesülés után támadásba megy át.

Az új haditervet Bethlen minden súrlódás nélkül megvalósította.

Nem lehet kétségbevonni, hogy Bethlen Gábor ebben a hadjáratban Wallensteinnél fölényesebb hadásznak bizonyult. Utóbbinak sehol sem sikerült Bethlen terveit keresztezni, a hadműveletekben alulmaradt, a császáriak végre is kénytelenek voltak hadászati lag kedvezőtlen helyzetben az ellenségeskedéseket félbeszakítani.

Ismételjük, hogy Bethlen Gábor ezt az eredményt a 30 éves háború legkiválóbb császári hadvezérével, Wallensteinnel szemben vívta ki.

Ha Bethlen csupán e harmadik hadjáratban szerepelt volna mint vezér, azt mondhatnánk, hogy a véletlen jött segítségére vagy hogy ellenfele volt

tehetségtelen stb. Két előbbi hadjáratának sikere azonban igazolja a harmadik hadjárat eredményeit és igazolja a nagy Moltkénak a vezérekre vonatkozó megállapítását: Huzamosabb időn át a szerencse csak a tehetségest kíséri.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

10. Zrinyi Miklós, a költő és hadvezér

I. Az Afium.

Dicsőségteljes katonai történelmünknek legtragikusabb alakja kétségtelenül Zrinyi, a költő és hadvezér. Tragikumában rejlik, hogy ő, aki a költészetet csak mellékesen, a pihenés óráiban üzte, mert bevallása szerint: „az én professióm avagy mesterségem nem az poezis, hanem nagyobb s jobb országunk szolgálatjára annál”, ebben „a szigeti veszelem” megírásával mégis maradandót alkotott, de nem jutott sohasem abba a helyzetbe, hogy nemes és nagy életének célját, Magyarországnak a török igaalól való felszabadítását végrehajthassa. A bécsi intrika még azt is megakadályozta, hogy az ő nagy tehetségéhez méltó erejű hadsereget önállóan vezethessen a török ellen. Nem hallgatnak rá, terveit elvetik és ő vérző szívvel kénytelen nézni, miként pusztul évről-évre erősebben a magyar föld.

A legszebb férfikorban ragadta el tőlünk a kérelhetetlen halál és ez megfosztott bennünket attól a lehetőségtől, hogy a törökök kiűzetése egy emberöltővel előbb megtörténjék. Pedig közvetlenül halála előtt már arra az útra lépett, mely hadvezéri tehetségének teljes kifejtésére és a bécsi udvar magyarelles

törekvéseinek meggátlására reményt nyújtott. Ezért kereste a közvélemény Bécsben Zrinyi halálának okát.

Zrinyi Miklósban szerencsésen egyesült minden tulajdonság, ami az igazi nagy vezért jellemzi.

Személyesen is rettenthetlen bátor, vitéz volt, amit számtalan kézitusában ismételten bebizonyított. Elegendő talán megemlíteni, hogy már 20 éves korában harcolt a törökkel, 25 éves korában, mint Légrád és Muraköz örökös kapitánya s a magyar-horvát hadak ezredese, egyik ütközetben egy ellenséges zászlót zsákmányolt, miközben a zászlótartót levágta.

Vállalta a felelősséget, midőn a bécsi udvar ellenére, sőt tilalmára a törököt ismételten megfenyítette. Megvolt a helyes katonai ítéleten alapuló vakmerősége, amit bizonyít az, hogy kisszámú hadaival mindig túlerős seregek ellen, de mégis győzelmesen harcolt. Mint igazi magyar huszár, nem ismert más harcmodort, mint a támadást.

Megvolt az ösztönös vezetési tudománya, s ezt tanúsítja az, hogy számtalan hadi vállalatában egyetlenegyszer sem szenvedett vereséget, de megvolt a magasabb elméleti képzettsége is. Számos jeles hadimunkát írt. Ezek közül halhatatlanná lette nevét az „Áfium”, a Magyarország felszabadítását célzó katonai elméleti megfontolások és gyakorlati rendszabályok oly lángeszű összefoglalása, melyből különösen ma, Trianon után, sokat tanulhatunk. Az „Áfium” megírása óta több mint 250 esztendő telt el, de ma is aktuális.

Ezt a nevezetes hadimunkát az osztrák hadvezetésben való csalódás szülte. Nem lesz tehát érdektelen, ha a katonai előzményekről tájékozódunk. Megjegyez-

hetjük, hogy Zrinyi Miklósnak nem ez volt az egyetlen csalódása.

Hazaszeretettől lángoló lelkére az osztrák az első csapást 1655-ben mérte, midőn a magyar közvélemény óhaja ellenére, Zrinyinek nádorrá való választását megakadályozta s így közvetve megfosztotta őt a magyar hadak fővezérletétől.

Az „Áfium” megírására az 1660. évi katonai események készítették, mikor az osztrák hadvezetés tétlenül nézte Nagyvárad elestét s Zrinyinek megtiltották, hogy Nagykanizsát, Buda után a legjelentékenyebb török végvárt megostromolja.

Az 1662. évi erdélyi hadjárat, melyben Montecuccoli osztrák serege Erdélyt veszni hagyta, Zrinyit csak megerősítette az osztrák hadvezetésről alkotott nézetében. Ebből keletkezett az osztrák vezérrel való polémiája. Zrinyinek ez alkalommal használt éles, de találó megjegyzéseit Montecuccoli sohasem tudta megbocsátani.

Végül a Zrinyi által sóvárogva várt 1663—64. évi magyar-török háborúnak az érthetetlen és szegyenletes vasvári békével való befejezése, mely hadjárat fényes katonai sikerei Magyarország teljes felszabadulásának reményét minden magyar szívében jogosan ébresztették fel és amely béke ezt a reményt egy csapásra lelohasztotta, adta meg Zrinyinek a kétségbeesésben fogamzott tervet, hogy hazája felszabadítására nem az osztrák haditudományt, hanem más eszközt válasszon. Sajnos! Ebben megakadályozta a halál!

De térjünk vissza az „Áfium” születésére.

II. Rákóczi György fejedelem nagyravágyás szülte 1657. évi szerencsétlen lengyelországi hadjáratát a török arra használta fel, hogy Erdélyt végigpusztítsa. A török hordák a Bárcaságtól és Háromszéktől kezdve Erdély egész területét Nagybányáig, Nagyváradig és Borosjenőig kirabolták. Minthogy azonban Rákóczi a fejedelemséghez még mindig ragaszkodott és ezért hadával a törökök kitakarodása után észak felől Nagyszebenig nyomult, a szultán újabb rablóhadjáratra határozta el magát. A török hadak 1660 tavaszán a Bánátból észak felé indultak meg, Bihar és Szilágy megyék elpusztítása után a Meszes hegységen át Erdélybe törtek és a szászfenesi ütközetben május 22-én II. Rákóczi György hadát megsemmisítették. Az ütközetben halálos sebet kapott fejedelem Nagyváradra menekült, hol június 7-én meghalt. A török ezután Belgrád felől hozott ostromló tüzérséggel Nagyvárad ostromára indult.

A magyar király hadai: Weselényi nádor 2—3000 lovasa és Souches osztrák generális 10.000 főnyi német hada ezidőben Tokaj—Rakamaz környékén táboroztak.

Meg kell jegyezni, hogy a hivatalos Magyarország és Törökország között ekkor béke volt, ami annyit jelentett, hogy az alvezérek verekedhettek egymással, csak az ostromoknál nem volt szabad ágyút használni.

Zrinyi Miklós a török betörés ellensúlyozására még május elején berontott a horvátországi török hódoltságba, honnan a török erők már Erdély felé húzódtak. Ezt a vállalatot azonban az udvari haditanács hamarosan leszerelte. Ekkor a jó szerencse nyújtott alkalmat a Nagyváradot fenyegető veszély

ellensúlyozására. Június utolsó napjaiban ugyanis véletlenül kigyúlt a török Kanizsa, a vár és a város minden épülete a lángok martaléka lett, minden hadikészlet és élelem elpusztult, sőt a védőrség ágyúinak legnagyobb része is megolvadt. Zrinyi erre azonnal összeszedte csapatait és az elpusztult várat június végén körülzárta, hogy annak újraépítését és élelmezését megakadályozza. Zrinyi célja világos volt: ha elesett Nagyvárad, a fontos végvár, kárpótolja a magyart legalább a kanizsai török végvár visszaszerzése, ahonnan a török rablóhadak a Dunántúl déli részét, a Muraközt és a stájer vidéket annyiszor megsarcolták. Ezenkívül remélni lehetett, hogy a török Kanizsát felmentési kísérlet nélkül nem hagyja elveszni, s ezért a Nagyvárad megvívására készülő török hadakat egészben vagy részben Kanizsa felé irányítja. Zrinyi a királynak kifejtette Kanizsa elfoglalásának hadászati és politikai előnyeit és csak arra kért engedelmet, hogy Kanizsát magyar vitézeivel és ostromló ágyúk használata nélkül kiéheztesse, amire minden remény megvolt, mert a török védőőrségnek már csak egy hétre való korpája maradt a tűzvész után — kenyér helyett.

Zrinyi javaslatára az volt a felelet, hogy Kanizsa ostromát neki egyenesen betiltották, mert ez a békét veszélyeztette volna. Pedig a békét a török már régen megszegte, midőn Bihart és Szilágyot elpusztította. Zrinyi, aki akkor még a dinasztíanak feltétlen híve volt, nem tehetett egyebet, mint hogy felháborodásában kardját a földhöz vágta és Kanizsa alól elvonult.

De azért Nagyváradnak még nem kellett volna elesnie. Hiszen közel voltak a király hadai, Rakamaz-

nál, honnan néhány napi menettel Váradhoz érhettek volna. De hiába könyörögtek a váradiak, hiába ajánlották a magyar urak a fegyverkezést és a hadüzenetet, hiába mutatkozott a külföldön általános részvét a magyarsággal szemben, ami segélyhadak felajánlásában nyilvánult, nem történt semmi sem, sőt a nádornak és Souches generálisnak az udvar egyenesen megtiltotta, hogy Nagyváradot megsegítsék. Bizonyos, hogy ha Zrinyi ül a nádori székben, Várad segítség nélkül nem marad.

Igy Nagyvárad kis vára 46 napi ostrom után elesett, főképpen azért, mert a szerencsétlen véletlen folytán az egész lőszerkészlet felrobbant és a robbanás a védőrség jelentékeny részét is elpusztította. Maga a város már az ostrom elején fölégett. Ami még épségben maradt, azt a török a vár feladása után rombolta szét, így például a szent királyok ércszobrait, melyekből ágyúkat öntött.

„Miért, hogy a Palatinus Uram ő Nagysága az szegény magyar nemzet mellett föl nem kel, mit csinálnak? Mert ha másfél hét alatt meg nem segítik az szegény magyarokat s addig fel nem ülnek Várad miatt, bár soha aztán föl ne keljenek. Mert immár a török császárnak megírták: most nincs az magyarnak szablyája...” így ír Erdély fejedelme az ostrom alatt a magyar nádornak. Pedig volt a magyarnak szablyája, Zrinyi Miklós, akit azonban az osztrák tétlenségre kárhoztatott.

Wesselényi nádor Nagyváradnak megnemsegítése fölött érzett bosszúságában megbetegszik és a királynak azt javasolja, hogy a magyar hadak fővezérletével Zrinyi Miklós bízassék meg. De még mi-

előtt Bécs elhatározná magát, Várad a törökök zsákmánya lesz.

Várad bukása fölött érzett elkeseredésében száll szembe Zrinyi Montecuccolival, illetve ennek állításával, hogy a háborúhoz három dolog szükséges: pénz, pénz és pénz. Zrinyi szerint fegyver, fegyver, fegyver kívántatik és jó vitézi rezolúció! és azonkívül a győzelemhez magyar vezetés!

És ha most, a világháború után kérdezzük, kinek volt — a világháború harcaira vonatkoztatva — igaza, Montecuccolinak vagy Zrinyinek? Pénzhiány vagy vezetésbeni hiány miatt következett-e be Trianon? Meg volt-e a Hinterlandban is a jó vitézi rezolúció? A kérdésben van a felelet is!

II. Zrinyi és Montecuccoli.

Zrinyi Miklósnak az „Áfium”-ban hangoztatott keserű igazságait az osztrák hadvezetés rövidesen újabb bizonyítékokkal támasztotta alá.

Nagyvárad pusztulása ugyanis nemcsak az „Áfium” megírását, hanem, sajnos, Bihar, Szabolcs és Szatmár vármegyéknek a török uralom alá jutását is eredményezte.

A kétségbeesett magyarság az ország pusztulásának láttára a jóakarató, de gyenge Barcsay erdélyi fejedelemtől elfordult és a törökök ellenére Kemény Jánost választotta meg (1661 január 1-én) Erdély fejedelméül, abban a reményben, hogy a bécsi udvar őt, ki a német orientáció híve volt, nem hagyja cserben. Kemény János volt Rákóczi György vezére ennek a lengyelországi hadjáratában, bár ott nem árult

el nagy vezéri tudást, de tetőtől talpig férfinak bizonyult. Kemény fáradozásainak sikerült is Bécsset arra bírni, hogy vezérét, Montecuccolit egy sereggel Erdély védelmére küldje. A törökkel való háború így kikerülhetetlennek látszott 's egyben minden magyar szívében a pogány végleges kiűzésének reményét élesztette fel.

Zrinyi Miklós nemcsak reménykedett, hanem félretéve minden keserúséget, a háborúra készült is. Összeszedte hadait és már 1661 márciusában betört Horvátország hódolt részébe, ott kilenc török helységet felperzselt, majd Csáktornya mellett megsemmisített 1000 főnyi török hadat. Májusban Kanizsa mellett 10.000 főnyi török sereget szétugrasztott, júniusban pedig a Mura balpartján, közel a folyónak a Drávába való torkolatához egy hídfőszerű végvár: „Új-Zrinyi vár” építéséhez fogott. E hídfő a Muraköz és Stájerország offenzív védelmét volt hivatva szolgálni. A Törökbirodalom követelésére ugyan Bécs ismételten betiltotta a vár építését, de Zrinyi nem engedett, sőt mindenkit, aki őt a vár építésében gátlóná: „Isten bírói széke és rettenetes ítélete elé szólított”. 2000 emberével dolgozott a váron, időnként ő maga is segített a földet talicskázni. Jellemző annak fontosságára, amit Zrinyi e várnak tulajdonított, hogy három hét alatt ott három bástya, 40 lakóház és több malom elkészült. Zrinyi e nagyarányú hadikészülődésének csalódás lett a vége, mert nem számolt és nem is számolhatott a császári hadvezetés különös fortélyosságával.

A német hadak ugyanis lassanként megindultak. A főerő, Montecuccoli vezérlete alatt sok reményt

ígérő módon Felsőmagyarországon át Erdélynek vette útját, míg Souches generális hadteste és Batthyány Kristóf vezérlete alatt a dunántúli magyar hadak, összesen mintegy 20.000 fő, Komáromnál gyülekeztek, hogy a budai és kanizsai pasák csapatait leköссék, de talán inkább, hogy Bécsset minden eshetőség ellen megoltalmazzák. Montecuccoli serege, rabolva és fosztogatva augusztus második felében Tokajra ért, ugyanekkor Souches csapatai és a magyar hadak érdekes diverziót hajtottak végre. Komáromból kiindulva a budai pasaság területére betörték, Zsámbékot, Vaált, Ercsit, Érdet és Adonyt kifosztották, majd szeptember elején Souches hadteste a budai hegyeken és Esztergomon át Komáromba visszatért, míg a magyar hadak Zrinyihez csatlakoztak. Zrinyi Miklós erre betört a török földre és ott 38 falut felégetett. Érdekes, hogy mindez hadüzenet nélkül, a hivatalos béke alatt történt.

A Kemény János megfenyítésére szánt török seregek azonban a tavasz folyamán már Temesvárnál és a Moldvában gyülekeztek, június végén Erdélybe, a Maros és a Zsil völgyében betörték és az erdélyi magyar csapatokat észak felé Erdélyből kiszorították.

Kemény János csapatainak csak a Szilágyságban sikerült a Tokajról tétovázva előhaladó Montecuccoli seregével egyesülni. E jelentékeny haderő most benyomult Erdélybe és Kolozsvárig jutott. A török hordák a Mezőség és a Kővárvidék (Nagybánya körül) elpusztítása után Marosvásárhelyre húzódtak vissza.

Montecuccoli és Kemény egyesült hadai ezidőben körülbelül 30.000 emberre és 54 ágyúra rúghattak.

Kemény János természetesen az előnyomulást a török ellen akarta folytatni, hogy az egész hadműveletre a koronát: a törökök megverését valamely elhatározó csatában — rátegye. Ekkor következett be a magyarság számára teljesen érthetetlen, különös fordulat. A tudós osztrák vezér mindenféle ürügy alatt, mint élelemhiány, rossz időjárás, betegségek címén, de minden valószínűség szerint hadvezéri hírnevét a kockázattól féltve, kivonult Erdélyből és azon az úton, melyen jött, a lakosságot zsarolva és a vidéket kipusztítva, november 1-én Tokajra visszatért.

A cserbenhagyott Kemény János egy darabig csatlakozik a hátráláshoz, majd arra a hírre, hogy a török a Székelyföldet rabolja, megfordul és Kolozsváron át a székelyek megsegítésére indul. Segesvár közelében, 1662 január 22-én megütközik a törökökkel, csatát veszít és elesik. Az osztrák orientáció híve így pusztul el az osztrák hadvezér hibájából.

Montecuccoli e hadműveletének hallatára az egész országban leírhatatlan elkeseredés és megbotránkozás vett erőt. A május 1-ére összehívott országgyűlésen aztán minden ellentét kirobbant. A rendek nemcsak a hadi sérelmekkel, hanem vallási sérelmeikkel is előálltak. Zrinyi Miklóstra hárította az udvar a hálátlan feladatot, hogy az ellenzéket leszerelje. Jellemző a katolikus Zrinyi férfiasságára, hogy a vallásszabadság védelmére kelt. „Én más valláson vagyok, de kegyelmetek szabadsága az én szabadságom, a kegyelmeteken ejtett sérelem, rajtam esett sérelem. Volna bár 100.000 pápista mellett 100.000 lutheránus és 100.000 kálvinista vitéze a fejedelemnek: ők megmentenék a hazát.” — E szavak-

kal vigasztalja a protestáns rendeket és velük együtt hagyja ott az országgyűlést, midőn a bécsi udvar a sérelmek orvoslását halogatja.

A hadisérelmek ügyében Montecuccoli szükségét érezte annak, hogy úgynevezett „sétahadjáratáért” a nyilvánosság előtt védekezzék és védőiratát nyomtatásban is kiadja. Ebben hadászati fejtegetések mellett a silány hadműveletet többek között azzal is indokolja, hogy a magyaroknak nemcsak hadiképzettségük nincs, hanem mégcsak nem is vitézek, tehát nem hivatottak arra, hogy az ő magasabb vezéri tevékenységét elbírálják.

Az országgyűlés ezen annyira felháborodott, hogy Montecuccoli ocsmányságát törvénycikkben akarta megbélyegezni, ettől azonban mégis elállott. A méltó választ az osztrákoknak Zrinyi Miklós adta meg, Montecuccolihoz intézett nyílt levél alakjában. Ebből idézem az alábbi aranyzavakat: „Azt mondom, hogy Magyarországon nincsenek jó hadvezérek, sőt jó kapitányok sem, kik a háború mélyebb titkait ismernék s hosszú évekbeli tapasztalással bírnának, végre a hadi művészetben teljesen jártasak lennének. Nem tagadom, hogy nem sok magyar érti a haditudományt oly tökéletesen, amint egy nagy vezértől megkívánható; de arról az egyről biztosítlak, hogy nincs Magyarországon végbeli generális, sőt kapitány sem, ki azt a virágzó sereget, melyet reád bíztak, oly tudatlanul el hagyta volna veszni, vagy ha már veszi kellett, legalább az ellenség kétszeres romlásával vesz el. Mi, magyarok nem értjük azt a hadi művészetet, miként kell a háborút elnapolni, az ellenség garázdálkodásait megtorlatlanul elnézni, barátot és

szövetségest segítség nélkül hagyni, inkább a hazát, mint az ellenséget pusztítani, a háborúban pénzt harácsolni: ha ezek a háború mélyebb titkai, amint mondod, akkor valóban semmit sem tudunk.”

Ne felejtsük, hogy ezt a ragyogó kritikát nem szobatudós, nem kávéházi Conrád, hanem száz csatában kipróbált hős vezér írta, ki gyönyörű katonai pályájának tetőpontjára még csak ezután érkezett. E szigorú megrovás megírásánál, mint jó magyar ember nemcsak jogával élt, hanem, mint magyar zászlós úr, nemzetének tartozó kötelességét teljesítette.

Csodálatos, hogy Zrinyi az osztrák vezetésnek előbb Váradnál, majd aztán Erdélyben bemutatott tehetetlensége láttára még mindig nem veszi el reménységét, hogy az ország a török iga alól felszabadítható. Még erősebb megrázkódtatás kellett a teljes kiábránduláshoz. De erről később!

Az országgyűlésről hazatért Zrinyi Miklós szeptemberben már megint török területen harcol, Babocsát elfoglalja, egy pasa által vezérelt hadat szétver és ennek 1000 főnyi veszteséget okoz. Októberben megint török földre tör, de onnan bécsi parancsra ismét kivonul. Novemberben újabb vállalatot intéz a török ellen és Bécsnek jelenti, hogy győzelmet aratott, egyben megemlíti, hogy a seregében harcoló német katonák jól verekedtek, kéri ezért azoknak a Muraközben való hagyását. Utóbbi jelentés érdekes azért, mert igazolja a régi tételt: amilyen a parancsnok, olyan a csapat! A magyar Zrinyi német katonákkal is sikert ér el, az osztrák Montecuccoli nem-

csak magyar hadakkal, hanem a német katonákkal is kudarcot vall.

Zrinyi ez időbeli leveleiből kitetszik az elkeseredés, de megvan bennük az elszántság is, hogy a küzdelmet fel nem adja.

Csáky grófnak így ír: „Óh én édes grófom, Öcsém-uram, mely igen vész hazánk, nemzetünk; láthatod-e ezt száraz szemmel és megnyugodhatik-e lelked rajta, hogy semmit se cselekedjél?”

Egy másik leveléből: „Reménytelenül írok Kegyelmednek, de úgy gondolom, jobb halni oroszlánul, mint élni számárként.”

Önként felmerül a kérdés, mi bírta arra Montecuccolit, ezt a Magyarországon kívül fekvő hadszíntereken egyébként jelesnek tartott vezért, hogy a magyar ügyet ennyire cserben hagyja? Ennek nem lehetett más oka, mint az, hogy hadseregének minden körülmények között való épségbentartására parancsa volt. Ezt a parancsot ő a megütközés kikerülésével teljesítette. A parancs Béctől származhatott és fényt derít arra a szerepre, melyet abban az időben Bécs a török ellen Magyarországnak szánt.

A nyugatot fenyegető török veszéllyel szemben védőbástyául az országot a magyarság harci erényei tették, az osztrák azonban szívesebben vette, ha Magyarország területe nem védőbástya, hanem zsákmányolási terület, melyen a német hadakat is el lehet tartani s egyben ügyes diplomáciai játékkal a török rablási vágyát is ki lehet elégíteni. Ha e vágy kielégülést nyer Magyarországon, akkor a töröknek nem jut eszébe Bécs felé menni. Stájerországot amúgy is megvédi Zrinyi, ki ennek a feladatnak szentelheti

osztatlanul életét, ha a Muraközkhöz van kötve. A német seregek megteszik kötelességüket, ha a király német országainak határai mentén állják a török útját, aki idáig talán nem is fog menni, mert hosszú volna neki a hadműveleti vonal egész Magyarországon át. Minek ezt a török számára megrövidíteni és a német számára meghosszabbítani azáltal, hogy a védekezés vonala a Dráva—Duna vonalára tétessék át. Ez csak Magyarországnak volna jó, de nem a német hadaknak, melyekre esetleg a nyugaton is szükség van. Ezért pusztult fokról-fokra Magyarország.

E hadászati fejtegetésnek valószínűséget adnak az 1663—64. év hadi eseményei.

III. Az 1663. évi hadjárat.

Montecuccoli erdélyi hadjárata és a bécsi udvar magatartása azt bizonyította, hogy Bécs még Magyarország jelentős területeinek feláldozása árán is szeretne a törökkel békességben maradni. Természetes, hogy ez a magatartás a töröknél éppen az ellenkező hatást váltotta ki. Alkudozott ugyan, de egyben háborúra — Bécs elfoglalására — készült. 1663 kora tavaszától kezdve az ázsiai török hadak Drinápolynál, az európai segélyhadak Belgrádnál gyülekezőben voltak. Közben a török mindinkább többet követelt. Kívánta Új-Zrinyivár lebontását, Székelyhíd átadását, 200.000 tallér évi adót, 2 milliónyi hadi kárpótlást, Dalmácián keresztül Velence felé szabad kijárást, stb.

Zrinyi világosan látta, hogy a háború elkerülhetetlen, hiszen azt a bécsi udvar gyámoltalansága egyenesen kiprovokálja. Megmagyarázta a bécsieknek,

hogy nem lehet és nem szabad a béke megtartását erőszakolni, mint horvát bán megtette a horvát föld védelmére a szükséges intézkedéseket, egyben csapatainak gyakorlatban való tartása végett ismételten berontott a török hódoltsági területekre. Katonás viselkedése kétségbeejtette Bécsset, mely már szerette volna, ha Zrinyi valamely zsákmányoló kirándulása alkalmával török fogságba jut: „illetlen lévén, hogy négy tehén elhajtásával akarja felkavarni a világot.” Sőt Zrinyi kiadatásának terve is felmerült.

A kanizsai basa is figyelmeztette Zrinyit, hogy maradjon nyugton, különben egész Törökország haragját magára vonja. Zrinyi hozzá méltó választ adott: nagy tisztességnek tarja, ha a fényes kapu ellene fejt ki hatalmát, kész élete feláldozásával szigetvári nagy ősének példája szerint ellenállni.

Mindenki biztosra vette, hogy a török egész erővel Zrinyi ellen fordul és nem Bécs ellen. Zrinyi hadvezéri tudása volt a félelmetes fegyver, mely a Bécs felé vezető utat még oldalról is védte és nem Montecucoli. Ez volt a bécsi udvar reménysége is, mely ekkor már Zrinyinek megígérte, hogy titokban fogja őt támogatni. Tudta Bécs, a török Zrinyinek leverése után nem áll meg, hanem az osztrák föld ellen fordul.

A török sereg június elején 120.000 emberrel (egyharmada jó csapat, a többi rabló horda), 135 löveggel, 16.000 öszvérrel és tevével és a dunai hajóhaddal Belgrádhoz ért és a Száván hidat vert. A bécsi udvar annyira megrémült, hogy máris Bécsnek védelmi állapotba való helyezését és a külvárosoknak lerombolását határozta el. Zrinyi többet tett. Megindult

a török ellen és annak egyik oldalvédjét keményen megverte. Kis csapatával a fősereget magát nem támadhatta meg.

A törökök július elején Eszékre értek és csakhamar megkezdték az átkelést a Dráván. Izgatottan várta mindenki, hogy merre fordulnak. A Duna mentén Bécs felé, vagy a Dráva mentén Zrinyi felé? Zrinyi készen állt mindkét eshetőségre. Előbbi esetben oldalba támadja a törököt, utóbbi esetben, erődítéseire támaszkodva, szembeszáll vele. A bécsi udvar azonban még folyton alkudozott a törökkel és a magyarság óriási elkeseredésére eltiltotta Zrinyit minden hadi vállalkozástól és csak azt engedte meg neki, hogy a törököt az ő földjén (Horvátországban és a Muraközben) megtámadhatja, de ezt se nagyon. A török felhasználva azt, hogy Bécs Zrinyi kezéből így a kardot kicsavarta, nyugodtan Budának vette útját, hova július közepén ért. Hadjáratot döntő fényes alkalom ment így veszendőbe. A török sereg megszabadult az oldaltámadás veszélyétől, Buda falai alatt biztonságban megpihent, majd július végén Esztergom (akkor szintén török vár) felé indult. Augusztus elején, miután Esztergomnál hidat vert, elővédjét a Dunán átküldte. Ezt a helyzetet akarta Érsekújvár parancsnoka, a vitéz Forgách gróf kihasználni, midőn a védőrséggel, mintegy 3000 emberrel, Párkánynál a törökre rontott. Kudacot vallott ugyan, de legalább tanúságot tett a magyar támadó szellemről, míg ugyanekkor a gyászos emlékü Montecuccoli tétlenkedett. Ez a vezér kisebb sereggel Magyaróvárnál, ebben az Érsekújvár, Komárom és Győr várak által oltalmazott szögletben állt és — védte a Bécs felé vezető utat,

míg egyik oldalvéde, a már említett Souches generális alatt hasonló feladattal a Dunától északra, a morva határon foglalt állást.

Mit csinált Zrinyi? Minthogy megtiltották neki a hadműveleteket, amint a török Buda felé vonult, elbocsátotta csapatait, de a párkányi epizód után, látva, hogy mégis csak komoly háború készül, ismét összeszedte azokat. Közben a kanizsai törökök rajtaütöttek Új-Zrinyi várra. Ezt a támadást Zrinyi visszaverte s rögtön azután a törököt 600 főnyi veszteséggel Kanizsáig üldözte.

Ebben az időben a török főszereg az 5000 magyar és német katonával védett Érsekújvárt már ostrom alá vette, sőt török hordák Morvaországba is betörték. Montecuccoli nem sietett a vár felmentésére, hanem a Csallóközben methódikus hadimozdulatokat hajtott végre, ami a törököket egyáltalában nem zavarta. Előbb elvonult Cseklészre, innen Pozsonyba, majd Köpcsénybe.

A bécsi udvar végre feleszmélt és Zrinyihez fordult segítségért. Kinevezte őt a beteges nádor helyett a magyar fölkelő hadak fővezérének, némi német csapatokat is alája rendelt és kérte, hogy Érsekújvárt mentse meg. Nem rendelte azonban Montecuccolit az ő parancsai alá. És ez volt a hibák sorozatának újabb láncszeme.

Zrinyi hamarosan összeszedte hadait: mintegy 10.000 magyart, 4000 horvátot és németet s megindult a Muraközből észak felé, de mielőtt Komáromhoz ért volna, 1663 szeptember 26-án Érsekújvár, hősies védelem és a védőőrség nagyobbik felének pusztulása után, a német zsoldosok követelésére kapitulált.

Montecuccoli még csak kísérletet sem tett a vár fölmentésére. Ez a tétlenség s a Zrínyi kardjának el-

késlett igénybevétele megint egy fényes alkalomtól fosztott meg bennünket.

Zrinyi Komáromnál mégis bevonul a Csallóközbe, hogy ezt a portyázó török hadaktól megtisztítsa. Október elején Vízvárnál egy erősebb ellenséges csapatot felkoncol. Október közepén Montecuccolit keresi fel Köpcsénynél és négy napon át igyekszik rábeszélni, hogy őt közös támadó akcióra bírja, de hiába. Zrinyi erre megfordul és a Csallóközt kétszer végigsepri, közben egy török csapatot megint szétver, majd a Vágon is átkel, hogy az Érsekújvár körül táborozó török főszereget nyugtalanítsa. Erre ez is megmozdul és Zrinyi ellen fordul. A török előhadat azonban Zrinyi megveri. Végül is a főszereg, megúnva a zaklatást, Esztergomon át Budának megindul.

Zrinyi most újból felszólítja Montecuccolit, hogy a téli szállására hátráló török sereget együttesen támadják meg, ez azonban merészebb vállalatra most sem hajlandó. Így Zrinyi egyedül vállalja ezt a munkát is. Október végén a Garamnál elcsíp egy török utóvédet, annak 600 emberét felkoncolja, Esztergomig üldözi és megmenti a Felvidéket a törökök pusztításaitól.

A törökök elkeseredése Zrinyi ellen a végsőkéig fokozódott. Egyébként sikeres hadjáratuk kisebb baleseteit mind Zrinyi okozta. Ezért a török vezér Budára való visszavonulása után elrendelte, hogy Zrinyi várait és birtokát el kell pusztítani.

A török elvonulása után az osztrák haditanács seregeit szintén téli szállásokra küldte. Montecuccoli Zrinyi dicső tetteinek színhelyén, a Csallóközben ma-

radt, Zrinyi pedig a Muraközbe hazatért, ahol jelenlétére már égető szükség volt.

Zrinyi csallóközi hadműveleteit ugyanis a törökök siettek kihasználni. A boszniai basa délfelől tört a Bánságra. Ennek seregét Zrinyi Péter Ottocsácnál tönkrevverte. Majd a kanizsai basa rontott Új-Zrinyi várra, de Zrinyi Péter ezt a támadást is kivédte. November végén a nagyvezér parancsára Ali váradi basa 12.000 emberével rohanta meg a Muraközt. 2000 tatárja a Murán Kottorinál már átkelt, midőn Zrinyi Miklós 300 lovasával ezt a csapatot megrohanta és a hídnak szorítva, tökéletesen megsemmisítette. A török derékhadnak ezután következő támadását is sikerült Zrinyinek szerencsésen visszaverni. A nyugalom csak december havában állt helyre, mikor a beérkezett erősbítésekkel együtt Zrinyi annyira megverte a törököt, hogy az Eszékre, téli szállásaiba visszavonult. Ezzel a harcizaj elcsendesedett.

Az 1663. év hadi eseményei fényesen igazolják Zrinyi Miklós hadvezéri tudását. Ebben az évben már nemcsak egyszerű, bár merész betöréseket intéz a szomszédos hódoltsági területre, hanem nagyobb hadműveletek végrehajtására való tehetségét is bebizonyítja. Kétségtelennek kell tartanunk, hogy amennyiben a hadjárat elején a hadakozástól el nem tiltják, kényszerítette volna a törököt arra, hogy az Eszék—Buda—Esztergom—Érsekújváron át vezető, Zrinyi jelenlétében veszélyes oldalmenet helyett a Muraköz ellen forduljon, ami Érsekújvárt megmenette volna.

Midőn Zrinyi Érsekújvár felmentésére elindult, minden józan emberi megfontolás szerint számíthatott arra, hogy Érsekújvár még tartja magát, vagyis jelentékeny török erőket leköt, valamint hogy a felmentő hadjáratban Montecuccoli és Souches hadai részéről támogatást kap. Midőn Zrinyi Komáromhoz ért, hadműveletének e két fontos alappillére összeomlott. Érsekújvár elesett, Montecuccoli csütörtököt mondott. Zrinyinek tehát minden oka megvolt arra, hogy a leggyorsabban hazatérjen, hiszen a törökök csak az ő távozására vártak, hogy a Muraközt megtámadják. Annál bámulatosabb Zrinyi teljesítménye. Magárahagyott kis hadával addig zavarja a török fősereget, míg az megsokalva a háborgatást, sem Bécs felé nem nyomul tovább, sem a Dunántúlt nem háborgatja, hanem örül, hogy súlyosabb vereség nélkül Budára és onnan téli szállásaira visszatérhet. Az egészévi hadjárat eredménye tehát egy végvár elfoglalása. Ezt a török eredményt a bécsi udvar és Montecuccoli is segített létrehozni. Zrinyi érdeme viszont, hogy az eredmény ily szerény maradt.

Meseszerűen hatna végül, ha nem volna igaz, Zrinyi gyors hazatérése után a muraközi hadművelet, mikor maroknyi hadával a negyvenszeres túlerővel szemben támadólag lép fel és a Muraközt megmenti. Ez már nemcsak a hadvezéri tudás, hanem a személyes bátorság csillogó teljesítménye. Ez a hatványozott „jó vitézi resolutio!”

Mit teljesíthetett volna ez a hős és hadvezér, ha engedik szabadon dolgozni! Montecuccoli szemében Zrinyi ezek után sem volt hadvezér, de elismerte érdemeit a király, ki sajátkezűleg írt levelet

küldött neki 1663 december 4-én: „Kedves gróf Zrinyi! Nem is lehetett az ön vitézségétől egyebet várni. Legyen Isten nekünk s az igaz ügynek segedelmünk, én maradok Ön iránt mindig kegyelemmel.”

Zrinyi sikerén felbuzdulva, az udvar végre most komoly hadi készülődéshez fogott. Minden erővel készült az új tavaszi hadjáratra. Zrinyi azonban nem várt ily sokáig. Hamarosan megindította híres téli hadjáratát.

IV. Téli hadjárat.

Zrinyi Miklós hadi sikerei északon és délen az egyébként nemsokáig nyugtató 1663. évi hadjáratban azt is lehetővé tették, hogy az Érsekújvár ostroma miatt meghökkent németseg segélyhadai — különböző kontingensek mintegy 30.000 főnyi erőben — Magyarország nyugati határán felvonuljanak. Természetesen a német hadak zöme Montecuccoli és Souches megsegítésére ment, míg a legfontosabb helyre, Zrinyi mögé, Pettau vidékére csak a rajnai szövetség 7200 főnyi hadteste, Hohenlohe gróf parancsnoksága alatt került.

Alighogy Zrinyi a Muraközt támadó török seregeket elzavarta, újabb offenzívára gondolt. Az 1664. évben a Dunántúl déli részét akarta az ellenségtől megtisztítani s e vidék két nagy török várát, a török ellenállás központjait: Kanizsát és Pécsét akarta elfoglalni. A török főszereg ezidőben Belgrád környékén már téli szállásokban volt. Nehogy ez Zrinyi terveit keresztelje, szükségesnek látszott, hogy a Bel-

grádból a Dunántúlra vezető legkényelmesebb török betörési kapu, az eszéki állandó Dráva-híd szétromboltassék.

Ez a megfontolás eredményezte Zrinyi nevezetes téli hadjáratát. Megegyezett Hohenlohe gróffal, hogy ez erejének felével e merész vállalkozásban résztvesz. E segítséggel, valamint a magyar, horvát és német csapataival, összesen 20.000 emberrel Zrinyi január 20-án indult meg a Muraközből. Feltűnő gyors előnyomulásában elfoglalta Berzencét, Babócsát, Barcsot és Türbékét, kifosztotta Szigetvárt és január 28-án Pécsre ért. Másnap elfoglalta Pécs külvárosát, 30-án megostromolta a belvárost. Megjegyzem, hogy Pécs abban az időben is nagy és nevezetes város volt, 7000 házzal, 16 mecsettel. A török lakosság a híres székesegyház körül elterülő belső várba menekült. Zrinyi itt a vár elfoglalására a gyalogcsapatokat Hohenlohe parancsnoksága alatt visszahagyta, ő maga 5000 lovassal az északi Dráva-hídra rontott. Ennek északi hídfőjét, Dárdát január 31-én elfoglalta és a következő napon a híres Szulejmán-hidat felégette. Zrinyi ezután visszafordult és Siklós, Baranyavár, Sásd elfoglalása után Pécsre tért vissza, hol Hohenlohe részben a kemény téli idő, részben a német katonák fegyelmetlensége folytán az ostrommal sehogysem boldogult. Zrinyi ezért a kilátástalan ostromot beszüntette, felgyújtatta a várost és Segesden át február 14-én hatalmas zsákmánnyal (többek között 50 ágyú, 3000 ló, 30.000 vágómarha) a Muraközbe hazatért.

Egész Európát bejárta Zrinyi dicsőségének híre. A törökök megdöbbenek. Egykorú történetírók sze-

rint a török harcosok nem bírták tekintetét elviselni, a futásban kerestek előle menedéket. A török anyák síró gyermekeiket a bölcsőben nevével riasztgatták és csitították.

De Zrinyi nem pihen babérain. Február 17-én már Kanizsa ostromát sürgeti. A nádornak ír: „Bezzeg, ha nekem egy kis erőm és értékem volna most több, hogy sem vagyok, Kanizsát három hét alatt magyarévá tenném; de mindenemet, amim volt, erre a vállalatra költöttem, magam jószágát ott kinn, Muraközt itt benn a hadakkal kimerítettem.”

Ismételt sürgetései után a további hadműveletekre csak március 18-án és csak megkötött formában, a bécsi haditanács terve keretén belül kap engedélyt. Nem kapja meg a méltán megérdemelt fővezérséget, hanem mint Montecuccoli seregeinek déli szárnycsoportja szerepel és a hozzája beosztott német hadakkal csak akkor rendelkezhetik, ha azok vezéreinek (Hohenlohe, Strozzi) hozzájárulását valamely tervéhez megnyeri.

Zrinyi április elején akar Kanizsa ellen megindulni, de Kanizsa körülzárása Hohenlohe ismételt akadékoskodása miatt csak április 28-án történhetik meg. Zrinyi egyik, április 21-én kelt levelében ekként ítéli meg a helyzetet: „Az egyetlen akadály szándékunk keresztülvitelében az lenne, ha esetleg, minthogy a nekünk legalkalmasabb idő már elmúlt s az év nagyon előhaladt, az ellenség seregei megérkeznének, melyeket igen hatalmasoknak mondanak, a mieink pedig nem jöhethnének össze...”

A nagy hős sejtése valóra vált, a török megjött, Montecuccoli lemaradt.

A körülzáró sereghez az ostromló tüzérségi anyag csak május 6-án érkezik meg. Május 19-én Zrinyi ezt írja: „Hogy Kanizsa mind-e napig áll, nem az ellenség bátorságának, sem az erősség megvehetetlenségének tulajdonítható, hanem a hadi szerszámok fogyatkozásainak; olyan hitványak, hogy szégyenlem...” Az ágyúk szétrepednek, a gránátok nem robbannak. Montecuccoli keze messze elér. Be kell bizonyítani, hogy az „Áfium” és a polémia szerzője nem jó hadvezér!

Május 23-án Zrinyi újra kéri Montecuccolit, hogy közeledjék Kanizsa felé, mert a török ellen ott csapataira szükség lesz.

A törökök ugyanis háromhavi munka után Eszék-nél új hidat építettek és ezen május 14-én 20.000 főnyi felmentő seregük már átkelt. Lassan nyomultak előre, csak 30-án értek Babócsára. Egyéb sem kellett a németnek! Zrinyi ismételt javaslatai ellenére, hogy a sereg vonuljon a török ellen s azzal ütközzék meg, ami a létszámviszonyok mellett a biztos sikerre való reménnyel történhetett volna meg, a német hadak összeköltak és június elsején, a magyarokat cserbenhagyva, a vár alól elvonultak.

Zrinyi még másnap délig lövette a várat, de aztán kénytelen volt maga is visszavonulni. Pedig Kanizsának már csak hat napra volt élelme. A török sereg — kémek jelentése szerint — a vár fölmentését nem is akarta megkísérelni, félt Zrinyitől. Így azonban, a német vezérek hitványságából, a vár fölmentése mégis megtörtént, a téli hadjárat eredményei veszendőbe mentek.

A német hadak Új-Zrinyivárra vonultak vissza s ide követte őket Zrinyi is. Csakhamar utánuk jött a török sereg is. Csatározások fejlődtek ki a Mura mentén, hol Zrinyi a törökök átkelését megghiúsította. Június közepén végre megjött Montecuccoli is és átvette a fővezérletet a mintegy 30.000 főre felszaporodott német-magyar sereg felett. Többször tartott haditanácsot s ezeken Zrinyi mindig az újbóli offenzíva megkezdése mellett érvelt, de hasztalanul.

Közben a törökök Új-Zrinyivár ostromához kezdtek. Történt mindez a keresztény csapatok közvetlen jelenlétében. Zrinyi június 26-án újból kéri Montecuccolit a török megtámadására, vagy legalább az engedélyt arra, hogy ő (Zrinyi) 8000 főnyi magyar-horvát seregével az ostromló török hadat hátbatámadhassa. Ez is megtagadtatik azzal, hogy ez „bolondság és örültség volna, nem pedig bátorság és vitézség”.

Így történhetett meg az a botrány, hogy a pogány az egyenlő erejű keresztény seregek jelenlétében Új-Zrinyi várát június végén elfoglalhatta.

Zrinyi maga így jellemzi ezt a botrányt: „Ami a történetben ismeretlen, sőt általában hallatlan, lelkem nagy fájdalomában írom, hogy ez én új váramat ép alappal, ép falakkal az ellenség ma, csak mintegy szablyával, a mi nagyobb seregünk szemeláttára megvette és elfoglalta... Gróf Montecuccoli úr soha még kardot nem rántott védelmére... nincs oly hatalmas sereg a világon, mely több várat és országot veszthetne el, ha mindég így hadakozik...”

Ezzel Zrinyi Miklós hadvezéri szereplése megszűnik. Bécsbe megy, hogy ott panaszt emeljen. Hidegen fogadják. Rövid idő múlva, augusztus 1-én vívatik

meg a szentgotthárdi csata, melyben az elbizakodott török Montecuccolit a szó szoros értelmében csatára kényszeríti. Montecuccoli szeretne ez elől kitérni, de nem tud. Csodás véletlenek összetalálkozása folytán a török sereg megveretik. Montecuccoli annyira nincs tudatában a győzelemnek, hogy a komoly üldözésre gondolni sem mer. Ezért köti a bécsi udvar a hírhedt vasvári békét, melynek kedvezőtlen feltételei azt bizonyítják, hogy Bécs a csatát igazi győzelemnek nem tartotta.

A békekötéssel Zrinyi minden reménye füstbe szállt. Látnia kellett, hogy az ország felszabadítására tett minden erőfeszítése, minden munkája kárbament. Visszavonult Csáktornyára és itt a multakon elmélkedve, arra a meggyőződésre jutott, hogy ezzel az osztrák kormányzással, ezzel az osztrák hadvezetéssel Magyarországot a török iga alól felszabadítani nem lehet. Mielőtt a haza üdve parancsolta más irányban, eddigi tántoríthatatlan királyhűségét feladva, a döntő lépéseket megtehetette volna, a legszebb férfikorban vadászszerencsétlenség áldozata lett. Egy megsebesített vadkan tépte fel nyakán az ütőeret. Elvérezett. 1664 november 18-án vesztette el Magyarország ezt az univerzális lángészt, ki egyesítette magában mindazokat a ragyogó vezéri és kormányzati erényeket, melyek méltóvá tették volna arra, hogy fejét Szent István koronájával ékesítsék.

Az előadottakból eléggé kidomborodik Montecuccoli végzetes szerepe.

Irígységből nem aknázza ki a Zrinyi téli hadjárata által teremtett fényes lehetőséget arra, hogy a hadműveleteket a Dráva vonalára áthelyezze.

Jellemében következetes maradt, midőn tétlenségével megakadályozta, hogy Kanizsa a töröktől visszafoglaltassék.

Zrinyi iránt érzett gyűlöletből veszni hagyta Új-Zrinyivárt és elmulasztotta, hogy a törökre már ekkor döntő csapást mérjen.

Megalapozta mindezt a bécsi udvar azzal, hogy nem Zrinyire bízta a fővezérletet.

A legtragikusabb az, hogy az osztrák hadvezetés e bűneit a török tette jóvá, midőn könnyelműségével Montecuccolinak Szentgotthárdnál olcsón szerzett diadalra adott alkalmat. De Bécsnek ez a jóvátétel nem kellett. Olyan békét kötött a magyarok háta mögött, mintha csatát veszített volna.

Ezekután csak természetes, hogy a Fabius Cunctator lett a dicső hős, míg az igazi vezér, a magyar katonai erények megtestesítője alulmaradt.

Az utókornak azonban tudnia kell, hogy a magyarság hadvezéri trimvirátusának Hunyadi János és Görgey Arthur mellett Zrinyi Miklós a harmadik egyenrangú tagja.

11. Rákóczi Ferenc korszaka.

I. Bevezetés.

Rákóczi Ferenc dicsőségteljes korszaka : a magyarságnak az osztrák elnyomás ellen nyolc esztendőn át vívott nagy szabadságharca, a jeles magyar alvezérek hosszú sorozatát termelte ki.

Magyarország különleges viszonyai a XVIII. század elején e szabadságharcnak különleges jelleget kölcsönöztek.

Buda várának a török kézből való kiragadásától és az ország területének a török uralom alól történt felszabadításától még másfél évtized sem telt el, midőn a magyarságnak azt kellett tapasztalnia, hogy cseberből vederbe került, török zsarnokait még kegyetlenebb, még pusztítóbb ellensége: az osztrákok váltották fel. Fegyvert ragadott tehát, hogy a reája nehezedő új bilincseket is összetörje. De mily katonai nehézségek mellett! Az országnak a török kiűzetése után új, belső ellensége támadt Kollonics érsek személyében. Ez kezdeményezte a nagyarányú német és rác telepítést, hogy a magyarság erejét megtörje. E bevándorlókkal együtt sem volt az országnak 3 millió lakosa. A magyarság a török háborúk alatt nagyon megfogyatkozott, alig maradt meg $\frac{2}{3}$ -a a Mátyás-korabeli magyarságnak.

A telepések Kollonics kezében belső ellenséget jelentettek. Az ország szegény volt. Ami értékét a török még meghagyta, azt a német katonaság pusztította el. Minden hadiszer, minden segélyforrás, minden vár német kézen volt. Ebben a helyzetben, midőn Magyarországon 5—6000, Erdélyben közel 10.000 főnyi német megszálló had s azonkívül 37 századnyi német várórség biztosította a magyarság fékentangartását, kellett Rákóczi Ferenc fejedelemnek 1703-ban a semmiből sereget teremteni.

Francia pénz és elsősorban a belföldi ipar segítségével sikerült Rákóczinak fokozatosan 83 ezredet szervezni. Ezeket dandárokba vonta össze. Több dandárt egy-egy főtábornoka (s ilyen volt Bercsényi fővezéren kívül Forgách, Eszterházy, Károlyi, Pekry és Bottyán) alá helyezett. Ezek a hadtestek voltak a fővezérlet hadászati rendelkezési egységei. 1705-ben a sereg már 75.000 főre rúgott, de ebből alig volt 10.000 fő az elsőrendű, jól szervezett, fegyelmezett, fegyverzett és tüzérséggel is rendelkező had, a többi inkább csak portyázó vállalatokra alkalmas lovasságból állt. Utóbbi csatadöntő fegyvernem gyanánt legjobban Bottyán tudta alkalmazni, a többi vezér kezében ez a lovasság gyakran szétfoszlott.

Habár a teljes haderő időnként a 100.000 főt is túlhaladta, a nagykiterjedésű hadszíntéren, mely rendszerint a Rákóczi által szervezett 5 főkapitányság (dunántúli, tiszántúli, duna—tiszaközi és két — érsekújvári és kassai — felvidéki) területére tagozódott, ez a hatalmas haderő szétforgácsolódt. Ezt a hadászati hátrányt súlyosbította az, hogy a magyar haderőnek

a jó ellenséges vezérek, mint Lothringeni Károly, Badeni Lajos, Savoyai Jenő iskolájában edzett és akkor igazán elsőrangú osztrák hadsereggel kellett megmérkőzni.

Ez magyarázza meg a harcoknak elhúzódását ily hosszú időn át és azt, hogy Rákóczinak és fővezérének, Bercsényinek döntő nagy csatát nyernie nem sikerült. Hadtestek nyomultak Bécsig, de hadsereg sohasem lépte át a határt. Ezen múltott a siker. Mindamellett a magyarság hősie ellenállása meghozta a szerény eredményt. A kisebb magyar vállalatok mégis csak arra a tudatra ébresztették a Habsburgokat, hogy a világnak ezt a legelső katona-nemzetét sehogysen lehet kiirtani, jobb lesz tehát vele megbékülni. Ez 1711-ben, a szatmári békekötéssel meg is történt. A kurucság megpihentette fegyvereit s egy emberöltővel később, Mária Terézia alatt, a kurucok utódai már megmenették a Habsburgok ingadozó trónját.

E rövid fejezetben nem lehet a 8 éven át pusztító háborút részletesen ismertetni s annak minden jeles alvezérét jellemezni. Csupán vázlatát adjuk a nagy küzdelemnek, hogy abból a magyar fővezérletre vonjuk le hadvezetés tekintetében a következtetéseket. A hadműveleteket legfelsőbb helyen Rákóczi és Bercsényi, a fővezér irányították. A hadműveletek vázlatos ismertetése tehát a Rákóczi—Bercsényi vezérpár hadvezetési tudását is megismerteti velünk. A sok magyar alvezér közül Bottyánnal és Károlyival foglalkozunk kissé részletesebben, kik harci erényeik és katonai tudásuk tekintetében típusai a kuruc-kor magyar vezéreinek.

II. Rákóczi Ferenc — Bercsényi Miklós.

1703 június 16-án lépte át Rákóczi Lengyelországból jövet a magyar határt a vereckei szorosnál, ahol 1000 népfölkelő várta. Július elején csatlakozott hozzá Bercsényi, a kuruc hadak fővezére, 8 századnyi külföldi segélyhaddal.

Ettől kezdve Bercsényi jelentős szerepet játszott a kuruc hadak hadműveleteinek vezetésében. Kissé nehéz az ő hatáskörének megállapítása. Fővezér volt, de azért Rákóczi gyakran magának tartotta fel a hadakkal való intézkedés jogát. Nem volt Bercsényi a mai értelemben vett vezérkari főnök sem, mert néha valamelyik hadszíntér hadműveleteinek vezetését vette át s ilyenkor nem maradt Rákóczi környezetében. De azért Rákóczi emlékirataiból kitűnik, hogy a hadműveletekben gyakran fővezérének tanácsát követte. Így például Rákóczi említi, hogy az 1703. évi hadműveletek előtt „Bercsényi gróffal tanácsot tartván”, majd pedig „több kitűnő ember tanácsával élhettem”, aztán az 1704. évi nagyszombati csata előtt „minthogy a hadakozásban újoncnak érzém magamat, nagyon örültem, hogy olyanoktól kérhettem tanácsot, kik azt hívék, hogy értenek hozzá” és Bercsényi csatatervére vonatkoztatva írja: „ezen tanács célszerűnek tetszett előttem”, a megtörtént csata után „helyben hagyám tervét”. Bercsényitől eredt az a haditerv, mely az 1705. évi pudmerici csatát eredményezte. Midőn Rákóczi megírja azt a hadműveletet, mely az 1708. évi trencsényi csatával fejeződött be, megemlíti, hogy „tökéletesen megegyeztem Bercsényivel a fentemlített terv-

ben”, a csata előtt „ezért Bercsényivel tanácskoztam”.

Mindez azt mutatja, hogy Bercsényi tanácsára a fejedelem hallgatott. Természetes az is, hogy Rákóczi a szabadságharc eredményével nem lévén megelégedve, e katonai tanácsadóját nem minősíti a legjobban. Így ír róla: „Meg kell vallanom, hogy Bercsényi grófnak személye és modora nagy akadályára szolgált a magyar urak egyesülésének... Többen még hasonlítani sem akarák magokat hozzá, annál kevésbé kívántak vezénylete alatt állani... Ékesenszóló a beszédben, késedelmeskedő a tettekben, ingadozó a kétes esetekben; tanácsa terjedelmes elméje miatt bő, de bizonytalan volt... Részletesen elmondhatnám majdnem a többi urakról is, amit Bercsényiről elmondottam, kivéven éles elméjét, érett ítéletét, barátsága és szeretete tartósságát és hozzámvaló hívségét.” Végül Rákóczi az 1710. év hadieseményei kapcsán ezt írja: „Oly hadjáratról gondolkodtam, amelyben Bercsényi, tétovázó szelleme, gyakori betegeskedése és más egyéb alkalmatlanságai miatt, nagyon terhemre lett volna; különben is ő már nem igen volt képes nagy fáradalmak elviselésére.” A fejedelem e megjegyzései is csak azt mutatják, hogy Bercsényi katonai tanácsadásának hatása alól akarta magát kivonni. Fenti idézetek olvasásánál azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy a jellemzés a bukás után, a fejedelem rodostói száműzetésében íródott, ami a túlszigorú bírálatot érthetővé teszi.

Ma, a Rákóczi-korszak hadieseményei után több mint 200 évvel, sok hadműveleti részt másként látunk. Történetek hibák, de mégsem oly sötét minden, ahogy

azt akkor Rákóczi fejedelem úgy a maga, mint a Bercsényi katonai működésére nézve látta. Elvégre is, a Rákóczi—Bercsényi vezérpár hadiműködése egész sor osztrák vezért döntött a bukásba. Egymásután jöttek Schlick, Heister, Herbeville, Stahremberg, újból Heister, s végül Pálffy. Már ez a negatívum is bizonyítja, hogy a magyar fővezérlet, akár Bercsényinek, akár Rákóczinak tudjuk be az érdemeket, határozott eredményeket ért el. Bizonyára még külömb eredményeket is lehetett volna kivívni, ha Rákóczinak meglettek volna azok az anyagi előfelételei, melyek az akkori időkhöz képest modern sereg szervezéséhez szükségesek voltak. De az akkori magyar vezérek rögtönözni voltak kénytelenek. Ennek dacára nyolc éven át harcoltak...

Lássuk most az egyes hadiévek eseményeit a magasabb vezetés szemüvegén. Elhagyunk minden részletet. Abból kell kiindulnunk, hogy mindketten, Rákóczi mint határozott fejedelmi egyéniség és Bercsényi mint fővezér, a hadműveletek irányítására határozott befolyást gyakoroltak és ezért a hadműveletekben feltétlenül döntő részük volt.

*

A fejedelem a határ átlépése után diadalmenetben hatolt minden irányban előre. A Tiszántúl Bercsényi, a Duna—Tisza köze Károlyi csapatai előtt hódolt meg. Ekkor a magyar fővezérlet a Garam mentére vonta haderőit, mert e vonal felé osztrák ellentámadás fenyegetett. Ez október elején Pozsonyból Lévának indult meg. Bercsényi az ő és Károlyi hadaival november folyamán ezt több győzelmes ütközetben visszaverte és az ellenséget december elején

Pozsonyba kergette, majd Károlyi hadtestét Ausztriába való betörésre rendelte.

Bercsényi érdeme itt a fölkelés megszervezése és a sikerült ellentámadás. Figyelmet érdemel a magyar előtörés a vereckei szorosától majdnem Bécsig.

Az 1704. év is a magyar hadvezetés ügyességét bizonyítja.

Erdélyben, hol az osztrák Rabutin 10.000 főnyi sereggel állt, Forgách hadteste sikerrel harcolt. Csak Brassó, Déva, Medgyes, Szamosújvár és Szeben maradt meg az osztrákoknak.

Károlyi csapatai januárban Somorjánál átkeltek a befagyott Dunán és a Dunántúlt meghódították. Bercsényi a Vágvonalat védte.

Ekkor az osztrák a Dunántúlt ellentámadásba ment át és Károlyit innen április hóban kiszorította.

A magyar fővezérlet most újabb csapást készített elő. A Dunántúlt elvesztésének kiegyensúlyozására Bercsényi — Károlyi és Ocskay csapataival — a Vág völgyében ment át offenzívába és Szomolánynál egy osztrák hadtestet teljesen szétvert. A Dunántúlra az Erdélyből visszahívott Forgách hadtestét küldte, a Duna—Tisza közén maga Rákóczi vezetett egy hadtestet dél felé és itt keményen megverte a rácokat.

A szomolányi ütközet után Bercsényi Ocskayval Morvaországot, Károlyival Ausztriát rohantatta meg. Utóbbi Bécsig hatolt, majd innen a Dunántúlra tért vissza, hol Forgáchot az osztrák ugyan megverte, de Károlyi megjelenésére Mosonba húzódott. Károlyi erre Stiria felé vett irányt, a határmentén állástfoglalt osztrákokat Szentgotthárdnál megverte s ezután Grácig zsákmányolt.

Ekkor a hadakozást megszakította a szeptember elejétől október végéig tartó fegyverszünet.

A magyar visszacsapás tehát az 1704. év első felében sikeres volt. Hátrányosnak mondható azonban, hogy a magyar haderők szétforgácsolódtak. Minthogy az újbóli összevonás elmaradt, a fegyverszünet után a hadi helyzet megromlott.

Novemberben ugyanis Rákóczi elfoglalta Érsekújvárt és aztán Lipótvar ostromához fogott. Heister osztrák vezér felmentő kísérlete eredményezte december végén a nagyszombati csatát, melyben a Bercsényi és Eszterházy hadaiból álló magyar sereg vereséget szenvedett. E csatában nem vettek részt Károlyi és Bottyán hadtestei, melyek a Duna mentén álltak és Forgách hadteste, mely megint Erdélyben — sikeresen — hadakozott. A magyar fővezérlet tehát elmulasztotta itt az erők összpontosítását. Az osztrák azonban ezt a győzelmet nem tudta kiaknázni, mert a magyar fővezérlet a csata után Károlyi és Bottyán hadtestét magához vonta. Így mégis, bár kissé későn, a hadihelyzetet megjavította.

Ezért az 1705. év kedvező előjelek mellett kezdődhetett. Ez év elején Bercsényi viasszaszorította Heistert Pozsony környékén, Károlyi pedig a Dunántúlon át Ausztriába csapott.

Ekkor meghalt Lipót császár. Utóda, József békés hajlandóságú volt. A megindult tárgyalások sikere az osztrákokon múlt, mire a nyáron a harc folytatódott.

Az osztrák a tehetségtelen Heistert elküldte és helyébe Herbeville-t állította azzal a feladattal, hogy Erdélybe vonuljon és az ott szorongatott helyzetben

lévő Rabutint segítse meg. Herbeville, mielőtt megindult volna, az ostromolt Lipótvárt eleséggel látta el, sőt augusztus elején Rákóczi seregét Pudmericnél hátrálásra bírta. Ennek nem lett súlyosabb hadászati következménye, mert a magyar fővezérlet azért megtehetette Erdély védelmére a helyesnek vélt intézkedéseket.

A magyar fővezérlet az Erdélybe küldött osztrák sereg élelmezését akarta lehetetlenné tenni, hogy azt harc nélkül felmorzsolhassa. Ezért teljesen kiürítette azt a területet, melyen az osztráknak kellett átvonulni. A felmorzsolás munkáját az ország nyugati határától a Tiszáig Bottyán hadtestének nyugtalanító vállalatokkal kellett volna megkezdeni, Károlyi hadtestének a Tisza mentén kellett az osztrákot feltartóztatni, míg a főerővel maga Rákóczi akart Erdély határhegységeiben a számítása szerint ide már kimerülten érkező osztrák sereggel szembe szállni. Bercsényi egy hadtesttel a Vágnál biztosította a magyar haditerv zavartalan végrehajtását, Forgách hada Erdélyben iparkodott Rabutin seregét feltartóztatni, nehogy az Herbeville-hez csatlakozzék.

Ez a terv kissé komplikált volt s azonkívül nagy terheket rótt a kiürítésre tervbevett területek lakosságára. Feladta szinte kardcsapás nélkül az országot Erdélyig, ahol a magyar sereg könnyen két tűz — Herbeville és Rabutin — közé kerülhetett. Különben is a kuruc lovassereg alkalmazására — és ez alkotta Rákóczi hadainak zömét — az Alföld és nem az erdélyi határhegység nyújtotta a kedvező lehetőségeket. Ezért sokkal célszerűbb lett volna, ha az egyesült

magyar sereg, tehát Rákóczi, Bercsényi, Károlyi és Bottyán hadai, együttesen már valahol az osztrák határ közelében várják be az ellenséget és vagy itt szállnak vele szembe, vagy esetleg már innen kezdve iparkodnak döntő csata elkerülésével és kisebb vállalatokkal az ellenséget megtörni és terve feladására bírni. Az apróbb vállalatokban és a jó portyázó lovasvezérekben, mint elsősorban Bottyán, Ocskay, Bezeredy, Balogh, stb. rejlett a kuruc sereg felülmúlhatatlan főerőssége. Ezek azonban a Dunántúl maradtak.

Herbeville, miután az osztrák határ védelmére Pálffy hadtestét visszahagyta, 16—17.000 főnyi seregével augusztus végén indult meg Budának, honnan szeptember közepén Szolnoknak vett irányt. A magyar kézen levő Szolnok ellenállt, mire Herbeville — hogy magáhozvonhassa a délvidéki rác hadakat, amít különben Bottyán ügyesen meggátolt — dél felé Algyőnek fordult, hol a Tiszán átkelt, majd felmentette az ostromolt Nagyváradot és október 21-én a Károlyi által kiűritett Debrecenbe ért. Az osztrák sereg e nagy menetét sem az egyébként beteg Bottyán, sem pedig Károlyi, bár eleget kellemetlenkedtek neki, nem tudták hatásosan feltartóztatni. Herbeville Debrecenben megpihentette seregét s október végén a Szilágyságon át Zsibó felé vonult, hol Rákóczi megerősített állásban várta. Itt vívták meg november 11-én a zsibói csatát, amelyben Rákóczi a csatát elvesztette, elpusztult egész tüzérsége is. Csupán Károlyi hadteste maradt meg, amelynek hátulról kellett volna az ellenséget megtámadni, de ezt kockázatosnak vélvén, nem tette meg.

Herbeville ezután Rabutinnaal egyetemben meghódította egész Erdélyt, honnan a magyar hadak részben oláh földre, részben a Bánátba vonultak ki. Rákóczi maga seregének roncsaival Bethlen felé hátrált, majd a Kővárvidéken a Tiszántúlra tért vissza, míg Erdély határa mentén Károlyi hadtestét hagyta vissza.

A komplikált magyar haditerv tehát csődöt mondott. Ennek okait az erő szétforgácsolásában kereshetjük, s abban, hogy a támadásra alkalmas magyar sereg a védelemre alkalmaztatott. E megromlott hadihelyzetben vigaszt az nyujtott, hogy Bottyán ezalatt a Dunántúlt egészen meghódította, több csatát nyert, elhatolt a Száváig, Bercsényi pedig az osztrák sereg hátában Ausztriába tört. Ezért a zsidói osztrák győzelem az osztráknak csak pillanatnyi sikert jelentett. Rákóczi rövidesen már Esztergom ostromának gondolatával foglalkozott. Egyáltalában a magyar lovassereg a csatavesztéseknél „inkább oszlott, mint veszett” (Bottyán mondása) és csakhamar megint összegyülekezett. De az bizonyos, hogy Herbeville hosszú menete nem egy alkalmat adott volna a magyar sereg offenzív fellépésére. Kár, hogy e hadjáratban Rákóczi huzamosabb időre megvált Bercsényitől.

A következő, 1706. év tavasza Stiriába és Ausztriába intézett magyar betörésekkel kezdődött, majd május elejétől július 24-ig tartó fegyverszünet következett.

Az osztrák ez év második felében Felsőmagyarországot, Rákóczi hatalmának tulajdonképeni fészket akarta elfoglalni s ezért Stahremberg — az új

fővezér — seregét nyugat felől, Rabutin erdélyi hadát pedig délkelet felől indította a Felvidék ellen. A ketős támadás ellen a magyar fővezérlet most sokkal jobb tervvel élt, mint a múlt évben. Rabutin megfigyelésére Károlyi gyenge hadtestét hagyta hátra, míg Stahremberg ellen összefogott erőkkkel offenzívába ment át.

A magyar főerő, miután Bottyán hadainak egy részét a Dunántúlról magához vonta, ostrommal elfoglalta Esztergomot és megakadályozta, hogy Stahremberg keleti irányban tért nyerjen. Stahremberg ugyan októberben Esztergomot visszaszerezte, de az osztrák fővezér a magyar hadakkal szemben ezt a sikert kiaknázni nem tudta és a Csallóközbe húzódott vissza.

A hadszíntér keleti részén Rabutin július végén indult el Kolozsvárról és Nagyváradon át Szentesnek vett irányt, hogy itt a Délvidékről jövő rác hadtesttel egyesüljön, majd Szolnok, Mezőkövesd, Miskolcon át követte Kassára az előtte ügyesen visszavonuló Károlyi hadát. Kassát ostrom alá vette, de siker nélkül, mire az idevont Bercsényi és Károlyi hada elől október közepén Szolnokra, majd innen november végén Debrecenen át Nagyváradra ment vissza. Itt kapta az elkésett parancsot, hogy Stahremberg seregével való egyesülés céljából Pestre vonuljon. Visszafordult tehát és 1707 január végén teljesen lezüllött és megfogyatkozott seregével Pestre ért. Ezt Károlyi hadteste kihasználta arra, hogy Erdélybe törjön és azt visszahódítsa.

Ezalatt Bottyán a Dunántúlra tért vissza és a vas megyei Győrvarnánál tönkrement egy osztrák hadtestet, mely Stiriából nyomult be.

Az 1706. év tehát a magyar fővezérlet fölényét mutatta be. A magyar hadak célszerű alkalmazás és irányítás mellett kivédték a kettős támadást, visszaszerezték Erdélyt, sőt a Dunántúl jelentékeny győzelmet arattak. A haderők összefogása meghozta a sikert.

Az 1707. évben az osztrák a Dunántúl visszahódítására törekedett. Ezt Bottyán önállóan és fényesen vezetett hadászati védelme megakadályozta. Csatározás volt még a rácokkal Kecskemétnél és a Marosnál, de ez a hadászati helyzetet nem befolyásolta.

Ősszel Rabutin serege Erdélybe tért vissza s azt ismét osztrák uralom alá hozta. A magyar fővezérlet elmulasztotta ekkor az alkalmat, hogy Rabutint e menet alatt megsemmisítse. A hadműveletek egyébként ellanyhultak, aminek oka a fokozódó pénzhiány, multévi rossz termés és a már 5 éve tartó háborúból eredő pusztulás és elszegényesedés volt. Az osztrák fél anyagi téren láthatólag jobban bírta a háborút, míg a magyar most már teljesítőképességének határához közeledett. Ez a magyar fővezérletben azt a gondolatot érlelte meg, hogy a hadszíntért Ausztriába (Morvaországba vagy Sziléziába) helyezze át.

Az 1708. év a magyar ügyre nem volt kedvező. Az osztrák a multévi onódi országgyűlésen kimondott trónvesztés miatt véres bosszút akart állni és ezért újból a véreskezű, kegyetlen Heisterre bízta a fővezérséget és szabad kezet adott neki Magyarország leigázására.

A magyar fővezérlet Egernél gyülekeztetett 15—16.000 főnyi szép sereget, hogy ezzel a Vág völgyén át osztrák területre nyomuljon. Ocskay dan-

dára a morva határon állt, hogy fedezze Trencsén ostromát, míg Bottyán hadteste Érsekújvár vidékén biztosította a főszereg gyülekezését. A főszereg Egerről — sajnos — lassú menetekben indult meg Trencsénnek, hogy a fejedelem tervei szerint Morvaországba hatoljon. Bercsényi ekkor azt a nézetet vallotta, hogy inkább a Csallóköz ellen kell működni, hol Heister serege állt. Ez az osztrák vezér a magyar sereg előnyomulásával egyidejűleg Trencsén felé fordult, hogy azt felmentse. Itt találkozott a két sereg s itt vívta meg egymással augusztus 3-án a trencsényi csatát, amelyben Ocskay árulása folytán Rákóczi döntő vereséget szenvedett. Hada szétrobbant, csupán Bottyán hadteste maradt meg, melyet a magyar fővezérlet e csata után vont magához.

E csatát megnyerhettük volna, ha Bottyán hadteste a csata előtt csatlakozik a sereghez.

Heister aztán elfoglalta Nyitrát s az osztrák hódítást a Garamig terjesztette ki, csupán Érsekújvár fejtett ki vitéz ellenállást.

Ettől kezdve a hadiszerencse a magyar zászlókat elhagyta. Az általános kedvetlenséget, amit a trencsényi vereség okozott, fokozta az a rettenetes pestisjárvány, mely a kuruc táborokat elnéptelenítette s mely a lakosságnak több mint 10 százalékát elpusztította.

1709-ben elveszett a Dunántúl, a Felvidék nyugati része, meghalt Bottyán.

1710-ben Rákóczi uralma a Tiszántúlra és a rutén megyékre szűkült. E körletből akart kimenekülni, mikor januárban a Mátrában Romhány—Vadkert mellett csatát kockáztatott. Ez csak annyiban

mondható veszített csatának, amennyiben Rákóczi a csatatérről visszavonult. Károlyi e csatában vitézül harcolt, de a helyzetet már nem lehetett megmenteni.

Az osztrák ez év őszén Pálffy-t nevezte ki fővezérnek, aki Rákóczi tudtával Károlyival tárgyalásokba bocsátkozott. E két vezér 1711-ben létrehozta a szatmári békekötést.

A kuruc sereg, Károlyi hadtestének 12—14.000 lovasa a majtényi síkon gyült utoljára össze s innen hazaszéledt, Rákóczi maga a szatmári béke pontjával nem értett egyet s ezért az önkéntes száműzetést választotta.

*

A vázolt hadikorszakban a magyar fővezérlet több ízben sikerrel működött.

Az 1703. évben nem emelhetünk semmi kifogást a magyar vezérlet ellen, az 1704. évben is helyesek voltak a hadműveleti intézkedések, egészen a nagyszombati csatáig, amikor az erők elforgácsolása megbosszulta magát. De ezt is jóvátette a magyar fővezérlet.

Az 1705. év az ő komplikált magyar haditervvel már sok kifogásra ad okot, viszont az 1706. évben csak elismeréssel adózhatunk a magyar fővezérletnek.

Ettől kezdve ellaposodást látunk. 1708-ban még volt némi nagyvonalúság. A trencsényi csatát a magyar fővezérlet megnyerhette volna, ha Bottyánnak e csatában szerepet ad.

Kétségtelen, hogy Rákóczi vitéz és nyugodt ka-

tona volt, de nem volt magasabbrendű hadvezéri tehetség. Azonban az a körülmény, hogy az ő nevének varázsa alatt lobbantotta fel a hamuban izzó parázst, megkövetelte, hogy a hadműveletek vezetését ne adja ki teljesen a kezéből. Valóban Rákóczi minden nagy csatában ott volt. Fővezére, a gyémántjellemű Bercsényi, vitéz és rettenthetetlen katonának bizonyult, voltak határozottan jó ötleteti, voltak hadi sikerei is, de nem érvényesülhetett kellően. Bizonyára nem ő volt a legjobb a kuruc korszak vezérei között, de a vele szemben állott osztrák vezéreknek méltó ellenfele maradt. Feltétlen hűsége Rákóczi iránt, sokoldalú szolgálata, megbízhatósága és odaadása nem engedhette meg a fejedelemnek azt, hogy ezt a jeles férfiút a fővezéri méltóságban Bottyán Jánossal vagy esetleg Károlyi Sándorral pótolhassa, akik több hadvezéri tehetséggel rendelkeztek, mint Bercsényi.

A magyar fővezérlet működésének megbírálnál sohasem szabad elfelejtenünk, hogy a magyar improvizált sereg az akkor általában kiváló osztrák sereggel szemben 8 évig harcolt, jelentékeny sikereket ért el s végül, hogy a harcoknak nem a magyarság teljes behódolása, hanem elfogadható egyezség vetett véget. Utóbbi körülmény a magyar fegyverek eredményeinek köszönhető.

Nem is osztrák vezér fejezte be a küzdelmet. Az osztrák kénytelen volt a magyar vezérhez, Pálffy Jánoshoz fordulni. Elsősorban az ő magyar volta bírta a kurucokat arra, hogy a harcot abbahagyják.

Mindezt a Rákóczi—Bercsényi vezérpár hadvezetésétől nem tagadhatjuk meg az elismerést.

III. Bottyán János.

A kuruc korszak magyar hadvezérei közül a katonai vezetés tekintetében a legjelesebb Bottyán János volt. Benne nemcsak a tüneményes lovasvezért, hanem ezenfelül még a magasabb értelemben vett hadvezért is kell tisztelnünk. Ezt Bottyán a Dunán-túl önállóan vezetett hadműveleteivel többszörösen bebizonyította. Fényes katonai képességeit Rákóczi is elismerte, de talán mégsem értékelte kellően. Emlékirataiban megírja, hogy Bottyán „vakmerő harcos, józan, éber és fáradhatatlan, szigorú fegyelmet tart, igazságos, a katonák és a nép szeretik”, aztán, hogy „a rácok különösen félték tőle”. De bizonyára nem tudta Rákóczit megnyerni, mert mint a fejedelem írja, „sem születése, sem neveltsége nem lévén, igen nyers modorú”. Ennek tulajdonítható, hogy a fejedelem szűkebb környezetéhez nem tartozott. Vezértársai is megbecsülték. Bercsényi nagyra tartotta, Károlyi mindig „Kedves apám uramnak” szólította leveleiben ezt a gerinces ősz vezért, ki 65 éves korában fogott Rákóczi pártján fegyvert, miután kezdetben — 1703-ban — ellene harcolt.

Bottyán, „a fejedelem generálisa és tábori generális főstrázsamester”, a XVII. század hatvanas éveiben csapott fel végbeli lovasvitéznek, miután megelőzőleg egy kolostorban alacsonyabbrendű világi szolgálatot végzett. Rettenthetetlen bátorsága és sok hősi tette a törökkel szemben megszerezte neki a tisztí rangot. A végeken közismert volt az a vakmerő tette, hogy egy vásár alkalmával álruhában a török érsek-újbári várába ment, az egyik minaretből a szokásos

kiáltozásokat végző török papot ledobta, majd a várból való menekülése közben az ellenálló janicsárt lelőtte.

1683-ban az esztergomi vár lovasságának volt a parancsnoka. Résztvett az 1683-tól 1699-ig vívott nagy török háború minden csatájában. Harcközben egyik szemét is elvesztette. Tudjuk, hogy 1692-ben már huszárezredes volt. 1701-ben a Rajna mellett harcolt, itt azonban erős magyarsága miatt gyanuba vették, hogy Rákóczival cimborál s ezért őrizetbe vették. Ártatlansága kiderült, de ő elkedvetlenedett s hazament — Esztergomba. 1703-ban megbízták Nógrád, Hont, Bars és Esztergom megyében a nemesi fölkelés szervezésével Rákóczi ellen. A királyi parancsnak eleget tett. E nemesi fölkeléssel vett részt az 1703. évi hadműveletekben Léva—Zólyom körül. Lóháton vivandó vitézi párbajra hívta ki a kuruc hadsereg legjobb vívóját, Ocskayt. A párbaj meg is történt és ez alkalommal mindketten megsebesültek. Bottyán Zólyomban feküdt sebesülten, mikor a kurucok Zólyomot körülfogták és megadásra bírták. Ekkor ismét Esztergomba vonult vissza, hol a sanda osztrák Zólyom feladása miatt újból letartóztatta, hogy a haditörvényszék elé Komáromba kísérje. Útközben azonban neje segítségével kiszabadult és — 1704 október 10-én — egyenesen Rákóczihoz ment, kinek kardját felajánlotta. Az osztrák ezért Bottyán nejét börtönbe vetette, ahol meg is halt.

Ily viszontagságok között lett a császári huszárezredes a kuruc sereg vezénylő tábornoka. Hűségesen szolgálta Rákóczit egészen 1709 szeptember 25-én bekövetkezett halálig.

Bottyán generális legszebb babérait a Dunántúl szerezte. Itt volt önálló vezér 1705-től 1707-ig. Itt mutatta meg, hogy miként lehet túlerővel szemben egy országrészt elfoglalni és miként kell azt túlerővel szemben megvédelmezni. Bottyán e két hadművelete és pedig a Dunántúl elfoglalása 1705/6 telén és a Dunántúl védelme 1707-ben oly mesteri hadvezetést árul el, hogy már e két hadjárata alapján a magyarság nagy hadvezéreinek sorába kell őt emelnünk. De gyönyörűek voltak azok a hadműveletei is, melyeket a Dunántúl területén kívül: a Vág vidékén s a Duna—Tisza között hajtott végre. Veretlen vezér maradt az egész Rákóczi-féle szabadságharc alatt.

Lássuk most az említett két hadjárat végrehajtását.

A Dunántúlt Károlyi tábornok már 1704-ben megszállta, de a túlerő innen hamarosan kiszorította. Rákóczi tábornokainak a következő évben sem volt a Dunántúllal szerencsájük. Forgács itt csatát veszített, Károlyi kezdeti sikerek után kénytelen volt a Dunántúlt kiűriteni. Ekkor 1705 őszén a Duna—Tisza között vezénylő Bottyán kapta a parancsot, hogy a Dunántúlt foglalja el. E parancs vételekor az ellenség: Heister Hannibal — a véreskező Heister öccse — vezérlete alatt mintegy 8—10.000 főnyi sereg Vasmegyében, Pálffy János tábornok 4000 főnyi hada pedig Győr—Komárom vonalában állott. Ezenkívül osztrák kézben voltak a Dunántúl várai, amelyek még a török háborúk idejéből maradtak meg.

Bottyánnak a Duna—Tisza között 8000 lovasnyi serege volt. Úgy tervezte, hogy Soltnál kel át a Dunán, a szemben fekvő Dunaföldvárt elfoglalja s mi-

után így esetleg szükségessé váló hátrálására a kellő hídfőt magának biztosítja, megkezdi a tervszerű hadműveleteket a Dunántúl meghódítására.

Dunaföldvár 1706. november 4-én került — gondosan előkészített ostrom árán — Bottyán birtokába. November 6-án már megkezdte Dunaföldvártól az előnyomulást, melyet 3 hadoszlopban hajtott végre. Az északi oszlop — Csáky tábornok névleges vezetése, de a valóságban Bezerédy ezredes irányítása alatt — 6 lovasezred — Székesfehérvár, Moór, Pannonhalmán át Kőszegre, a déli oszlop — Balogh Ádám ezredes alatt — 5 lovasezred — Tolna, Banya megyén, Szigetváron át Zalán keresztül ugyancsak Kőszegre kapott irányt, míg a középső oszlop Simontornya, Veszprém, Pápán át nyomult, hogy Pálffyval megütközzék. Ezt a középső oszlopot: 3 lovasezredet, a gyalogságot és tüzérséget maga Bottyán vezette. E hadmozdulatban rejlő haditerv alap gondolata világos. Két lovasoszlop végigszágulja a Balatontól északra és délre fekvő területet a hódítás és a fölkelés szervezése céljából, aztán Kőszegnél egyesül, hogy Heister Hannibál csoportját e vidéken lekösse. E lovasság leple alatt a közép az északi oszlop menetvonalára közelében nyomul elő, hogy először az ellenség gyengébb csoportját — Pálffyt — kényszerítse a csatára. A két szárnyoszlopnak — mert lovasság — Bottyán természetesen, hosszabb menetet írt elő. Ezeknek volt feladata még az észak felé, Buda és a Vértes hegység, valamint délnek az Eszék felé való biztosítás is.

Az előnyomulás Bottyán haditerve szerint mintaszerűen történt meg.

Az északi oszlop — miután a Duna felé: Buda—Komárom vonalára biztosító osztagokat tolt ki, a Batont északról megkerülte, elfoglalta Pannonhalmát, áthatolt a Rába vonalán, Pálffy hadtestét a

Magyaróvárra való kitérésre készítette s vele szemben figyelő hadat hagyott hátra, majd szerencsésen Kőszeg alá ért.

A déli hadoszlop elfoglalta Pécsét, Siklós ostromára hadat különített ki, Szigetvár előtt figyelőcsapatot hagyott, átvonult Zala megyén, Sümeget érintette, majd nyugatra fordult, átkelt a Rábán és

Kőszeg előtt december 8-án egyesült az északi oszloppal.

A közép november 11-én rohammal elfoglalta Simontornyát. Bottyán ezután innen Siófokig és Dunaföldvárig terjedő hatalmas védővonalépítését rendelte el, megszállta Várpalotát, majd ostrom alá vette Székesfehérvárt. Itt vette a hírt Rákóczi zsbói vereségéről és azt a parancsot, hogy az offenzívát erélyesen folytassa. Ezt Bottyán anélkül is megtette, hiszen erre készült. Bottyán Székesfehérvárról Tatanak vett irányt, ezt rajtaütéssel birtokába kerítette, aztán Pápának fordult, ezt is rohammal vette meg. Ezalatt a Kőszegnél egyesült két hadoszlop megrohanta Kőszeget és azt december 10-én elfoglalta.

Ez a rövid és gyors hadjárat Bottyánt egy hónap alatt a Dunántúl birtokába juttatta. Hadisikerei oly hatást keltettek, hogy a lakosság tömegesen tödult zászlói alá. Mire a Dunántúl nyugati részébe ért, serege már 20.000 főre növekedett.

Bottyán szerette volna most ellenségeit csatára kényszeríteni. Eredeti terve szerint Pápáról a Rábán át Pálffy ellen fordult, ki azonban időközben Magyaróvárról Győr védőfalai alá huzódott. Bottyán ezért Győrtől délre megint átkelt a Rábán, hogy Győr ellen vonulhasson, azonban az ügyes Pálffy most Sárvár felé tért ki. Heisterrel akart egyesülni, ki Szentgotthárdnál foglalt állást. Az egyesülést azonban Bottyán kőszegi csoportja megakadályozta, mire Pálffy az összeütközést elkerülte és Szombathelyre huzódott. Maga Bottyán Győr irányából üldözőbe vette Pálffyt, útközben rohammal elfoglalta Kapu-

várt, aztán tüntetett az erős szombathelyi állásban levő Pálffy felé, lovasságával azonban Szentgotthárdnak fordult, meglepte itt Heister hadát s azt döntőleg megverte. Most újból Pálffy ellen indult, de ez Szombathelyről idejében visszavonult s miután utóvéde Pandorfnál vereséget szenvedett, Bruck és Wiener-Neustadt falai közé menekült. Bottyán erre Ausztriát Bécsig feldúlta.

Minden felesleges részlet mellőzésével vázoltuk ezt az utóbbi hadműveletet, amelyben Bottyán rendkívül ügyes és gyors hadmozdulataival elszigetelte Heister hadát és azt megsemmisítette. Pálffyt is majdnem ez a sors érte. Már valóságos egérfogóban volt. Pálffy azonban egyike volt az osztrák ármádia legjelesebb tábornokainak. Értett a hadvezetéshez és sokkal különb volt osztrák kollégáinál. Ennek köszönhetette, hogy bár megtépázva, de mégis megmenekült.

Mindez nem kisebbíti Bottyán érdemét. 8000 főnyi haddal indult meg a túlerőben levő ellenség felé, diadalmenetben végigszágulda a Dunántúlt és hadműveletét az egyik ellenséges csoport megsemmisítésével, a másik ellenséges csoportnak pedig az országból való kiszorításával koronázta meg. Bottyán e hadjáratában nincs egy részlet sem, mely ne állná ki a legszigorúbb kritikát.

Ki kell még emelnünk a Siófok—Dunaföldvár vonalában a hadjárat kezdetén épített védőállást. Ez az óvatossági rendszabály is világot vet Bottyán hadvezéri képességére. Ez az állás fedezte — a Balatonnal együtt — a hadműveletek déli oldalát a Horvátország felől Somogy—Baranyán át várható ellenséges támadással szemben.

A Dunántúlnak 1707. évi védelme nagy vonásokban a következő volt:

Az osztrák 1707 tavaszán a Dunántúl ellen koncentrikus támadást tervezett. E célra felhasználta Stahremberg Miksa 10.000 főnyi seregét, mely Sopron vidékén gyülekezett, Rabutin 12.000 főnyi seregét, mely Erdély felől jövet 1707 elején Budára érkezett és Pálffy néhány ezer főnyi horvát hadát, melynek a Muraköz felől kellett támadni.

E támadás kivédésére Bottyánnak a Dunántúl mintegy 8000 főnyi had állott rendelkezésére. Helyzetét súlyosbította az, hogy a Dunántúl szélein levő várak: Győr, Komárom, Buda, délen Szigetvár és Eszék az osztrák kezén voltak. Végül az osztrákoké volt még Székesfehérvár is.

Bottyán haditerve nem lehetett más, mint hogy az ellenség hadoszlopaitól magát körülzároltatni nem engedi, hanem azok mindegyikét lovasdandárainak portyázó vállalataival addig gyengíti, míg csak a támadásba való átmenetre alkalmas időpontot nem talál. Ennek a tervnek megfelelően egy-egy lovasdandárát Sopron és a Muraköz felé, Stahremberg és Pálffy megfigyelésére küldte ki, 1 huszárezredet tolt Buda felé Rabutinnal szemben, 1 huszárezredet pedig Győr—Komárom felé. Ő maga a főtartalékkal: Bezerédy csapatával Székesfehérvár és Veszprém között helyezkedett készenlétbe. Dél felé biztosította a simonytornyai állás, melyet még 1705-ben építtetett. A lakosságot utasította, hogy az ellenség közeledtére falvaikat hagyják el.

A támadó előnyomulást Rabutin hadoszlopa Budáról kezdte meg. Február 8-án ért Bicskére, hol a

Sopronból 500 lovassal ideérkezett Stahremberggel a részletes haditervet megbeszélte. Ennek lényege az volt, hogy az osztrák hadak először a Balatontól északra fekvő területet tisztítják meg a kurucoktól. E célból Stahremberg hadai a Rábáig, míg Rabutin csapatai a Bakony nyugati szegélyéig vonulnak előre és a kuruc hadakat e keskeny területre szorítják. Ha ez sikerül, a kuruc hadak kénytelenek kapitulálni. Azután került volna a sor a Balatontól délre fekvő területre, ahol már a rác hadaknak közreműködésére a Muraköz és Eszék felől számítottak.

Lássuk most a végrehajtást! Rabutin Bicskéről Székesfehérvárnak és innen Simontornyának vett irányt, ezt sikertelenül rohanta meg, majd innen a Balaton keleti csúcsa mellett nyugatra fordult — egy oszloppal a Balaton mentén, egy másik hadoszloppal a Bakonyon át. A diverzió Simontornya felé Bottyánt akarta csatára kényszeríteni. Bottyán természetesen kitért a csata elől és nem is hagyta magát nyugat felé szoríttatni, hanem Rabutin hadoszlopait mindkét oldalt és hátul követte, hogy azokat felmorzsolja. Közben szerencsés ütközeteket vívott Rabutin biztosítóosztagaival a Balaton mellett Kenessénél, aztán Csobáncnál, Sümegnél, végül Pápánál. Mire Rabutin a Bakony nyugati szegélyére ért, serege már alig volt harcképes. Kénytelen volt lovasságával elől-hátul biztosítani magát, a középben menetelt kiéhezett és kifáradt gyalogsága, melynek éjjeli nyugalmát a folytonos riadók és a kuruc lovasság kis vállalatai állandóan megzavarták. Mire Rabutin a Bakony nyugati szegélyére ért, véres vesztesége 1500 főre rugott. Közben Stahremberg előnyomult a Rába-vonalra

és főerejével Sárvárnál foglalt állást, de már nem azért, hogy Bottyánt hátbatámadja, hanem hogy Rabutint megmentse. Ezt még el tudta érni. Rabutin boldog volt, hogy a Rába vonalra nagyobb katasztrófa nélkül beérkezhetett. A hadihelyzetre jellemző Bottyánnak március 1-én tett jelentése: „mert máris annyira jutott azon nimet, hogy az armadátul két-három hold hossznyira ki sem mér menni. Még német uram oda nem mehetett, az hová akarta, hanem csak az hová lehetett, mert szüntelen rajta csiripel a had.”

Most már Bottyán érkezettnek látta az időt arra, hogy maga menjen át a támadásba. Március közepén áttöri a Rába-vonalat, mire az osztrák visszahúzódik Sopronba. Rabutin már korábban idevezette gyalogságát, hogy kipihenje a veszélyes „támadó”-menet fáradalmaival.

Bottyán tábornoknak e nagy vonásokban vázolt mintaszerű hadművelete újból beigazolta, hogy nemcsak vitéz huszárezredes, hanem azonfelül jeles hadvezér is volt. Tökéletes sikerrel újította fel azt a magyar harcmodort, mellyel „bajnok” Béla királyunk a XI. században a németet megverte.

A koncentrikus német támadás teljesen kudarcot vallott. Bottyán a Dunántúl ura maradt.

Bottyán e két hadjáraton kívül is a nevezetes haditettek egész tömegével örökítette meg vezéri hírnevét. Csak néhányat említünk a sok közül:

1706 augusztus 18-án a Fertő-tónál (Sopron mellett) verte meg a labancokat, ugyanez év november elején Egervárnál semmisítette meg Heister Hannibal hadát, amely alkalommal Heister is fog-

ságba jutott, serege 3000 halottat veszített, minden lágyuja a magyarok kezére jutott.

1708-ban a Vág mentén harcolt sikeresen. A szerencsétlen trencsényi csatát Rákóczi Bottyán nélkül vívta meg, mert Bottyán fedezte az Alsó-Vág mentén Rákóczi oldalmenetét Eger felől Trencsén felé. Bottyán hadteste volt az, mely a csata után a hadihelyzetet megmentette, amennyiben teljesen harc-képes állapotban a fejedelem rendelkezésére állt. Ezen a vidéken hadakozott a túlerővel szemben. Itt vívta meg Selmecebányánál utolsó csatáját, melyben a sáncaiból kitört osztrák hadakat rendkívül súlyos veszteségek mellett visszaverte. Röviddel ezután 1709 szeptemberében rövid betegség után megtért a magyar hadvezérek halhatatlan gárdájába, amelyben előkelő helyet foglal el mindörökre.

Bottyán volt a kuruckornak legnépszerűbb és az ellenségtől legjobban rettegett vezére. Katonái azt tartották róla, hogy a golyó nem fogja. Pedig ennek a hősnek számtalan sebhely borította testét. Hadvezérsége alatt is többször megsebesült. De halálfélelmet nem ismerő bátorságát, válságos helyzetekben mutatott példaadását még a magyar katonák is csak a sebezhetetlenség gondolatával tudták maguknak megmagyarázni.

Ki tudja, mily fordulatot vett volna Rákóczi szabadságharcának ügye, ha kezdettől fogva ez a hős állt volna a magyar hadak élén!

IV. Károlyi Sándor.

Károlyi Sándor tiszántúli főkapitány egyike volt Rákóczi fejedelem öt főtábornokának. Hadisze-

replése már csak azért is különös figyelmet kelthet, mert igazi „forradalmi” vezér volt. Minden katonai előképzettség nélkül egyszerre tábornok lett s Rákóczi mindjárt hadtestet bízott reá. Bizonyos katonai hírnevet még a labancok pártján szerzett. Szatmári főispán volt, mikor a még Rákóczi bejövetele előtt fegyvert ragadott fölkelősereg egyik, Esze Tamás vezérlete alatt levő osztagát, mely a Máramarosba vonult, néhány száz főnyi seregével Dolhánál szétverte.

Ezután jelentéstétel végett Kassára, majd Bécsbe ment, de úgy Nigrelli kassai császári generális, mint a bécsi udvar a magyar szabadságmozgalom jelentőségét, valamint Károlyi dolhai győzelmét lebecsülték. Visszatért tehát az országba, ahol időközben Rákóczi már a Felvidék jelentékeny részét meghódította. Károlyi ekkor a kuruc hadakhoz csatlakozott, hűséget fogadott a fejedelemnek, ki őt Bercsényi javaslatára tábornokká nevezte ki s egyben megbízta őt a Duna—Tisza köze védelmének szervezésével.

Maga Rákóczi, ki alvezéreit nagyon őszintén bírálja, az 1710. hadjárat évi eseményei kapcsán Károlyit ekként jellemzi: „Károlyi még ezideig egy hadjáratban sem volt folytonosan alattam, csak most ismerém meg voltaképen tehetségét s ő is csak most nyert bizalmat irántam... Oly elmének, mint Károlyi, nem sok oktatás kellett, a természet megadott neki minden kelléket arra, hogy jó tábornok váljék belőle, gyors felfogású, szilárd, tevékeny, fáradhatlan, a módok és segédeszközök kitalálásában gazdag, szorgalmas, mindig vidám és nyájas volt ő; alattvalóit jól meg tudta válogatni és helyesen alkalmazni . . .”

A fejedelem tehát igen szép katonai bizonyítványt állított ki Károlyiról. Meg is becsülte ezt az alvezérét. Gyors egymásutánban emelte magas katonai méltóságokra. 1704-ben altábornaggyá, 1705-ben tábornaggyá nevezte ki, ugyanebben az évben lett tiszántúli főkapitány, 1708-ban Erdély „commandérozó generálisa”. Gyalog- és lovasezredtulajdonos is volt. A fejedelemtől nyert minősítése alapján ezt mondhatnánk, hogy Károlyiból jó fővezér vált volna, ha megkapja maga mellé a képzett vezérkari főnököt. Ilyen azonban a kuruc hadseregnél nem volt. Talán ennek is tulajdonítható, hogy a vitéz kuruc sereg nagy, döntő csatát nem nyert.

Károlyinak — katonai téren — általában azt vetik szemére, hogy tiszántúli csapatai, bár igen vitézül verekedtek, de fegyelmezetlenek voltak. A többi főtábornok — volt császári tisztek — a fegyelem fenntartásához jobban értett. Mindamellet Bottyán János után Károlyit kell a kuruckor legjobb hadvezérének tartanunk. A kurucvilág többi hőse, mint Bezerédy, Balogh Ádám, Ócskay stb. jeles és hős katonák voltak, de nem mutatták vagy nem mutarthatták be képességüket magasabb hadikötélekek vezetésében. A Károlyival egyenrangú katonák: Forgách és Eszterházy főtábornokok nem voltak szerencsések. Maga Bercsényi, a fővezér, pompás és jellemes férfiú, nagyszerű szervező és ügyes alvezér volt, de mégsem rendelkezett ama magasabb, katonai hadvezetési tudással, melyet a 100.000 főnyi, több hadszíntérre tagolt kuruc sereg egységes hadműveleti vezetése megkövetelt.

Károlyinak sok szép haditette volt.

1703 őszén Bercsényi parancsai alatt igen ügyesen hadakozott a Garam és Nyitra völgyében. Karácsonykor Marcheggnél az osztrákon sikeresen rajtaütött, hol sok foglyot ejtett. Innen az ellenség hátából éjjeli menetekkel tért haza s kijátszotta az itt örökös Pálffy János császári generálist.

1704 januárjában tizántúli 5000 lovasával Somorjánál átkelt a befagyott Dunán, hadoszlopaival meghódította a Dunántúl déli vidékeit, ő maga végigrontott a Dunántúl északnyugati részén, miközben egy nap alatt 90 km-t tett hadtestével, majd később „egész éjjel masérozván” Bécsig portyázott, de aztán Pálffy és Heister hadai a Dunántúlról Székesfehérvár—Dunaföldváron át — áprilisban — kiszorították. Károlyit e hadjáratban Ocskay magatartása nem elégítette ki, mert ez „nem az ország hasznos dolgait forgatván, hanem az pohárt és éjjeli-nappali táncot” s ezért veszett el Sopron.

Károlyi május végén már a Vág völgyében hadakozott. Itt Bercsényivel és Ocskayval együtt Szomolánynál tökreverte Ricsán osztrák tábornok hadát, mely Trencsén és Szakolca felől Pozsonyba akart vonulni. Ebben az ütközetben az osztrák vezér foglyul esett, elvesztette tüzérségét és vonatát, valamint 4000 katonáját. Károlyi ezután — júniusban — megint Ausztriába tört, Bécs körül a falvakat felgyújtotta s aztán nagy zsákmánnyal visszatért, ami az időközben a Dunántúlra benyomult Heistert arra készítette, hogy a határszélre húzódjék vissza. Károlyi ekkor — július elején — délre fordult és Szentgotthárd közelében Rabatta osztrák tábornok hadát

semmisítette meg s aztán Grácig hatolt és óriási zsákmányt szerzett.

Amint látjuk, Károlyi tevékeny és gyors vezér volt.

1705-ben Károlyi megint a Dunántúl hadakozott s Bécs környékét újból meglátogatta, de a Dunántúlról a Balaton mellett, Kilitinél március végén vívott csata után kiszorult. Ekkor azt a feladatot kapta, hogy Herbeville osztrák tábornoknak Nyugatmagyarországról Erdélybe vonuló hadát a Tisza mentén tartóztassa fel. Hadteste Algyőtől kezdve Zsibóig kísérte az osztrák hadat s iparkodott annak élelmezését gátolni. Rákóczi maga írja, hogy „Károlyi, ki az ellenséget nyomon követte, mindennap tudósított az ellenség mozdulatáról”. A zsibói csatában Károly hadteste nem vett részt, amit Rákóczi rossz néven vett tőle, mert nézete szerint e hadtest támadása az osztrák sereg hátába a döntést is meghozhatta volna. Károlyi azzal mentegette magát, hogy a hegyes és erdős terepen az osztrák akadályokat készített, melyeken a kuruc lovasság nem tudott áthatolni. Hogy kinek volt igaza, azt ma már nem lehet eldönteni. Tény azonban, hogy a csata után Károlyi hadteste volt az egyetlen harcképes csapat, amely a fejedelem rendelkezésére maradt. Ezt a hadtestet rendelte Rákóczi Erdélybe Rabutin osztrák vezér ellen, hogy mentse itt a menthetőt. Károlyi itt is ügyesen hadakozott, amiről Rákóczi így emlékszik meg: „Károlyi jól működött Erdélyben a tél folyamán”, aztán „később némi sikerrel bebarangoló Erdélyt”.

1706-ban Károlyi hadteste az erdélyi osztrák hadakat tartóztatta fel, illetve ezeknek Buda felé

való elvonulását késleltette s azoknak annyi élelmezési nehézséget okozott, hogy az osztrák csapatok a hosszú menet alatt majdnem egészen felmorzsolódtak. Ezután Károlyi Erdély legnagyobb részét meghódította.

1707-ben és 1708-ban Károlyi Erdélyben és a Tiszántúl parancsnokolt. Utóbbi hadszíntéren Arad városát foglalta el és ennek ráclakta részét elpusztította.

A trencsényi csatavesztés után Rákóczi Károlyi hadtestét a Vág mentére rendelte fel. 1709 február elején Károlyi 10.000 lovassal már Szécsénynél állt és aztán Bottyánnal együtt igen leleményes hadivállalat útján az osztrák által ostromolt Érsekújvárt három ízben is eleséggel látta el, sőt még a Morva folyóig is előretört. Innen az erdélyi határhegység védelmére Nagykárolyba ment vissza.

Bottyán halála után, mikor az osztrák a Dunántúlt elfoglalta és a Felvidéken is tért nyert és mikor Rákóczi az északkeleti megyékbe szorult vissza, Károlyi hadtestét 1710 elején megint magához rendelte, hogy ezekkel a körülzároló gyűrűt áttörje. Ez a törekvés eredményezte a Romhány—Vadkert mellett (Nógrád megyében) 1710 január 22-én vívott csatát, melyben Rákóczi a frontban, Károlyi oldalról támadt. Utóbbi támadásnak határozott sikere volt, míg a frontban Rákóczi — bár erre kényszerítő ok nem forgott fenn — csapatait némi sikerek után hátravonta. „Hadaim ez alkalommal nem oszlottak szét” írja Rákóczi. Az ellenség nem üldözött, ami Károlyi sikerült támadásának volt köszönhető. Rákóczi ezután Lengyelországba küldte Bercsényit, Forgáchot

és Eszterházyt, amint írja: „kelle leráznom nyakamról feleséges tábornokaimat, akik csak magokról s családjaikról gondoskodtak... Eképpen csak Károlyi marada körülöttem, aki segélyemre volt”. E csata után Károlyi márciusban és áprilisban Érsekújvárra megint eleséget vitt, majd július elején Balogh Ádám dandárát hajózta át a Dunántúlra, míg ő maga Vácnál foglalt központi állást.

Ekkor indultak meg a tárgyalások Károlyi közvetítésével Pálffy és Rákóczi között. E hosszas tárgyalásokra pontot a majtényi fegyverletétel tett.

*

Károlyinak a szatmári békekötés után még egyszer alkalma nyílt arra, hogy vezéri tudását bebizonyítsa. Károlyi ugyanis e békekötés után a habsburgi hadseregben altábornagyi rangot nyert, anélkül, hogy ott szolgált volna. Az 1717. évi török háborúban a töröknek 20.000 főnyi tatár hadteste a Moldvában gyülekezett, hogy innen Erdélybe vagy Felső-Magyarországra törjön.

A hadvezetőség Felső-Magyarország védelmét Károlyira bízta azzal, hogy szükség esetén a nemesi fölkelést ültesse lóra s Várad, Munkács, Huszt, Kassa és Lőcse csekélyszámú helyőrségét vegye igénybe.

Károlyi azt javasolta, hogy a fenyegető veszély elhárítására ő vezethessen portyázó vállalatot Moldvába, de ezt Savoyai Jenő herceg elutasította. Így aztán a tatárok és az Eszterházy vezette bujdosó kurucok 1717 augusztus folyamán a Radna szoroson át Erdélybe törtek, honnan meglepő gyorsassággal Beszterce és Dés városán át rémséges pusztítás között Szatmárnémeti és Nagykároly vidékére hatoltak.

A Tokajra visszahúzódott Károlyi erre a megyék nemességével és némi császári csapatokkal a tatárok elen indult, egyben intézkedett, hogy a lakosság Máramarosban a tatárok visszavonulását vágja el. A tatárok Károlyi elől a Máramarosba húzódtak, hol őket a lakosság — az ország határán — megsemmisítette. Itt több ezer tatár vesztette életét.

Savoyai Jenő herceg Károlyit e vállalatnál tanúsított körültekintéséért és okos rendszabályaiért megdicsérte.

Említést érdemel még, hogy Károlyi, ki nem tudott németül, 1734-ben egy huszárezred tulajdonosán lett és 1741-ben Mária Teréziától megkapta a tábornagyi rangot. Meghalt 1743-ban.

*

A köztudatban Károlyinak a szatmári békekötés körül kifejtett döntő tevékenysége él, amit beárnyékol az a körülmény, hogy a száműzött fejedelem hatalmas birtokaiból részt kapott s hogy a grófságért folyamodott.

Hogy a békességszerzés és a birtokszerzés körül mi volt Károlyi bűne, az nem tartozik e leírás keretébe. Itt csak arra mutathatunk, hogy Károlyi egyik képviselője annak a magyar típusnak, amelyben megvan az ösztönös hadvezéri képesség. Szakképzettség nélkül is ügyes, tehetséges és leleményes katona volt. Bercsényi írja neki 1709 végén, mikor már hanyatlott az ország ügye: „Az Isten áldja meg Kegyelmedet, hogy összeveszett kártyával sem unja meg a játékot.”

Mi válhatott volna belőle, ha nyers katonai tehetségének kipallérozására alkalma lett volna?

Pálffy János. 12.

Labanc oldalon szolgált Pálffy János tábornagy, osztrák vezérek iskolájában nevelkedett, de elvégre is magyar ember volt. A régi osztrák ármádia ő benne egyik legjelesebb hadvezérét tisztelte. Savoyai Jenő herceg, a hírneves hadvezér őt tartotta legjobb alvezérének. Ellenünk küzdött a kuruckorszak alatt 1704-től 1711-ig, de azelőtt és azután a magyarság érdekében is harcolt a török ellen. Ekkor nagy hadisikerei voltak. Ennek alapján soroljuk Pálffyt a magyar hadvezérek közzé.

A Pálffy családtól több jó vezér származott.

Miklósról, a győri hősről már megemlékeztünk. Egy másik Pálffy Miklós, tábornagy és a XVIII. század elején az ország nádora volt. Pálffy János fiai közül kettő hősi halált halt, egy pedig — Mária Terézia háborúiban — ugyancsak a legmagasabb katonai rangra emelkedett.

Pálffy János 1683-ban Bécs felmentésénél és 1686-ban Buda visszafoglalásánál mint kapitány harcolt. Később Savoyai Jenő herceg vezérlete alatt küzdött. Ennek ismételten feltűnt Pálffy rendkívüli katonai tehetsége. Midőn Rákóczi szabadságharca megkezdődött, a bécsi udvar, említett herceg ajánlatára, az ellenség előtt sokszorosán bevált Pálffy tábornokot

horvát bánná nevezte ki és megbízta azzal, hogy a bánsága alá tartozó horvát és rác hadakkal a Magyarország leigázására szánt egyéb osztrák seregekhez csatlakozzék. Így állította Bécs ezt a magyar katonát velünk szembe.

Az 1703-tól 1711-ig tartó magyar szabadságharcban Pálffy volt az osztrák hadak legügyesebb vezére. Az ő haditevékenységének köszönhetik az osztrákok, hogy a Dunántúl 1705 nyarára a magyar hadak kezdeti sikerei után mégis kezükbe került. Pálffy a Dunántúl parancsnokló kuruc tábornokok közül Károlyit kétszer és Forgáchot egyszer kényszerítette a Dunántúl kiürítésére. A jeles Bottyánnal szemben azonban Pálffy sem boldogult. Csak később, mikor Bottyán 1708-ban hadakozása színterét Rákóczi parancsára a Vág völgyének vidékére tette át, sikerült Pálffynak a Dunántúl végleges meghódítása, amiért 1709-ben megkapta a tábornagyi rangot.

Az 1708-ban vívott trencsényi csatának az osztrákok javára történt eldöntésében az érdem őt illeti.

Pálffy mindezekben a harcokban nemcsak ügyes és kemény, hanem kegyetlen ellenfélnek is bizonyult. Minden eszközt felhasznált Rákóczi megbuktatására. Ocskayt és Bezerédyt ő birta árulásra, ami nagy veszteség volt a magyar ügyre, mert Bottyán mellett ez a kettő — Balogh Ádámmal együtt — okozta lovas vállalataival a legtöbb kárt az ellenségnek. Utóbbit egy 1709-ben vívott szerencsétlen ütközetben történt elfogatása után — Pálffy lefejeztette.

Pálffyt 1710 őszén nevezte ki Bécs a magyarországi hadak főparancsnokává azzal a feladattal, hogy a magyar szabadságmozgalmat tüzzel-vassal

fojtsa el. Ekkor már kevésbé kegyetlen eszközökkel lépett fel honfitársaival szemben. Végre mégis csak felébredt benne magyarságának tudata. Rákóczit ügyes hadműveletekkel szorította mindinkább szűkebb körre, de nem akarta a magyar törekvéseket vérbefojtani. Tőle indult ki a kezdeményezés, hogy az ellenségeskedésnek a magyarságra nézve is elfogadható békekötés vessen véget. E törekvései eredményt értek el. A kuruc sereg zöme, a Károlyi parancsnoksága alatt álló 12.000 kuruc lovas ő előtte tette le a fegyvert és ezzel a háború is véget ért.

A magyarság szempontjából Pálffynak említett 1710—11. évi főparancsnoki tevékenységét nem érheti gáncs. Megelőző kegyetlen hadakozása Rákóczi ellen azonban bár szép hadászati teljesítmény, de magyarelles cselekedet volt. A magyar nemzet ezt idővel elfelejtette, mert Pálffy megváltozott és mert ezután a török ellen dicsőségesen harcolt.

Nagyon kitűnt Pálffy az 1716—18. évi török háborúban, mint Savoyai Jenő herceg legjelesebb alvezére. Pálffynak e háborúban véghez vitt hőstetteit kissé részletesebben ismertetjük.

*

A habsburgi birodalom a töröktől szorongatott Velence megsegítése ügyében 1716 nyarán Törökországgal háborúba keveredett.

Ebben az időben a régi Nagy-Magyarország területéből még Törökországhoz tartozott a Bánát. Ennek központja a jól megerősített Temesvár volt.

A habsburgi hadsereg — 53.000 gyalogos, 34.000 lovas és 88 ágyú — Savoyai Jenő herceg pa-

rancsnoksága alatt Pétervárad—Futtak környékén és részben Aradnál gyülekezett. A herceg helyettesül és egyben a lovasság parancsnokául Pálffy Jánost, a gyalogság vezéréül pedig a Rákóczi szabadságharcából ismert kegyetlen Heister tábornagyot jelölte ki. A török sereg, a nagyvezér alatt 150.000 fő, Belgrádnál vonult fel, egyrészt, hogy ezt a fontos várat védje, másrészt, hogy innen Savoyai Jenő esetleges támadását Temesvár felé oldalba kaphassa.

A hadműveletekre a török hamarabb felkészült. Az osztrák sereg még gyülekezőben volt, mikor a török július végén átkelt a Száván. Főerejét Banovce—Pazua környékére hozta, 20.000 lovasnyi előhadát pedig augusztus 1-én Szalánkeménre tolta előre. Ez az előhad augusztus 2-án Karlócára folytatta menetét.

Ugyanezen a napon Savoyai Jenő herceg az ellenség mozdulatainak felderítése céljából Péterváradról portyázókülönítményt küldött Karlócára. Az osztrák vezérkar műve szerint Pálffy tábornagy, ki „mindig kész volt merészségének és bravurjának bemutatására”, önként ajánlkozott e csapat vezetésére. A herceg ezt a tábornagi rangnak meg nem felelő parancsnokságot átadta Pálffynak azzal a kikötéssel, hogy ütközetbe nem bocsátkozik, mire Pálffy 3000 lovassal augusztus 2-án Péterváradról Karlócának megindult. Utóbbi községnél ütközött össze Pálffy kis lovashada a sokszorosan túlerőben levő török lovassággal. Négy óra hosszat tartott az egyenlőtlen harc, melyben Pálffy lovassága 700 főt veszített ugyan, de 5 török zászlót zsákmányolt s az ellenségnek többezernyi veszteséget okozott. Ebben az ütkö-

zetben Pálffy alól két lovat kilöttek. A karlócai lovas-harc meghozta azt a bizonyosságot, hogy az ellenség a banovcei táborból elindult, s ezért a habsburgi seregnek, ha ellenoffenzívába akar átmenni, Péterváradnál sürgősen át kell a Dunán kelni. A herceg erről az ütközetről „különös örömmel” jelentette Bécsbe, hogy „a jelen volt tábornokok, tisztek és legények leírhatatlan, hősiességét tanúsítottak és annál inkább érdemelnek dícséretet, mert a túlerővel szemben a legcsekélyebb kishitűséget sem tanúsították s állandóan vitézül verekedtek”.

Pálffy vázolt ütközete alapján a herceg még augusztus 2-án hozzákezdett a Dunán való átkeléshez. Ez 3-án és 4-én annyira haladt, hogy 4-én délután a herceg a másnapi csatára vonatkozó intézkedéseit kiadhatta. A török sereg ugyanis ezen a napon már Pétervárad elé ért s e vár déli sáncaival szemben párezer lépés távolságra, Karlóca—Kamenica vonalában, csatarendben fel is vonult. Ez a két község a Duna mellett jelzi a Dunának azt a nagy, északfelé leírt kanyarulatát, melynek közepén Pétervárad fekszik. A török sereg tehát a kanyarulat kezdőpontjától annak végpontjáig terjedő felállítással a Péterváradnál levő herceget délfelől körülzárta. A hercegnek így nem maradt más hátra, mint a déli irányban való áttörés, hacsak nem akart a felkínált csata elől kitérni. De Savoyai Jenő nem volt Fabius Cunctator. A csata elfogadása mellett döntött.

Az osztrák sereg a csatához a következő módon fejlődött: Középen a 64 zászlóaljnyi (51.000 főre rúgó) gyalogság, 4 harcvonalban egymás mögött, a jobbszárnyon Ebergényi tábornok 4 lovasezreddel, a

balszárnyon Pálffy tábornagy 21 lovasezreddel (23.000 lovassal), egymásmögött 5 harcvonalban. Ezt a keskeny és mély csatarendet a harctérnek a kanyarulat okozta szűk volta és az áttörés kicsikarhatása egyaránt megkövetelte.

A herceg csataterve az volt, hogy csatarendjének közepén levő gyalogságával augusztus 5-én reggel 7 órakor a karlócai magaslatokra tör és az ekként kiszélesített harctéren a két szárnyon levő lovasság fejlődésére is teret biztosít. Az események azonban másképpen fejlődtek. Az osztrák gyalogságnak csupán a közép szélsőbalszárnyán rohamozó része — a württembergi herceg 6 zászlóalja — nyert szépen tért, míg a többi része, a centrum, a janicsárok hatalmas ellentámadása következtében rendetlenségbe jutott és csakhamar a pétervárad kiülő sáncokba szorult vissza, hol véres kézitusa vette kezdetét. A pánikszerű hangulatot és helyzetet a lovasság fordította jóra. Mialatt Ebergényi lovasezredei a jobbszárnyon a győzelmes török rohamoszlopok oldalába és hátába vágtek, Pálffy nehéz lovastömegei a balszárnyon egységes rohamra robottak és miután a török lovasságot szétrobbantották, megrohanták a török tüzérséget s aztán ezen keresztül a török táborba hatoltak. A nagyvezér itt még kétségbeesett ellenállást fejtett ki, de Pálffy lovasai előtt nem volt megállás. A nagyvezér sátra előtt kitűzött prófétai zöld lobogó körül vívott harcban elesett a nagyvezér, mire seregének roncsai itt megfutamodtak.

Pálffy döntő jelentőségű lovasrohama a török jobbszárny ellen az egész csatatéren éreztette hatását. A habsburgi sereg centruma a hátsó harcvona-

lak segítségével ellentámadásba ment át, ami annál inkább járt sikerrel, mert a Pálffy rohamától megsemmisült török lovasság az ellentámadás kivédésére már nem volt kéznél, sem pedig a Pálffy által lekötött nagyvezér nem avatkozhatott a csata menetébe. A török közép is megfutamodott. Így a kezdeti válságból az egész vonalon döntő győzelem fejlődött ki. A harcok alatt elesett a janicsár aga, aztán a balszárny vezére, Achmed. Ami megmaradt, megállás nélkül rohant vissza, egészen a Száva mögé. Déli 12 órakor a harc véget ért.

A török vesztesége a 30.000 főt elérte, 150 ágyút hagyott a csatatéren, a habsburgi sereg kezébe került az egész török tábor. A győző sereg vesztesége csak 4500 főre rúgott, köztük 4 tábornok és Pálffy fia: János halott.

A hercegnek e csatáról tett jelentése különösen kiemeli Pálffy Jánost, akit a csatában tanúsított vitézségéért és bátor magatartásáért a király kegyelmébe ajánl. Az igazságnak tett eleget a herceg, mert a péterváradai nevezetes győzelemben a döntést Pálffy ellenállhatatlan lovasrohama hozta meg.

E győzelem után a herceg a Bánát visszahódítását vette tervbe.

Seregének elővédét Pálffy János vezetése alatt 16 lovasezred, köztük Splényi tábornok 5 huszárezrede, alkotta. Pálffy augusztus 10-én indult el Péterváradról azzal a paranccsal, hogy Temesvárt körülzárolja, míg a főszereg — ostrom végett — oda nem ér.

Pálffy menete nem volt éppen egyszerű. A Bánát ekkor mocsaras terület volt. Mesteri módon jellemezte a bánáti terepviszonyokat Jókai Mór, a „Cigánybáró” című remek regényében. Valóban ilyenek voltak azok 1716-ban.

Miután Pálffy a huszárok egy részét Titelnél a Bánát földterítésére előreküldte, hadtestét Óbecsén át Zentára vezette, hol augusztus 15-én hidat vert és átkelt a Tiszán, majd innen a mocsarakon való folytonos hídverés és útépités között augusztus 20-án Temesvár elé ért, hol azonnal a körülzáráshoz fogott. A herceg serege egy héttel reá csatlakozott hozzá, mire Temesvár ostroma megkezdődött. Az ostrom alatt Pálffy 22 lovasezreddel a várat délről fogta körül. Feladata volt, hogy a körülzárás alatt az esetleg dél felől megkísérelt felmentést akadályozza meg.

A török tényleg megkísérelte az ostromolt Temesvár felmentését. Szeptember második felében Pancsovánál mintegy 30.000 főnyi török hadtest lépte át a Dunát és Temesvárnak tartott. Az éber Pálffy erre Szabadfalunál — a Béga déli partján — összpontosította csapatait, szembeszállt a török hadtesttel és azt szeptember 23-án nagy veszteséggel szaladásra bírta. Egyidejűleg visszaverte a várórségnek dél felé intézett kitörését. Pálffy e sikerei nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy Temesvár október 13-án 12.000 főnyi védőrséggel és 156 löveggel kapitulált.

Ez alkalommal a herceg kurucgyűlésére jellemző eset történt. A török várparancsnok ugyanis a várban levő kurucok számára is szabad elvonulást

kért, amire a herceg ezt a választ adta: „A csöcselék (canaglia) oda mehet, ahová akar”.

*

A következő, 1717. évi hadjáratban Pálffy János — ismét a lovasság élén — a belgrádi nagy győzelem kivívásában szerzett hervadhatlan érdemeket.

E hadjáratban Savoyai Jenő herceg serege, miután Péterváradról Titelen át Pancsovára nyomult és itt a Dunán átkelt, június második felében Belgrádot vette ostrom alá. Itt, ostrom közben szállt szembe a Drinápoly felől előnyomult török felmentő sereggel, ami az augusztus 16-án vívott belgrádi győzelmes csatát eredményezte. A herceg ugyanis seregének kisebb részével az ostromot folytatta, míg nagyobb részével — 52 zászlóaljjal és a Pálffy parancsnoksága alatt álló 24 lovasezreddel — az ostromló vonalból délfelé, az őt is közvetlen közélről körülzáró 150.000 főnyi török sereg ellen hihetetlen merész frontális támadást hajtott végre.

E támadáshoz a herceg csatarendjének közepére két harcvonalba a gyalogságot, a két szárnyra a lovasságot állította. A jobbszárnyon levő 80 lovaszázad vezetését maga Pálffy vette át, a balszárnyat Ebergényi tábornokra bízta. E csatában emlékezetes az, hogy a herceg seregének az erődítésekből az éj folyamán kellett csatarendbe fejlődni, nehogy ezt a török tüzérség nappal megakadályozza. Ezt a merész vállalkozást csak jó csapatokkal és jó alvezérekkel lehetett megkockáztatni. A támadás megkezdését a herceg virradatkor tervezte.

A csatát a Pálffy vezényelte jobbszárny pa-

rancs ellenére kezdte. Az éji sötétségben fejlődött ki a sáncokból ez a lovastömeg két harcvonalba — elől 6 lovasezred és hátul is 6 — s hajnali négy órakor kezdte meg a sötétben az előnyomulást, midőn a virradatkor oly szokatlan sűrű köd szállt a csatatérre, hogy tíz lépésnyire se lehetett látni. E ködben váratlanul ütközött a lovasság az éjszaka emelt friss török sáncokra s azokat minden ingadozás nélkül megrohmozta.

Reggel 8 óráig, mikor a köd felszállt, megszűnt a magas vezetés, csak a helyszínen levő parancsnokok személyes példaadása és buzdítása tudta azt némileg pótolni. E tekintetben Pálffy János, ki közben meg is sebesült, megtette a magáét. A herceg e jobbszárny harcairól Bécsbe, az akkori szokásos körülményességgel ekként jelentett: „De minthogy az ellenség az éjjel frontunk előtt új (erődítési) munkába fogott és (itt) jobbszárnyunk lovasságának Pálffy gróf tábornagy vezérlete alatt a (sáncainkban levő) nyílásokon át kellett csatarendbe alakulni s ekként a sűrű köd miatt váratlanul bukkant az ellenségre, ez első ezreddel itt kezdődött a csata és ez mindkét oldalon a folyton növekedő csapatokhoz képest mindinkább hevesebb lett s ennek következtében a küzdelem a mi sáncaink és az ellenség futóárkai között folyt, míg végül említett Pálffy gróf különösen vitéz magatartása folytán... a frontot bátor lélekkel megtámadtuk s az ellenséget nemcsak az új erődítésből, hanem a magaslatokról s így az itt levő ütegeitől is elzavartuk”.

A másik szárny, Ebergényi alatt, ugyancsak 80 lovasszázad, három lovasrohamot hajtott végre, míg

végül a harmadik rohammal a janicsárokat megfutamította.

A csata még a déli órák előtt azzal végződött, hogy a török 20.000 főnyi veszteséggel, táborának és 166 lövegnek hátrahagyásával menekülésszerűen hagyta el a csatateret.

Belgrád pár nap múlva 30.000 főnyi védőrséggel és közel 800 löveggel kapitulált.

Az osztrákok állapították meg, hogy a belgrádi csata nagy eredménye jelentékeny részben Pálffy Jánosnak köszönhető.

Meg kell említenünk, hogy a herceg a török felmentő sereg közeledéséről és a várban uralkodó viszonyokról Pálffy révén két ízben kapott pontos értesítést. Pálffy ugyanis Temesvár multévi kapitulációjánál a labanc szolgálatra jelentkező Vékony János kuruc vitézt utasította, hogy kém gyanánt maradjon a töröknél s onnan híreket szerezzen. Vékonynak nyelvismereteinél fogva sikerült a töröknél megfelelő bizalmi állást szerezni s ekként két ízben a nagyvezérnek a belgrádi várparancsnokhoz intézett levelét Pálffyhoz juttatni. Egyáltalában Pálffynak különös tehetsége volt arra, hogy a kurucokat császári szolgálatba csábítsa.

*

1737-ben a törökkel újabb háború tört ki. Savoyai Jenő herceg már nem élt. Mindenki azt várta, hogy Pálffy lesz a fővezér. Az osztrák azonban a hadsereget dinasztikus okokból Lotharingeni Ferenc hercegre bízta, míg Pálffyt hízelgő levéllel iparkodott e sérelem miatt megnyugtatóni. Pálffy azért

keserőséget érzett. Ekkor írta az alábbi sorokat: „De nem tagadhatom a halálos fájdalmat, melyet érzek és mely sírba visz, midőn látnom kell, hogy hosszas, folytonos szolgálatom, az a sok vér, melyet családom és még nem régiben is két fiam ontott az uralkodóházért, valamint az, hogy soha nem találtak hadi szolgálataimban gáncsolni valót, nem akadályozta magát prostitutiómat hazám és az egész világ előtt”. E jeles katona mellőzése megbosszulta magát. A háború szégyenteljes végét ért.

1741-ben Pálffy János az ország nádora lett. Mária Terézia „Kedves Pálffy Atyám” címezésű levélben köszönte meg az ősz vezérnek azokat a nagy szolgálatoakat, amelyeket a magyar nemzet, a pozsonyi országgyűlés után a királynő trónjának megvédése érdekében tett.

Pálffy János kétségtelenül jeles katona volt. Mint említettük, az osztrák sereg ő benne egyik kiváló vezérét látta és emlékét a volt közöshadseregben meg is örökítette. Ma, magyarok, sajnálhatjuk, hogy annak idején nem csatlakozott Rákóczihoz. Ennek dacára, az 1736—37. évi hadjáratokban véghezvitt döntőjelentőségű hőstettei alapján megérdemli, hogy a jeles magyar hadvezérek közé soroljuk.

13. Nádasdy.

I. Bevezetés.

A magyar haditörténelem egyik legragyogóbb alakjának, Nádasdy Ferenc gróf huszártábornoknak haditetteit akarjuk az alábbi sorokban az olvasóval megismertetni. Ez a jeles katona Mária Terézia hadakozásban is gazdag korának legtehetségesebb magyar hadvezére volt. A kolini csatában 100 lovaszázad élén fergeteges rohamokkal, szélvész gyanánt seperte szét a világtörténelem nyolc legnagyobb hadvezére egyikének, Nagy Frigyesnek híres porosz csapatait. Nádasdy kimagasló katonai egyénisége ez ösztönös haditudással megáldott magyar hadvezérek időrendi sorozatában Zrinyi Miklós és Görgely Arthúr között foglal helyet. Olyan vezér volt, mint amilyennek a jó sors a magyart minden száz esztendőben csak egyszer ajándékozta meg. A XX. század ily magyar vezérét a világháború csataterain nem találtuk meg. Talán ezután jön...

Nádasdy Ferenc gróf unokája volt annak a tétőtől talpig magyar érzésű Nádasdynak, kit az osztrák udvar Zrinyi Péterrel és Frangepánnal együtt a vasvári béke után, 1671-ben, összeesküvés gyanuja miatt kivégeztetett. A halálos ítélet a Nádasdy-féle

óriási vagyon elkobzását is kimondta. A vértanu fia a katonai pályán keresett megélhetést és itt a tábornoki rangig vitte. A vértanu unokája, a mi hőszünk, ki 1708-ban született, ugyancsak a katonai pályát választotta. 19 éves korában lépett a 1688-ban felállított első állandó huszárezredbe.

Annak a kornak a huszárságát a hivatalos katonai körök még nem számították a rendes lovasság: a nehéz vértések és a lassú mozgású dragonyosok közé. A két utóbbi alkotta a csatalovasságot, mely zárkózott rohamokkal iparkodott a csaták sorsára döntő befolyást venni. A huszárokban az osztrák hadvezetőség a hűbéres török lovasság egyenrangú társát látta, mely a csata előtt a földéítésre, csata után az üldözésre jó, a guerilla-harcban és portyázásban utólérhetetlen, de mégsem „rendes” katonaság. Ennek a felfogásnak köszönhető, hogy nem akadályozta meg az ősi „virtus” érvényesülését. Ezek a huszárok még ragaszkodtak az ősmagyar harcmódorhoz. A piros ruhás, kucsmás huszár így császári zászló alatt is magyar „királyi” katona maradt, magyar tisztek vezették, az ezred belső szolgálati nyelve a magyar volt. Nádasdy lángeszze aztán a magyar huszárt a csatalovasság elitjévé, az osztrák ármádia legfélelmetesebb hadjárat- és csatadöntő fegyverévé emelte.

A huszár harci értékére jellemző, hogy az 1735. évi Rajna-menti hadjárat sikerei után (melyben Nádasdy mint huszártörzstiszt vett részt), a porosz király egyik huszárezredünkbe vétette fel egy csapat porosz huszárt, hogy ezek itt a portyázó hadviselést — a huszár-háborút — eltanulják. Említésre

méltó még, hogy az akkori előírások az ellenség földjén való zsákmányolást kifejezetten megengedték s hogy hivatalból gondoskodtak a zsákmánynak, mint a huszár jogos tulajdonának hazaszállításáról. A 200 év előtti huszárok bizony kissé vad legények voltak.

A fiatal Nádasdy ily vad pusztafiak között tanulta meg a háború véres mesterségét. Résztvett az 1731—32. évi korzikai hadjáratban, 1733—34-ben Olaszországban harcolt, 1735-ben a Rajna mellett bővítette haditapasztalatait. Hadiérdemeinél fogva ez a vakmerő huszártiszt a ranglétrán rohamosan haladt fölfelé. 1736-ban, 28 éves korában a Desewffy-huszárok ezredese lett. Ennek az ezrednek az élén hadakozott az 1737—38. évi török háborúban. 1741-ben elnyerte a tábornoki rangot és megkezdte vezéri pályafutását, melynek során mindent elért: tábornagy lett és hálás királynője a Mária Terézia-rend nagykeresztjével díszítette fel.

Hogy Nádasdy vezéri működését áttekinthesük, tudnunk kell Mária Terézia háborúit, melyek mindegyikében Nádasdy szerepet játszott:

1740-től 1748-ig tartott az osztrák örökösödési háború (Poroszországban, Bajorországban, Franciaországban és Itáliában fekvő csataterekkel),

1740—42-ben volt az első sziléziai, 1744—45-ben a második sziléziai háború.

1756—1763. években zajlott le a hétéves háború.

Nádasdy vezéri szerepét kissé bővebben ismer-tetjük az 1744—45. évben, midőn Nagy Frigyes se-regét csupán szakadatlan merész portyázásaival a visszavonulásra kényszerítette és 1757-ben, midőn a kolini csatában óriási lovasrohamaival a győzelmet

a kiránynő zászlóihoz fűzte. E csata emlékére alapította Mária Terézia a róla elnevezett katonai rendjelt, melynek második nagykeresztese e csata hőse, Nádasdy lett.

II. 1742—48.

1742-ben Nádasdy, a 34 éves huszárgenerális lovasdandára alkotta Károly lothringeni herceg, osztrák hadvezér seregének elővédjét, mely sereg Csehországban a porosz hadakkal Chotusicnál (Csaszlau közelében) megütközött. E csatában Nádasdy lovasdandára a porosz sereget megkerülte és annak hátába intézett lovasrohammal a porosz lovaság vereségét megpecsételte. Innen Nádasdy nyugat felé, az onnan közeledő franciák ellen fordult. Ezeknek a Moldva mentén való megveretése után, üldözés közben Piseket a lóról szállt huszárainak rohamával foglalta el. Hasonló sors érte a franciák által megszállt Pilsent, melyet feladásra birt. A további üldözés folyamán Nádasdy lovasdandára az Inn alsó folyása mentén a bajorokkal került szembe.

1743-ban az egyesült bajor-franciák ellen viselt hadjáratban a Nádasdy-féle huszárdandár megint az elővédet alkotta. Az Inn nyugati partján, Simbachnál vívott ütközetben e dandár elszánt rohama szerzi meg az osztrák vezérnek a győzelmet. Nádasdy innen München felé üldöz, közben lovasharcot vív a bajor utóvéddel, melyből 200 bajor lovast levág, 180-at foglyul ejt. Münchenen át Augsburgnak vonul, ezt körülzárolja és megadásra kényszeríti. Itt 1200 foglyot ejt, 28 ágyút zsákmányol.

A Rajna felé tovább hátráló franciákat Nádasdy most már 7 huszárezreddel üldözi és megveri a francia utóvédet Stuttgartnál. A franciák az erélyes üldözés következtében nagy ember- és anyagveszteség mellett menekülnek a Rajna mögé, míg Nádasdy Karlsruhe környékéről örködik a Rajna-vonal fölött.

1744-ben Nádasdy — immár altábornagy — lovashadosztálya az osztrák sereg déli szárnyán a Rajnán Karlsruhétől nyugatra július 1-én kel át, miután a folyó innenső partján álló bajorokat Philipsburgnál a tulsó partra visszavetette. E harcokban Nádasdy alól a lovat kilövik.

Az átkelés után Nádasdy hadosztálya ismét, mint az osztrák sereg előhada — Elzász északi részébe hatol, kapitulációra bírja a megerősített Weissenburgot, aztán szétugraszt egy ellenséges lovasdandárt, melyből 800 foglyot ejt, majd megszállja Wörthöt. (Az említett helységek az 1870. évi német-francia háború csataterei is.)

Az osztrák sereg azonban a Wörthön át visszavonuló franciák üldözését folytatni nem tudja, mert Nagy Frigyes, ki az osztrák fegyverek győzelmétől Szilézia birtokát félti, hatalmas sereggel a kellő védelem nélkül maradt Csehországra tör. A rajnai osztrák sereg tehát visszafordul, miközben Nádasdyra most az utóvéd szolgálata hárul és szakadatlan utóvédharcok között megint partot vált, hogy Csehországnak vegyen irányt. A Rajna innenső partján Nádasdy lovashadosztálya megint az élre kerül. A sereg Stuttgarton át Donauwörthre menetel, innen Nádasdy Ambergre diverziót hajt végre s egy ott gyülekező bajor sereget elűz, majd szeptember végén a

cseh határt Waldmünchennél (Pilsentől délnyugatra) eléri.

Itt veszi az osztrák sereg a hírt, hogy Nagy Frigyes időközben Prágát elfoglalta és hogy seregének zömével — a csekélyszámú osztrák védőcsapatok viasszaszorítása mellett — Csehország déli határára, Budweiss felé nyomul elő. Az osztrák sereg erre szintén Budweisnek tart, a porossal azonban megütközni nem akar, hanem annak fékentartását Nádasdyra bízza.

Ez a sokszorosan kipróbált lovasvezér október elején a Taborig (Budweisstől északra) jutott porosz sereg hátába veti magát és annak Prágával való minden összeköttetését elvágja, élelmiszállítmányait elzsákmányolja, harácsoló különítményeit szétugrasztja. Ily körülmények között az eleségben szűkölködő és minden hír nélkül maradt porosz sereg minden hadműveletről lemond, sőt október közepén az észak felé való visszavonulást kezdi meg, hogy főútánszállítási állomásához, Prágához közelebb jusson. Helyzete azonban a 60 km-rel északra fekvő konopisti állásban sem javul, mert Nádasdy huszárezredei a külvilágtól minden oldalról elszigetelik és minden szállítmányát elfogják. A többek között Nádasdy kezeibe jut egyik, a királynak szánt pazar szállítmány is, tele mindenféle értékes holmival, rengeteg pezsgővel és burgundi borral. Immár a király is nélkülözni kénytelen, miért is a visszavonulást további 100 km-rel folytatja, visszamegy Kolinnál az Elbán, miközben a csapatok már kenyeret sem kapnak, a szökés ragálya már a tisztekre is átterjed.

Nádasdy a hátráló porosz sereget nyomon kö-

veti, ugyancsak átkel az Elbán, aztán nagy kerülővel való kitérésre késztet egy porosz hadoszlopot, mely a király seregéhez akar csatlakozni. Nagy Frigyes végül Königgrätz mellett foglal állást, itt még 10 napig kitart kenyér nélkül és várja a Taborban és Budweissben hátragyott helyőrségeit, melyeknek ismételten parancsot küld a csatlakozásra. Nádasdy azonban mind a nyolc futárt elfogja, aminek az lesz az eredménye, hogy e helyőrségek az osztrákok előtt a fegyvert lerakják.

Végül a király november végén az elvesztett hadjárat tudatával Csehországot kiüríti. Nádasdy folytatja az üldözést, a határ mellett Winterfeldt porosz tábornok oszlopát az Óriás-hegységnek szorítja és ennek egész vonatát elfogja, aztán a király seregének utóvédjét dobja át a határon.

Nádasdy mintaszerű portyázásainak eredménye az, hogy Nagy Frigyes, korának legelső hadvezére hadjáratot veszít, anélkül, hogy csatát veszített volna.

1745-ben a háború tovább folyik.

Nagy Frigyes nagy sereggel új támadásra készül, melyet az óvatos osztrák sereg a königgrätzi állásban akar kivédeni. Nádasdy 3 huszárezreddel és 3 zászlóaljjal a határ mentén iparkodik a poroszokat feltartóztatni. Itt Winterfeldt porosz tábornok hadával súlyos harcot vív, melyet a porosz generális királyának franciás németséggel ekként jelent: „ich muss dem Feinde die Justice thun, dass er sich brav gewehret und alles tentieret hat, was nur möglich gewesen”. Közben az osztrák sereg a határ védelmére mégis előnyomul, majd átlépi a határt és

Hohenfriedeburnnál (Porosz-Sziléziában) a porossal megütközik, azonban csatát veszít. A visszavonulást Nádasdy lovashadosztálya fedezi és eközben az üldöző poroszokat sikerült lovasrohammal, melyben 200 foglyot ejt, megállítja és őket a közvetlen üldözés beszüntetésére készíti.

Az osztrák sereg Königgrätzre vonult vissza, míg Nádasdy lovassága az igen lassan utána nyomuló porosz sereghez tapadt és azzal az előző évi játékot ismételte meg. Nagy Frigyes az osztrák seregről semmi hírt sem tud szerezni, oldaloszlopaival sem tudja az összeköttetést helyreállítani. Ez a kellemetlen helyzet, amint a király írja: „azt a gondolatot ébresztette bennem, hogy néhány huszártisztet kellene korrumpálni, akiknek segítségével a levelezést fenn lehetne tartani...”. Természetes, hogy ilyen „korrumpálható” magyar tiszt akkor sem akadt.

A porosz sereget gyötrő éhség, nélkülözés és az ebből eredő szökések a királyt végre arra bírják, hogy Trautenaúra hátráljon. Nádasdy a porosz sereget annak baloldalán követi, az osztrák sereg is megindul, hogy a porossal újból csatát vívjon, azonban a csatára oly ügyetlenül fejlődik, hogy a porosz Soornál (Trautenaútól délre) megveri. Az osztrák vezér terve szerint Nádasdynak a csata alatt a porosz sereget hátulról kellett nyugtalanítania.

Nádasdy ezt a feladatot fényesen megoldotta. Lovasságával a csata alatt a poroszok menetelő vonatát kirabolta, aztán a porosz tábornokot megrohanta s felgyújtotta.

A poroszok egész poggyásza elveszett. Nádasdy

kezeibe került a király és két királyi herceg egész málhája, a király két titkára, orvosa, szolgaszemélyzete, a tábor őrsége és fedezete. Kár, hogy a huszárok a király titkos levelezését megsemmisítették, ahelyett, hogy eltették volna. Nagy Frigyes a zsákmányból a háború után csupán kedvenc kutyáját kapta vissza.

A király utólag panaszt is emelt, hogy Nádasdy huszárai túlmentek a megengedhető határon és hogy nemcsak a táborban talált férfiakat vágták le, hanem az ott tartózkodó nőket: „d'une autre façon” bántalmazták („maltretieret”).

A vad legények bizonyára hosszas nélkülözésért kárpótolták itt magukat.

A porosz poggyász megsemmisülésének tulajdonítható, hogy Nagy Frigyes soori győzelmét nem aknáztta ki, hanem a tél beálltával Sziléziába visszament.

Amint láthatjuk, az 1745. évi hadjárat két osztrák csatavesztés dacára sem végződött szerencsétlenül, mert Nádasdy vakmerő vállalatai Nagy Frigyes hadisikereit kiegyensúlyozták és azoknak kihasználását megakadályozták.

Nádasdy mesteri portyázásai iskolát csináltak, melynek hatásai a világháború kezdetén is érezhetők voltak. 1914-ben ugyanis a hadvezetőség lovashadosztályainkat ily elgondolás mellett küldte át az orosz határon, hogy ott az orosz mozgósítást és felvonulást megzavarják és lehetőleg sok rendetlenséget okozzanak.

A magyar huszár 1914-ben nem volt rosszabb,

mint Mária Terézia idejében, de nem találta meg a modernizált Nádasdyt.

Ez a vezér iskolapéldája volt annak, hogy mit tud a magyar csapat, ha az élén színmagyar parancsnok áll.

Nádasdynak az 1744—45. évi második sziléziai háborúban kifejtett lovasvezéri működése az osztrák sereget minden nagyobb csapástól megmentette. Ennek köszönhető, hogy a más hadszíntereken is elfoglalt monarchia 1745 decemberében legveszedelmesebb ellenfelével, Nagy Friggyessel a status quo alapján békét köthetett. Nádasdy új harcmezőkön folytathatta vezéri tevékenységét. 1746 tavaszán már a francia-spanyol sereg ellen Felső-Olaszországban harcol. Hadtestével rohammal veszi be a guastallai Po-hídfőt, résztvesz a Piacenza mellett vívott győzelmes csatában, majd fegyverletételre kényszeríti a Piacenzát védő 7000 főnyi ellenséges hadat. 1747-ben döntő szerepe van Genova elfoglalásában.

1748-ban, a háború befejeztével, Nádasdy elnyeri a lovassági tábornoki rangot, majd hadiérdemeinek különleges jutalmául 1756-ban Mária Terézia a horvát báni méltóságra emeli. Nádasdy Horvátországban a horvát gyalogságot és lovasságot elsőrendű hadialakulásokká szervezi át. E csapatokból: a zágrábi, kaproncai, gradiskai, bródi és szlunji könnyű gyalogságból, a zágrábi, varasdi és károlyvárosi huszárokból alakult hadtest élén vonul az 1756 őszen kitört hétéves háborúba Nagy Frigyes ellen és itt küzdi fel magát hadvezéri dicsőségének csúcspontjára.

III. Nádasdy a kolini csatában.

Mielőtt Nádasdy hadteste a csehországi hadszínterre beérkezett volna, az osztrák hadihelyzet itt már rosszra fordult.

Nagy Frigyes ugyanis 1756 őszén, még mielőtt Mária Terézia hadai felkészültek volna, az osztrákkal szövetséges szász sereget Drezda közelében, Pirnánál meglepte és ott körülzárta, majd meglepően betört a kellően meg nem védett Csehországba, az Elba mellett, az Eger folyó torkolata közelében megverte a szászok segítségére siető egyik osztrák sereget, aztán visszafordult Pirnához és a szász sereget megadásra bírta.

A bekövetkező tél folyamán mindkét fél folytatta hadikészülődéseit, hogy tavasszal a hadműveleteket nagyobb erővel kezdhesse meg.

1757 elején Nagy Frigyes hadai több csoportban Szászországban és Sziléziában voltak készen az újabb betörésre, míg az osztrák sereg zöme Lotharingeni Károly herceg vezérlete alatt Prága környékén, egy kisebb sereg Serbelloni tábornagy alatt Königrätznél vonult fel. Utóbbi sereghez való bevonulás végett Nádasdy parancsnoksága alatt a horvát hadtest és a magyar lovasság, Morócz és Hadik hadosztályai (10 huszárezred) Olmütz vidékén gyülekeztek.

A kezdeményezést megint a poroszok ragadták magukhoz. Nagy Frigyes áprilisban a határt Szászország és Szilézia felől átlépte és seregeit Prága irányában egyesítette, anélkül, hogy a Königrätznél álló Serbelloni-féle osztrák sereg a Szilézia felől be-

tört poroszokat ebben meggátolta, vagy legalább maga is Prága felé vonult volna. Nagy Frigyes az így egyesített hadaival május 6-án a Prágánál állást foglalt Lothringeni Károly herceg seregét döntő módon megverte és a Prága felé visszadobott osztrákok nagyobb részét (40.000 főt) ott körülzárta. Az osztrák sereg kisebb részének (20.000 főnek) sikerült keleti irányban elmenekülni. Ebből az irányból közeledett ugyanis a tétlensége miatt elküldött Serbelloni helyébe kinevezett Daun tábornagy serege, amelynek előhadát az időközben Daunhoz bevonult Nádasdy hadteste (10 zászlóalj, 60 lovasszázad) alkotta.

Daun serege a prágai nagy csatavesztés hírére, amikor Nádasdy a csatát már 12 km-re megközelítette, nem mert korának leghíresebb hadvezérével, Nagy Frigyessel megütközni, hanem újabb erősbítés bevárása végett Kolin vidékére (Prágától 60 km-nyire keletre) hátrált meg. A porosz király Daunnal, illetve Nádasdyval szemben Bevern herceg alatt kisebb sereget küldött ki, főerejével pedig Prága körülzárását tartotta fenn.

Ez volt a hadihelyzet, melyből a kolini döntőcsata kifejlődött.

Nádasdy a már korábban fényesen bevált taktika szerint huszáraival azonnal körülrajzotta Bevern és Nagy Frigyes csapatait, sőt sikerült neki a Prágában körülzárt Lothringeni Károly herceggel is az összeköttetést fenntartani. Ezen az úton tudta meg a herceg jelentéséből az osztrák hadvezetőség, hogy a prágai védőrség csak június 20-ig tarthatja magát,

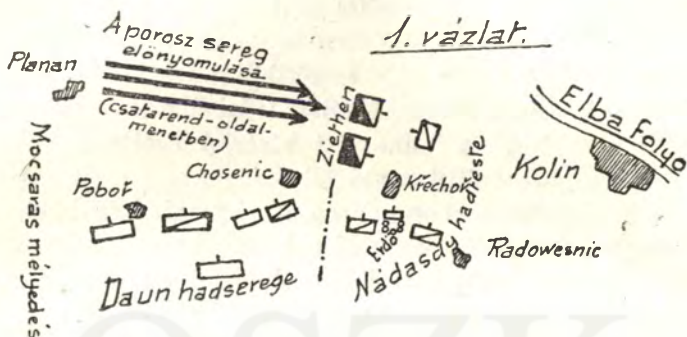
mert ha addig fel nem mentik, eleséghiány miatt kénytelen kapitulálni.

Mária Terézia ekkor Daunnak Prága felmentését parancsolta meg. Jellemző Nagy Frigyes hadvezéri hírnevére, illetve arra a veszedelmes kockázatra, melyet a vele való megütközés jelentett, hogy Mária Terézia a Daunnak adott írásbeli parancsában utalt arra, hogy a felmentési kísérlet esetleges balsikerét sohasem fogja neki felróni.

Amint Daun serege Prága felé megindult, Nagy Frigyes Prága előtt csak kisebb erőt hagyott vissza, serege nagyobb részével Bevern hadához csatlakozott, hogy Daun ellen fordulhasson. Utóbbi a porosz király megmozdulásának hírére azonnal beszüntette az előnyomulást s Kolintól mintegy 10 km-nyire nyugatra, a Planantól délkeletre fekvő magaslatokon az akkori hadiszokás szerint csatarendben táborba szállt, s itt várta a poroszok támadását. Nagy Frigyesel szemben ugyanis a találkozó harc, midőn mindkét fél a menetből fejlődik a harchoz, nagyon is kockázatos vállalatnak látszott. A porosz gyalogság manővirozási tudása: a csatarend gyors felvétele és az e célból szükséges mesterséges alakzatokba való fejlődési képesség oly magas fokon állt, amellyel egyik állam serege sem tudott versenyezni.

Daun a nagy király sajtószóhadművészetét: a ferde és mozgékony csatarendet és az ebből kifejlődő gyalog- és lovasrohamokkal kapcsolatos, kivédhetetlen oldaltámadást (amivel a prágai csatát is megnyerte) már ismerte annyira, hogy kezdettől fogva az oldaltámadás kivédésének lehetőségére gondolt. Ezért a terepalakulás szerint gyengébb, féltett

jobboldalának védelmét Nádasdy hadaira (a csatarend szerint a horvát gyalogságra és kezdetben 48 huszárszázadra) bízta.

Az 1. vázlatban feltüntetett helyzetben kezdődött a csata 1757 június 18-án délben.

Lássuk most Nádasdy tevékenységét a csata alatt! Nádasdy horvát gyalogságával a szélső balszárnyon Křechoř községet és az ettől délre fekvő kis tölgyfaerdőt szállotta meg, huszárjainak nagyobb részét (30 század) az erdő mindkét oldalán készenlétbe helyezte, míg 18 huszárszázadot a kolini országot mentén előretolt viszonyban vonultatott fel.

Nagy Frigyes Planan felől jövet a Ziethen híres porosz lovastábornok vezérlete alatt álló elővédének (35 lovasszázad és 4 zászlóalj) azt a parancsot adta, hogy mindenekelőtt Křechoř falut foglalja el. A király ugyanis az így délnek fordított Zeithen lovasága és a Chocenictől keletre elővont és szintén Zeithennek alárendelt további 50 lovasszázad fedezete alatt akart Křechoř és Radowesnic között az osztrák sereg oldalában felvonulni és aztán azt megtámadni.

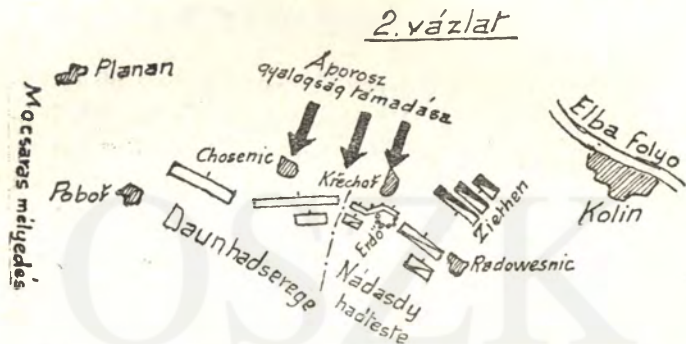
Meg kell említenünk, hogy e célból a porosz sereg 3 harcvonalas csatarendben az osztrák sereg szemelátára oldalmenetet hajtott végre, készen arra, hogy Daunnak esetleges támadására azonnal délnek arcot fordíthasson. Ezt az egyébként merész mozdulatot Nagy Frigyes az osztrák gyalogság csekély manőverozási képességének tudatában merte megkockáztatni.

Midőn délben a porosz elővéd: Ziethen 35 lovaszázada az út mentén Křechoř magasságába ért, Nádasdy felismerte a porosz megkerülő mozdulatot és ennek megakadályozására az út mentén álló 18 huszárszázadát hatalmas rohamra rendelte. Ez a lovasroham ugyan Ziethen óriási túlerejével szemben nem sikerült, de időt nyújtott az osztrák seregnek arra, hogy a veszélybe került jobbszárny felé eltolódjék. Daun tábornagy a lovasharc ideje alatt csapatait a jobbszárny felé átcsoportosította és egyben Nádasdynak is 20 lovasszázadnyi megerősítést küldött. A csatatér keleti részén tehát ekkor Nádasdy 68 lovasszázad a Ziethen 85 lovasszázadával került szembe.

A hadiesemények fejlődésének megértésére szolgáljon a 2. vázlat.

Közben a porosz gyalogság is felfejlődött és délután 2 órakor rohamra indult a Nádasdy előretolt horvát gyalogsága által védett Křechoř ellen. Itt rendkívül változatos kézitusa fejlődött ki; mindkét fél erősítéseket dobott a harcba, melynek folyamán a poroszok kezeibe került előbb Křechoř, majd az attól délre fekvő erdőcske is. Az osztrák gyalogság e szo-

rongatott helyzetében Nádasdy 60 lovasszázaddal a második nagy rohamra indult Ziethennek Křechořtól keletre álló 80 lovasszázada ellen, hogy ennek visszaverése után a porosz gyalogságot hátba rohamozhassa meg. Ez a lovastámadás sem tudott áttörni, de ismét időt adott Daun tábornagnak, hogy újabb

erőket irányítson a csataterületére. Daun megerősítette Nádasdyt is, kihez 2 és fél lovashadosztályt (vasasokat és dragonyosokat) küldött. Ezzel Nádasdy hada 100 lovasszázad erejére emelkedett.

Nagy Frigyes most döntő támadásra indult. Chosenic és Křechořon át 22 zászlóaljnyi gyalogságot és Ziethen alatt 100 lovasszázadot indított rohamra. Ekkor Nádasdy Radowesnic felől 100 magyar huszár, osztrák dragonyos és vasas, valamint svalizerszázad élén Ziethen ellen gyönyörű lovasrohamot hajtott végre, mely Ziethen lovasságát a kolini országot mögé dobta vissza. Nádasdy most a huszárok egy részét Ziethen üldözésére hagyta hátra, a többivel a még Křechoř és Chosenic között levő 30 porosz lovasszázadot kergette vissza. Nádasdynak e harmadik és

negyedik rohamra a porosz lovasságot a csatatérről véglegesen elűzte s Plananon át menekülésszerű visszavonulásra készítette.

Ekkor Nádasdy Křechoř és Chosenic között a megrettent és négyszögeket alakító porosz zászlóaljakra veti magát s azokat részben levágja, részben szétugrasztja és elfogja. A híres hadvezér, Nagy Frigyes, kénytelen a visszavonulást elrendelni. Aki még megmaradt a poroszok közül, az az aránylag legkevesebbet szenvedett porosz nyugati szárny fedezete alatt a csatatérről Planan felé menekül.

A 34.000 főnyi porosz sereg a kolini csatában közel 14.000 embert, 45 ágyút és 22 zászlót veszített, míg az osztrák sereg vesztesége csak 8000 főre rúgott. A csata közvetlen eredménye Prága felmentésében nyilvánult.

A kolini csata érdekességei közé tartozik a Nádasdy vezérlete alatt állott, de Ligne-féle dragonyos ezred kitüntetése, mely ezred (a későbbi 14. dragonyos) tagjai voltak az egyedüliek, kik e csata emlékére bajuszt nem viseltek. E győzelem emlékére alapította Mária Terézia az ő nevét viselő katonai rendjelet, melynek első nagykeresztese Daun tábornagy, a második Nádasdy lett.

Nagy Frigyes e csatavesztés okát abban látta, hogy Daunnak sikerült jobbszárnyát idejében meghosszabbítani és így az oldaltámadást kivédeni, valamint, abban, hogy a porosz lovasság e csatában csütörtököt mondott. Kétségtelen, hogy Nádasdy ismételt elszánt lovasrohamai tették az osztrák jobbszárny meghosszabbítását lehetővé s hogy az ő döntőerejű rohamai törték meg Ziethen lovassá-

gát. Nagy Frigyes említett véleménye avatja Nádasdyt a kolini csata hőségé!

IV. A kolini csata után.

A kolini csata napján a visszaözönlő porosz sereget csupán Nádasdy huszárai követték. Nádasdy maga abban a házban töltötte a győzelmet követő éjszakát, melyben Nagy Frigyes harci intézkedéseit aznap reggelén a csatára kiadta.

Rendszeres üldözésre az óvatos osztrák vezér, Daun tábornagy, csak néhány nap mulva gondolt és e célra Nádasdynak huszárokból és horvát gyalogságból alakult előhadát küldte előre.

Nádasdy hada Brandeisnál, a kolini csatatértől 40 km-nyire északnyugatra kelt át az Elbán és eleinte irányt vett a megvert porosz sereg ama kisebb részének, mely az Iser-folyó völgyében észak felé hátrált. Nagy Frigyes maga a poroszok zömével az Elba völgyében ment visszafelé, majd Leitmeritznél megállt, minthogy Daun serege Kolin felől és Lothringeni Károly herceg Prága felől nem őt követte, hanem Nádasdy fedezete alatt Brandeisnél egyesült. Ennek megtörténte után az osztrák fővezér Nádasdyt Nagy Frigyes seregének megfigyelésére nyugat felé az Elba völgyébe toltta el.

Ebben a helyzetben megisméltődött a huszároknak a korábbi hadműveletekből ismeretes portyázó harca. A huszárok Nagy Frigyes minden futárát elfogták és a poroszok számára az Elbán érkező szállítmányokat feltartóztatták. Nagy Frigyes már kénytelen volt futárait huszárnak öltöztetni, hogy azok a

magyarok éberségét kikerüljék. Végre a poroszok feladták az egyenlőtlen játszmát és a mi huszárainktól nyugtalanítva, Csehországból kitakarodtak. Említést érdemel, hogy az üldözés közben Nádasdy egyik huszárdandárát az Elbán átúsztatta.

A poroszok ezután a Drezdától keletre fekvő vidéken foglaltak állást, hogy itt a harcot az osztrák seregekkel felvegyék. Utóbbiak azonban kerülték a Nagy Frigyessel való megütközést és bár átkeltek a határhegységen, a poroszok közelébe csupán Nádasdy könnyű hadtestét tolták előre azzal a feladattal, hogy Nagy Frigyesnek Sziléziával való összekötését elvágja. Eközben történt, hogy Nádasdy szálláscsinálóit poggyászával együtt Görlitz felé küldte előre és ezeket a porosz lovasság a várostól délre, Ostritz falunál elfogta. Nagy Frigyes most bosszút állt az évekkel azelőtt, Soornál elvesztett poggyászáért. Nádasdynak csupán lovászait és báni kinevezési okmányát küldte vissza, a többit jogos hadizsákmányként megtartotta.

Nagy Frigyesnek rövidesen — serege nagyobb részével — Drezdán át nyugat felé kellett elvonulni, hogy a birodalma nyugati határait fenyegető francia sereg ellen forduljon. Görlitz környékén az osztrákok fékentartására Bevern herceg alatt csupán kisebb sereget hagyott vissza, mely e várostól délre, a Neisse-folyó mindkét partján megerősített állást foglalt el.

Nagy Frigyes eltávozását az osztrákok kihasználták és az osztrák sereg zömével a Neisse balpartján, Nádasdy hadtestével a folyó jobbpartján Bevern állása ellen nyomultak. Nádasdy szeptember

7-én Moysnál (Görlitztól közvetlenül délre) a porosz állást meglepően megrohanta és Winterfeld porosz tábornoknak itt védekező hadtestét tökéletesen szétverte. Ez alkalommal Nádasdy, az 50 éves lovassági tábornok, személyesen vezette csapatait rohamra a porosz sáncok ellen, lóháton átugratta a mellvédet és a kézitusában meg is sebesült. A poroszok ágyúkat és zászlókat vesztek, foglyul esett Nagy Frigyes szárnysegéde is. Bevern herceg hada kénytelen volt Boroszló felé visszavonulni.

E győzelem után Nádasdy — ismét mint elővéd — a poroszokat Boroszló előtt foglalt állásukig üldözte, majd midőn az osztrák sereg is utána jött, azt a parancsot kapta, hogy 30.000 főnyi sereggel a Boroszlótól délnyugatra fekvő Schweidnitz várát ostrommal foglalja el.

Nádasdy az ostromot az akkor divatos hadművészet szabályaitól eltérőleg hajtotta végre. Nem várta be, hogy futóárkai az ellenséges vár faláig hatoljanak előre, hanem ezt megelőzően, november 11-ről 12-ére hajló éjjel a vár ellen rohamot intézett. Ez teljes sikerrel járt. A porosz védőrség, 4 tábornok, több, mint 6000 katona, 48 zászlóval, 180 ágyúval és rengeteg hadianyaggal kapitulált. Foglyul esett az a porosz huszárezred is, mely Ostritznál Nádasdy poggyászát elzsákmányolta.

Nádasdy ezután az osztrák főszereghez csatlakozott, mely erre a Boroszló előtt álló poroszokat november hó 22-én megtámadta és megverte. A porosz vezér, Bevern herceg, fogságba esett. Boroszló megadta magát, a porosz sereg roncsait Ziethen lovastábornok észak felé vezette vissza.

Ennyi fényes siker után azonban a hadiszerencse az osztrák zászlóktól elpártolt.

Időközben ugyanis Nagy Frigyes megverte Rossbachnál a franciákat és most gyors menetekben közeledett Boroszló felé, hogy az elvesztett Sziléziát visszahódítsa. Miután egyesült a Boroszló előtt megvert hadával, várható volt, hogy az osztrák sereg ellen fordul. Köztudomású volt, hogy Nagy Frigyes, ellentétben korának hadvezéreivel, egyáltalában nem kerülte a csatát. E háború előtt hadseregével gondosan begyakorolt ferde csatarendje oly fölényt biztosított neki, hogy túlerőtől sem kellett tartania.

Nádasdy véleménye a megtartott haditanácsban az volt, hogy Nagy Frigyes, a nagy mester, biztosra várható támadását a Boroszló előtt előkészített jó védőállásban kell elfogadni, azonban az eddigi, egyébként Nádasdynak köszönhető hadisikerek folytán elbizakodott osztrák vezér, Lothringeni Károly herceg nem hallgatott a jó tanácsra, hanem nehézkes seregével a porosz király ellen vonult.

Ebből az elhatározásból keletkezett a december 5-én Boroszlótól 20 km-re nyugatra, Leuthennél vívott csata, amelyben az osztrák sereg hatalmas vereséget szenvedett. Nagy Frigyes az ő ferde csatarendjének ideális alkalmazása mellett egész haderejével az osztrák sereg jobbszárnyára ütközött s ezt halomra döntötte, anélkül, hogy a nehezen mozgó harcvonal közepe vagy balszárnya e harcba beavatkozott volna. Az összetört jobbszárnyat vezényelte Nádasdy, ki még idejében kért támogatást, de nem kapott, ami még a csatatéren közte és a fővezér között heves szóváltást idézett elő. Hogy szószerint

mit mondott Nádasdy, azt nem tudjuk, de biztosra vehetjük, hogy amúgy huszárosan közölte véleményét a herceggel, a királynő szeretett sógorával.

Nádasdy a csata alatt hősiesen harcolt, a sötétség beálltáig iparkodott fedezni az ügyetlenül manőverező osztrák sereg Boroszlóba való hátrálását, a vereségen azonban változtatni ő sem tudott.

E csata után Mária Terézia a herceg-fővezért a hadsereg vezetésétől felmentette, de egyúttal az uralkodóház tekintélyének megóvása végett Nádasdyt is, az egész hadsereg nagy sajnálatára és az ügy ártalmára, visszahívta. Nádasdy a következő évben megkapta a tábornagyi rangot, de Mária Terézia alatt többé katonai parancsnokságot a harctéren nem bíztak reá. Ennek elsősorban a hadsereg látta kárát.

A friss lendület, melyet az osztrák hadműveleteknek csupán a Nádasdy vezette lovasság kölcsönzött, elmaradt. A háború hét évig húzódott, anélkül, hogy Mária Terézia Sziléziát visszaszerezhetette volna.

A háború alatt, bármikor is megjelent Nádasdy, mint horvát bán Bécsben, a lakosság örömjongással üdvözölte. „Nádasdy apánk, segíts!” szavakkal fogadták, mikor a harctérről rossz hírek érkeztek. Nádasdy azonban nem segíthetett, mert a királynő nyilván sohasem tudta neki elfelejteni, hogy ez a magyar vezér az ő sógorát kemény szavakkal illette.

II. József iparkodott anyja hibáját jóvátenni, 1778-ban, midőn a poroszokkal való újabb háború fenyegetett, sőt mozgósításra és felvonulásra került a sor, II. József a Galiciában felvonult sereg veze-

tését a 70 éves Nádasdyra bízta. A viszály háború nélkül ért véget, mire Nádasdy ismét átvette horvát báni teendőit és ebben a méltóságban, 75 éves korában a magyar hadsereg halhatatlanjainak nagy táborába lépett át.

*

Tanulmányunk ismertette Nádasdyt, mint a portyázó háború utólérhetetlen művészt, mint a csatadöntő lovastömegek bámulatos vezérét, mint az eszményi elővédparancsnokot s végül, mint a várat ostromló és rohammal elfoglaló hadvezért. Nádasdy ideálja a magyar huszárnak s egyben annak a magyar vezérnek, ki megtestesíti magában azokat a tündöklő katonai erényeket, melyek a magyar harcost a világ egyik legelső katonájává avatják.

Adja Isten, hogy a „Nádasdy apánk szelleme segítsen” bennünket jövő generáció integritási harcainkban!

Országos Széchényi Könyvtár

14. Hadik.

Mária Terézia korának nagy háborúiban kitűnt sok jeles magyar vezér közül a tudós nyugalmával rendelkező Hadik András különösen a nevezetes berlini portyázással tette nevét emlékezetessé. Ez volt a legszebb haditette, de a berlini vállalat előtt és után is pompás lovasvezérnek bizonyult.

Hadik eredetileg jezsuitának készült, mert úgy vélte, hogy a tudományok művelésére irányuló óhajait a papi rendben elégítheti ki a legjobban. Atyja kívánságára azonban mégis a katonai pályát választotta. Ezt nem volt oka megbánni.

1732-ben, 22 éves korában lépett a 3. huszárezredbe, mely 1735-ben Savoyai Jenő herceg seregében a Rajna mellé került és ott harcolt. A fiatal Hadik már ekkor kitűnt merész portyázó vállalataival. 1739-ben, a Belgrád mellett vívott grockai csatában is nagy érdemeket szerzett. 1744-ben már mint ezredes látjuk a Rajna mentén és Hollandiában a franciák ellen viselt háború alatt. 1748-ban mint tábornok a hadszíntéren egy nagy ellenséges szállítmány elfogásával tüntette ki magát.

A hétéves háború kezdetén, 1756-ban lett altábornagy és hadosztályparancsnok Nádasdy hadtestében. 1757-ben hajtotta végre a híres berlini portyázást. Ezt részletesebben ismertetjük.

1759-ben a csehországi hadszíntéren — mint lovassági tábornok — már sereget vezényelt.

A hétéves háború befejezése után a grófi méltóságot is megkapta s egyben Buda katonai kormányzója lett. Hasonló minőségben került 1764-ben Erdélybe és 1772-ben a felosztott Lengyelország osztrák fennhatóság alá került részébe.

1774-ben tábornagy és az udvari haditanács elnöke lett, amivel Mária Terézia birodalmában a legmagasabb katonai állást elérte.

1778-ban a poroszokkal szemben Csehországban felvonult sereg parancsnokságát bízták reá, míg ugyanekkor Nádasdy a galíciai sereget vezényelte. Érdekes, hogy a habsburgi birodalom ebben az évben két sereget állított fel és mindkettőnek magyar tábornagy volt a parancsnoka.

1789-ben a török ellen vívott háborúban a Belgrádot ostromló fősereget vezette, de az ekkor már 80 éves hadvezér megbetegedett és a parancsnokságot Laudon tábornagnak adta át. Még megérte Belgrád elestét, mikor erről Laudon neki azzal tett jelentést, hogy a vár elfoglalása Hadik bölcs tervének volt köszönhető. Ezután rövidesen meghalt.

*

A nevezetes berlini portyázás eszméje minden valószínűség szerint Hadik agyában született meg.

A hadihelyzet, melyben a magyar hadvezérnek e tanulságos vállalat végrehajtására alkalma nyílt, a következő volt:

Nádasdy haditetteinek jellemzésénél megírtuk, hogy az 1757 június 18-án vívott kolini csata után a

megvert porosz sereg Csehországból Berlin felé kitarodott. Ezután némi eredménytelen hadműveletek után a poroszok Nagy Frigyes vezette főereje augusztus második felében Drezdán át nyugat felé, az onnan előnyomuló francia sereg ellen vonult fel, míg egy kisebb seregük Bevern herceg alatt a Berlin felé vezető irány fedezésére a Neisse folyó völgyében az osztrák sereggel szemben maradt vissza. Nádasdynak a poroszok fölött 1757 szeptember 7-én Moysnál aratott győzelme Bevern herceget arra készítette, hogy Boroszló felé meghátráljon. Ezzel fedetlenül hagyta Berlint.

Az osztrák sereg, az élén Nádasdy hadtestével Bevern hadát vette üldözőbe, míg egy másik hadtestét Bautzennél hagyta vissza, hogy ez az osztrák sereg hátát az Elba folyó mentén fedezze. E hadtestben, melynek parancsoka Marschall tábornok volt, vezette Hadik a lovasságot. Ebben a hadihelyzetben vette Hadik a parancsot, hogy Berlin felé portyázást hajtson végre.

Hadik a portyázásra kiszemelt kis csapatát október 10-én Elsterwerda községben gyülekeztette. Ez a válogatott kis haderő Hadikon kívül még három tábornokból, köztük Babocsay huszárgenerálisból, 3000 gyalogosból, 1100 huszárból, 1000 német lovasból és 6 ágyúból állt.

Hadik e hadoszlopának harmadrészét (pontosan 1000 gyalogost, 300 huszárt és 240 német lovas 2 ágyúval) Elsterwerdánál visszahagyta, hogy ez az Elster folyó mentén a portyázó vállalat hátát fedezze s egyben visszavonulását is biztosítsa. Maga Hadik október 11-én Elsterwerdáról kereken 2000 gyalo-

gossal, 1500 lovassal és 4 ágyúval Berlin felé elindult. Luckautól kezdve Ujházy ezredes vezetése alatt 300 huszár alkotta a bal oldalvédet, míg a jobboldalba Hadik egy lovasosztályt Beeskowra különített ki. Erre felé akart ugyanis visszajönni.

A menet végrehajtását a vázlat tünteti fel.

Figyelmet érdemel, hogy Hadik az egész vállalatot előre kidolgozott pontos terv szerint hajtotta végre. Előre megállapította nemcsak az előnyomulás, hanem a visszatérés részleteit is. Hadvezéri bölcseséggel és huszáros elszántsággal intézett mindent. Mindennap hajnalban indult és a napi menetcélra való beérkezés után megtette a szükséges célszerű intézkedéseket, hogy az illető községből senki se vihes-

sen Berlinbe hírt. Mindenütt azt a hírt terjesztette, hogy csapatának csupán a Berlin irányában való biztosítás a feladata.

Meg kell említenünk, hogy az előnyomulás alatt, október 14-én Lübbenből különítményt küldött Neu-Schadowra azzal a feladattal, hogy az ott levő porosz lőszergyárat elrombolja. Ez meg is történt.

A magyar vezér ügyes lepezési intézkedéseinek volt köszönhető, hogy Berlin katonai parancsnoka, Rochow altábornagy csak ellenőrizhetlen, bizonytalan híreket vett Hadik hadoszlopa felől. Nem vette komolyan az egész dolgot. Megkettőzte ugyan a kapuk őrségét, de egyébként a városban levő két porosz zászlóaljával teljes biztonságban érezte magát.

Október 15-én Hadik oszlopa Königs-Wurstenhausenbe ért s így Berlin városát egynapi járóföldre közelítette meg. Kiadta tehát parancsait a városnak másnapra tervezett, meglepő megrohanására.

Ujházy ezredest, a baloldalvédet, a potsdami kapunak, a város délnyugati kijáratának irányította, hogy az ott tüntessen. A főoszlop, Hadik vezérlete alatt még az éj folyamán elindult, hogy az országúttól jobbra fekvő Spree-menti erdőségen át a város sziléziai (délkeleti) kapujához meglepően érkezhessenek meg.

A meglepetés valóban teljes mértékben sikerült. A főoszlop elővéde október 16-án, a délelőtti órákba a szilézia kaput pár száz lépésnyire közelítette meg, mikor azt a porosz kapuőrök észrevették. Maga a főcsapat a kapu előtt nagyobb távolságra húzódó „Flossgraben” vize mentén széles kiterjedés-

ben fejlődött harcra, hogy a berlinieket a csapat nagysága felől tévútra vezesse.

Hadik ekkor, bizonyára a városban tartózkodó porosz királyné iránt érzett tiszteletből, nem rohanta meg mindjárt a várost, hanem hadikövetet (egy huszárcapitányt) küldött a városba azzal, hogy ha egy órán belül 300.000 tallérnyi hadisarcot nem kap, a város lövetését megkezdi. A hadikövet a városi tanácsnak kitérő írásbeli válaszával csak másfél óra után tért vissza. A legérdekesebb a válasz következő része: „az állítólagos parancs (a hadisarc fizetésére) egyébiránt a Kormányzóval közöltetett, ki azt válaszolja, hogy ha egy ellenséges tábornok a főváros-hoz oly közel lenne, arról neki tudomásának kellene lenni”.

Nagyobb dícséretet a vállalat megtervezéseért Hadik igazán nem kaphatott. A porosz generális a hadikövet követelését nem vette komolyan. Nem hitte, hogy a város falai előtt egy magyar tábornok áll, hanem azt vélte, hogy csupán a huszárcapitány merész egyéni akciójáról lehet szó. Igaz, hogy Hadik tapintatos eljárása azzal a veszéllyel járt, hogy a poroszok a védelemre felkészülhettek. Ezért a hadikövet visszaérkezése után azonnal a támadáshoz látott: Gyalogságának és lovasságának nagyobb részét a négy ágyúval a sziléziai kapu megrohanására vezette, míg a kisebb részt tartalékban tartotta vissza.

Miután a négy ágyú a sziléziai kapu felvonóhídjának láncait széttörte, úgy, hogy a felvonóhíd leesett, majd pedig a kaput belötte, a kapun betörő rohamcsapat az itt mintegy 300 porosz erejű védő-

csapatot legázolta, majd pedig a városnak a kapu mögött elterülő szabad terére hatolt, hogy az időközben gyülekezett porosz helyőrséggel megütközzenek. Utóbbi — 2 zászlóalj — a téren fejlődött ellentámadásra, azonban Hadik a fejlődés közben levő porosz csapatot lovasságával megrohamozta és néhány perc alatt teljesen megsemmisítette. Aki életben maradt, az fogságba jutott. Ezután a huszárok a kottbusi (déli) kapunál álló párszáz főnyi porosz őrséget kapták hátba és lekaszabolták. A porosz helyőrség ekként feltűnő rövid idő alatt megsemmisült.

Hadik ezután a várostól újabb hadikövet útján most már 600.000 tallér hadisarcot követelt. Közben a porosz Rochow generális és a még Berlinben levő porosz csapatok a közeli Spandau várába menekültek. A királyné Hadiknak még azt az üzenetet küldte, hogy **bízik a magyar nemes lovagiasságában** s ezért reméli, hogy a neki átadott város lakosságával szemben nem lesz kíméletlen.

Csakhamar megjelent Hadik előtt a város tanácsának képviselte is, bejelentette a teljes meghódolást azzal az ígérettel, hogy a város fizet, amennyit tud. Fizetett is 8 óra alatt 235.000 tallért. Meg kellett ennyivel elégedni, mert Hadik kis csapatával együtt már a bekerítés veszélyében forgott.

Nagy Frigyes ugyanis, ki az Elbától nyugatra hadakozott, október 13-án Lipcse városában, mikor Hadik mégcsak feleúton volt Berlin felé, már hírére vette annak, hogy osztrák csapatok az Elster-folyó mentén és Berlin irányában operálnak. A fővárosát fenyegető veszély elhárítására Dessauai Móric her-

cegnek a Saale-folyó mentén álló 7500 főnyi hadtestét azonnal Berlinnek irányította, míg a király maga 10.000 főnyi haddal Lipszéről Torgaun át kelet felé nyomult elő, hogy a Berlinnek tartó ellenséges hadat hátba kaphassa. Így Hadikot az elfogatás veszélye fenyegette. Amint látjuk, a nagy porosz király késedelem nélkül tette meg az ellenrendszabályokat.

Október 16-án, mikor Hadik a berlini kirándulást a győzelmes ütközettel oly szerencsésen befejezte, a Dessau herceg hadteste, miután előző nap már Torgaunál az Elbán átkelt, Jüterbogig hatolt, lovassága, Seydlitz híres porosz lovasvezér parancsnoksága alatt már Berlin közelébe jutott, tehát már Hadik hátában állt. A király hada ezen a napon az Elbát még nem lépte át. Hadikot baloldaltól, Ujházy ezredes idejében értesítette a fenyegető veszélyről. Ezért Hadik október 17-ről 18-ra virradó éjjel a porosz fővárost délkeleti irányban elhagyta és október 18-án, közel 50 km-es hatalmas menet után Storkowig húzódott vissza, ahol a szükséges eleség készletbe helyezéséről már az előnyomulás alatt intézkedett. Pár órával azután, hogy Hadik Berlint kiürítette, ért Seydlitz lovassága oda. Azonnal Hadik üldözésére indult, de fáradt lovaival csak Köpenick városáig tudott eljutni.

Hadik október 19-én Storkowról ugyancsak közel 50 km-es erős menettel, Lieberoseig vonult. Utközben még sarcoló különítményt küldött Fürstenwaldén át Frankfurtba. Ez a különítmény Frankfurtban 30.000 tallért szerzett és még aznap Liebe-

roseba bevonult (menetteljesítmény légvonalban is 80 km!).

Október 20-án Hadik a poroszoktól megszállt Peitz várának elkerülésével Kottbusra ment (30 km), hol másnap pihenni akart. Október 21-én reggel azonban értesült arról, hogy Nagy Frigyes hada már az Elbától keletre fekvő területen van s hogy már október 19-én, tehát két nappal azelőtt különítményeket tolt a Kottbustól egy erős napi járőföldre nyugatra fekvő helységekre (Sonnenwalde, Dobrilug és Liebenwerda). A király ugyanis Torgauban kijelentette, hogy nem nyugszik, míg Hadikot el nem fogja. A magyar vezér ezért Kottbust — ahol minden percben elérhették volna az üldöző poroszok — délután elhagyta és még aznap Sprembergre mentelt, ahol a Spree mögött és a nyugati szárnyában az elinduláskor visszahagyott biztosítócsapatai fedezete alatt, az üldözés alól végleg kikerült.

Hadikot a visszavonulás, illetve hazatérés alatt a jobb (nyugati) oldalban ismét Ujházy ezredes 300 huszára fedezte. Ez a kis, derék csapat több csetepatét vívott Seydlitz lovasaival, vesztett ugyan 70 huszárt, de október 21-én Senfentenbergnél, a Hadik által a visszavonulás fedezésére annakidején visszahagyott csapathoz szerencsésen bevonult.

Hadik magával hozott 426 porosz foglyot (közük 2 törzstisztet és 11 főtisztet), 300.000 tallér hadisarcot, vesztett összesen 88 embert és 57 lovat. A berlini lovasrohamnál elesett Babocsay tábornok. De magával hozta Hadik a magyar lovasvezér soha el nem múló dicsőségét.

A jutalom a Mária Terézia-rend nagykeresztje (a sorban a negyedik adományozás) lett.

*

Hadik berlini haditette mintaképe a tervszerű, minden eshetőséggel számoló portyázó vállalatnak.

Elsterwerdától 6 napig menetelt előre, 25 km-nyi átlagos napi teljesítménnyel. Berlinből 4 nap alatt húzódott Sprembergre vissza, 40 km-es napi átlaggal. Minthogy Hadik csapatának zömét gyalogság alkotta, ezt óriási menetteljesítménynek kell tekintenünk. Ennek dacára Hadik értett ahhoz, hogy csapatát teljesen harcképes állapotban hozza Berlinbe, amit bizonyít az ott vívott győzelmes ütközet s értett ahhoz, hogy hadoszlopát ugyancsak harcképes állapotban hozza haza. Ezt bizonyítja a minimális veszteség. Ennek is oroszánrésze Ujházy ezredes oszlopára jutott, amelynek a veszélyeztetett oldalt kellett fedezni.

Az előnyomulásnál különösen szembeötlő a rendkívül ügyes leplezés. Hat napon át vonult Hadik ellenséges országban a főváros felé, anélkül, hogy ezt a főváros védőrsége megtudta volna. Itt, a főváros előtt, Hadik a meglepetés nyújtotta előnyökről lemondott, időt adott a királynénak a menekülésre, a porosz helyőrségnek a rendezkedésre. Ez a lovagias felfogásnak oly emelkedettsége, amilyenre csak magyar vezér képes. Ilyen helyzetben a sziléziai kapu ellen intézett roham vakmerő haditett volt, mert Hadik nem tudhatta, hogy a 100.000 lakos felé járó porosz főváros hány ellenséget rejthet magában. De a bátraké a szerencse! A roham sikerült, az ezt

követő ütközetben a magyar vezér maradt a győztes. Pedig ekkor volt Hadik helyzete a legveszedelmesebb. Előtte Spandau erős vára, oldala felé közeledett a porosz Seydlitz lovassága, a porosz király már kiadta az intézkedéseket visszavonulási útjának elvágására. Ebben a helyzetben Hadik még egy napig kitartott, de aztán éjjel eltűnt s bámulatos nagy menetekkel, de, ami különösen megérdemli a csodálatot, előre megfontolt, előre biztosított menetekkel a körülkaroló gyűrűből szinte az utolsó pillanatban kisíklott.

Bizonyítja ezt az, hogy október 21-én hagyta el Hadik Kottbus városát és ért Sprembergre, ugyancsak október 21-én érték el a porosz király előcsapatai Kottbus környékét.

Hadik mellett még két magyar hős érdemel említést. Ujházy ezredes, ki úgy az előnyomulás, mint a visszatérés alatt az oldalbiztosítást s a nyugati irányban való felderítést mintaszerűen végezte és Babocsay tábornok, ki a berlini ütközetben huszárjai élén hősi halált halt.

A berlini vállalat nemcsak gyönyörű harcászati cselekmény volt, hanem hadászati jelentőségűre is emelkedett. A porosz haderők jelentékeny részét elvonta az Elbától nyugatra fekvő területről Berlin felé s ezzel alkalmat szerzett a Nagy Frigyes ellen ott harcoló francia és német birodalmi hadaknak, hogy a Saale-folyóig előretörjenek.

E berlini vállalatának tervezése és végrehajtása már egymagában elegendő arra, hogy Hadikot a magyarság jeles hadvezérei közé soroljuk.

15. Kray Pál.

Topolyai és krajovai Kray Pál báró, táborszer-nagy, a XVIII. század végén szerepelt habsburgi magyar hadvezérek egyik legkiválóbbja, kuruc családból származott.

Nagyatyját, Kray Jakabot, ki Késmárk bírása és egyben Rákóczi Ferenc törhetlen hűségű híve volt, a véreskezű Heister osztrák generális 1709 végén fejeztette le, mikor Késmárk árulás folytán labanc kézre került. Heister egyidejűleg a Kray-család vagyonát is elkobozta s egyik osztrák alvezérének adományozta. A vértanú fia, ki ekkor a lengyel hadseregben katonáskodott, apja kivégzése és a vagyon elkobzása miatt Bécsbe ment tiltakozás végett. Itt azonban egy osztrák lovaskapitánnyal összeveszett és ezt párbajban megölte. Erre megszökött és Prágában álnév alatt dragonyosnak állt be. Aztán részt vett az 1716—18. évi török háborúban. Az 1717. évi belgrádi csatában annyira kitűnt hősiességével, hogy Savoyai Jenő herceg-fővezér az egyszerű dragonyost maga elé vezettette. Megkapta a tiszti rangot, beismerte párbajvétségét, mire megkegyelmeztek és régi nevének használatát is megengedték neki. Még harcolt huszárcapitányi rang-

gal Mária Terézia első háborúiban, majd hazatért és mint Késmárk előkelő polgára halt meg 1755-ben.

A vértanu unokája és a hős fia volt Kray Pál. Természetesen ő is a katonai mesterséget választotta hivatásául. Egy gyalogezredben harcolta végig Mária Terézia háborúit. Különösen kitűnt Glatz ostrománál, hol elsőnek hatolt a porosz várba.

1784-ben az erdélyi Hora—Kloska-féle oláh lázadás leverésében, mint a székely határőrezred zászlóaljparancsnoka vett részt. Hátszeg vidékén zászlóaljával több ezernyi lázadót vert szét és ő fogta el a rettenetes lázadás említett két vezérét.

Ezután az egész erdélyi oláh határőrezred parancsnoka lett és e minőségében a török ellen 1788—89-ben vívott háború alatt sokszorosan kitűnt. Ezredével az erdélyi mellék-hadszíntéren a Vulkán-szorost (a Zsil-völgyét) túlerős török támadásokkal szemben megvédte, sőt a mai Oláhország területére is behatolt, hol Krajovát elfoglalta. Az itt vívott harcokban tanúsított vitéz magatartásáért 1789-ben kapta meg a Mária Terézia-rend lovagkeresztjét a „krajovai” előnévvel. A következő évben tábornok lett. A hadi fáradalmak azonban ezt a vitéz katonát annyira kimerítették, hogy 1791-ben kénytelen volt a tényleges szolgálatból kiválni. Pestre költözött.

De nem sokáig pihenhetett. 1792-ben megkezdődtek a francia forradalmi háborúk. Az első hadjárat évi a francia határ mentén osztrák vereséggel zárult. Ekkor a habsburgi sereg új vezérének, Koburg tábornoknak és József nádornak felszólítására az 59 éves Kray tábornok ismét kardot kötött

az oldalára. Bevonult a belgiumi hadszíntérre, hol az osztrák sereg előhadának vezetését bízták reá. Kray itt gyönyörűen verekedett. Több kisebb ütközetben megverte a franciákat. Október 24-én gyenge dandárával kivédte a neves francia vezér, Jourdan (később Napoleon tábornagya) 15.000 főnyi seregének támadását. Október 30-án rajtaütéssel foglyul ejtette a franciák 5 zászlóalj, 1 huszárezred és 14 ágyú erejű csapatát. Az 1793. évi hadjáratban kivívott sikereiért Kray elnyerte a Mária Terézia-rend parancsnoki keresztjét, ami nagy szó a dandárparancsnoki rangban levő tábornoknál.

1794—95-ben hasonló szerencsével harcolt. 1795 végén Károly főherceg, a későbbi asperni győző, levelet intézett hozzá: „Igazi örömmel olvastam az Ön nevét a hadsereg minden jelentésében és láttam Önt az előhad élén, a sereg győzelmi útjának előkészítésében”.

Az 1796. évi németországi hadjáratban, mikor Károly főherceg a Bajorországba tört két francia sereget a Rajna mögé szorította vissza, Kraynak jelentékeny szerepe volt. A würzburgi döntő csatában (1796 szeptember 3.) Kray 13 zászlóaljat és 41 lovasszázadot vezényelt. E hadtestének támadása a francia sereg oldalába döntötte el a csatát. Ezután Kray hada üldözte a franciákat és szeptember 19-én Jourdan seregének utóvédét Altenkirchennél megverte. Ez alkalommal a francia sereg legvitézebb tábornoka, Marceau súlyos sebesüléssel fogságba esett és itt meg is halt. A holttestet Kray a magyar katonai lovagiasságával katonai tiszteletadás mellett adta át a francia seregnek, melynek vezére ezt a

következő levélben köszönte meg: „Az egész sereg nagy érdeklődéssel vette tudomásul az Ön nagylelkű viselkedését Marceau tábornokkal szemben. Ez, Tábornok Úr, Önt és azt a nemzetet tiszteli meg, amelyhez Ön tartozik s én ezért ezennel kifejezem Önnek elismerésemet”. A francia tudta, hogy Krayban a magyar vezért kell megtisztelnie.

Az 1797. évi németországi, a habsburgi fegyverekre nézve egyébként sikertelen hadjáratban, ahol a francia sereget Hoche tábornok, Napoleonnak egyetlen méltó vetélytársa a hadvezetésben (e hadjárat után meghalt), vezényelte, Kraynak sikerült Ney tábornokot, a későbbi híres tábornagyot, Moszkva hercegét, a „bátrak bátrát”, foglyul ejteni.

E hadjárat alatt Kray levelet kapott egyik ellenfelétől, a nevezetes Kleber tábornoktól (Napoleon helyettese volt az egyiptomi hadjáratban), melyben ez „ügyes és loyális” ellenfelétől búcsút vett, kit „sohasem fog elfelejteni”.

Az említett Hoche tábornok a fegyverszünet megkötésekor találkozott Kray Pállal, kit e szavakkal üdvözölt: „Az Ön visszavonulása Önnek több dicsőséget hozott, mint nekünk az elért siker. Én az Ön csodálatraméltó magatartását még a direktóriummal szemben is kiemeltem”. Egyik levelében Hoche ezt írta Kraynak: „Az Ön megtisztelő válaszáat várom és egyike vagyok azoknak, ki az Ön érényeivel és tehetségével szemben a legmélyebb bámulattal adózom”.

A legérdekesebb az, hogy az osztrák fővezér, Werneck generális által e hadjáratban elkövetett hibákért Krayt is haditörvényszék elé állították s

kétheti fogságra ítélték. Károly főherceg közbelépésére ez a büntetés ugyan elmaradt, de az elkeseredett Kray nyugdíjaztatását kérte. Ezt elutasították s Krayt az olaszországi hadszíntérre helyezték át, hol önálló hadműveleteket — hadsereg élén — bíztak reá.

Itt szerezte meg az „Itália megmentője” címet és az itt aratott győzelmei alapján jelölték még a franciák „a rettenetes Kray, a győzelem kedves fia” különös elnevezéssel.

*

Az 1799. évi háborúban a franciák ellen nagy koalíció alakult.

Németországban és Svájcban 170.000, Felső-Olaszországban, az Etsch mentén Kray vezérlete alatt 80.000 és Hollandiában 38.000 főnyi sereg vonult fel a franciák ellen. Az első két sereghez később még egyenként 30.000 orosznak kellett csatlakozni. A szövetségesek először a Rajna mentét és Felső-Olaszországot akarták meghódítani, hogy aztán minden seregükkel együttesen Páris felé törjenek előre.

A franciák mindezekkel a hadcsoportokkal szemben megfelelő erejű seregeket állítottak. Itáliában 100.000 emberük (ebből 35.000 még Nápolyban) vonult fel. Szándékuk volt: Hollandiában a defenzíva, ellenben offenzíva Bécs felé, a Rajnától a Duna völgyén, Svájcból Tirolon és Felső-Olaszországból az Isonzón át.

Március közepén Kray 80.000 főnyi serege az Etsch mentén, Verona-Legnago vonalában vonult fel, míg a francia sereg a Minció mögött gyülekezett. A támadást a francia sereg március végén

kezdte meg. Ez a támadás azonban Veronánál és Legnagonál visszaveretett, mire Kray ellentámadásba ment át, április 5-én a franciákat Magnagonál döntő módon megverte, mire ezek részben Mantua várába, részben a Mincio és az Oglio folyók mögé hátráltak. Kray tehát a 10 napos hadjáratban elintézte a francia sereget és a francia haditervet felborította. E győzelemért azonnal tábornokságnak nevezték ki. A parancsnokságot azonban nem tarthatta meg, mert az orosz segélyhad élén a hadszíntérre érkezett Suvarov orosz tábornagy, az orosz történelem leghíresebb hadvezére, ki a korábbi meggyezés alapján a vezetésket a hadszíntéren átvette.

Kray azt a feladatot kapta, hogy kisebb hadsereg élén Brescia, Peschiera és Mantua várait foglalja el. Előbbi két várat Kray rohammal vette be, míg Mantuát, Felső-Olaszország legerősebb várát, 3 heti ostrom után kényszerítette kapitulációra. Kray itt 8000 foglyot ejtett és 600 ágyút zsákmányolt. Azután még elfoglalta a megerősített boscoi és rivaltei táborokat, majd Suvarov seregéhez csatlakozott és ezzel együtt augusztus 15-én megvívta Novinál e hadjárat legnagyobb győzelmes csatáját.

Novi Génuától északra, az Appeninek északi lejtőjén fekszik. Itt foglalt állást a francia sereg Joubert tábornok vezérlete alatt. Egyik alvezére volt St. Cyr, Napoleon későbbi tábornagya. A francia állást Suvarov akként támadta meg, hogy a középen az oroszokat, a balszárnyon az osztrákokat, a jobbszárnyon Kray 50 zászlóaljnyi és 20 lovasszázadnyi hadát küldte rohamra.

A csatát Kray támadása kezdte és ezzel magára

vonta a francia sereg zömét. Az ezután következő orosz roham nem sikerült, sőt az oroszok visszaözönlöttek, csupán Kray tartott ki az elfoglalt pozícióban. Végül mikor a Suvarov által későn mozgásba hozott balszárny is támadásra indult és miután Kray negyedik ízben rohanta meg az ellenséget, ami a franciák balszárnyát véglegesen visszadobta, dőlt el a csata a szövetségesek javára.

Ebben a véres csatában elesett a francia fővezér is; a franciák elvesztettek 11.000 embert, 37 ágyut, sok zászlót stb. A szövetségesek 8000 embert hagytak a csatatéren s ebből egyedül Kray hadtestére 5000 fő esett. Ez bizonyítja, hogy Kray csapataira hárult a küzdelem terhe s hogy Kray elszánt rohamai örökték fel az ellenség erejét. A csata megnyerése tehát az ő érdeme volt s nem a híres Suvarov tábornagyé. Ebben a csatában Kray is megsebesült. Különben az orosz tábornagy fenntartás nélkül elismerte Kray nagy érdemeit, sőt még költeményt is írt a magyar vezérhez. Ennek tartalma körülbelül a következő: „Éljen a kard és a szurony, nincs hátrálás, az ellenség harcvonalai áttöretnek, tartaléka sem állhat ellen, mert itt van a hős Kray!”.

A magyar vezér a novi-i hőstettért kapta a topolyai uradalmat.

*

Az következő évben — 1800-ban — a sokszorosán kipróbált Kray a megbetegedett Károly főherceg helyett a délnémetországi hadszíntéren levő hadak fővezérletét vette ál.

Az előző évben a főherceg itt 95.000 főnyi sereggel a fele erejű francia hadakon több győzelmet ara-

tott és azokat mindenütt a Rajna mögé szorította vissza. Amit a főherceg 1799-ben itt kivívott, azt kellett volna Kray generálisnak 60.000 főre csökkentett hadával a jeles Moreau francia vezér 120.000 főnyi seregével szemben nemcsak megtartani, hanem még azt is követelték tőle, hogy Bazel—Belforton át Páris felé törjön előre.

Ebben a hadihelyzetben Kray csak a józan defenzíva útján haladhatott, nehogy seregét a megígért erősbítések beérkezése előtt a kétszeres túlerőben levő ellenség szétörje. Kray egy-egy hadosztályát a Rajna mentén Rastatt, Kehl, Bazel és Schaffhausennél hagyta, hogy azok a franciák átkelési törekvéseit késleltessék. Főerejét központi állásban tartotta Donaueschingennél, hogy innen támadásba mehessen át, ha a franciák megosztott erőkkel kezdenék meg az előnyomulást. A hozzáutalt bajor választófejedelem 15.000 főnyi hadteste Nürnbergnél foglalt állást.

A franciák seregük zömével Bazel előtt vonultak fel s itt az átkelést túlerejükkel kierőszakolták, mire Kray a Rajna mentén kitolt hadosztályait kisebb ütközetek között bevonta s azután Ulm várába hátrált. Moreau, a francia fővezér e vár körül 6 héten át manővrizott, hogy Krayt a várból kicsalja. Az óvatos hadviseléshez is értő magyar vezér azonban sem Ulmot nem hagyta el, sem csatát nem kockáztatott. Midőn azonban az Olaszországban vívott marengói csata elvesztéséről hírt kapott (Felső-Olaszországban ugyanis Napoleon az osztrákokat Marengónál tönkrevverte), Kray a sereget igen ügyesen és teljesen harckész állapotban Regens-

burgra vezette vissza. A hadműveleteket ekkor fegyverszünet szakította félbe.

Kray e rendkívül ügyes és seregét minden balasettől megóvó hadművelete Bécsben nem tetszett. Csodát vártak tőle, de elvégre ilyet Kray sem tudott elővarázsolni. Felváltották tehát János főherceggel, kinek a támadó hadműveletre mintegy 130.000 főnyi sereget adtak. János főherceg Moreau hasonló erejű seregével Münchentől keletre, Hohenlindennél, december 3-án megütközött és csatát veszített. Bécs kénytelen volt megalázó békét kötni.

Az események tehát Kraynak adtak igazat. Ennek dacára Kray ellenségei, s ilyenekkel a derék és vitéz magyar vezérnek az osztrák seregben számolni kellett, Kray felváltását bukásnak kürtölték ki.

Két év múlva a király igazságot szolgáltatott neki: „Meggyőződésem, hogy Önt nem terheli semmi mulasztás, sőt tudom, hogy Önt nem is lehetett a visszavonulásra bírni, minden intézkedése kiváló volt és nincs semmi része a későbbi rossz következményekben” — e szavakkal fogadta a király Krayt, midőn ez a pozsonyi országgyűlés alkalmával nála tisztelgett.

A volt közös hadsereg is — későbben — nagyra tartotta Krayt. Az eperjesi gyalogezred 1888 óta örökre az ő nevét viselte.

De fennmaradt róla az is, hogy mindig büszkén vallotta magát magyarnak.

*

1804-ben halt meg Kray. Így nem érhetette meg, hogy a Napoleon ellen vívott legközelebbi hadjáratban — 1805-ben — résztvehessen.

Károly főhercegen kívül egyik vezérnek sem volt a franciák ellen olyan sikere, mint a magyar Kraynak. 1792-től, mióta tábornoki rangban működött, 1799-ig diadalt diadalra halmozott. Egészen rendkívüli az, hogy 1799-ben altábornagyi rangban vezetett nagy hadsereget, mikor az osztrák ármádiában hemzsegték a tábornagyok és a táborszer-nagyok. Ez is bizonyítja, hogy Kray hadvezéri képességeit akkor mily magasra értékelték. Kray teljesen beváltotta a hozzá fűzött reményeket. Az 1799. évi hadjáratban tanúsított önálló hadvezetése mintaszerű volt.

Az 1780. évi hadjáratban is babérokat szerzett mesteri hátrálásával. A hibát az osztrák legfelsőbb hadvezetőség követte el, mikor Krayt olyan hadihelyzetbe juttatta, amelyben csak akkor lehetett volna győzni, ha az ellenséges hadvezér erre alkalmat ad. De Moreau egyike volt a legjobb francia vezéreknek, aki nem követett el ügyetlenségeket. E helyzetben Kray nagy érdemének kell betudni, hogy seregét megmentette. A többi osztrák vezér még erre sem volt képes. Az 1800. évi hadjáratban több osztrák vezér működött. Itáliában volt Melas, kit Napoleon Marengónál közmondásszerűen megvert, majd Melas utóda, Bellegarde, kit Napoleon utóda, Brune a Brentán túl kergetett vissza. Tirolban Reuss herceg és Vukasovics, kiket a francia Macdonald és Moncey onnan kidobtak. János főherceg Bajorországban, ki Hohenlindennél szenvedett a békét kikényszerítő döntő vereséget. Ebben a hadjáratban csatavesztés nélkül csupán a magyar Kray működött. A francia forradalmi háborúban a lelkes

fiatal francia tábornokok vezette s új harcmódot alkalmazó francia seregekkel szemben még ez a negatívum is elismerést érdemelt volna, amit Kray 1800-ban nem kapott meg.

Mai hadseregünk azonban mindig büszke lehet Kray Pál magyar hadvezérre.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

16. Görgey.

I. Bevezetés.

Az 1526-tól 1848-ig terjedő 322 esztendőös szakadatlan habsburgi uralom alatt magyar vezér nem jutott abba a helyzetbe, hogy a magyarság harcképes tömegeit a külellességgel szemben egységesen és önállóan vezethesse harcba.

E hosszú időszaknak már ismerttetett jeles vezérei: a Zrinyiek, Bethlen, a Pálffyak, Rákóczi korának vitéz vezérei, poroszverő Nádasdy és Hadik, a franciaverő Kray hadvezetési tudásának szabad kifejlődését mégis bizonyos korlátok közé sorvasztotta az a különleges katonai és politikai légkör, amelyben seregeik élén működniök kellett.

A legtöbbnek magas szárnyalását az osztrákok rendszeres bizalmatlansága a magyarral szemben és az osztrák hagyományos ötlethiány akadályozta meg; a Habsburgok ellen harcoló magyar vezérek pedig — minthogy ilyen esetben a nemzet mindig két pártra szakadt — nem rendelkezhetek az egész magyarság szellemi és anyagi erői felett.

Az 1848—49-es nagy idők azonban, mikor Kossuth lánglelke minden értékes magyart egy táborba gyűjtött, megajándékoztak bennünket Görgeyvel, ezzel a csodálatos nagy hadvezérrel, ki had-

vezetési lángeszével rövid pár hónap alatt zászlóaljparancsnokból fővezérré emelkedett. Ő volt az, aki a szabadság kivívására összesorakozott fegyveres magyarság élén oly hadműveleteket mutatott be a bámuló világnak, melyek alapján ezt a tüneményes katonát a magyar történelem nagy hadvezérei között is a legelsőkhöz kell sorolnunk.

E tanulmány célja nem a „nagy tábornok” s egyben „nagy ember” gyönyörű s egyúttal tragikus életének ismertetése, még kevésbé az, hogy a 1848—49-es idők politikai hőisével való torzsalkodásának és ebből eredő bűnbaki szerepének részleteit taglalja. Itt csak Görgeyt, történelmünk egyik legeslegnagyobb hadvezérét akarjuk hadászati alapon méltatni. Végig megyünk alvezéri szereplésének fázisain, nevezetesen ismertetni fogjuk — röviden — döntő szerepét a Róth-féle horvát hadtest fegyverletételében, majd a schwechati csatában, aztán — részletesebben — önálló vezéri szereplését a felsődunai hadsereg (a későbbi 7. hadtest) gyönyörű hadműveletében a bányavárosokon át és az ezt követő harcokban, 1849 március 30-ig. Megbeszéljük aztán a tábornok-fővezér gyors és pompás tavaszi offenzíváját, végül pedig az orosz-osztrák ellentámadással szemben a kényszerű, de remek visszavonulás végrehajtását az elkerülhetetlen világosi tragédiával együtt.

II. Ozora.

Görgey Arthúr őrnagy, a szolnoki 700 fő erejű szabadcsapat parancsnoka, 1848 szeptemberének má-

sodik felében kapta azt a feladatot, hogy a Csepel-szigetre vonuljon és ott akadályozza meg a Dunántúl működő horvát hadaknak a Duna átlépését. Egyben alárendelték neki a Dunaföldvárnál álló Hunyadi-csapatot (1200 gyalogost, némi lovassággal), valamint a dunamenti megyék népfölkelését is.

Rövidesen Görgey feladata oda módosult, hogy gátolja meg a Róth-féle horvát hadtestnek Jellachich seregéhez való csatlakozását.

A Dunántúl ugyanis a szabadságharc kezdetén a következő hadihelyzet állt elő: Jellachich horvát bán bécsi utasításra a horvát hadak zömével a Muraköz felől, Róth tábornok hadtestével (9000 fővel és 12 ágyúval) pedig Eszék felől Budának az előnyomulást szeptember első felében megkezdte. Az említett horvát zöm szeptember 29-én Székesfehérvártól keletre, Pákozdnál a gyengébb magyar sereggel szemben csatát vesztett. Ugyanekkor Róth hadteste még csak a Mecsek-hegység északi lejtőjét hagyta maga mögött. E hadtest ellen kellett tehát Görgeynek a kapott parancsok szerint működni.

Görgey kis hadát Dunaadonynál gyülekeztette, kisebb csapatokkal a Székesfehérvár és Simontornya közti utakat mindkét irányban elzárta s zömével készen állt arra, hogy az említett két ellenséges csoport egyesülését a lehetőség szerint megakadályozza. De erre nem került a sor. A Pákozdnál megvert horvát főerő fegyverszünetet kért és kapott, majd Székesfehérváron át Bécs alá vonult. Így cserbenhagyta az időközben a Sió-folyón túl jutott Róth hadtestét. Ennek elfogását bízták most Görgey őrnagyra, ki már kiadta erre nézve a kellő intézkedéseket, mi-

kor haderejét október 3-án a Zrinyi-csapattal Adonyra beérkező Perczel ezredesnek rendelték alá. Perczel elfogadta Görgey intézkedéseit és az október 4-én megindult hadműveletekben az elővéd (2 gyalog-, 2 lovasszázad, 1 üteg) vezetését Görgeyre bízta. Görgey ebben a minőségben még aznap megkergette a horvátokat Tácnál, másnap elfogta Bárádnál Róth 1000 főnyi elővédjét, aztán a délnek fordult horvát főcsapatot vette üldözőbe és ezt október 6-án utolérte, de nem támadhatta meg, mert a magyar hadnak Perczel vezette főcsapata, minthogy nem a Görgey által ajánlott menetvonalon nyomult elő, elkésett. Ezért csak másnap, október 7-én lehetett a horvát hadtest bekerítését Ozoránál teljessé tenni. Itt ugyanis az észak felől előnyomuló Perczel csapatai, délről a Görgey által irányított tolnai népfölkelők és keletről Görgeynek támadásra fejlődő hadoszlopától körülzárt Róth tábornok egész hadtestével (Philipovich tábornokkal, 53 tiszttel, 7500 légnnyel és 12 ágyúval) kapitulált a létszámra nézve sokkal kisebb (3000 gyalogos, 200 lovas és 8 ágyú erejű) magyar had előtt.

E fegyvertényért a kormány Görgeyt másnap ezredessé nevezte ki, de egyben Perczel hadtestétől visszahívta.

Görgey e rövid hadművelet alatt nemcsak csapátát — részben Perczel parancsai ellenére — vezette a legszebb sikerrel, hanem kétízben tett tanúságot kérlelhetetlen erélye mellett.

Az egyik Zichy gróf kivégeztetése volt. A pákozdi csata napján fogatta el Görgey a horvát bánal cimboráló Zichy grófot és ezt rövid haditörvény-

széki tárgyalás után bebizonyított hazaárulásért felakasztatta.

A másiknak története a következő: a vázolt hadművelet alatt Perczelnek október 6-án történt elkésése miatt Görgey ezt az előljáróját írásban meglehetősen kíméletlenül megtámadta, amiért Perczel még aznap este — haditanács közben — felelősségre vonta, sőt, mikor Görgey leplezetlenül szemébe mondta, hogy katonai tudását semmire sem értékeli, s hogy ezt egy közvetlenül hozzá érkezett kormányparancsra adott válaszában a kormánynak is jelentette (e szavakkal: „a jó csapatvezetéshez a szónoki tehetségen és jóakaraton kívül katonai tudás is szükséges”), Perczel Görgeyt főbe akarta lövetni. Szerencse, hogy ez nem történt meg. Különben az említett haditanács a hadműveletekre nézve, melyek másnap Róth hadtestének elfogását eredményezték, Görgey javaslatát fogadta el.

III. Schwechat.

A magyar kormány ezután Görgeyt a Lajta mentére vonult sereghez osztotta be, melynek parancsnoka, a pákozdi csatában győztes Móga altábornagy, Görgeyre október 13-án az öt nemzetőrzászlóaljából alakult elővéddandárt bízta. Egyébként a Móga seregéhez való beosztás a megbízhatatlannak látszó Móga ellenőrzését célozta.

A dandárnok Görgey ezredesnek itt mintegy kétheti ideje volt nemzetőreinek fegyelmezésére, ami nem ment egészen símán. Maga Görgey írja, hogy nem egy katonájának került életébe, míg dandárja a

fegyelmet megszokta. Ezt azért említem, hogy Görgey kemény katona voltát újból megvilágítsam.

Móga október 23-án Kossuth jelenlétében nagy haditanácsot tartott ama kérdés eldöntése felől, vajjon a magyar sereg Bécs felé előnyomuljon-e? Ez alkalommal Görgey tisztán katonai okokból határozottan az offenzíva ellen érvelt. Indokolta álláspontját azzal, hogy a sereg fele — kiképzetlen nemzetőr — hadműveletekre teljesen alkalmatlan. A haditanács döntés nélkül oszlott szét, de ennek dacára, az 5 dandárba tagozott magyar sereg — 20.000 gyalogos (fele nemzetőr), 4000 lovas és 88 ágyú — vezérének jobb meggyőződése ellenére, október 28-án átlépte a határt, hogy a Windischgrätz és Jellachich egyesült 60.000 fő erejű seregei által ostromolt Bécset felmentse.

A magyar sereg ezen a napon a Lajtától a Fischa folyóig, míg másnap, október 29-én csak egy mérföldet nyomult előre s a Fischa és Schwechat folyók közt fekvő dombokon szállt táborba, honnan a következő napon a Schwechat folyó felé folytatta menetét. Az elővédet — 4 zászlóalj, 2 lovasszázadot és 8 ágyút — Görgey vezette, mögötte haladtak a Lázár- és Karger-dandárok, míg jobbról, a Duna mentén a Bárczay-dandár, balról a 16 századnyi lovassággal megerősített Répássy-dandár nyomult elő.

Minthogy Windischgrätz a magyar sereggel szemben Jellachich alatt 35.000 főnyi sereget rendelt a Schwechat-folyóhoz, a két seregnek itt egymással találkozni kellett.

A csatát a magyar jobbszárny (Bárczay-dandár) Jellachichnak Mannswörthre előretolt balszár-

nyával kezdte meg. Görgey a középben, Schwechat felé szintén támadáshoz fejlődött, hogy a jobb-szárny harcát — helyes érzékkel — támogassa. Móga azonban a támadást betiltotta azzal, hogy a Görgeyt követő két dandárnak harcra való fejlődését — Görgeytől jobbra — várja be. Ez megtörtént, de Móga a támadást most azért nem engedte meg, mert balszárnya ellen osztrák lovasság volt előnyömulóban s ennek kivédésére a csata rendjének balszárnyára rendelt Répássy-dandár még nem vonult be a csatarendbe. Ezért Görgey kénytelen volt a dandára balszárnyát megkerüléssel fenyegető lovasság ellen akként védekezni, hogy két szélső zászlóalját délnek fordította.

Ebben a helyzetben a két fél lassú ágyúharcba fogott. Görgey idegei nem bírták ezt a tétlenséget, miért is a fővezérhez lovagolt, hogy javaslatait a csapatok csoportosítására nézve megtegye. Eközben utalt arra, hogy a fővezér az ő hátul levő álláspontjáról a harchelyzetet képtelen megítélni. „Én ott állok, ahonnan az egészét áttekinthetem, ön pedig teljesítse némán azt, amit parancsolok” — volt a rendreutasító válasz. A jelenlevő Kossuth erre közvetíteni próbált, azonban a felizgatott Görgey, miután röviden kijelentette, hogy a kiadott intézkedésekért nem vállalná a felelősséget, visszalovagolt dandárához.

Alig hogy ide ért, az ellenség erősebb ágyútűzbe kezdett, mire előbb a Görgeytől jobbra álló két dandár, majd aztán Görgey csapatai is, minden erőfeszítése dacára meghátráltak. Görgey csakhamar egyedül maradt a csatatér közepén. Nála levő két

tisztjét a menekülők után küldte, hogy azokat megállítsa és belőlük legalább utóvédet alakítson. Sikert is így mintegy 1000 embert összeszedni, akikkel aztán az est folyamán a Fischa-folyó mögé visszament.

A magyar sereg már a következő nap a határ mögé ért, hol újra gyülekezett.

Ezen a napon a visszavonulás alatt a lóról esett beteg Móga magához hívatta Görgeyt és átadta neki a parancsnokságot.

*

Mi tagadás, a schwechati csata szégyenletes futással végződött. Azonban Görgey magatartása e csata előtt, alatt és után elárulta, hogy az új magyar hadsereg e fiatal, 30 éves ezredesben kivételes vezéri tehetségre és rendkívül erélyes egyéniségre talált.

A csata előtt tartott haditanácsban nagyon helyesen ítélte meg a fiatal csapatok harci értékét, de nem csinált semmi nehézséget, mikor az elővéd vezetését reábizták. A csata kezdetén támadni akart, mert abból a feltétlenül helyes nézetből indult ki, hogy az ily fiatal csapattal csak támadni lehet, de védeni, vagy ágyútűzben megállani nem. Jól ismerte a „forradalmi” sereg lélektanát. A csata alatt tanúsított vitéz magatartásához szó sem férhet. Aztán megmondta nyíltan véleményét a főparancsnoknak, ami különösen jellemző Görgey gerinces voltára. A csatateret utolsónak hagyta el, s még ekkor is, amikor minden vezetés megszűnt, utóvéd alakításáról gondoskodott.

Honnan vette Görgey, a császári hadsereg

elbocsátott főhadnagya ezeket a kivételes katonai ismereteket? Mint láttuk, úgy Perczel, mint Móga előtt egyáltalában nem titkolta, hogy hadvezetésüket nem sokra becsüli s alárendelt állásában mindkettőnek megmutatta, hogy miként kellene hadakozni. Görgey e kivételes katonai képességeit csak úgy érthetjük meg, ha hisszük, hogy az ősmagyarországban rejlő hadvezetési ösztön benne is megvolt. Ez szunnyadt benne, míg a császári hadseregben szolgált, de felébredt, mikor a magyar ügy védelmére húzta ki kardját.

IV. Pozsony—Győr—Buda—Vác.

Görgey, miután Móga a parancsnokságról lemondott, Kossuth meghívására november 1-én Pozsonyba ment, honnan tábornokká és a felsődunai hadsereg vezérévé való kinevezésével tért a sereghez vissza.

Az új vezér azt tervezte, hogy a Schwechatnál megvert és Köpcsénybe visszavonult sereget határőrző csapatok fedezete alatt Győrnél vonja össze, itt megpihenteti, átszervezi, fegyelmezi és harcképes állapotba hozza. Ezt a katonailag feltétlenül helyes tervét azonban a kormány kívánságára — politikai okokból — kénytelen volt elejteni. Megmaradt Pozsony környékén. A sereg a zömmel Pozsonynál, balszárnyával a Fertő-tó északi szélén, jobbszárnyával a Fehér-Kárpátokban levő Nádasnál vett felállítást. Görgeynek nem volt szándéka, hogy e széles kordonszerű felállításban a csatát elfogadja. A határ mentén csak addig akart maradni, míg az ellenség meg nem

mozdul. Ennek előnyomulása esetén a Győrbe való hátrálást vette tervbe, mert seregének sem létszámánál, sem fegyelmi állapotánál fogva nem gondolhattott a komoly ellenállásra.

Hála Windischgrätz lassúságának, a magyar sereg az említett csoportosításban 6 hétig maradhatott meg. Kétségtelen azonban, hogy a seregátszervezés munkáját Győrben jobban lehetett volna elvégezni. A határmenti állás nyugtalan légköre mellett is sikerült azonban a nemzetőröket a seregből kiselejtíteni és azok helyébe honvédeket állítani. A sereg tagozása is megváltozott. December elején a mintegy 30.000 fő és 100 löveg erejű sereg 8 dandárból és 1 különítményből állt.

E kis sereggel szemben, a határ mentén készült fel Windischgrätz a december közepén megkezdett támadó előnyomulásra. Terve az volt, hogy 43.000 fő (köztük 6000 lovas, 200 ágyú) erejű seregével a Duna mindkét partján — 2 hadtesttel délen, 1 hadtesttel északon — nyomul elő, míg Simunich tábornok 5000 főnyi dandárával Nádason át tör az országba. A osztrák vezér a magyar sereg tartós ellenállása esetén számíthatott még Welden tábornok 19.000 főnyi hadtestére, mely Bécsben állt készen.

E szerint Görgey több mint kétszeres, jó felszerelt és fegyelmezett túlerővel állt szemben.

Az osztrák előnyomulás több kisebb ütközetet eredményezett. December 14-én a Nádasnál álló Ordódy-dandár szorult Simunich túlereje elől Nagyszombatra vissza, honnan két nap múlva — most már a vitéz Guyon alatt — véres ütközet után újból hátrálni volt kénytelen. Ekként a magyar sereg jobb-

szárnya fedetlen maradt. A balszárnyon, december 16-án a Pandorfnál álló Zichy-dandár vívott nehezebb ütközetet. Ez és a tőle délre, Nezsidernél álló Karger-dandár a Hanság felé szorult hátra. A többi dandár, amint túlerőt látott, rendben vonult vissza és Görgey parancsára még december 16-án nagyrészt Magyaróvárra hátrált, a Pozsonynál levő csapatok pedig a Csallóközön át Komárom felé mentek vissza.

Görgey maga a lovassággal Magyaróvár előtt maradt, hogy a visszavonulást fedezze. Itt, december 18-án délelőtt az osztrák lovassággal harcra került a sor, amelyben utóbbi Görgey támadása elől némi veszteség után kitért. Görgey erre rövid üldözés után maga is Győrbe ment, ahol a következő nap folyamán, mikor a Hanságon át hátrált két balszárny-dandár is Kapuváron át bevonult, a sereg zöme egyesült.

A visszavonulás okozta kedvetlenséget Görgey sikeres lovasharcának hírére csakhamar jó hangulat váltotta fel.

*

Lássuk most Görgey vezéri tevékenységét e hadműveleti időszakban, mely egyáltalában nem találkozott az akkori kormány tetszésével.

Görgey teljesen tisztában volt azzal, hogy a hátár mentén fiatal csapataival, amelyek még mindig a schwechati futás hatása alatt álltak, az osztrák túlerővel szemben komoly ellenállást nem fejthet ki anélkül, hogy a harcnak futás ne legyen a vége. Eredeti intézkedése is úgy szólt, hogy dandárai harc nélkül vonuljanak Győr felé. Csak az utolsó napon módosította a kormány kívánságára ezt az intézkedést

akként, hogy csapatai csupán a túlerőnek engedjenek. A visszavonulás egyébként símábban ment volna, bár így is — némi súrlódások árán — sikerült.

Mindenesetre jobb volt Görgey eredeti terve, hogy kezdettől fogva Győrnél gyülekeztesse hadát. Ez megkímélte volna csapatait a kényszerű hátrálástól és az ezzeljáró rendetlenségtől.

Különösen figyelemreméltó, hogy a visszavonulás fedezésére maga a fővezér állt a lovasság élére, készen arra, hogy komoly harcba bocsátkozzék. Személyének ez az exponálása meghozta az anyagi és erkölcsi sikert. Egyébként Görgey gyönyörű katonai gondolkozását és vezéri tisztánlátását legjobban jellemzi az a parancs, melyet még november végén a Nádasnál álló dandárparancsnoksághoz intézett. Ebből idézem az alábbi részt: „Minden ellenséges kiküldetésnek célja: az ellenségnek lehető legnagyobb kárt okozni. Önnek azonkívül külön rendeltetése a nádasi szorost védeni. Ha e két cél összeegyeztethető: cselekedjék Ön belátása szerint és ne kérdezzen sokat. Az ausztriai hadsereg annyi csatáját nem vesztette volna el, hogyha a külön hadvezéreknek szabad kezet hagytak volna cselekedni meggyőződésük szerint; Ön van a helyszínen, ösmeri az ellenség helyezését és erejét, ösmeri a tér fekvését. Ne várja, hogy én, aki egyiket sem ösmerhetem, az íróasztal mellől, melyhez le vagyok kötve, Önnek részletes dispositiókat osztogassak hatmérföldnyi távolságból. Dandárja azon meggyőződésben bízott Ön kezére, hogy annak hasznát venni tudja. Ha hivatást érez hozzá: ártson az ellenségnek . . .”

Aki így tud parancsolni, annak kisújjában van a hadvezéri tudomány!

*

Győrben már várta Görgeyt Kossuthnak az a parancsa, hogy ott legalább 10 napig maradjon. Szükséges volt az időnyerés Pest kiüríthetése céljából. Kossuth egyben parancsot adott a Muraközben levő Perczelnek is, hogy 6000 főnyi hadtestével Görgeyhez csatlakozzék. Tudjuk, hogy ez a két vezér nem szívelhette egymást, Perczel egyáltalában nem volt kapható arra, hogy magát a fiatal Görgeynek alárendelje.

Görgey a győri állást a védelemre alkalmatlannak találta. A kormány óhajára mégis kitartott itt addig, míg az osztrákok támadásba nem mentek át. Ez december 27-én történt meg. Windischgrätz egész haderejét latbavetette, felét frontálisan a győri állás ellen, másik felét pedig a Csallóközön át a magyar sereg jobboldalába irányította. Utóbbi ellenséges csoport mozdulatairól Görgey előörsei révén már 26-án este hírt kapott, mire még aznap éjjel a győri állást kiürítette és seregével a Vértes hegység felé, Tatának vett irányt, hogy a kormány által e hegység képzelt szorosainál megépített védőállásba vonuljon. Meg kell itt jegyeznünk, hogy Görgey seregét ekkor már a Komárom és Liptóvár védelmére történt kikülönítések, valamint a veszteségek létszámban erősen csökkentették. A sereg már csak hat dandárra tagozódott.

Visszavonulás közben, december 28-án az osztrák Ottinger-féle lovasdandár éjjeli menettel utólérte Bábólnánál a magyar utóvéd-dandárt és azt a reggeli

órákban szétugrasztotta, mely alkalommal egy magyar zászlóalj megsemmisült. Maga a főcsapat ezen a napon Felsőgallát, az újból gyülekezett utóvéd Bánhidát érte el, míg Perczel hadteste a Görgeyhez való csatlakozás közben Kisbérig jutott.

Görgey a vértesi védőállás alkalmatlanságáról Felsőgallán meggyőződött s ezért csapatait december 30-án a Vérteshegység keleti oldalára vonta vissza, egy dandárt pedig Csákvárra tolt ki, hogy az szükség esetén Perczel hadát — mely Moórnak vette útját — támogassa. Az ellenség ezen a napon Komárom—Kisbér vonalát még nem lépte át.

Perczel már december 29-én Moórig jutott és menetét innen délkelet felé folytatni akarta, midőn Kossuthtól levelet kapott, melyben ez a kifejezés is: „valami győzelmeckét, édes Móricom!” előfordult. Ez Perczelt arra készítette, hogy hadtestével (5600 gyalogos, 700 lovas, 24 ágyú) Moór előtt állást foglaljon. Itt keveredett másnap harcba Jellasich-nak a Windischgrätz déli oszlopát alkotó hadtestével. A harcban az osztrákok győztek. Perczel hadteste 1500 főt vesztett, a többi megfutamodott. Ezek részeit Görgeynek Csákvárra előretolt dandára szedte össze, a zöm Székesfehérvárra húzódott.

A moóri csatavesztés hírére Görgey a déli szárnyán vonta össze dandárait, hogy az osztrákoknak túlságosan előrejutott déli oszlopa ellen Perczellel együtt ellentámadásba menjen át. Erre nem került a sor, mert másnap, december 31-én Görgey parancsot kapott Pestről, hogy csapatait a Buda védelmére gondolt állásba: Hidegkút, Budakeszi, Budaörs, Tétény vonalába vegye hátra.

A következő nap, 1849 újévén megkapta a kormány, illetve az országgyűlés végzését, mely szerint az Debrecenbe költözik s egyben békét vagy legalább fegyverszünetet kér Windischgrätztól. Utóbbi lépés eredménytelensége esetén Görgey vívjon döntő csatát Buda előtt, de gondoljon egyúttal a sereg megmentésére és Buda-Pest kímélésére is.

A katonai szempontok figyelembevétele és a vezér meghallgatása nélkül hozott e végzésen a Promontoron tartózkodó Görgey annyira felháborodott, hogy csapatait az említett védővonalba nem vezette, hanem tiltakozás céljából másnap Pestre ment, ahol ugyan Kossuthot már nem találta, de rávette a hadügyminiszter helyettesét, Vetter tábornokot arra, hogy az említett végzés katonai felülbírálására haditanácsot hívjon össze. E fontos haditanácson Csányi kormánybiztos alatt Vetter, Görgey, Perczel, Lázár, Aulich, Rápássy, Klapka (vezérkari őrnagy) stb. vettek részt. Ez alkalommal lényegében a következő határozatot hozták: a döntő csata Buda előtt elmarad; Perczel hadteste és a délvidéki csapatok Debrecen védelmére a Tisza mentén gyülekeznek; Görgey hada Vácon át a Vág-völgyébe nyomul, hogy az osztrákokat maga után vonja s ekként a Debrecent fenyegető veszélyt csökkentse s ha ez megtörtént, szükség esetén Komáromba vagy a Felső-Tisza mentére húzódjék vissza.

Ez a haditanácsi határozat vetette meg alapját Görgey felsőmagyarországi hadműveleteinek.

Ezen a napon az osztrák sereg élei Buda-felé előnyomulóban, Bicske—Martonvásár vonalát érték el, Komárom előtt egy hadosztály foglalt állást.

Másnap a magyar csapatok Görgeynek a haditanács határozata alapján kiadott parancsai szerint megkezdték a menetet Buda felé. Eközben a Téténynél álló utóvéd és az osztrákok között harcra került a dolog, ahol Görgey újabb bizonytságot tett afelől, hogy elszánt és ügyes vezér.

A Téténynél levő Zichy-dandárt ugyanis az ellenség január 3-án a kora délelőtti órákban megtámadta. A magyar csapatok erre a huszárok sikerült rohama közben alkalmas védőállást foglaltak. Midőn Görgey az eseményekről Promontoron jelentést kapott, az éppen odaérkező Karger-dandárt Tétényre rendelte, hogy ezzel ellentámadást intézhessen az ellenségre. A csatatérre siető Görgey vezényelte mindkét dandárt. Már azon volt, hogy támadásra fejlődött kis hadával, harcászatiag kedvező helyzetben, rohamra induljon, midőn Vettertől Pestről értesítést kapott, hogy az ellenség Érdnél átkelt a Dunán, s ezért ne kockáztassa a harcot. Ez a különben hamis hír természetesen arra bírta Görgeyt, hogy az ütközetet szakítsa félbe s a visszavonulást folytassa. Döntés így nem történt, de a vezér bátor magatartása az osztrákot annyira megdöbbentette, hogy az üldözésre gondolni sem mert.

Görgey csapatai ezután zavartalanul átvonultak a fővároson és január 5-én Vácra értek. Itt adta ki Görgey nevezetes váci kiáltványát, melyben a régi tisztek megnyugtatóására a fegyveres küzdelemben való részvételének rugóit és feltételeit világosan megmagyarázta. E kiáltvány szövege közismert, tehát nem idézzük, csak arra utalunk, hogy a kiált-

vány hadműveleti megállapításai katonailag megtámadhatlanok.

*

A Győr—Vác vonalon lejátszódott hadműveleteknél, bár ez magyar részről csupán visszavonulás, mégis van több figyelemreméltó mozzanat. Ezek megbírálásánál nem szabad Görgeynek ama helyes alap gondolatát szem elől tévesztenünk, hogy a magyar sereget akkor még nehéz harcok végigküzdésére alkalmasnak nem tartotta. A honvédszászlóaljok harcászati képzettsége még alacsony fokon állt, az osztrák seregtől származott tisztikar nagyrésze még ingadozott (például csupán a Pesten való átvonulás-kor 70 tiszt hagyta el a honvédsereget), nem tudta, hogy a magyar király nevében vívott harcait a személyben azonos osztrák császár adott esetben nem fogja-e megtorolni.

Görgeynek a győri állásból való gyors visszavonulása határozottan ügyes hadmozdulat volt; a bábolnai balesetet az utóvéd-dandár elkésett hátrálása idézte elő.

A vértesi állás kiürítését katonai okok parancsolták. Arra Görgey nem gondolhatott, hogy Perczel — fontos hadműveleti ok nélkül — Moórnál csatát kockáztasson, anélkül, hogy a Görgey által küldött támogatást bevárta volna.

A moóri csatavesztés, bármennyire is kellemetlen volt Görgey számára, nem hozta ki sodrából, sőt az ellentámadásra intézkedett. Amint ma a helyzetet átlátjuk, az ellentámadásnak döntő sikere lehetett volna, ha Perczel serege Moór után tökéletesen szét nem robban, de még így is eredményt érhetett volna el, ha a

kormány nem avatkozik a hadműveletbe azzal, hogy a Budára való hátrálást rendelte el. Érthető, hogy Görgeyt a Pestről való irányítás felháborította. De ennek dacára Téténynél gyors és erélyes intézkedései megint sikerrel kecsegtettek, mikor újból Pest kötötte meg kezét. Azt kell mondanunk, hogy a kormány akkor akarta Görgeyt csatára bírni, mikor az bajt okozott volna és akkor korlátozta Görgey offenzíváját, amikor az eredményt ígért.

Váctól kezdve aztán Görgey kikerült a gyámködés alól, hadműveletei is mindjárt más alakot öltöttek.

V. A bányavárosok.

Az 1849 január 2-án tartott haditanács határozata Görgey seregére nemcsak merész, hanem már szinte kalandosnak is mondható vállalkozást rótt.

Görgey, mikor január 6-án, csikorgó téli időben, a befagyott Duna mentéről, Vácról Nagymarosnak és Rétságnak elővéd- és baloszlop-hadosztályát útnak indította, legalább is szokatlan és oly hadműveletbe fogott, melynek végrehajtását sok hadvezér nem vállalta volna. De bizonyára senkisé is végezte volna el jobban Görgeynél.

A magyar sereg, hadműveleti alap nélkül és közben még visszavonulásának lehetőségét is szinte feladta, hátában — Pestnél — a létszámra sokkal erősebb ellenséggel szemben, veszedelmes diverzióra indult el oly irányban, amellyel szemben az osztrák — Bécs felől — minden különösebb megerőltetés nélkül jelentékeny erőket dobhatott, míg a keleti irányban

való hátrálástól Windischgrätz pesti hadcsoportjának részei vághatták el könnyen.

Görgey teljes tudatában volt veszedelmes hadászati helyzetének. Mindamellett első célja Lipótvár felmentése volt. Ezt a kis várat Simunich osztrák tábornok zárta körül. Görgeynek a Lipótvár felé irányuló felmentő menetét, ami a pesti ellenséges csoporttal szemben a befagyott Dunára tekintettel egyúttal oldalmenetté is vált, több oldalról fenyegette a veszély. Említettük, hogy Windischgrätz délről és Simunich nyugatról fenyegette. Veszélyeztette azonkívül délnyugatról a Komáromot körülzáró osztrák had, északról a Morvaország felől betört Götz tábornok hadoszlopa, mely január elején a Vág völgyén át a Felső-Nyitra völgyébe hatolt. Végül kelet felől, bár nagyobb távolságra, hátában állt az osztrák Schlicknek Kassánál levő erős hadteste.

Görgey tehát így a hosszú visszavonulástól fáradt, rongyos ruhájú, lyukas bakkancsú, meglehetősen demoralizált hadával azon volt, hogy a Tisza-vonal tehermentesítése érdekében önmagát feláldozza.

Vácon a kormány rendeletére Görgey hada a „7. hadtest” elnevezést vette fel. A hadtest 4 hadosztályra (Piller, Aulich, Guyon, Kmetty) és 1 önálló dandárra tagozódott. Volt 15 zászlóalja (10.300 gyalogos), 23 lovas százada (1900 huszár) és 72 ágyúja. A zászlóaljak közül 5 volt a régi ezredbeli, a többi honvéd (újonc), a lovasság másfélszázad kivételével régi huszár volt. A harcmodorra nézve jellemző az, hogy a gyalogos előltöltő puskája 300 lépésre hordott, az ágyúk hordtávolsága 1500 lépés körül moz-

gott. Ebből eredt a lovasrohamok és szuronyrohamok döntő jelentősége.

Görgey felsőmagyarországi hadműveletét három részre oszthatjuk.

Az első rész magában foglalja Lipótvár felmenését, illetve az e célból az északnyugati irányban, Léva—Verebely—Komját körletébe való előnyomulást.

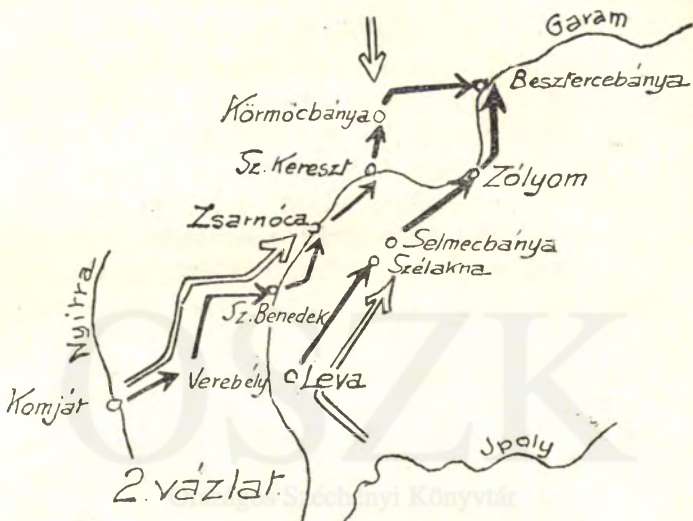
Említett körletbe Görgey hadteste két oszlopban, egyheti nyugodt menet után, január 12-én érkezett be. Ezzel a hadmozdulattal Görgey két eredményt ért el. Az egyik az volt, hogy Windischgrätz pesti hadcsoportjából egy erős hadtestet maga után csábított. A másik, hogy Simunich hadát Lipótvár körülzárásának megszüntetésére és a vele szemben való fordulásra készítette. Görgey tehát a szándékolt hadműve-

leti célt elérte. Minthogy azonban január 11-én utóvédét (Guyon hadosztályát) a Pest felől üldöző Wrba-féle hadtest Ipolyságnál utólérte, elővéde (Aulich hadosztálya) pedig Verebélynél Simunich előretolt csapataira ütközött, Görgey nem látta célszerűnek a megmaradást a két tűz között. Ezért elhatározta, hogy északkelet felé a bányavárosokba kitér.

Nem lehet kétséges, hogy a január 12-iki helyzetben Görgeynek Nyitrán át való előretörése Simunich hadosztályát felmorzsolja. Görgey foglalkozott is ezzel a gondolattal. De az ily hadmozdulat végrehajtása esetén visszavonulási útját a bányavárosok felé feláldozta volna. Már pedig a menetektől és a hideg időjárástól elcsigázott, lerongyolódott hadtestének pihenésre volt szüksége. Ezt csak a bányavárosokban találhatta meg.

A hadművelet második része a bányavárosokba — erős menetekkel — való kitérés és a hadtest zömének e vidéken közel egy hétig tartó pihentetése volt. Ebben az helyzetben Görgey január 24-ig maradt. E hadműveleti időszak alatt a hadtest némely részének már nehezebb harcokat kellett megvívni, mert míg délről az osztrák hadtest — most már az erélyes Csorich osztrák generális vezetése alatt — szorította erősen a magyar hadat, addig Simunich csapatai Nyitra felől oldalát és Götz tábornoknak észak felől egészen Körmöcbánya közelébe nyomult hadoszlopa hátát veszélyeztette. Görgey azonban az utolsó pillanatig ragaszkodott a bányavárosokban való tartózkodáshoz. Iparkodott csapatait a nagy hó, a dermedtő hideg és sajnos, a kellő harci kedv hiánya miatt lehetőleg sokáig a hadműveletektől meg-

óvni. Azonkívül a pihenést akarta felhasználni arra, hogy a meglazult, vagy egyáltalában hiányzó fegyelmet helyreállítsa.

Görgey menete a bányavárosokba

Jobboszlop = Föerö; baloszlop = Aulich és Piller.

Az ebben az időszakban vívott harcok a magyar fegyverekre nem voltak szerencsések.

Január 15-én Aulich hadosztályának Körmöcbányától északra előretolt osztagai és Götz tábornok hadoszlopa egymással összeütköztek. A meghátrált magyarok 200, az osztrákok csak 40 főt vesztek. Ez a kedvezőtlen arány egyúttal a két fél harci képzettsége között ekkor még fennforgó különbséget is mutatja. A honvédújoncok ezidőben még nem vehették fel a versenyt az osztrák csapatoknak 12 évre

besorozott öreg katonáival. Ezt Görgey természetesen nagyon jól tudta. De azért egyáltalában nem került a kisebb harcokat, sőt szükségeseznek tartotta azokat, hogy a honvéd — ha mindjárt kisebb bal esetek között is — jó katonává kovácsolódjék.

Súlyosabb harcokra került a sor január 21-én Szelaknánál, Selmecebányától délre. Itt Guyon hadosztálya mint utóvéd foglalt állást. Ez ellen fejlődött a Csorich-hadtest egész ereje. Guyon nagy bátorsággal védte magát délutántól késő estig, mikor azonban baloldalát az osztrák megkerülte, kénytelen volt Selmecebányára visszahúzódní. A Guyon-hadosztályon segítendő, Görgey e napon Zsarnócára ment, hogy innen másnap egy kisebb hadoszloppal a Guyont szorongató ellenség oldalába rontson. Ezt a kis hadat Görgey személyesen vezette, csapatai azonban az összeütközéskor, Hodrusbányánál (feleúton Selmecebánya és Zsarnóca között) cserbenhagyták. Egyedül maradt a csatatéren, amelyen Pusztelnik alezredes, Görgey volt vezérkari főnöke, hősi halált halt. Végül kénytelen volt Görgey is menekülni. Erről az esetről Görgey meséli az alábbi epizódot: „Az ellenség felől hirtelen egy katonaló — lovas nélkül — száguldott el mellettem. Mintegy 100 lépésre tőlem egy huszár fogta el a lovat, megsebesült, lovasítatlan bajtársa számára, kit az életveszély dacára sem akart cserbenhagyni. Miután ezt lóra segítette, véletlenül meglátott engem. Gyorsan hozzám lovagolt s felajánlotta lovát azzal, hogy az ő élete nem ér annyit, mint az enyém”. Ez az epizód egyaránt jellemzi a magyar huszárt és azt a tiszteletet, melyben Görgeyt csapatai részesítették.

Ugyanezen a napon Guyon hadosztálya kénytelen volt Selmecebányát is kiüríteni. Az elszenvedett veszteség — foglyokban és ágyúknban is — e harcoknál meglehetősen nagy volt, ami azt is bizonyítja, hogy a magyar hadtesttel még nem volt ajánlatos nagyobb harcot megkockáztatni. Ezért Görgey arra az elhatározásra jutott, hogy minden további harc elöl a Szepességen át kitér. Megerősítette ebben az elhatározásában az is, hogy a bányavárosok élelmi készletei már fogyatékán voltak, valamint, hogy a hadügyminisztertől rendeletet kapott, miszerint a Kassa környékén operáló Schlick-féle hadtestet Klapkának Tokaj vidékén levő csapataival együttesen verje meg.

A Szepességbe való elvonuláshoz Görgey a hadtestet előbb Besztercebányán összpontosította. E célból az Aulich-hadosztály számára előbb a Körmöcbánya és Besztecebánye között használatlan hegyi ösvényt és egy régi alagutat kellett járhatóvá tenni. Az Aulich-hadosztály romantikus éjjeli menetét e hegyi úton Jókai írta meg gyönyörűen.

Alighogy Aulich Besztercebányára bevonult, újabb nehézség állt elő. Hirtelen olvadás következtében a Garam kiöntött és elárasztotta a Zólyom—Besztercebányai utat, miért is a Zólyomban levő Guyon-hadosztálynak a jeges víz alatt levő úton kellett menetét végrehajtani, hogy Besztercebányára bevonulhasson. E surlódások dacára, a hadtest január 25-én Besztercebányán egyesült, hogy megkezdje hegyi menetének leghosszabb szakaszát.

E második időszakot a következőleg jellemezhetjük: Görgey hadteste ugyan pihent a bányaváro-

sokban, de a felelős vezér nehéz órákat élt át. Az a veszély, hogy hadtestét itt bekerítik, napról-napra jobban fenyegetett. Gondjaihoz járult még az, hogy csapatai az ellenséggel szemben nem tanúsítottak elegendő ellenállóképességet. Erős kiábrándulás volt Görgey számára, hogy a Hodrusbányánál kínálkozó és azonnal meg is ragadott fényes harcászati lehetőséget csapatai megfutamodása következtében nem használhatta ki. Ekkor győződött meg végleg arról, hogy a bányavárosokat ki kell üríteni. Görgeynek gondolni kellett arra is, hogy a bányavárosokban levő értékeket — többszáz kocsirakományt — a kormány részére megmentse és emellett hadtestét harc-képességének csökkenése nélkül vezesse át a Szepességbe. Hiszen ott már offenzívát várt tőle a kormány. Mindez rendkívül szűk korlátok közé szorította mozgási szabadságát.

Annál csodálatosabb Görgey vezéri képessége, hogy ezt a feladatot — hiány nélkül — megoldotta. Ezt legjobban biznyítja az, hogy hadának harcképessége e nehéz viszonyok között, nemhogy csökkent volna, hanem napról-napra emelkedett. Gondoljunk arra, hogy a hadtest Pozsony vidékéről Besztercebányáig több mint 400 km-t — általában vesztett ütközetek között — télvíz idején tett meg. Más vezér kezében ily teljesítmény mellett a csapat már elzülött volna. Görgey kezébe kezdett gárdává átalakulni!

A harmadik időszak: a menet a Szepességbe és innen Eperjes—Kassa környékére.

Január 25-én indult el Besztercebányáról Görgey két oszlopban. Az északi oszlop Görgey parancsnoksága alatt — a főerő — a stureci hágón át a Vág-

völgybe s innen a Magas Tátra alatt Késmárkra vonult, míg a déli oszlop (Guyon, Piller és a vonat) a Garam völgyében, majd Telgárton át Iglóra mentelt. A hadtest Igló—Késmárk vidékét az élhadosztályokkal február 2-án és minden erejével február 4-én zavartalanul elérte.

Az ellenség — a Csorich-hadtest egyik dandára — a déli oszlopot óvatosan követte. Különben is lassan haladhatott, mert a magyar utóvéd hídrombolásai és úttorlaszai erősen feltartóztatták s ezért több-napi járőföldre le is maradt.

Amint Görgy hadteste a Szepességbe ért, előtte újabb ellenség bukkant fel. Schlicknek az Alsó-Hernád völgyében Klapkával hadakozó hadteste ugyanis Görgy feltartóztatására a Szepességbe csapatokat tolt előre. Így állt egy-egy kisebb hadcsoport a Branyszkó-szorosnál, Lőcsén és Margitfalunál, összesen egy dandár erőben. Természetesen ennek erejét Görgy nem tudhatta. Ő csak azt látta, hogy a hátában, Breznóbányánál áll az egyik ellenséges csoport,

míg a másik előtte a Hernád völgyében s attól északra zárja el az utat, vagyis az ellenség a hadtestet elől-hátul fenyegeti. Utóbbi ellenséges csoport ugyancsak tevékenynek mutatkozott. Február 3-án a löcsei ellenség az Iglón éjjelező Guyon-hadosztály ellen rajtaütést kísérelt meg, azonban póruljárt, mert Guyon az első meglepetés után az osztrákokat visszadobta. Ez lövegeit is elvesztette és Branyiskóra hátrált. Ez azonban a hadtest nehéz helyzetén nem sokat változtatott.

Ebben a kellemetlen hadászati helyzetben Görgey elhatározta, hogy Branyiskón át Eperjes felé a hegységből kitör. Ebben az irányban Guyonnak, legvitézebb alparancsnokának hadosztályát rendelte támadásra, a Hernád völgyében Margifalva felé egy hadosztállyal tüntetett, egyébként pedig csapatait Szepesváralja—Lőcse környékére vonta előre, hogy azok Guyont Eperjes felé követhessék. Minden attól függött, vajjon sikerül-e az áttörés a Branyiskónál.

A vitéz Guyon emlékezetes branyiskói rohama február 5-én fényes sikerrel járt. Guyonnak 3 régebbi honvéd- és 2 egészen új — a bányavárosokban alakított — zászlóalja halálmegvető bátorsággal rohamozta meg az osztrák Deym-dandárt és ezt 25%-os veszteség mellett Eperjesre visszadobta. Branyiskó volt a 7. hadtest első határozott győzelme.

E diadal után a hadtest február 6-án Eperjes felé nyomult elő, hogy innen aztán Schlicknek a Hernád völgyében operáló erős hadtestét (14 zászlóalj, 20 lovasszázad, 45 ágyú) Klapkával együttesen

összeroppantsa. Görgey február 10-én elérte Kassát, míg Klapka előcsapataival Nagyidát és Enyickét, de Schlick neszét vette a fenyegető veszélynek s még aznap Torna felé, nyugati irányban kitért.

Görgey hadvezetése e harmadik időszakban is elsőrangúnak bizonyult. A hegységen való rendezett átvonulás jeles teljesítmény volt. A csapatok harci kedve a menet alatt határozottan emelkedett. Az iglói rajtaütést a honvédek ügyesen kivédték. A branyiszkói áttörés gyönyörű fegyvertény volt, ami annál inkább érdemel elismerést, mert ezt a rohamot a hadtest legrosszabbnak tartott hadosztálya hajtotta végre. A hadtestnek Kassára való vonulása is gyorsan és rendben történt meg. Különös szerencséje volt az osztráknak, hogy a Hernád völgyében legjobb alvezére, a többszörösen győztes Schlick parancsnokolt. Ennek, valamint az időközben a magyar hadak fővezérének kinevezett Dembinski helytelen intézkedésének köszönhető, hogy e hadtest idejében tudott elmenekülni.

*

A 7. magyar hadtest, mely Lévától kezdve a Branyiszkóig egyebet sem tett, mint a folyton fenyegető bekerítés ellen védekezett, veszített ütközetek, hosszú és nehéz visszavonulás után a Branyiszkónál egyszerre mint elsőrangú offenzívcsapat jelent meg a hadszíntéren és már megjelenésével felszabadította a Hernád völgyét. Szinte hihetetlen, hogy egy hadtest a legkeményebb téli hónapokban fiatal legénységgel, sikertelen harcok között, közel 700 km-nyi utat tegyen meg és mire ezt a hatalmas menetet befejezi, minden elmélet ellenére nem válik

salakká, hanem kemény, harcedzett, jeles csapat lesz belőle.

Ezt a csudát mutatta be a világnak a 30 éves Görgey, akit már csupán ennek a felvidéki hadműveletnek tervezése és végrehajtása a nagy hadvezérek sorába emel.

VI. Kassa—Kápolna—Poroszló.

Görgey önálló vezéri pályafutását rövid időre megszakította az a katonailag meglehetősen vígasztalan időszak, mely alatt Görgey hadteste Dembinszky lengyel tábornok parancsai alatt állt. Ez a tábornok intézte azokat a zürzavaros hadműveleteket, amelyek a kápolnai csatát akarata ellen előidéztek, ami a magyar hadaknak a Tisza mögé való hátrálását tette szükségessé.

Görgey a Kassára történt bevonulás után, mikor Dembinszky célszerűtlen intézkedései következtében Schlick hadteste az egérfogóból kimenekült, önállóan ennek üldözésére indult. Sikerült is neki február 13-án Tornán túl Schlick utóvédét elcsípni és szétugrasztani. Ezután kapta meg Dembinszky parancsát, hogy vezesse hadtestét Miskolcra. E menet végrehajtása közben a lengyel vezér Görgey hadosztályait ennek tudta nélkül kezdte dirigálni, ami ellen Görgey erélyesen tiltakozott.

Egészen természetes, hogy a magyar alvezérek nem jó néven vették Dembinszky fővezéri kinevezését. Már az is érthetetlen volt előttük, hogy miért éppen egy idegen legyen a főparancsnok. Növelte a bizalmatlanságot iránta Schlick hadtestének elszalasz-

tása. Ehhez járult még Görgeynél az a mód, ahogyan Dembinszky a hadosztályokkal — a hadtestparancsnok tudta nélkül — rendelkezett s ahogyan a kötelekeket összekeverte.

Vége Dembinszky némi huzavona után február második felében a magyar sereg zömét: Klapka, Répássy és Görgey hadtesteit — a hadtestkötelekek szétszakításával — a Tarna vonal mentén, Eger és Kápolna között összpontosította, míg a déli végekről a Maros mentére vont Damjanich hadtestének elrendelte, hogy Szolnok környékére vonuljon. Az volt a terve, hogy március elején Gyöngyös felé támadásba megy át, míg Damjanich a Szolnok—pesti vasútvonal mentén tüntető előnyomulást hajt végre. Damjanich ugyanis a délvidékről csak február végén érkezhettek be Szolnok környékére.

Ezt a tervet felborította Windischgrätz, ki — miután tudomást szerzett a magyar seregnek a Tisza mentére való előnyomulásáról — elhatározta, hogy Schlick hadtestével Gyöngyös vidékén egyesül s aztán a magyar sereget megtámadja. Windischgrätz ezt az elhatározását végre is hajtotta, ami a február 26. és 27-én vívott kápolnai csatát eredményezte. Dembinszkyt az osztrák támadás meglepte. A csata kezdete Egerben találta, honnan későn ment ki a csataterre. Itt a lengyel vezér Görgeyre akkor bízta a balszárny vezetését, mikor a csata már félbeszakadt. A csata második napján Görgeynek a jobbszárny vezetését kellett átvenni, hol Schlick támadása folytán a harchelyzet rosszra fordult, s ahol különben is volt már egy hadtestparancsnok (Klapka). A két magyar hadtestparancsnok azért

itt megértette egymást. Míg Klapka hadteste meghátrált részeinek rendezését és újra való elővezetését vállalta magára, Görgey szívósan védekezett és addig tartotta magát, míg a tőle délre harcoló csapatok Dembinszky parancsai szerint visszavonultak.

A csata után Görgey a csapatok vitéz magatartása alapján és tekintettel arra, hogy a sereg egyharmada Dembinszky rossz intézkedései folytán a harcban nem is vett részt, a harc megújítását javasolta, Dembinszky azonban a Mezőkövesdre való hátrálást rendelte el, majd pedig a seregnek a Mezőkövesden és az ettől délre fekvő környékben való pihentetésére szánta el magát, de nem gondolt arra, hogy az ellenség vajjon ezt megengedi-e. Az osztrákok ugyanis kápolnai győzelmük tudatára csak akkor ébredtek, mikor látták, hogy Dembinszky a küzdelmet véglegesen feladta. Ekkor lassan előnyomultak és március elején Klapkának Eger—Farmosnál pihenő csapataira ütköztek. Klapka ügyesen kitért a túlerő elől és Poroszlóra vonult el. Görgey az ágyúdörgésre hadtestével azonnal Klapka támogatására sietett, de elkésett, mert a harc Klapka elvonulása folytán már megszűnt. Nehogy a sereg így két részre szakadjon, Görgey ekkor a Klapkával való egyesülés céljából szintén Poroszlóra menetelt, hol csakhamar az egész sereg egyesült. Dembinszky erre a seregnek a Tisza mögé való visszavételét rendelte el, míg a Tisza jobbpartján, Poroszlónál Görgeynek két hadosztállyal kellett volna maradnia. Minthogy Görgey a poroszlói állást védelemre alkalmatlannak találta, kisebb utóvéd visszahagyása mellett önhatalmúlag szintén Tiszafüredre ment át. Erről levélben

értésítette Dembinszkyt. Ez a különös levél így kezdődött: „A gyámoltalan tétova, melyben altábornagy urat tegnap reggeli értekeződésünk alkalmával találtam; a még utolsó percben is megmásított, ingadozó, semmi tekintetben sem szabatos dispoziciók, melyek nekem, elébb ugyan írásban, de csakhamar két ízben is újra s mindannyiszor megint változott értelemben élőszóval adattak, engem még az iránt is bizonytalanságban hagytak, hogy...”. S végződik így: „Visszavonulás befejeztével minden órán kész leszek mindent, amit ezúttal teszek, egy magyar haditörvényszék előtt igazolni, esetleg a kiérdemelt büntetést önhatalmú cselekvésemért a haditörvénycikkek értelmében elvenni”.

Ez a levél kimeríti a „lázadás” fogalmát. Görgeynek azonban, mint magyar embernek és magyar katonának kötelessége volt, hogy a legerélyesebben lépjen fel azzal szemben, kinek vezéri tehetetlensége a magyar sereget katasztrófába dönthette volna. Ez a levél is bizonyítja, hogy Görgey nemcsak jeles vezér, hanem tetőtől talpig férfiú volt.

Görgey másnap felszólította a seregnél levő Szemere Bertalan kormánybiztost, hogy Dembinszkyt, ezt a tehetetlen, ideges és bizalmatlan öreg embert a seregtől távolítsa el. Ez — bár nem egészen símán — március 5-én megtörtént. Az új fővezér Vetter tábornok lett.

Vetter átvette a parancsnoksággal együtt azt a haditervet is, melyet Dembinszky még lemondása előtt készített. E szerint a főerőnek Szolnok felől Pestnek, egy hadtestnek Gyöngyösön át ugyancsak

Pestnek kellett előnyomulni. Utóbbi hadtest a Görgeyé volt.

VII. Tokaj—Gyöngyös.

Az új haditerv szerint Görgeynek ismét önálló szerep jutott.

Mialatt a sereg zöme (Klapka, Aulich és Damjanich hadtestei) Szolnoktól déire, Cibakházánál összpontosult, hogy itt március 18-án átkeljen a Tiszán és Nagykőrösön át Pest felé nyomuljon elő, addig Görgey hadteste Tiszafüredről Rakamazra vonult, hol március közepén átlépte a Tiszát, azzal a feladattal, hogy tüntetési célokból Miskolcon és Mezökövesden át Gyöngyös felé hatoljon előre.

A főszereg azonban alighogy átkelt a Tiszán, már vissza is tért, mert — egyébként hamis — kém-hírek szerint az ellenség főereje s egyben túlereje Cegléden és Nagykőrösön lett volna. Ezért Vetter arra az elhatározásra jutott, hogy a sereget a Tisza mögött észak felé tolja el és Görgey hadtestének fedezete alatt a Tiszán Tiszafürednél újból átkel. Ez március második felében meg is történt. Mialatt Görgey a főszereg átkelését a Tarna mentén fedezte, ez az átkelést sémán végrehajtotta és március 30-án Görgey hadtestéhez felzárkózott.

Ugyanekkor az osztrák sereg — csak az elbizakodottság által megmagyarázható — laza csoportosításban a Szolnoktól Vácig terjedő vonalban szétosztottan állt. Windischgätz a magyar sereg mozgólatai felől bizonytalanságban, hadainak április első napjaiban a Vác—Gödöllő—Monor—Hatvan területben való összevonását tervezte.

Március 31-én a magyar sereg megkezdte az előnyomulást Pest felé. Görgey hadteste Gyöngyös, előcsapatai Hortig, a hadsereg zöme Halmaj—Kaál területébe jutottak. A következő napon Görgey állva maradt, míg a zöm kis menettel Karácsond—Gyöngyös vonalig haladt. Ekkor Vetter megbetegedett, mire Kossuth a sereg ideiglenes vezetésével Görgeyt bízta meg. Ettől az időponttól kezdődik Görgey dicsőségteljes fővezéri szereplése.

VIII. A tavaszi diadalmenet.

Mihelyt Görgey a parancsnokságot április 1-én átvette, a hadműveletek is azonnal lendületbe jöttek. A magyar vezér egészen helyesen arra számított, hogy Windischgrätz a főváros védelmére a Gyöngyös—Gödöllő—Pest postaút mentén, valószínűleg az Aszódnál elfolyó, akkor mocsaras Galga vize mentén, esetleg ez előtt, vagy e mögött vonja össze haderejét. Az e területben feltételezett ellenséges csoportosítást Görgey az 1., 2. és 3. hadtesttel délről, a Tápió völgyén át akarta megkerülni, míg ezt a megkerülő mozdulatot a 7. hadtestnek a Zagyva mentén, Hatvan környékén kellett fedezni. E nagyvonalú, világos haditerv végrehajtására Görgey még április 1-én intézkedett. E szerint április 6-án a 7. hadtestnek Hatvan—Jászfényszaru vonalát kellett elérni, az 1., 2. és 3. hadtestből álló főerőnek Jászárokszállás—Jászberény—Nagykátá—Tápiószecsőn át Isaszegre kellett jutni. Ez a messze előrelátó intézkedés tulajdonképpen már a harcintézkedést is magában foglalta. Nem volt többé kétség afelől, hogy a magyar fővezér mit akar.

Az osztrák sereg ekkor még nem gyanította a fenyegető veszélyt. Április 1-én Jellachich hadteste Szolnok—Ceglédnél állt, Schlick hadteste Aszódnál volt, míg elővéddandára kisebb esetepaté után Hatvant szállta meg, a Wrbna-hadtest Balassagyarmat, Vác és Pest vonalán pihent.

4. vázlat

Minthogy Windischgrätz gyülekezési terve szerint Schlick hadtestének április 2-án Hatvanra, elővéddének Hortra kellett jutni, az ugyanezen helyekre törekedő 7. magyar hadtesttel (melynek parancsnokságát ideiglenesen Gáspár ezredes vette át) találkoznia kellett.

Az április 2-án vívott hatvani ütközetben Schlick hadtestét a magyar 7. hadtest szép kétoldali átkarolással határozottan megverte. Schlick Aszódra vonult vissza. E balsiker alapján Windischgrätz Csorich hadosztályát Vácról Gödöllőre, Jellachich hadtestét pedig erőltetett menetben Monor felé rendelte vissza, hogy Schlick támogatására kéznél legyen. Jellachich április 3-án Alberti—Tápióbicske vidékét érte el, hogy innen április 4-én Schlickhez csatlakozzék. Ugyanezen a napon a magyar sereg megkerülő főerejének — élén Klapka, mögötte a Damjanich hadtestével — Jászberényről Nagykátára kellett vonulnia. Midőn Klapka délelőtt 9 óra után Nagykátára ért, hírt kapott arról, hogy Jellachich utóvéde és vonata még Tápióbicskén van, miért is annak megtámadását határozta el. Így keletkezett a tápióbicskei ütközet, melyben Klapka hadteste kezdeti sikerek után Tápióbicskéről Nagykátára szorult vissza, mire a csatatéren megjelenő Görgey erélyesen beavatkozott a harcba és Damjanich hadtestét ellentámadásra rendelte. Ez a támadás teljes sikerrel járt. A magyar lovasság, Nagy Sándor vezetése alatt a menekülő osztrákokat Tápióságig üldözte.

A tápióbicskei ütközet, bármily szerencsés is volt a magyar fegyverekre nézve, alkalmasnak látszott arra, hogy Görgey megkerülő hadmozdulatát elárulja. Ezen már nem lehetett segíteni, miért is Görgey a megkerülés folytatása mellett döntött és a következő napra hadát Tápiószék, Tápiószecső, Tóalmás területére vonta előre.

Jellachich a tápióbicskei ütközetről nem küldött Windischgrätznek oly őszinte jelentést, melyből a

hadihelyzet komolysága fölismerhető lett volna. Ezért az osztrák fővezér arra gondolt, hogy Hatvanon át támadásba megy át. Attól tartott ugyanis, hogy a Hatvannál gondolt magyar főszereg esetleg Komárom felé elvonulhatna.

Említett intézkedések alapján április 5-én, az isaszegi csata előestéjén a két sereg a következő helyzetbe jutott:

Gáspár hadteste Hatvanon, a zöm — Klapka, Damjanich és Aulich hadtestei — Tápiószűz, Szécső és Tóalmás községekben, végre Asbóth dandára, mely Jellachich-csal szemben, a Tiszánál állott és ennek elvonulása után a vasút mentén Pest felé nyomult elő, Albertin. Görgey hadereje ekkor kereken 47.500 főre (köztük 7500 lovas) és 198 ágyúra rúgott.

Az osztrák seregből Jellachich hadteste Dányon, a főerő — 2 hadtest — Windischgrätz alatt, Aszód—Bag környékén, 1 dandár Ecséren éjjelezett. A haderő létszáma 55.000 fő (köztük 7000 lovas) és 214 ágyú volt. Windischgrätz tehát erősebb volt Görgey-nél. Meg kell említenünk, hogy Windischgrätz a magyar hadak csoportosítása felől való bizonytalan-ságában Hatvan felé április 5-én erőszakos szemre-vételezést hajtott végre, mely alkalommal egy magyar huszárosztálynak súlyos veszteséget okozott, anélkül azonban, hogy valami lényegest tudott volna megállapítani. Ezért április 6-ára elrendelte, hogy serege zöme Gödöllőre, Jellachich hadteste pedig e hely közelébe vonuljon. Jellachich erre az Isaszegre való menetet határozta el. Az osztrák fővezér e központi állásból akarta a magyar seregnek akár Pest

felé, akár Vácon át Komárom felé való eltolódását megakadályozni.

Görgey április 6-ára, abban a feltevésben, hogy Jellachich hadteste Gödöllőn vagy Bagon át Windischgrätzhez csatlakozott és ezért a döntő csatára, ha az osztrák a Galga mögött megáll, csak április 7-én kerülhet a sor, elrendelte, hogy Gáspár hadteste Aszód—Bagra, míg a főerő Isaszeg—Pécel—Dány területbe nyomuljon elő. Az alapgondolat világos: az ellenség Galga-menti állásának lekötése a frontban Aszódnál, és megkerülése a főerővel Isaszeg—Gödöllőn át. E szép és egyszerű haditerv következetes végrehajtása idézte elő az isaszegi döntőcsatát, amelyben a magyar seregek már a magasabb vezetés kifogástalan, félre nem érthető és határozott intézkedései után is győzni kellett.

Április 6-án az osztrák sereg két nagy csoportja, és pedig Schlick hada Aszód—Bag felől Gödöllőre, Jellachich hadteste Dányról Isaszegre ért, mikor utóvédeiket a kora délutáni órákban a magyar elővédek: északon a 7. hadtest, Kmetty hadosztálya Pusztá-Besenyőnél (Gödöllőtől keletre), délen az Isaszegtől délkeletre elterülő Király-erdő szélén a Damjanich- és Klapka-hadtestek élei utólérték és megtámadták. Ez vezette be a csatát. Ennek rövid vázlata a következő:

A csatatér északi részén a 7. magyar hadtest szószerint vette Görgey intézkedését. Megelégedett azzal, hogy Aszód—Bag környékét megszállta s hogy elővédét Gödöllő felé kitolta, de nem ment át a támadásba s így nem kötötte le Schlick hadtestét. Utóbbi ezért csak egy hadosztályt hagyott Kmetty

csapataival szemben, míg főerejét Isaszeg felé fordította, hol a magyarok főtámadása indult meg. Itt a két magyar hadtest, jobbról Damjanich az Isaszegtől északkeletre húzódó magaslatokon át, balról Klapka maga Isaszeg ellen fejlődött a harcra. Kezdeti sikerek után Klapka hadtestét egy osztrák ellentámadás visszadobta, mire Klapka a harc feladásával és a visszavonulás gondolatával kezdett megbátkozni. Ekkor érkezett Görgey a csatatérre, ki a Dányon levő Aulich-hadtestnek már korábban parancsot adott arra, hogy menetét Dányról Isaszegre folytassa. A magyar vezér megjelenése egyszerre határozott irányt adott a csata menetének. Legelőször is kemény szavakkal rendelte el Klapkának a támadás újrakezdését. Emlékezetesek e szavai: „Ma győzni, vagy a Tisza mögé vissza kell vonulni, harmadik eset nincs. Damjanich tartja magát. Aulich előnyomul, ma győznünk kell”. Görgey aztán Damjanichhoz ment, tájékoztatta őt részletes csatatervéről, mely szerint Klapka és Aulich hadteste együttesen Isaszegen át törnek előre, míg Damjanichnak a támadást észak felől kell fedeznie. Görgey még akkor arra számított, hogy a külső jobbszárnyon levő erős 7. hadtest Gödöllő felé fog támadni, mely esetben a magyar csatafront közepe (Damjanich) alkotta volna a kapcsolatot a két átkaroló szárnycsoport (északon a 7. hadtest, délen az 1. és 2. hadtest) között. Ezután Görgey parancsot adott Aulichnak a támadás végrehajtására.

Dacára annak, hogy a 7. hadtest tétlensége folytán a kettős átkarolás végrehajtására nem kerülhetett a sor, a harc Görgey tervei szerint fejlődött.

Mialatt Damjanich Schlick főerejével szemben megvédte a magyar déli (bal) szárny harcra fejlődését, utóbbi lendületes rohammal elfoglalta előbb Isaszegget, majd e támadás folytatásában kidobta az osztrákot az Isaszegtől nyugatra fekvő magaslatokon foglalt állásaiból is, mire ez Gödöllő felé visszavonult. Ez eldöntötte a csata sorsát.

Görgeynek április 1-én kiadott intézkedései megteremtették az alapot a csata megvívására, április 6-án a csatatéren kiadott szóbeli parancsai pedig a döntőszárnyon levő osztrák túlerővel szemben megszerezték a magyar fegyvereknek a győzelmet.

Aki az isaszegi csata lefolyását részleteiben tanulmányozza, bámulattal látja, hogy a kezdeti ingadozásnak Görgey megjelenése a csatatéren mily hamar véget vetett, vezéri sasszemével mily tisztán tekintette át a helyzetet, s hogy mily határozottan, erélyesen és ügyesen hozta összhangba csapatainak hadmozdulatait. Napoleoni vezető volt a szó szoros értelmében. Neki a surlódás a háborúban csak arra szolgált, hogy azt legyőzze.

Az osztrák sereg vereséget szenvedett. A katasztrófát csak azért kerülte el, mert a 7. magyar hadtest zöme nem támadott.

* }

A magyar sereg az isaszegi csatát követő napon, április 7-én koncentrikusan Gödöllőre nyomult abban a feltevésben, hogy az osztrákok itt esetleg még ellenállást fognak kifejteni. Az osztrákok azonban innen már Kerepesen át elvonultak, hogy a főváros védelmére alkalmasabbnak látszó helyen, a

Rákospatak és Pusztaszentlőrinc vonala által jelzett vonalban foglalhassanak állást.

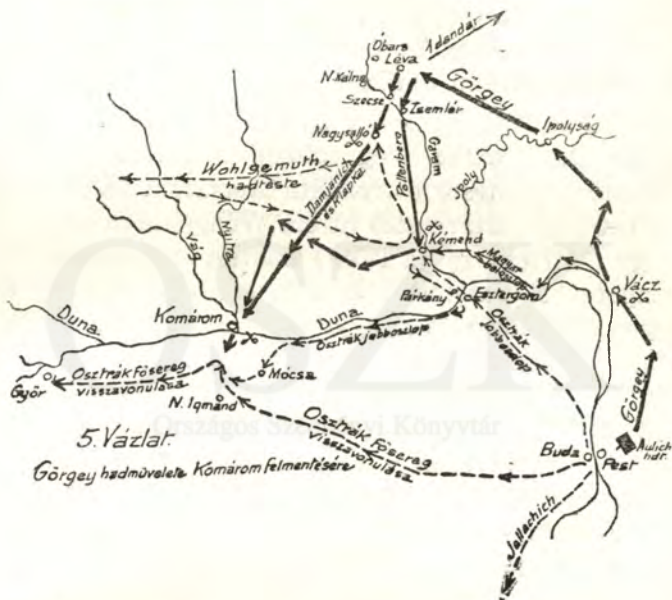
Ebben a hadihelyzetben Görgey arra a szép és merész elhatározásra jutott, hogy az osztrákokat Pest előtt tüntető hadmozdulatokkal leköti és ennek hatása alatt a magyar sereg zömét a Komárom felmentésére irányuló hadművelethez átcsoportosítja. Ennek megtörténte után, ha az ellenség figyelmét elaltatni sikerült, csupán Aulich hadtestét hagyja Pest előtt, míg Klapka, Damjanich és Gáspár hadtesteivel Vácon, Ipolyságon és Léván át Komárom felé nyomul, hogy ezt felmentse. Komáromból aztán a pesti osztrák főerőt hátba kaphatja. Nagyszerű elgondolás!

Görgey e tervénél mellőzte a Duna mentén Komáromba vezető legrövidebb irányt és ehelyett azért választotta a Léván át való nagy kerülőt, mert az előbbi, rövidebb utat az osztrák Esztergom felől könnyen oldalba kaphatta volna és mert bölcs előre-látással számított arra, hogy az osztrákok Komárom ostromának fedezésére a Garam alsó folyása mentén, Léva alatt, valahol Párkány és Kéménd között fognak állást foglalni, ahol a megáradt Garamon az átkelés kierőszakolása nehéz hadművelet, és ezért is jó a védőállás. A magyar sereg tervezett oldalmene-tének előfeltétele azonban az volt, hogy Vác városát, hol Görgey az osztrák Götz tábornok hadosztályát tudta, birtokába kerítse.

A magyar sereg április 8-án Dunakeszi—Fót—Kerepes—Rákoskeresztúr vonalában az ellenséggel szemben felvonult. Minthogy ez a támadásra semmi kedvet sem árult el, hanem éppen a magyarok táma-

dását várta, Görgey a következő napon Damjanich és Klapka hadtesteit egészen nyugodtan Vácnak elindította. Ezeket kellett Gáspár hadtestének 1—2 nap múlva követni.

Az élen haladó Damjanich április 10-én Vácnál

hatalmas lendülettel megverte az itt állást foglalt Götz-hadosztályt és ezzel megnyitotta az utat a magyar sereg számára. A menet innen aztán zavartalanul folyt tovább. Április 15-én az él elérte Lévát, a következő nap a sereg zöme a Garam mellett Óbars—Kálna vonalban készen állt ahhoz, hogy a hídverést megkezdje.

Meg kell említenünk, hogy ekkor a különböző kikülönítések folytán a sereg már csak 26.000 főnyi

gyalogságra, 5000 lovasra és 112 ágyúra apadt le. Hiányzott ugyanis Aulichnak Pest előtt maradt hadtestén kívül még Kmetty hadosztálya (Gáspár hadtestétől), mely Vácnál biztosította az összeköttetést Pest és Léva között, azonkívül a Duna mentén vonult előre tüntetés céljából egy kisebb hadoszlop és az osztráktól megszállt bányavárosok felé küldetett ki Görgey Ármin dandára.

Az osztrák főerő — 3 hadtest — Görgeyt vélvén maga előtt, ekkor még mindig a fővárosnál állt. Simunich hadteste ostromolta Komárom várát, míg az isaszegi csatavesztés hírére Wohlgemuth altábornagy alatt egy új (a IV-ik) hadtest — Bécsből vett csapatokból alakított 7 dandár, mintegy 16.000 gyalogos, 2200 lovas és 57 ágyú erőben — a Garam mentén gyülekezett, még pedig, amint Görgey csodálatos ösztöne megérezte, nem vele szemben, hanem sokkal délebbre, Kéménd vidékén. Említést érdemel még, hogy rövidesen a váci ütközet után az osztrák hadak fővezérletét Windischgrätz helyett Welden tábornoszernagy vette át, ki főhadiszállását Esztergomban ültette fel.

Görgey ügyes hadművelete tehát 10 nap alatt elérte az osztrák főszeregek Pest előtt történt lekötését és a Garam-menti osztrák állás északi szárnyának megkerülését. Ekkor azonban zavaró mozzanat állt be. A magyar sereg hídverése ugyanis egyrészt a Garam áradása, másrészt hadihídkészlet hiánya miatt nagy nehézségekbe ütközött, úgyhogy csak kétnapi nehéz munka után, április 18-án tudott a Garamon Klapka és Damjanich hadtesteivel Szécsénél átkelni, míg a 7. hadtest (a lemondott Gáspár

helyett Pöltenberg) ezen a napon a hídveréssel — Zsemlérnél — még nem készült el.

Welden csak április 17-én ismerte fel azt a veszedelmes hadászati helyzetet, amelybe hadai Görgey nagyszerű és vakmerő hadmozdulata folytán kerültek. Ezért április 18-án elrendelte, hogy a pesti főerő, Jellachich vezérlete alatt Aulich ellen támadásba menjen át, egy hadosztályt küldjön Esztergomba, míg Wohlgemuth hadteste északi irányban, Nagysallón át Görgeynek átkelőben gondolt hadával szálljon szembe. De mindez már elkésett. Április 18-án Klapka és Damjanich már az átkelést befejezték, Görgey parancsai szerint e két hadtestnek Komárom felé, míg Pöltenberg hadtestének a Garam mentén dél felé — az Esztergom irányában való biztosítás céljából — kellett előnyomulni.

Mint hogy Wohlgemuth csapatai április 18-án megkezdték előnyomulásukat Nagysalló felé, ahová a magyar sereg zöme is előnyomult, a két fél április 19-én itt egymásra ütközött. Az ebből keletkezett csatában a Damjanich vezérlete alatt álló két magyar hadtest Wohlgemuth hadát összetörte. Ezzel megnyílt az út Komárom felé, hová a magyar sereg április 22-én bevonult. Komárom felmentése ezzel megtörtént. A mintaszerűen megtervezett hadművelet így koronázta a siker.

*

Görgey megkerülő mozdulatának hadászati eredményei a nagysallói ütközet után kezdtek egész teljességükben kibontakozni. Welden osztrák vezér ugyanis elhatározta, hogy Budán Hentzi alatt kis védőrséget hagy, míg főerőit — Komárom ostromá-

nak beszüntetése mellett — az ország nyugati határán, Pozsonynál egyesíti, seregének eivonulását észak felé, Esztergomnál és Nagyigmándnál ideküldött csapatok fedezik, míg Jellachich hadteste retablírozás végett Szlavóniába vonul. Röviden: Welden elhatározta, hogy az országot kiüríti.

A magyar vezér terve ezzel szemben oda irányult, hogy a Komáromot még délről körülzároló ostromgyűrűt áttöri, hogy aztán a Duna déli partján Budáról visszavonulásban levő osztrák főszereg oldalába törhessen. E helyes terv végrehajtását hátráltatta az, hogy a komáromi hajóhidat (a vár és a déli hídfő között) az osztrákok az ostrom alatt szétlőtték, s ennek pótlására anyag nem állt rendelkezésre. Ezért Görgey kénytelen volt itt tutajhidat építtetni, amely azonban csak az április 25-ről 26-ra virradó éjjel lett kész.

Április 25-én este a Budáról meghátrált osztrák sereg két hadteste éppen a Komáromtól délre fekvő területet, Nagyigmánd—Mócsa vidékét érte el. Görgey hada tehát nehéz feladat előtt állott: egy hatalmas folyón kellett a túlerős ellenséggel szemben átkelnie. Görgey ezt a feladatot gyönyörűen megoldotta.

Az éj folyamán öt magyar dandár (tüzérség és lovasság nélkül) átkelt a Dunán (egy dandár dereglyéken, a többi a tutajhídon), a déli hídfőbe és innen megindított szuronyrohammal a hajnali órákban elfoglalta az osztrákok ostromsáncait, majd az ácsi erdő és Ószőny vonalában hídfőszerű széles állást foglalt el, hogy a magyar sereg számára a szükséges

harcrafejlődési teret biztosítsa. Ezután felvonult Klapka és Damjanich hadtesteinek még hátra levő része, valamint a várórség két zászlóalja, úgyhogy délelőtt 9 órakor mindkét hadtest a támadáshoz készen állt. Sok időveszteséget okozott a tutajhídon való kényszerű lassú átkelés, valamint az, hogy az elfoglalt osztrák ostromsáncokat a lovasság és tüzérség átvonulhatása céljából előbb be kellett hányni. De a legnagyobb baj az volt, hogy Pöltenberg hadteste, mely egy hamis hír folytán az előző nap a Komáromhoz vezető úttól eltért, ide csak április 26-án este érkezhett be. Ennek dacára a hadihelyzet megkívánta, hogy Görgey Pöltenberg hadtestének bevárása nélkül támadásba menjen át. A támadás azonban az Ács község és az ószönyi szőlők vonalában időközben harcra fejlődött egész osztrák seregre ütközött és ezért nem tudott áttörni. Görgey tehát beszüntette az előnyomulást és megelégedett eddig kivívott csatatéri sikereivel (1000 fogoly, 7 ágyú, sok egyéb hadianyag) és azzal, hogy az ellenséggel ágyúharcot folytasson. Arra számított, hogy Pöltenberg hadtestének beérkezése után — másnap — újból támadásba megy át. Ezt azonban az osztrákok nem várták be, hanem a sötétség beálltával nyugat felé elvonultak. Április 27-én Görgey az ellenség üldözésére Pöltenberget egy hadosztállyal küldte, de ez az osztrákot már nem érthette utól.

A komáromi csatával ért véget Görgey tavaszi diadalmenete. A szándékolt hadművelet a kezdetben kitűzött célt elérte. Komárom felszabadult. Az osztrák kiűrtette a fővárost és az ország nyugati határára vonult vissza.

IX. Budavára.

Az osztrák sereg meghátrálása után bekövetkezett hadihelyzetben a magyar kormánynak és a magyar vezérnek új elhatározásokra kellett jutni. Hadászatiilag legtöbb eredményt az ígért, ha a diadalmas magyar sereg a legszükségesebb rendezkedés után az osztrák sereg üldözésére indul és azt tökéletesen szétveri. Politikai okokból is felbecsülhetetlen értékű lehetett volna, ha a magyar kormány Bécsből diktálhatja a fegyveres küzdelem beszüntetésének feltételeit.

Ennek az elméletileg kétségtelenül leghelyesebb politikai és katonai elhatározásnak a gyakorlati végrehajtásban természetesen több nehézséggel kellett számolni. Mindenekelőtt a Habsburgokkal való megegyezés lehetőségeit az április 14-iki trónfosztó határozat kizárta. A magyar kormány tehát csak valamely oly osztrák kormánnyal tárgyalhatott volna, mely a magyar fegyvereknek Ausztriában kivívott diadalai alapján forradalmi úton csak ezután alakulhatott volna meg. Ehhez pedig oly erős magyar sereg kellett, mely Ausztria jelentékeny részeinek meghódítását biztosíthatta. A magyar sereg azonban — legalább Görgey véleménye szerint — a komáromi csata után nem volt ily erős. A Győr felé visszavonult osztrák had még mindig négy hadtest (Schlick, Csorich, Simunich, Wohlgemuth) erejű volt, míg Görgeynek az üldözésre pillanatnyilag csak három hadtest (Damjanich, Klapka, Pöltenberg) áll rendelkezésére. Mint tudjuk, Aulich hadteste a főváros előtt állt, ezt tehát Vácon át a fősereghez kel-

lett volna bevonni. A Komáromnál befejezett hadművelet a sereg lőszerkészleteit elfogyasztotta, a ruházat és felszerelés kiegészítésre szorult, megfelelő hadihídkészletei sem voltak. Bizonyos, hogy nagyobb, az ország határain túlmenő támadó hadművelet megkezdése előtt a sereg létszámbeli és anyagi hiányait pótolni kellett. Az ezért szükségessé váló hadműveleti szünet tartama attól függött, hogy a hadügyminisztérium a hadsereg hiányait mennyi idő alatt pótolhatja. Görgey azt mondja, hogy a magyar hadügyminisztérium az e tekintetben támasztott követelményeknek nem tudott megfelelni. Mint-hogy az április 14-én kimondott trónfosztás után új magyar kormány alakult, melynek hadügyminisztere ő lett, említett okokból, helyettesül a hadügyminiszterségben legerélyesebb tábornokát, Damjanichot rendelte ki. Ez azonban az elindulásakor lábát törte. Ekkor Görgey a legtehetségesebb alvezérét, Klapkát küldte a kormányhoz, hogy ez a miniszteri teendőket ideiglenesen átvegye. Mindez eléggé igazolja, hogy a hadsereg eddigi ellátása Görgeyt egyáltalában nem elégítette ki. Ha még ehhez hozzávesszük azt, hogy Kossuth, mint államfő, politikai okokból Buda visszafoglalását kívánta, ezt a nézetet vallotta Klapka is, mert a magyar sereg amúgy is túlhosszú utánszállítási vonalán fekvő egyetlen állandó Duna-híd Pestnél az osztrák kezében volt, ami az utánszállítást megnehezítette, továbbá, mert a hírek szerint Buda várőrsége nem árult volna el nagy harci kedvet, Görgey Budavárának visszafoglalása mellett döntött, abban a reményben, hogy ez a hadműveleti intermezzo csak rövid ideig tart, közben

pihen a sereg, s hogy aztán feltöltött létszámmal és pótoló anyaggal az osztrák ellen az offenzívát újra megindíthatja. Befolyásolta Görgeyt az is, hogy ez időben már híre kelt a rövidesen bekövetkező orosz beavatkozásnak, ami veszélyessé tette, hogy az osztrák ellen, hátában az osztráktól megszállt Budával operáljon.

Igy került a sor Budavár ostromára, mely május 4-től május 21-ig tartott és a várnak gyönyörű rohammal történt elfoglalásával végződött. Görgey véleménye szerint a várat 8 nap alatt is be lehetett volna venni, ha a szükséges ostromlövegeket Komáromból azonnal magával hozta és később, mikor erre intézkedett, Guyon tábornok, a komáromi várparancsnok nehézségeket nem okozott volna. Ennek dacára, Buda elfoglalása gyönyörű fegyvertény és Görgey nagyszerű hadvezetését dícséri, bár tagadhatatlan, hogy ez az intermezzo a magyar offenzívát az osztrák sereg ellen félbeszakította. Utóbbival szemben ez idő alatt Pöltenberg két hadosztállyal Győrben természetesen kénytelen volt defenzív magatartást tanúsítani. Ezért az osztrák időt nyert, hogy az ellentámadásra felkészülhessen.

Görgeyt ezért illetik a kritikusok erős szemrehányással. A legtöbben azonban nem értékelik kellően azt, hogy a seregnek adható hadműveleti feladatok kiszabását a sereg anyagi állapota határozza meg. Ezt az a vezér ismeri a legjobban, aki a sereget, mint eszközt a kezében forgatja. Már pedig Görgey ezt az eszközt hónapokon át ugyancsak lendületesen és vakmerően alkalmazta. Ha tehát most az offenzívától és a hadszíntérnek Ausztria területére

való áthelyezésétől visszariadt, annak voltak nyomós katonai okai is.

Budavár ostromának befejezése után a sokszorosán bevált Aulich tábornok betegség okából nyugdíjaztatását kérte. Így tehát a működő hadsereg rövid idő alatt a legjelesebb három alvezérét veszítette el. Klapkát Komárom felmentése óta a hadügyminiszterség kötötte le, Damjanich lábát törte, Aulich elment. Ez a pótolhatatlan veszteség a magyar sereg következő hadműveletein meg is látszott. E három tábornok utódai: Nagy Sándor, Knezich, Asbóth jeles és hős katonák voltak, de nem érték utól elődeik hadvezéri tudását.

Május 21-ike után a Buda alatt álló magyar sereg: Nagy Sándor, Asbóth, Knezics hadtestei Esztergomon át a Vág mentére, Kmetty hadosztálya pedig Székesfehérváron át a Rába mentére, az itt álló Pöltenberg-hadtest déli szárnyára nyomult. Ebben a vonalban a magyar sereg június elején a hadműveletekre felkészült, Görgey maga még Pesten maradt, hogy a hadügyminisztérium zilált viszonyait rendezze.

X. A Vág mentén.

A magyar sereg június első felében a vázlatból kivehető csoportosítást vette fel.

Görgey serege a vázolt felállításban mintegy 60.000 főre rúgott. Vele szemben állt a Haynau parancsnoksága alatt levő, négy hadtestre és egy orosz hadosztályra tagozott osztrák főszereg, mely a ma-

gyarnál 20.000 gyalogossal és 100 ágyúval volt erősebb.

Június első felében vívott harcok után, melyek közül különösen említést érdemel Kmettynek június

13-án Csornánál aratott szép győzelmé, Görgey — ki a sereg vezetését június közepén megint átvette — eddig megtudta, hogy Haynau haderői körülbelül egyenlő elosztásban állnak a Duna mindkét partján, miért is elhatározta, hogy a Dunától északra fekvő ellenséges hadcsoportot, a Vágon való átkeléssel kapcsolatosan megtámadja és észak felé elszorítja. Terve szerint a döntő támadást, Asbóth és Knezich

hadtesteinek kellett Zsigárd—Pered felé végrehajtani, míg Klapka, Komárom várának újonnan kinevezett parancsnoka, e támadó hadmozdulatot délről fedezte. A két szárnynak tüntetéssel kellett a szemben levő ellenséget lekötni.

A támadás június 16-án indult meg. Asbóth hadteste átkelt a Vágdunán, de kezdeti sikerek után, minthogy Knezich a kellő támogatásban nem részesítette, kénytelen volt Peredtől visszavonulni. Görgey erre a támadást január 20-án megújította. Jóllehet, Haynau a magyar támadás ellen felkészült, Asbóth és Knezich együttes hadművelete most több sikerrel járt, Pered a magyarok kezébe került. A csatatéren jelenlevő Görgeyt azonban egyik hadtestparancsnokának működése sem elégítette ki, miért is mindkettőt elmozdította s helyükbe Leiningent és Kászonyit állította. A következő napon az új magyar alvezéreket a frontban túlerős osztrák ellentámadás találta, míg egyidejűleg a Csallóközből az osztrák hátuk ellen intézett támadást. Ezt ugyan Klapka kivédte, de minthogy Nagy Sándor tüntetése Szerednél nem érte el a kívánt eredményt, Görgey a Vágvonal kierőszakolását — a mindenütt megnyilvánuló osztrák túlerőre tekintettel is — feladta és csapatait a Vág keleti partjára vonta vissza. Meg kell említenünk azt is, hogy Perednél az osztrákok oldalán már oroszok is harcoltak. A csata után kapott Görgey jelentést arról, hogy egy hatalmas orosz sereg (az akkori hírek szerint 60—70.000 fő, a valószínűségben 150.000) a duklai horpadáson át az országba tört. Ezzel a hadászati helyzet hirtelen a magyar hadak hátrányára fordult.

Görgeyt ezért az egész vonalon a defenzívát rendelte el, maga pedig Pestre ment, hogy az orosz beavatkozás folytán előállott hadihelyzet parancsolta teendőket a kormánnyal megbeszélje. A június 26-án tartott minisztertanács Görgey javaslatát fogadta el, mely szerint a magyar haderőket a Duna jobbpartján, tehát a Rába mentén kell egyesíteni, s innen az osztrák ellen támadásba átmenni. E terv végrehajtásra került, azonban erősen módosított alakban, amit az idézett elő, hogy Haynau a Duna déli partján már június 27-én megkezdte az offenzívát és túlerejével a Rába vonalán álló magyar hadakat június 28-án keleti irányban viasszaszorította. Bár Görgey Asbóth hadtestét Pöltenberg támogatására rendelte (Gönyöhöz), a megállás itt sem sikerült. Görgey erre a seregnek Komáromnál való egyesítését határozta el, ami június végén meg is történt. Nem történt meg azonban a magyar hadaknak az ország más részeiből Komárom felé — Görgey kívánsága szerint — való irányítása.

A vágmenti magyar hadműveletekre ólomsúllyal nehezedett az osztrák túlerő, a magyar sereg veszteségeinek kellően ki nem képzett újonccal történt pótlása, a jó hadtestparancsnokok hiánya, az a tagadhatatlanul nyomasztó érzés, melyet az orosz beavatkozás keltett, végül az, hogy május 30-án a túlerős osztrák hadak élére Haynau személyében végre egy tehetséges hadvezér került, aki túlerejét érvényesíteni is tudta.

Ennek dacára a Vág vonal erőszakolására tett kísérletek, valamint a seregnek Komárom körül való

egyesítése szép hadműveleteknek mondhatók. A sereg Komáromnál teljesen harckész állapotban, jó hangulatban várta a további eseményeket.

XI. Komárom körül.

Június 30-án, mikor a magyar sereg zöme már Komáromnál állt, míg Nagy Sándor hadteste Érsekújvárig, a szélső jobbszárnyon álló dandár pedig Verebélyig jutott, Görgey a kormánytól azt a parancsot kapta, hogy a sereget mielőbb Budára vezesse. Görgey alá tartozott még Görgey Kornél dandára is, mely annak idején Léváról a bányavárosok felé küldetett ki és most Zólyomban volt, honnan Komáromra kellett bevonulnia. Az osztrák sereg ugyanekkor Ácsnál, Komáromtól néhány kilométernyire délnyugatra, a magyar sereg előerseivel érintkezésben, készen állt arra, hogy ennek Buda felé tervezett elvonulását megakadályozza.

Görgey úgy számított, hogy a kapott parancsot július 3-án teljesítheti, amikor a Duna északi partján levő osztagai a sereghez már bevonultak. Haynau viszont Görgeyt arra akarta kényszeríteni, hogy visszavonulását a Dunától északra hajtsa végre, ahol a Kassa—Miskolcon át Pest felé előnyomuló orosz hadsereg a magyarok útját elvághatta. Minthogy Haynau e tervének végrehajtásában július 2-án Komáromot délfelől körülzárolni igyekezett, az úgynevezett első komáromi csatára került a sor.

Ebben a közel 20 km széles frontban vívott nagy csatában a támadást az osztrákok kezdték azzal, hogy az Ószőnyénél álló magyar balszárnyat vissza-

szorították. A csatatérrre siető Görgey erre a bal-szárny vezetését Klapkára bízta, míg ő maga a jobbszárnyon, Ács felé ellentámadásba ment át. Mikor itt az osztrákot változatos harcok között véglegesen visszadobta, a középre ment, hol az osztrák front át-törésére lovasságát támadásra rendelte. Az ebből ki-fejlődő nagyarányú lovasharcokban az első vonalban tartózkodó magyar vezér a fején gránátszilánktól súlyosan megsebesült, éppen mikor levett sapkával Pöltenberg huszárainak a rohamnál betartandó irányt akarta jelezni. Görgey megsebesülése után a csata hamarosan eldöntetlenül véget ért. A magyar csapatok a sötétség beálltával a déli hídfő sáncaiba vonultak vissza. Bebizonyosodott, hogy a Buda felé szándékolt elvonulás már csak nehéz harc árán lehetséges.

E csata után a seblázban fekvő Görgey helyett a sereg vezérletét Klapka vette át, ki még július 2-án este a kormánytól parancsot kapott, hogy 20.000 főnek Komáromban védőrség gyanánt való visszahagyása mellett vezesse a sereget Szegeden át a Tiszántúlra, az új fővezér, Mészáros Lázár (vezérkari főnök: Dembinszky!) rendelkezésére, míg Görgey a hadügyminiszteri teendőket vegye át. E szerencsétlen intézkedést, melyről Görgey csak 3 nap múlva szerzett tudomást, a magasabb rangú tisztek beavatkozására a kormány ugyan visszavonta, de azért a bizalmatlanság a kormány és a hadsereg között nem oszlott el. Mindenesetre, a kormány beavatkozása okot szolgáltatott arra, hogy a hadműveletek megszakadjanak és így értékes idő menjen veszendőbe.

A beteg Görgey a kormányintézkedés okozta nyugtalanság lecsillapodása után a parancsnak eleget teendő, elhatározta a Komáromból való elvonulást. Minthogy ez a déli parton csak az osztrák seregnek Ács—Nagyigmánd vonalán túl való visszadobása után volt lehetséges, utasította Klapkát, hogy az osztrákok ellen intézendő támadást tervezze meg és vezesse. A Duna északi partján át gondolható elvonulást Görgey ekkor már a Miskolcon túl jutott orosz főseregre tekintettel, nagyon kockázatosnak tartotta.

Görgey említett utasítása alapján támadta meg Klapka július 11-én az osztrákokat, ami a második komáromi csatát eredményezte. Bár a magyar csapatok eleinte tért nyertek, az áttörés nem sikerült, mire délelőtt 11 órától este 6 óráig dúló harc után Klapka a csapatokat az erődítések mögé vonta vissza.

A két komáromi véres csata, mindkettő Görgey elgondolása, a magyar fősereg hősiessége volt azzal a céllal, hogy a szembenálló osztrák túlerőt az orosz fősereg beérkezése előtt megverje. A célt egyik sem érte el. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy a magyar seregnek mindkét esetben — elkerülhetetlenül — frontális támadást kellett végrehajtani. Az ily támadás biztos sikeréhez pedig az az anyagi és személyi túlerő kellett volna, ami éppen az ellenség oldalán volt meg.

A gyors elvonulás Komáromból — csaták nélkül — június végén, vagyis a hadászati belső vonal előnyeinek feladása ezt a küzdelmet feleslegessé

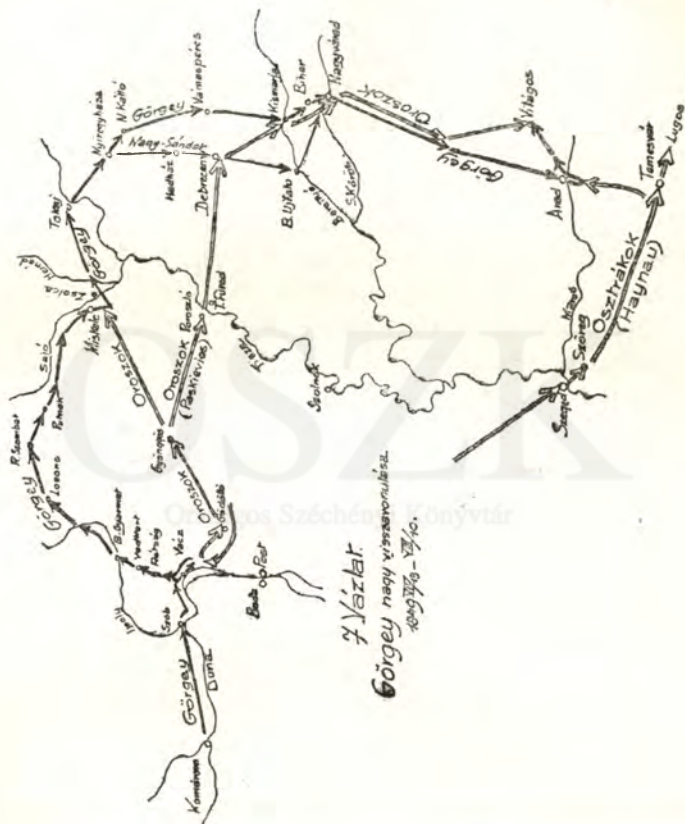
tette volna, de meggyorsítja a Tiszántúlnak azt a hadászati átkarolását, ami így csak augusztusban történt meg, anélkül, hogy az erőviszonyok a magyarok javára megváltoztak volna. Az a körülmény, hogy Görgey Komáromnál az utolsó pillanatig kitartott, megóvta a Tiszántúlt — bizonyos ideig — az orosz inváziótól.

A magyar egységes fővezérletnek, ha ilyen lett volna, az 1849 nyáreleji helyzetben az ország minden haderejét Komárom felé kellett volna összpontosítani, hogy a nagy hadszíntér e döntő pontján túlerővel léphessen fel. E helyett a fővezérletet ad hoc helyettesítő, Kossuth—Mészáros—Dembinszky által képviselt haditanács az orosz veszély láttára feladta az offenzív gondolatot, s az ország nagy, értékes területeinek feláldozásával, a Tisza—Maros vidékén való defenzívát választotta. Ezzel feladta a háború megnyerésének lehetőségét, s ezzel a magyar ügy katonailag elveszett. Görgey ezt látta s tudta, hogy a helyzeten már csak a legvakmerőbb elhatározás segíthet. Ez magyarázza meg Görgey hosszas ingadozását abban, hogy seregét Komárom környékéről elvezesse.

XII. A nagy visszavonulás.

A második komáromi csata után Haynau hadainak egyrészét Budára irányította, az orosz főszereg ugyanekkor Miskolcon át Vácnak vett irányt. Görgey számára elérkezett, sőt talán már el is mult, az utolsó pillanat, hogy a Duna északi partján a Tisza felé elinduljon, hacsak Komáromba nem akarta zártni magát.

Görgey tehát Klapka alatt a 2. és 8. hadtestet Komáromban hagyta, míg ő maga Nagy Sándor,

Leiningen és Pöltenberg hadtesteivel, valamint Görgey Kornél dandáraival — összesen 24.000 gyalogossal, 4000 lovassal és 137 ágyúval — július 12-ről 13-ra hajló éjjel Komáromot Vác felé elhagyta. A sereg jó hangulatát ismét visszanyerte, mikor látta,

hogy imádott fővezére, a bekötött fejű Görgey vezeti a kalandos hadműveletre, amely méltán megérdemli a „hadászati mestermű” nevet. Emberi számítás szerint lehetetlen volt a menekülés az orosz túlerő elől, mely a magyar sereg útját ekkor már elállta. Július 9-én Jászberényt már kozákok szállták meg. Nyilvánvaló volt, hogy a magyar sereg a Tiszáig csak ezernyi veszély között juthat el. De legvalószínűbbnek látszott az, hogy még a Tisza előtt pusztul el.

Éjjeli menet után, július 15-én reggel ért a Bátorkeszi—Szobon át elővonuló magyar sereg elővéde Vácra, ahol az oroszokra ütközött. Az orosz sereg elővéd-hadtestének lovassága volt ez, melynek Paskievics tábornagy-fővezértől volt parancsa arra, hogy e fontos pontot a Miskolc felől, Gyöngyösön és Gödöllőn át előnyomuló orosz fősereg beérkezéséig tartsa. A magyar elővéd ingadozás nélkül támadásra fejlődött s az oroszot a városból kidobta. A délelőtt folyamán bevonult Nagy Sándor hadteste is, mely a várostól délre, az elővédtől jobbra fejlődött csatarendbe. Ez ellen indult délután egy orosz lovashadtest támadásra, de sikert nem ért el, mert a magyar sereg a délután beérkezett Leiningen-hadtestének segítségével ezt visszaverte. Este megjött aztán Pöltenberg is, kinek hadtestét Görgey a város északi szélén tartalékban hagyta. Az esti órákban Paskievics is megjelent a csatatéren, de segíteni már nem tudott. Görgeyé maradt a győzelem.

Csatarendben töltötte a magyar sereg az éjszakát. A vezér nehéz elhatározás előtt állt. Vajjon az orosz fősereggel került-e szembe? Támadhat-e, vagy Miskolc felé, az Ipoly és Sajó völgyén kell-e áttörnie?

A következő nap folyamán tisztázódott a helyzet. Görgeyvel szemben Paskievics egész hada állt. A magyar seregnek az orosz oldaláról betekintheső állását (a város déli széle előtt fekvő magaslatok ugyanis az oroszok kezében voltak) Görgey nappal nem üríthette ki, mert ez a rögtöni üldözést vonta volna maga után. Ezért késő délután közölte tábornokaival, hogy a sereg az éj folyamán a váci nagy hegy serpentináin átvonul és Rétság—Balassagyarmaton keresztül iparkodik Miskolc felé áttörni. E mozdulatot sorshúzás útján kiválasztandó hadtestnek kell fedezni és ez legyen kész arra, hogy az orosz túlerővel szemben elvész. A sorshúzás a vitéz Leiningen hadtestét jelölte ki. Ennek fedezete alatt vonult el a sereg a 16-ról 17-re virradó éjjel, sok surlódás között, amit előidézett az, hogy a menekülő lakosság többezernyi kocsija és szekere a csapatoszlopot feltartóztatta. E tömeg hajnalban még nem vonult át a városnak északi kijáratát alkotó hídon, mikor az oroszok támadása a magyar utóvédre vakrémületet okozott. Mialatt az utóvéd a várcsban vívott utcai harcban verte vissza az orosz rohamot, Görgey személyesen rendezte az említett hídon a vonat elvonulását.

Az orosz gyűrűből való kimenekülés sikerült. Rétságnál az utóvéd szolgálatát Pöltenberg vette át. A zöm maga Vadkerten éjjelezett. Hajnalban Görgey, kinek még mindig sebláza volt és kit a legutóbbi napok eseményei teljesen kimerítettek, összeesett és három napig eszméletlenül feküdt. Közben a sereg fárasztó meneteit utóvédharcok között folytatta. 19-én elérte Losoncot, amikor az üldözés is megszűnt, 20-án Rimaszombatot, 21-én Putnokot, hol Görgey hírt ka-

pott arról, hogy Miskolcon oroszok vannak. Erre 22-ére Miskolcnak támadással való elfoglalását határozta el. Minthogy azonban az oroszok Miskolcot már 20-án kiürítették, Görgey ide zavartalanul bevonulhatott s így nemcsak kikerülte az elfogatást, hanem az oroszok utánszállítási vonalát megszakította.

Görgey lángeszű, vakmerő hadművelete megmentette a magyar sereget. De megtörtént az is, amit Görgey előre látott. Az orosz és az osztrák sereg hadászatiilag egyesült s immár gondtalanul foghatott a nagy hadművelet befejezéséhez, a Tiszántúl meghódításához. Ennek a lehetőséghez képest való megakadályozása végett Görgey elhatározta, hogy a visszavonulást a Tiszántúlra egyelőre félbeszakítja s seregét Miskolc körül gyülekezteti. A helyzet megértéséhez tudnunk kell, hogy Tiszafüred tájékán Knezich hadteste védte a Tiszát. Görgeynek ez fedezte déli oldalát. A magyar vezér tehát a Miskolc környékén való megállásánál arra számíthatott, hogy ezzel az orosz hadsereget magára vonja, vagy pedig, ha ez őt figyelmen kívül akarná hagyni, a Tisza menten Poroszló felé maga megy át támadásba. A Tisza-vonal védelmének ily offenzív módon való elgondolásához csak a legteljesebb elismeréssel szólhatunk. Vajjon akad-e még hadvezér, aki ily nehéz visszavonulás közben ehhez hasonló merész elhatározásra tudna jutni?

Tervének megfelelően Görgey július 23-án a Miskolctól délre fekvő területen vonta össze csapatait és csak miután ezen a napon a legdélebbre előretolt Pöltenberg-hadtestet az orosz jelentékenyebb erővel megtámadta s ezzel bizonyítékát adta annak, hogy a magyar sereg jelenléte neki kellemetlen, határozta el

magát a magyar vezér, hogy csapatait Zsolcánál a Sajó mögé vonja vissza, hol az orosz támadás kivédésére kedvezőbb feltételeket találhat. Itt július 25-én nagyobb harcra került a sor, melyben a magyarok az orosz támadásokat kivédték. Minthogy az ellenség túlerejénél fogva a magyar sereg déli szárnyát könnyen átkarolhatta, Görgey másnap a Hernád mögé tette át védőállását, ahol az oroszok kisebb támadását visszautasította.

Július 27-én tudta meg Görgey, hogy az orosz hadsereg jelentékeny része a Tiszát Tiszafürednél, az ott lévő magyar csapatok visszaszorítása után, átlépte, ami azt is bizonyította, hogy az orosz hadak létszáma sokkal nagyobb, aminthogy ezt Görgeyvel a magyar kormány közölte. Minthogy a Tiszán átkelt orosz hadcsoport Görgeynek Debrecenen át gondolt visszavonulását elvághatta volna és mert arról is jelentést kapott, hogy egy orosz hadtest Kassáról Tokaj felé tart, Görgey a hernádmenti állás kiürítését és seregének a Tiszántúlra való vezetését rendelte el. Ezen a napon és még július 28-án a magyar sereg a Hernád mentén orosz támadásokat vert vissza, majd a következő éjjel megindult és 29-én Tokajnál átkelt a Tiszán, 30-án pedig Nyiregyházára ért. Innen Görgey a következő napokon két oszlopban folytatta a menetet, amely a tiszafüredi ellenséges hadcsoportra tekintettel oldalmenet volt. Azt tervezte, hogy az orosz hadak előnyomulását a Berettyó mentén fogja feltartóztatni. Ezért a főerő Nagykálló—Vámospércsen át Kismarjára, míg a jobboldalvéd, Nagy Sándor hadteste, Hadház—Debrecenen át Berettyóújfalura kapott irányt.

Augusztus 2-án ért a főszereg Vámospércsre, mi-

kor Debrecennél az oldalvédet a magyar vezetés hibájából az oroszok meglepték és rövid harc után teljesen szétugrasztották. E balesetért Nagy Sándort terheli a felelősség. A magyar hadtest roncsai még aznap és az éj folyamán Berettyóújfaluig hátráltak, de képtelenek voltak arra, hogy a Berettyó mögött állást foglaljanak, ami pedig Görgey eredeti terve volt. Ezért Görgey sem állt meg a zömmel Kismarjánál, hanem továbbvonult Nagyvárad felé, hova augusztus 5-én érkezett meg. Itt egyesült az időközben összeverődött Nagy Sándor-féle hadtesttel, amelyet Görgey állítása szerint a vesztett csata teljesen demoralizált.

Nagyváradról a sereg 6-án — az élen a megvert Nagy Sándor-féle hadtesttel. egy nappal előbb — továbbvonult Arad felé, hogy ide augusztus 10-ére beérkezzék és itt a délvidéki magyar hadakhoz csatlakozzék.

Mialatt Görgey serege a vázolt remek visszavonulást végrehajtotta, Haynau hada Pestről Szegednek vett irányt. Ezzel szemben a magyar főerő Dembinszky parancsnoksága alatt, mintegy 50.000 főnyi erőben, Szegednél megerősített állást foglalt, ezt azonban Haynau közeledtére augusztus 1-én kiürítette és a Tisza balpartján, a szőregi töltés mentén akarta az osztrák támadást bevárni. Itt augusztus 5-én csatára került a sor. Dembinszky kénytelen volt hátrálni s csodálatos módon nem Aradra, melynek vára Damjanich parancsnoksága alatt magyar kézben volt s ahová Görgey is igyekezett, hanem a magyarok által körülzárt Temesvár alá vonult vissza. Itt augusztus 9-én, Haynau támadása következtében, újabb csata fejlődött ki, mely a magyar seregnek teljes demorali-

zálása közben történt rendetlen hátrálásával — Lugos felé — végződött. Dembinszky serege megszűnt katonai tényező gyanánt szerepelni. Dembinszkynek tehát sikerült seregét egy nappal a Görgeyvel való egyesülés előtt tönkrevetni.

Az erdélyi magyar hadak augusztus 6-án Nagyszebennél szenvedtek döntő vereséget s így ezek is kiestek a hadászati számvetés köréből. Csupán a parancsnok, Bem jött át a Bánátba, hogy a temesvári csatát vívó sereg parancsnokságát átvegye, de a csata során már nem segíthetett.

Midőn augusztus 10-én Görgey elővéde Aradról Temesvár felé előnyomult, már osztrák csapatokra bukkant, melyek Temesvárról Aradra vonultak elő. Az elővéd (Nagy Sándor hadteste) erre Aradra hátrált. Ez a tény engedett arra következtetni, hogy Dembinszky a temesvári csatát elvesztette.

Országos Széchényi Könyvtár

XIII. Világos.

Mikor Görgey augusztus 6-án Nagyváradról Arad felé elindult, arra számíthatott, hogy itt Dembinszky erős seregével és Bemnek Erdélyben nélkülözhető hadaival egyesülhet. Ha ez megtörténik, az egyesült magyar haderő, 80—100.000 főnyi erőben, elegendő nagy lesz ahhoz, hogy a sikerre való bizonyos reménnyel az ellenséges két nagy csoport (Haynau és Paskievics) valamelyike ellen támadásba menjen át. Az a tény, hogy az egyesült sereg magvát Görgey csapatai alkották volna, ama feltevés mellett, hogy Görgey az egyesült sereg fővezérletét átveszi, tagadhatatlan alapot nyújtottak valamely hadművelet sike-

res végrehajtására. Igaz, hogy Görgey hadtesteit már fáradtak voltak, egy orosz szemtanú szerint anyagi állapotuk sok kívánni valót hagyott hátra, de harci szellemük csorbítatlan volt. Dembinszky serege ugyan a harckészség alacsonyabb fokát mutatta, de Görgey vezérségének varázsa sokmindent pótolta volna. Már az a tudat, hogy Görgey közeledik, felvillanyozta Dembinszky seregét.

Dembinszky azonban elkövette azt a végzetes hibát, hogy a Görgeyvel való egyesülés előtt az osztrákokkal megütközött. A temesvári csatavesztéssel a hadászati helyzet reménytelenre vált. Így történt, hogy augusztus 10-én Görgeynek Aradnál levő serege a fősereggel való egyesülés helyett nála sokkal erősebb két ellenséges csoport közé került. Északon, Nagyváradon Paskievics, délen, Temesvárnál Haynau. Ebben a nehéz helyzetben Görgey közvetlen alvezérei közül katonai tudás tekintetében csupán Leningre és Pöttenbergre számíthatott. E két hadtesttel még mindig sokmindent lehetett volna megkockáztatni, nevezetesen a Lugos irányában való áttörést — menekülés céljából. De ez az ország sorsán nem változtat. A vezérek emigrálhattak volna, de a csapat elvész.

Megfontolható volt még a gyors elvonulás a Maros mentén Erdély felé, vagy Szegeden át Komárom felé. Az előbbi irány az Erdélyben levő túlerős és győztes orosz hadakra bukkant volna, a hátban Haynauval és Paskieviccsel. A biztos eredmény: körülzárolás. A menekülés Szegeden át Komárom felé oly menetteljesítményt követelt a kimerült honvédseregtől, amilyenre már az nem volt képes. Minthogy a magyar seregnek

kis hadihídkészlete (15 pontonkocsi) csupán kisebb folyók áthidalására volt elegendő, bizonyos, hogy a sereg ily menekülés esetén, ha azt Görgey vaserélye még együtt is tartja, a Tiszánál, de legkésőbb a Dunánál utóléretett és elfogatott volna.

A katonai megfontolás tehát a reménytelen küzdelem feladása mellett szólt.

De emellett szóltak a politikai okok is. Kossuth augusztus 11-én Görgeynek adta át a polgári és katonai hatalmat, ő maga Orsova felé vette útját. Feladta a harcot és Görgeyre bízta a szabadságharc leszámolását. Görgey elhatározását a továbbiakra nézve a politikai helyzet is befolyásolta. Ez tulajdonképpen egyszerű kérdés volt. Javíthat-e a politikai helyzeten a további vérontás, mely már hadászati eredményeket a legnagyobb optimizmus mellett sem vívhat ki? A felelet erre a kérdésre nem lehetett kétséges.

Görgey augusztus 11-én este 8 órakor vette át a hatalmat és este 9 órakor levelet írt a legközelebbi orosz hadtest parancsnokának, Rüdigernek, hogy a fegyvert az orosz hadak előtt leteszi és ezt a szándékát az osztrákokkal szemben fegyveres erővel is végrehajtja. A levél tartalmát a haditanács — a levél elküldése előtt — határozattá emelte.

Augusztus 13-án a magyar sereg az oroszok előtt Világosnál letette a fegyvert. A feltételek között volt az is, hogy az egész sereg amnesztiát kap. Ki hitte volna ekkor, hogy a megállapodás ellenére az oroszok a fogoly magyar sereget a bosszútól lihegő osztrákoknak átadják?

A magyar nemzet hagyományos harci erényeinek hírneve anélkül is megóvatott volna, ha szabadságharcunk világsi bukásának igazolására a félrevezetett közvélemény nem keresett volna árulót. Ezért teljesen felesleges volt, hogy bűnbak keresésében éppen Görgey, a magyarság ösztönös hadvezetési tehetségének Hunyadi Jánossal és a XVII. századbeli Zrinyi Miklóssal egyenrangú e tüneményes képviselője bélyegeztessék meg az árulás vádjával. Ezzel történelmünk egyik legférfiasabb, legnemesebb és legszebb alakja sározdott be.

A magyar társadalom széles rétegeinek e tévhitét némileg mentheti az, hogy a Rákóczi-féle szabadságharc óta napjainkig, a Habsburgok uralma alatt, a magyar a hadászati kérdések taglalásától elidegenedett. Túltengett a politika, többet számított a szó, mint a tett embere. A magyar nem tudta érdem szerint értékelni Görgey vezéri teljesítményeit és még kevésbé tudta méltányolni azt a katonai helyzetet, melybe Görgey 1849 augusztus 10-én önhibáján kívül jutott. A magyar nemzettel elhitették, hogy Aradnál a mondott időben teljesen pihent, teljesen harcász magyar sereg állt, mely még elháríthatlan csapásokat oszthatott jobbra-balra és hogy csak Görgeyn múltott ennek elmaradása. Nem értette meg, hogy miért következett az oly egyszerűnek látszó verekedés helyett a fegyverletétel. Nem gondolt arra sem, hogy ekkor már a nemzet politikai vezetői is kilátástalannak ítélték a harcot. Éppenúgy nem fontolta meg, hogy mily kényszerítő okok készítették ezt a csatákban személyileg hős, a magasabb hadvezetésben a vakmerőséggel tündöklő hadvezért a harc beszüntetésére.

Minden hadvezetési bűn, amit mások elkövettek, elfelejtődött, mások minden mulasztása, ami Világosnál megbosszúlta magát, ennek a hősnek a rovására íródott, holott ő volt az, aki vonakodott a sereget ide, a megsemmisülésbe vezetni.

E vázlatos tanulmány kapcsán elegendően jellemeztük a nagy vezér képességeit. Mindamellett ismételnünk kell, hogy a téli hadművelet Vácról a bányavárosokon át Kassára elsőrangú teljesítmény, a Gyöngyösről Tápióbicske, Isaszeg, Vác, Nagysallón Komáromba a győzelmek sorozatán át vezető tavaszi hadjárat fenntartás nélkül a „napoleoni” jelzőt érdemli meg, Budavár visszafoglalása gyönyörű haditény, a Komárom körül lefolyt harcok a „hősi” szóval illethetők és végül az óriási, remek visszavonulást Komáromról Vác, Miskolc, Tokaj, Nagyváradon át Aradra minden képzett katona „hadászati mestermű”-nek tartja.

Görgey vakmerő hadműveletei ellenfeleit meglepték. Ezek oly harcmodorral kerültek szembe, mely ellen nem találták meg a kellő rendszabályt. A többi magyar vezér jó és ügyes katona volt, Görgey azonban a magas régiók felé emelkedett.

Megilletődéssel kell néznünk, hogyan siklott át a bányavárosokon, mily fenséges egyszerűséggel mérte Isaszegnél a döntő csapást, mily merészen kerülte meg a pesti osztrák fősereget Vác, Nagysallón át és mily hallatlan vakmerőséggel csúszott ki az orosz megkerülésből ugyancsak Vácnál. Mindez nem alapos katonai szaktudás, hanem a született vezéri képesség eredménye.

Ezért Görgeyt oly nagy hadvezérnek kell tartanunk, akinél különbet a magyar haditörténelem még nem mutatott fel.

Vajjon mikor kapja meg ez a nagy katona azt a méltó elismerést, melynek elmulasztása Görgey életében a nemzetnek soha le nem róható adósságát jelenti?

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

17. Klapka.

Az 1848—49. évi dicső magyar sereg jeles alvezérei közül Klapka volt Görgey minősítése szerint legötletesebb a hadműveletek tervezésében. Görgey ismételten megemlíti Klapka rendkívüli hadvezéri tehetségét, akinek tanácsait sokszor kikérte. Klapka valóban nagyszerű volt a tervezésben, a hadászati helyzetet mindig világosan felismerte, abból mindig a leghelyesebb következtetéseket vonta le. Tervei végrehajtásában azonban néha nem volt szerencsés, mert vagy előljáró-parancsnoka (különösen Dembinszky) avatkozott a végrehajtásba, vagy pedig csapatai mondták fel a szolgálatot.

A „Görgey” című fejezetben említettük, hogy a kápolnai csatában Klapka a szélső jobbszárnyon küzdött, amelyet Dembinszky — Klapka elgondolása ellenére — túl gyengére szabott és ezért Klapka az osztrák átkaroló támadás túlerejének engedni volt kénytelen. A tápióbecskei csata Klapka eléggé nem dicsérhető kezdeményezéséből fejlődött, midőn hadtestét a hadászati helyzet villámgyors felismerésével önelhatározásból, a hadteste menetcélján túl megállapított osztrák ellen támadásra vezette. Csapatai azonban az első sikerült roham után vakrémületnek estek áldozatul, s csupán Damjanich beavat-

kozása fűzte a győzelmet véglegesen a magyar zászlókra. Isaszegnél Klapka a szélső balszárnyon kiváló harcászati érzéket árult el, mikor csapatait felsőbb parancs bevárása nélkül támadásra rendelte, de csapatai — átmenetileg — ekkor is cserben hagyták. Görgeynek kellett a csatatéren megjelenni, hogy a csata megzavart rendjét helyreállítsa.

Egyébként Klapka hadteste a tavaszi diadalmenet csatáiban Damjanich-csal együtt az első vonalban harcolt és a kivívott sikerekben nagy része volt. Klapka vezéri képességeinek elbírálására azonban alkalmasabbak azok a hadműveletek, amelyeket önállóan vezetett. Ezért hadvezéri szereplésének e részét akarjuk az alábbi tanulmányban részletesebben ismertetni.

*

A 28 éves Klapka, a nagy idők legfiatalabb tábornoka, a szabadságharc kitörése előtt egy évvel hagyta el a császári sereget, melyben főhadnagy volt. Századosi rangban kapott a vezérkarban beosztást, hol rövidesen őrnagy lett. A schwechati csata után Pozsony erődítési munkálatait vezette. Aztán vezérkari főnöke volt Kiss Ernő tábornok bánáti hadtestének. E minőségében tervezte meg azt az 1848 december közepén vívott rövid és szép hadjáratot, mely a károlyfalvai, alibunári, jarkováci győzelmes ütközeteket és a tomasováci szerb tábor elfoglalását eredményezte. Ezután a hadügyminisztériumba rendelték be, hol, mint a vezérkar legtehetségesebb tisztje, résztvett az 1849 január 2-i nevezetes haditanácson, amikor Görgey seregének vissza-

vonulása Pesten át Vác felé határozottatott el. Rövidesen ezután ezredesi rangban a Hernád völgyében Schlick hadtestével szemben álló, elkedvetlenedett magyar csapatok parancsnokságát vette át. E csapatokat a duklai horpadáson át betört Schlick már december elején Kassánál megverte, mire a kormány a vezetést itt Mészáros Lázár hadügyminiszterre bízta. Ez azonban január 4-én ugyancsak Kassánál megsemmisítő vereséget szenvedett. A magyar csapatok roncsai Tokajra és Miskolcra hátráltak. Fennforgott az a veszély, hogy Schlick győzelmes hadteste Tokaj—Nyíregyházán át Debrecen felé nyomul elő és a Pestről alig ide érkezett magyar kormányt újabb menekülésre kényszeríti. Kossuth ebben a nehéz helyzetben véletlenül a legalkalmasabb embert, a fiatal Klapka ezredest nevezte ki a megvert, demoralizált, mintegy 4000 fő erejű magyar csapatok vezérévé, azzal a feladattal, hogy Debrecen az észak felől fenyegető támadás elől megvédje. Így kapott Klapka elsőízben önálló, de nem éppen irigylésre méltó megbízatást.

Klapka január 11-én ért Miskolcra, honnan másnap Tokajra ment. Itt hamarosan rendbehozta a szétvert csapatokat. Némi erősbítések beérkezése után, január 16-án 6500 főre (9 zászlóalj, 7 lovaszázad és 30 ágyú) felszaporodott hadtestének zömével a tokaji hegy mindkét oldalán, Tályá—Olaszliszka vonalában, egy dandárral pedig a Hernád völgyében, Szikszónál már készen állt arra, hogy Schlick támadását visszautasítsa. Ez csakhamar be is következett. Schlick Kassáról január 18-án indult támadásra, ami a január 21. és 22-én vívott tarcali és

olaszliszkai ütközeteket eredményezte. Ezekben az osztrák támadás véresen visszaveretett.

E győzelmes ütközetek a fiatal honvédszászlóaljakból alakult hadtest bizalmát önmagához és új vezéréhez helyreállították, ami ebben a hadihelyzetben, mikor a magyar hadak az osztrákok elől mindenütt visszavonulásban voltak, óriási erkölcsi jelentőséggel bírt.

Schlick hada rövidesen megerősödött Pestről bevonult két dandárral, ami ezt az ügyes osztrák tábornokot újabb támadásra készítette. Klapka idejében tudomást szerzett Schlick túlerejéről és támadó szándékáról s ezért csapatait a befagyott Tisza mögött, a rakamazi védőállásban egyesítette. Itt várta be Schlicknek január 31-én történt támadását. Ezt kivédte s azután gyors ellentámadással viszonzta, ami az osztrák csapatokat Tokajra dobta vissza. Klapka a következő nap üldözésbe ment át és Tokajt megint megszállta.

E rövid hadművelet alatt a fiatal Klapka kis hadteste az osztrák hadsereg legügyesebb és legtevékenyebb tábornokának, Schlicknek kétszeres túlerejével állt szemben. Mégis Klapka győzött, kinek ez volt az első önálló vezéri szereplése. Klapka ezzel nemcsak Debrecent mentette meg, hanem megszerezte a lehetőségét is annak, hogy Schlick hadteste a Hernád völgyében két tűz közé szoríttassék. Ebben az időben ugyanis már közeledett Görgey hada a bányavárosok felől a Szepességbe, ahonnan Kassa felé elhatározott kibontakozását Klapka győzelmei kétségtelenül megkönnyítették.

Az új feladat megoldása: Schlick hadtestének

megsemmisítése s e célból Görgey és Klapka csapatainak egységes irányítása Dembinszkyre hárult volna. Ez vette át ugyanis időközben a sereg fővezérségét, s így alá tartozott Klapka hada, mint 1. hadtest és Görgey serege, mint 7. hadtest. Egyidejűleg Klapka ereje újabb erősítésekkel 12.000 főre emelkedett s így elegendő erős, győzelmei révén pedig eléggé emelkedett hangulatú volt ahhoz, hogy Schlick ellen a Hernád és a Bodva völgyében határozott támadásba menjen át. Erre annál nagyobb szükség volt, mert Görgey ekkor még a Szepességben állt s félő volt, hogy amennyiben Schlick egész erejével ellene fordul, ott is reked. Ezt a feltevést megerősítette az, hogy Schlick hadteste a tokaji ütközet után Kassa felé vonult, míg utóvéde — Klapkával szemben — Hidasnémetire ment vissza.

Dembinszky azonban érthetetlen módon Miskolc felé indította meg hadait. Klapka ellenjavaslataira azt felelte: „Ha Görgey eddig nem tudott magán segíteni, akkor mi bizonyára későn érkezünk megmentésére”. Csak hosszas vitatkozás után engedte meg Dembinszky, hogy Klapka, hadtestének harmadrészével Schlick után nyomuljon, míg kétharmadrészét mégis Miskolc felé rendelte.

Így aztán Klapka csak egy hadosztállyal indulhatott el Schlick ellen. Még így is megverte február 8-án Hidasnémetinél Schlick utóvédét, mire az osztrák vezér Kassát kiürítette és másnap Enyickénél háromszoros túlerővel fordult Klapka ellen. Ez a kedvezőtlen erőviszony láttára támadásba nem mehetett át, ami viszont a hátulról Görgey által fenyegetett Schlicknek alkalmat adott arra, hogy e nap

folyamán a legnagyobb rendben Torna felé elvonuljon. Miután Dembinszky ekként Schlicket az egérfogóból kiengedte, parancsot adott Klapkának arra, hogy Schlick üldözése helyett Miskolcra vonuljon. Így a veszett fejsze nyelét is eldobta, jóllehet, Klapka nem mulasztotta el, hogy Dembinszkyt parancsainak vészes követelményeire figyelmeztesse.

Ez a sikertelen hadművelet egyaránt bizonyítja Klapka vezéri tisztánlátását és Dembinszky vezéri tehetetlenségét.

*

Dembinszky következő hadműveletében, mely a kápolnai csatában kulminált, Klapka hadteste a Miskolcraól Kápolnáig tartó előnyomulás alatt az elővédet alkotta. Klapka ez alatt két ízben is tanujelét adta annak, hogy az elővéd vezetéséhez nagyszerűen ért. Február 17-én Klapka élhadosztálya (Dessewffy) az Eger patak mentén fekvő Maklár és Szihalom községekig jutott, midőn Klapka hírt vett arról, hogy az osztrákok egyik erősebb lovasosztaga — 2 század vasasnémet — Gyöngyös felől a Tarnamenti Kompoltig nyomult elő, mire Klapka az élhadosztályt utasította, hogy Kompolt ellen éjjeli rajtaütést hajtson végre. Ez a 4 huszárszázaddal és kocsin szállított gyalogsággal intézett éjjeli vállalat teljes sikerrel járt. Az osztrák vasasok 40 halottat és 40 foglyot vesztek és a magyarok kezében hagyták poggyásukat. A legtöbb osztrák ruha nélkül vágatott Gyöngyösre, hol oly ijedelmet keltettek, hogy az itt levő osztrák dandár Hatvanig hátrált. Dembinszky természetesen haragudott, hogy Klapka engedély nélkül merte az osztrákot megverni.

Február 22-én Klapka hadteste Eger—Kerecsend vonaláig jutott. Ugyanekkor Windischgrätz

seregének zöme Hatvan—Gödöllő körül, Schlick hadteste pedig a főseregtől elszigetelten, Pétervásárán volt. Ennek hátrányos hadászati helyzetét akarta Klapka kihasználni, mikor arra szánta el magát,

hogy Schlick hadtestét 23-ről 24-re hajló éjjel észre-
 vétlenül megközelíti és hajnalban megtámadja.
 Terve szerint a Máriássy-hadosztály egy dandárá-
 nak Kerecsendről Sirokon át, a Dessewffy-hadosz-
 tálnak Egerről Baktán át kellett akként előnyo-
 mulni, hogy a támadás reggel 4 órakor két oldalról
 végrehajtható legyen. E tervéről Klapka jelentést
 küldött Dembinszkynek s aztán elindította csapatait.
 Dembinszky természetesen a legnagyobb eréllyel be-
 tiltotta ezt a szépen megtervezett vállalatot, de sze-
 rencsére a tilalom félig-meddig elkésett. Klapka
 ugyan még a Dessewffy-hadosztályt Baktánál meg-
 állíthatta, de Máriássy hadoszlopát a sötétségben
 már nem lehetett utólélni és feltartóztatni. Ez, mint-
 hogy hiába várta a támadás megkezdésére megbe-
 szélt jelzést, a reggeli órákban a rajtaütést 5 gyalog-
 századdal, 1 huszázszázaddal és 4 ágyúval végrehaj-
 totta, a Pétervásáron levő osztrák csapatokat — a
 Schulzig osztrák hadosztályt — vakrémületbe ejtette
 s aztán néhány fogollyal és zsákmányolt lovakkal
 visszavonult. De milyen lehetett volna a siker, ha a
 rajtaütést Klapka eredeti terve szerint az ötszörös
 erővel intézhette volna. Ha ez megtörténik, Schlick
 hadteste a kápolnai csatában nem játszhatta volna
 azt a döntő szerepet, amelyre így, a magyar ügy hát-
 rányára alkalma nyílt. Említettük, hogy éppen
 Schlick hadteste volt az, amely a kápolnai csatában
 Klapkát visszaszorította, ami Schlicknek a Mária
 Terézia-rendet is megszerezte. Dembinszky tehát
 Schlicket kétszer engedte ki a kezéből. Természetes,
 hogy a magyar alvezéreinek bizalmát egészen el-
 vesztette.

A kápolnai csata után, mikor Dembinszky abban a tévhitben, hogy az osztrák sereg győzelme dacára tétlen marad és hogy azért ő (Dembinszky) a magyar csapatoknak az Eger folyócska mögött, Mezőkövesd körül hosszabb pihenőt adhat, Klapka hadteste a sereg déli szárnyára, Eger—Farmos környékére került.

1849 március 2-án itt támadta meg az osztrák sereg déli szárnya Klapka hadtestét, ami azt a veszélyt rejtette magában, hogy Klapkának keleti irányban való visszaszorítása esetén az osztrák a magyar sereget a poroszlói Tisza-hídtól s ezzel a Debrecen felé vezető visszavonulási és utánszállítási vonalától elszorítja. Klapka felismerte a veszélyt és ezért ügyesen vezetett utóvédharc árán, hadtestét éjjeli menettel, említett Tisza-híd védelmére Poroszlóra vezette. Helyrehozta ezzel azt a hibát, amit Dembinszky elkövetett.

Klapka aztán Görgey oldalán vett részt a Dembinszky eltávolítására megindított alvezéri lázadásban, ami — mint ismeretes — eredményt ért el. Ezután, március 8-án, tábornokká nevezték ki.

Már említettük, hogy mily kiváló szerepe volt Klapka hadtestének a diadalmas tavaszi hadjáratban. A nagysallói csatát is ő vezette be, ugyancsak az ő hadteste vonult be elsőnek az észak felől felmentett Komáromba.

Midőn Görgey április végén a vár déli oldalán még álló osztrák ostromvonal áttörését határozta el, a részletes terv kidolgozását Klapkára bízta. A „Görgey” című tanulmányból tudjuk, hogy ez a vállalat teljes sikerrel járt.

Klapka ezután a hadügyminiszteri teendőket vette át, s ezért Budavár ostrománál csapatot nem vezetett. Hadügyminisztersége alatt Kossuth befolyása alá került, ki már kétízben is gondolkozott azon, hogy valamely formában a főparancsnokságot átveszi és maga mellé vezérkari főnökül Klapkát állítja. Ennek tulajdonítható, hogy Klapka nagy haditervet készített, a seregek beosztását ennek megfelelően szabályozta, de Görgeynek parancsnokságot nem szánt. Ez a haditerv nem került végrehajtásra, sőt Klapka Budavárának elfoglalása után ismét a hadsereghez ment, ahol a déli szárny parancsnokságát vette át. Ebben a minőségben ismét sikert ért el, mikor a Görgey által a Vág-vonal mentén végrehajtott támadásokat (Pered—Zsigárd) a Csallóközben délről fedezte. Az ő érdeme, hogy a támadó magyar oszlopok a peredi csata elvesztése után eredeti állásaikba, a Vágon át zavartalanul vissz térhettek.

A második komáromi csatában (július 11.) a hadsereget (Aschermann, Pöltenberg, Leiningen és Nagy Sándor hadtesteit) a sebesült Görgey helyett Klapka vezette, de ekkor nem volt szerencséje.

E csata után Görgey három hadtestével július 13-án megkezdte a nagy visszavonulást Vác—Tokajon át, míg Komárom védelmét Klapka, a 2. és 8. (Kászonyi és Aschermann) hadtesttel vette át. Ez a védelem Klapka legemlékezetesebb haditette.

Klapkának Komárom védelmére Görgey elvonulása után két hadtestre tagozott 11.000 fő gyalogosa, 1400 huszárja és 48 táborigényűje maradt. Volt ezen-

kívül Komáromban 310 várágyúja, a megfelelő vartüzér- és műszaki csapattal, 3000 kiképezetlen újonc a veszteségek pótlására, végül több hónapra való élelmikészlete. Az ember és az anyag tehát a vár többhavi védelmére elegendő volt.

Maga a vár több részből állt. A Duna és a Vág szögletében feküdt a tulajdonképpeni vár, mint az erődítés központja. Ettől nyugatra terült el a város, melyet a Csallóköz felé a nádorvonalnak nevezett külső erődítés védett. Hídfők voltak a Vágduna keleti partján és a Duna déli partján. Utóbbihoz csatlakozott az erődített tábor: a monostori sáncok. A vár és a Dunahídfő között fekvő szigeten is voltak erődítések. Végül észak felé, Érsekújvár irányában az Apália-szigeten is sáncok védték a várost.

Komárom e nagykiterjedésű erődítéseit az osztrákok a Csorich-hadtesttel (16 zászlóalj, 6 lovasszázad és 75 ágyú) zárták körül. Természetesen, Klapkának az első időben a körülzároló hadtest erejéről tudomása nem lehetett. Megfigyelhette ugyan, hogy július 16-án és 17-én erős osztrák oszlopok vonultak el a vár alól Buda felé, de számolnia kellett azzal, hogy az övével legalább egyenlő erejű osztrák sereg maradt a vár előtt. Nem is csalódott. Ezért első gondja volt a vár védelmének fokozása, amivel addig nem sokat törődhetett, minthogy a várórség Görgey hadaival együtt a hadműveletekben vett részt.

Július 20-án tudta meg Klapka, hogy Görgey serege Vácnál orosz túlerőre bukkan és hogy kénytelen volt az Ipoly völgyén át kitérni. Ezt a hírt a váci ütközetből menekültek hozták, akik természetesen sokkal sötétebb színekkel festették a helyzet képét, mint

amilyen az valóban volt. A rémhírek okozta csüggedés elosztatására ekkor Klapka az aktivitás terére lépett s ezzel a várvédelem oly példáját mutatta be, melyhez foghatót a világtörténelem alig ismer.

Július 26-án 2 zászlóaljjal, 2 huszárszázaddal és 4 ágyúval kitörést hajtatott végre Tatára. Ez a kis csapat foglyokkal, zsákmánnyal és az osztrák tábori postával tért Komáromba vissza. A legfontosabb zsákmány az osztrák tábori posta volt. A levelek között Klapka megtalálta a körülzároló osztrák hadtest pontos hadrendjét és azt, hogy az osztrákok Klapka haderejét 6—8000 főnyi rosszul fegyelmezett honvédre becsülik. Ezeket az adatokat a magyar vezér a lehető legjobban felhasználta. Elhatározta, hogy az elbizakodott osztrák körülzároló hadtestet előbb az északi, majd aztán a déli parton szétugrasztja.

A kitörést Klapka az északi parton július 30-án hajtotta végre. E vállalatra Kosztolányi, Rakovszky és Schulz ezredesek hadoszlopait, összesen 8 zászlóaljjal, 5 lovasszázaddal és 18 ágyúval rendelte ki, míg egy gyenge dandárnak a Csallóköz felé tüntetést parancsolt. A siker teljes volt. Az osztrákok 200 főt vesztek, a Duna északi partját menekülésszerűen kiürítették és a Vág mögé húzódtak.

Augusztus 3-án történt meg a nagy kitörés a déli parton. Klapka erre a vállalatra két alárendelt hadtestparancsnokának vezérlete alatt 15 zászlóaljat, 3 lovasszázadot és 40 ágyút személyesen vezetett. Az eredmény: a körülzároló osztrák hadtest tökéletes szétugrasztása. Az osztrák veszteség 300 halott és sebesült, 1000 fogoly, 21 ágyú, stb. és 2000 vágómarha volt. Egyben Haynau seregének utánszállítási vonala

a magyarok kezébe került. A magyar veszteség csupán 210 főre rúgott, ami Klapka vezéri képességének egyik legfőbb bizonyítéka. Az osztrák hadtest roncsai a Rába mögé menekültek.

E páratlan haditény eredményéről Klapka futárokkal küldött Kossuthnak és Görgeynek jelentést. Előbbi a győzelmi hírt török földön, utóbbi Nagyváradon az oroszok fogságában kapta meg, tehát akkor, amikor már minden elveszett. Pedig Klapkának nagyratörő tervei voltak. Pár hét alatt 30.000 főnyi sereget akart a Dunántúl népéből felállítani, hogy ezzel a Dunántúlon addig hadakozzék, míg a Tiszántúltra vonult magyar hadak az offenzívát újból megkezdhetik. Klapka ennek megfelelően azonnal hozzáfogott a nagy diadal értékesítéséhez. Egyik hadtestével augusztus 6-án bevonult Győrbe. Másik hadtestével megszállotta Bicske, Székesfehérvár és Veszprém vidékét. Az volt a szándéka, hogy hamarosan újoncoztat, némi erőt Komárom megszállására visszahagy, míg hadainak zömével a hadműveleteket vagy Stájerország felé, vagy pedig a Dunántúl déli részén megszálló szolgálatot végző Nugent-féle osztrák hadtest ellen megkezdi.

Klapka pár nap alatt frissen sorozott újoncokból 5 új zászlóaljat állított fel. Ezek számára még volt puskája is. Megerősödött azonkívül a Noszlopy-féle hadoszlop 3000 harcosával, akik ezideig a Somogyban operáló Nugent-hadtesttel szembenálltak. Ezekből két zászlóaljat alakított. Ezután Klapka a Győrben talált osztrák hadianyagoknak Komáromban való szállításával foglalatoskodott. Ennek befejezése után kiadta parancsait, hogy hadainak zöme az ő vezérlete alatt

Vas megyén át Stájerországba törjön, míg egyik hadoszlopa Magyaróvár ellen hajtson végre rajtaütést, ahová a körülzároló gyűrű szétroppantása után a Csorich-hadtest roncsai menekültek.

E vállalat végrehajtása előtt egy nappal — aug. 11-én — azonban Klapka hírt vett arról, hogy Nagy Sándor hadtestét Debrecennél, Bem hadát Segesvárnál és Dembinszky seregét Szőregnél megverték s hogy Nugent hadteste a Haynau által hozzárendelt Jablonski-dandárral kelet felől Komárom ellen készül. A hadihelyzet ily megrosszabbodására Klapka kénytelen volt nagyarányú támadóterveit egyelőre elejteni. Elhatározta, hogy csapatait Komáromban egyesíti. Ennek éppen ideje volt. A megriadt osztrák kormány ugyanis hamarosan újraszervezte a Magyaróvárról Pozsonyba visszavont, demoralizált ostromló hadtestet és ennek erejét rövidesen 13.000 főre és 43 ágyúra emelte. E hadtest helyébe, Magyaróvárra Bécsből rendelt egy tartalékhadtestet (8000 fő, 26 ágyú) s ezt megerősítette Sárvár felől egy osztrák dandárral. Nugent hadtestét (10.000 fő, 30 ágyú) utasította, hogy a Somogyból Székesfehérváron át Klapka hátába kerüljön. E hadtesthez Haynau küldött Budáról egy dandárnyi megerősítést. Végül a Felvidéket megszálló Grabbe-féle orosz hadtest (16 zászlóalj, 16 lovaszázad, 56 ágyú) parancsot kapott, hogy Komárom ellen forduljon. Mindezek az ellenséges hadak Klapka haderejének kereken négyszeresét tették ki. Ez volt a komáromi magyar diadal legfényesebb hadászati eredménye.

Klapka augusztus 16-ára a komáromi táborban vonta össze győzelmes haderejét. Innen akart a Szé-

kesfehérvár felől elszigetelten közeledő Nugent-hadtestre rohanni. Ekkor azonban részben az osztrákoktól, részben pedig a Görgey seregéből menekült tisztektől biztos hírt kapott az augusztus 13-án megtörtént világosi fegyverletételről. Klapka ezért lemondott minden kockázatról s a vár megbízható védelmét tűzte ki legközelebbi feladatául.

Augusztus 19-én intézte Klapkához az osztrák az első felszólítást a vár átadására. A következő napon az osztrák sereg hadoszlopai óvatosan a vár alá nyomultak, de attól egyelőre tisztos távolban maradtak. Klapka ettől kezdve azon dolgozott, hogy az osztrákoktól a vár feladásáért nemcsak a védőrség, hanem az ország számára is engedményeket csikarjon ki. Ez a törekvése fegyverszünetekkel kapcsolatos hosszas tárgyalásokat eredményezett. Közben az osztrákok is befejezték a vár újabb ostromára szükséges erőfeszítéseiket. A szoros körülzárolás szeptember elején a 44.000 főre szaporodott osztrák sereggel megtörtént. A vezetést szeptember végén maga Haynau vette át, akivel végre Klapka a legtisztességesebb megadási feltételekben (szabad elvonulás, a tisztek karddal, stb.) megegyezett. Ennek alapján Klapka a várat október elején az osztrákoknak átadta.

Az átadás szomorú körülményeiből Klapka a magyar huszárt jellemző epizódot jegyez fel: Midőn október 3-án az egyik magyar huszárezred fegyverletételére került a sor, a jelenlévő osztrák hadtestparancsnok Klapkát felkérte, hogy a huszárokat kérdezze meg, vajjon akar-e valaki osztrák szolgálatba lépni. Klapkának a huszárokhöz intézett e kérdésére mélységes csend volt a válasz. Végre egy öreg huszáraltiszt

hangosan felszólalt: „Tábornok Úr! Az osztrákokhoz nem megyünk, de ha a hazának megint szüksége lesz reánk, akkor tábornok úr valamennyiünkre számíthat!”

*

Klapka ragyogó teljesítményeket mutatott fel az egész szabadságharc alatt. Mestere volt a rajtaütéseknek és az éjjeli vállalatoknak. Legragyogóbb haditette mégis Komárom offenzív védelme. Itt történt meg az a kivételes esete a haditörténelemnek, amikor az ostromló sereget a várból kitört védő önerejéből tönkreveri és fejvesztett menekülésre bírja. Ezért Komárom védelme a magyar haditörténelem egyik legdicsőbb eseménye és az eredmény tekintetében közvetlenül Hunyadi János nándorfehérvári győzelme után sorolható. Klapkában már csak ezért is nagy hadvezért kell tisztelnünk!

Országos Széchényi Könyvtár

18. Damjanich.

Damjanich Jánost, ezt a szerb anyanyelvű szülőkől származott, de izzó magyar érzésű, 44 éves császári tisztet magyar hazája iránt érzett törhetetlen szeretete varázsolta szabadságharcunk rettenthetetlen harcosává s egyúttal katonai téren legmegbízhatóbb alvezéré. A magyar talaj és a magyar levegő tetőtől-talpig a legnemesebb magyarrá változtatta, akárcsak Petőfit. Ez az eszményi férfiú vértanuságának halálos órája előtt még rác vallását is elhagyta és katolikus magyar pap előtt tárta fel nemes és tiszta szívét.

A magyar katoná ragyogó harci erényeit hadvezérben Damjanich a tökéletesség legmagasabb fokára emelte. A legnehezebb katonai feladatokat ingadozás és ellenvetés nélkül, mintaszerűen oldotta meg. Közmondásossá vált, hogy Damjanich széles kardja nem ismer akadályt. Sokan mondják, hogy a történelmi nagy idők némely egyéniségét a legenda és az utólagos történetírás érdemen felül domborította ki. Damjanich megrajzolásánál ilyen eszközökre nem volt szükség. Az ő életének és működésének története a 48/49-es években még a legszárazabb előadásban is a gyönyörű mese látszatával hat. Pedig valóság az, elejétől végig.

Damjanich kapitány 1848 tavaszán még az olasz hadszíntéren szolgált. Még résztvett Radetzky tábornagy vezérlete alatt az olaszok fölött Verona előtt aratott santaluciai győzelemben, de aztán kérte a magyarországi hadszíntérre való áthelyezését. A magyarság igaz ügyét akarta a lázadó szerbekkel szemben megvédelmezni. Így került 1848 június végén őrnagyi rangban a szegedi 3. honvédszászlóalj élére, amely ekkor a Bácskában, a tiszamenti Óbecsén, a szerbek ellen alkotott hosszú és laza védővonal közepén állt. Ez a zászlóalj vált Damjanich kezében bámulatos rövid idő alatt a honvédség legvitézebb gyalogsapatává, amikor Damjanich erős kezét a tiszt és a legény nem minden fegyelmi surlódás nélkül megszokta.

A szerb lázadóról tudnunk kell, hogy ebben az időben a Bácskában a Ferenc-csatorna mentén, a Bánátban pedig Perlasz — Tomasevác — Alibunár — Karastorkolat vonalában — megerősített táborokban — foglaltak állást és császári parancsra az említett területből indultak ki a magyar falvak ellen intézett kegyetlen rablóhadjárataikra.

Damjanich a 3. honvédszászlóalj élén résztvett a Szenttamás (a legerősebb szerb tábor) ellen három ízben: július 13-án, augusztus 19-én és szeptember 21-én intézett eredménytelen támadásokban. Az első két ízben Bechtold magyar hadtestparancsnoknak áruhással határos erélytelenségén, a harmadikban pedig az új vezér, Mészáros Lázár hagyományos balszerencséjén múlt, hogy a támadások sikertelenek maradtak.

Végre október 13-án Damjanichnak alkalma nyílt arra, hogy kiváló katonai képességeiről tanu-

ságot tegyen. Ezen a napon 6000 szerb martalóc koncentrikus támadásra indult Óbecse és a Tisza másik partján fekvő Törökbecse ellen. A magyar helyőrség — Fack ezredes gyenge dandára, melyhez Damjanich zászlóalja is tartozott — Óbecsén a támadást visszaverte, mire említett ezredes Damjanichot zászlóaljával, némi lovassággal és 2 ágyúval a nehezen védekező Törökbecse támogatására küldte. Itt ugyanis csak $\frac{1}{2}$ század gyalogos és néhány száz nemzetőr alkotta a magyar védőcsapatot, mely ellen 3000 szerb 8 ágyúval intézte a támadást. Damjanich éppen a kellő időben kapta hátba a szerbeket s azokat részben szétugrasztotta, részben lekaszabolta.

E haditény után a kormány az erélyességéről már közismert Damjanichot alezredessé nevezte ki s rövidesen a Versecen lévő hadosztályt (5 zászlóalj, 3 huszárszázad, 30 ágyú) bízta reá. Ebben az időben a Bánátban lévő magyar hadtestet Kiss Ernő tábornok vezényelte. Ez a hadtest a nagybecskereki hadosztályra (Vetter ezredes, a későbbi fővezér és hadügyminiszter alatt), Damjanich verseci hadosztályára és az osztrák kézen lévő Temesvár és Arad várának megfigyelésére alkalmazott Nagy Sándor- és Máriássy-dandárokra tagozódott.

Az ellenség ereje a Bánátban Temesvár és Arad erős várőrségein felül 16.000 főre rúgott és megerősített táborokban feküdt. Ilyen volt Pancsova, mint központ, aztán a magyar front felé előretolt Strázsa, Károlyfalva, Alibunár és Tomasevác.

Damjanich első vállalata Versecről a strázσαι szerb tábor (1200 fő, 3 ágyú) ellen irányult, mert a szerbek innen a verseci és fehértemplomi magyar

vet a Damjanich vezette roham ellenállhatatlanságára. Igaz viszont, hogy a strázsai vérfürdő a bánáti magyar hadtestparancsnok (Kiss távollétében Vetter) rosszaló megjegyzéseire adott alkalmat.

A strázsai győzelem meghozta Damjanichnak az ezredesi kinevezést.

Kiss Ernő vezérkari főnöke, Klapka, december közepére a tomaseváci szerb tábor ellen nagyobbarányú támadást tervezett, s ebben az oroszlánrészt a bevált Damjanichra bízta. A hírek szerint, a tomaseváci táborban Knicsanin szerbiai ezredes 3500 főnyi haderő és 15 ágyú fölött parancsnokolt. Klapka terve az volt, hogy Vetter hadosztálya Nagybecskerek, vagyis északnyugat felől, míg Damjanich hadosztálya a károlyfalvai és alibunári szerb táborok elfoglalása után hátulról, délkeleti irányból, december 14-én támadja meg a szerbek tomaseváci táborát.

E tervnek megfelelően Damjanich hadosztályának nélkülözhető főerejével (2 zászlóalj, 1½ huszárszázad, 2 üteg) december 12-én Károlyfalvát rohanta meg, míg egy erős hadoszlopot (1½ zászlóalj, 1 huszárszázad, 1 üteg) Alibunár ellen küldött. Említett szerb táborok vezérei Joanovics és Supplikác ezredesek voltak. A magyar hadivállalat teljes sikerrel járt. Damjanich előbb Károlyfalvát foglalta el rohammal, s aztán rögtön Alibunár ellen fordult, hol ide irányított hadoszlopának harcát a szerbek hátába intézett támadással eldöntötte. A szerbek 500 főt, 4 löveget, 2 zászlót stb. vesztek. A maradványok részben Pancsova felé, részben Supplikác ezredes alatt Dobricára menekültek. Maga Damjanich még aznap Illancsára, a következő nap, decem-

ber 13-án pedig Supplikáczt maga előtt hajtva, Jarkovácra nyomult elő, míg Vetter hadosztálya ezen a napon Botosig jutott. Ekként a tomaseváci szerb tábor két tűz közé került.

A ravasz Knicsanin ebben a helyzetben helyes és merész tervet kovácsolt. Elhatározta, hogy Tomasevácot kiüríti és egész erejével (amelyhez Supplikác hada is csatlakozott) még az éj folyamán a veszedelmesebb, de erőben gyengébb ellenfélre, Damjanichra veti magát. Így is cselekedett. December 13-ról 14-re virradó éjjel 1 órakor rohanta meg Knicsanin hada — közel 6000 fő és 20 ágyú — a menetektől és harcoktól fáradt, pihenő honvéd hadosztályt. A szerb támadáshoz csatlakozott Jarkovác szerb lakossága is. Damjanich azonban nem vesztette el lélekjelenlétét. Riadót fuvatott, majd rettenetes utcai harc között csapatainak egyik részét (1½ zászlóaljat, a lovasságot és a tüzérséget) a helység északi szélén túl, a Berzava-csatornáig vezette és itt rendezte. A honvéd gyalogság zöme: két honvéd zászlóalj (Leiningen és Kiss Pál), a sötétségben Damjanichtól elszakadt és déli irányban, Dobrica felé tört ki a faluból. Virradatkor aztán Damjanich ellentámadásra vezette a maroknyi honvéd csapatot és miután a szerbeket a községből szuronyrohammal kiverte, a falu déli oldalán szerencsésen egyesült az ebben az irányban kitört és ismét csatarendbe állt két zászlóaljjal. Knicsanin megvert hada 900 halott hátrahagyása után Pancsovára menekült. Az éjjeli harcban 300 honvéd halt hősi halált.

Ezután következett az érthető bosszú. Jarkovácot Damjanich porrá égette és ezután a délutáni

órákban győzelmes, de kimerült hadát pihentetés végett Szárcsára vezette. Ugyanezen a napon Vetter hadosztálya megszállta az üresen talált Tomasevácot. A háromnapos hadjárat ezzel véget ért.

Knicsanin szerb ezredes Jarkovácnál a hadászati belső vonal előnyeit akarta — kétségtelenül ügyesen — kihasználni, mikor túlerejével Damjanich csapataira vetette magát. Nem számíthatott azonban arra, hogy Damjanichban az átlagon magasan felülemelkedő vezérre akad. Ezért szenvedett az elszánt terv hajótörést. Az, amit Damjanich Jarkovácnál bemutatott, példája az igazi vezér szinte utólérhetetlen, magasabbrendű hősiességének. Aki a háborút ismeri, az tudja, hogy az éjjeli rajtaütés mit jelent, különösen, mikor a támadást a lakosság is elszántan támogatja. Alig volt arra eset, hogy ilyenkor a meglepett fél rendben megmenekült volna. Legjobb esetben is nagy veszteségekkel hátrálnia kellett. De Damjanich haderejének töredékével virradatkor elméletileg reménytelennek látszó ellentámadásra indult és hallatlan erélyével a magyar zászlókhöz fűzte a győzelmet. Páratlan haditénye ez a haditörténelemnek!

Damjanich e győzelem után megkapta a tábornoki rangot, majd nemsokára Kiss Ernő helyett a bánáti hadtest parancsnokságát. De már nem nyílt alkalma arra, hogy hadi dicsőségét ezen a hadszíntéren öregbítse, mert január közepén parancsot kapott arra, hogy hadtestét a Közép-Tisza mögé vesse, ahol a kormány Dembinszky alatt a magyar hadak összevonását Debrecen védelmére rendelte el.

Január második felében hagyta el Damjanich

hadteste a Bánátot s egyelőre Aradra vonult, miután kiadta a szerb lakossághoz intézett nevezetes, rövid kiáltványát, mely „Ti kutyák!” megszólítással kezdődött.

*

Damjanich hadteste február 7-ig Aradon tartózkodott. Innen hadai jelentékeny részét a kormány rendeletére Bem tábornok megsegítése végett Erdélybe küldte. Hadteste ezért 6600 főre csökkent s így a „hadosztály” elnevezést vette fel. E hadával, miután felsőbb rendeletre bizonyos időt töltött Szentesen, Szegeden és Makón, végre február 24-én Cibakházára (Szolnoktól délre) vonult. Vécsey tábornok hadosztálya ugyanekkor Törökszentmiklóson állt, míg a magyar hadak zöme, Dembinszky alatt, már átkelt a Tiszán és megkezdte előnyomulását Gyöngyös felé, ami, mint ismeretes, a kápolnai csatát idézte elő.

Dembinszky a csata megvívása előtt Damjanichnak parancsot adott arra, hogy Szolnok elfoglalásával vonja a Tisza mentére az osztrákok figyelmét s ezzel akadályozza meg, hogy az osztrákok a magyar főserег déli oldalába forduljanak. Damjanich e vállalatát Vécseynek Törökszentmiklós felől kellett támogatni. Az osztrákok részéről Jellasich hadteste állt a Tisza mentén, még pedig a Karger-dandár Szolnoknál és a szolnoki Tisza-hídfőben (a mai vasuti híd előtt), az Ottinger-féle lovasdandár Abonyban, a zöm Cegléden.

Jóllehet Dembinszky említett parancsát Damjanich későn kapta meg, mert időközben a kápolnai csata megvívott és Dembinszky visszavonult, Dam-

janich a vett és közben meg nem másított parancsot március 5-én mégis végrehajtotta. Ez idézte elő a szolnoki ütközetet, a szabadságharc egyik legragyogóbb fegyvertényét.

A két alvezér, Damjanich és Vécsey abban egyezett meg, hogy Damjanich hadosztálya (7 zászlóalj, 11 lovasszázad, 20 ágyú) Cibakházánál március 4. és 5. között átkel a Tiszán és Szolnokot délről hajnalban akkor rohanja meg, amikor Vécsey (6 zászlóalj, 5 lovasszázad és 16 ágyú) a rohamot a szolnoki hídfő ellen megindítja. Az itteni csatazaj lett volna a jel Damjanich támadásának megkezdésére.

Damjanich hada a terv szerint pontosan átkelt a Tiszán és Tiszavárkonyig nyomult elő, majd a község és Tószeg között virradatkor csatarendbe fejlődött s aztán Szolnok felé megindult.

Szolnok alatt várta Vécsey támadásának megkezdését, de minthogy ez késedelmeskedett s mert az osztrákok a szolnoki toronyból Damjanich csatarendbe fejlődött hadát már észrevették, Damjanich nem várhatott tovább, hanem kivont karddal a csatarend közepén beosztott szegedi zászlóalj élére állt és megindította a támadást.

A roham gyönyörű eredményt ért el. A magyar csapatok előbb elfoglalták a várost, majd a vasuti állomást s ezután a hídfő hátába fordultak. Ekkor Vécsey is megkezdte a támadást — a frontban — és elfoglalta a hídfőt. Az osztrákok hanyatt-homlok menekültek északi irányban Rékás felé. Időközben az osztrák Ottinger-féle lovasdandár Abonyból előrevonult s a magyar sereg oldalába akart támadni, ezt azonban a honvéd huszárok kivédtek.

Az osztrák veszteség ebben az ütközetben 673 főre, 5 ágyúra, 13 lőszerkocsira és a Karger-dandár egész poggyászára rúgott, nagyon sokan (több szá-

zan) a Zagyvába fúltak, végül 800 fogoly maradt a magyarok kezén.

A Karger-dandár megsemmisült. Damjanich e fegyvertényért megkapta a katonai érdemérmét és az ő, valamint a Vécsey hadosztályából alakult 3. hadtest parancsnokságát. Ezután rövidesen a 3. hadtest a fővezérséggel megbízott Görgey parancsai alá került.

Görgey a Damjanich-csal történt első találkozásáról feljegyezte, hogy Damjanich férfias nyíltsága benne rögtön tiszteletet és bizalmat gerjesztett. Görgey gyönyörű tavaszi diadalmenetében Damjanich volt az az erős ököl, mely az osztrákot minden esetben hátradobta.

A tápióbicskei ütközetet Damjanich erélyes beavatkozása döntötte el.

Az isaszegi nagy csata leírásánál Görgey úgy jellemzi Damjanichot, mint azt a megtörhetetlen és hajlíthatatlan vitéz férfiút, kit kitartásra nem kellett buzdítani, sőt éppen mérséklésére volt szükség, mert az ellenség láttára rohamozni akart.

Az első váci ütközetet Damjanich vívta meg és győzött.

A nagysallói diadalt Görgey Damjanich megingathatatlan állhatatosságának tulajdonítja. Görgey, a nagy vezér, a tavaszi diadalmenetben három alvezérének tulajdonságaira támaszkodott: Klapka okosságára, Aulich nyugodtságára és Damjanich vakmerőségére. Tudta is e férfiakat alkalmazni.

Komárom felmentése után Görgey a hadügy-minisztériumbeli zilált viszonyok rendbehozására Damjanichot tartotta a legalkalmasabb embernek, bár a hadseregtől való ideiglenes eltávozását érzékeny veszteségnek tekintette. De mikor Damjanich a Pestre való elindulás előtt lábát törte és ezzel tábori szolgálatra véglegesen alkalmatlanná vált, Görgey erről, mint nemcsak a sereget, hanem az országot is ért pótolhatatlan veszteségről emlékezik meg. Görgey méltónak találta őt a fővezéri állásra is.

Egy külföldi katonai író Damjanichot ekként jellemzi: „Kemény nyakú, vakmerő vezér, kinek lényében valami medveszerű volt, szerette az erőteljes kifejezéseket, csatában szeme villámokat szórt, csak a józan ész szavára hallgatott és gyűlölte a katonai tudálékosságot, minden katonája a pokolba is elment volna érte.”

Ez volt az anyag, amiből a nagy Napoleon herceg-tábornagyokat teremtett. Nálunk más sors várt az ilyen kivételes katonai tehetségre.

*

Damjanich július 15-én — törött lábbal és mankóval — átvette az aradi vár parancsnokságát, majd a világosi fegyverletétel után, augusztus 15-én, az oroszok előtt ő is letette a fegyvert.

Vértanuhalálának megrázó, de fenséges körülményei közismertek. Nagy vezér volt a csatában, nagy férfiú maradt a bitó alatt. Mert az osztrák nem szégyenlette ezt a töröttlábú hőst a bitófára húzni. Ezzel az osztrák örökre és visszavonhatatlanul szégyenbélyeget nyomott önmagára.

Damjanich talán az egyetlen a 48/49-es idők legkimagaslóbb alakjai között, kit osztatlan bámulat vesz körül. Valóban nincs ennek az eszményi csapatvezérnek egyetlenegy cselekedete sem, mely ne volna minden emberi gyengeségtől mentes.

Veretlen vezér volt, kinek gyönyörű hadműveleteit a józansággal párosult vakmerőség jellemezte.

Hős, hazafi és nagy katona volt. Hozzá hasonlót még a világháború sem szült.

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
1. <i>Honfoglaláskori magyar hadművészet</i>	3
Általános jellemzés	3
2. <i>Bulcsu</i>	14
a) Magyar lovasbravúr 1000 év előtt (vázlattal)	14
b) Az augsburgi hadjárat (2 vázlattal)	23
3. <i>Szent László</i>	33
4. <i>Hunyadi János</i>	47
I. Magyarország katonai helyzete Hunyadi János fellépése előtt	47
II. Hunyadi János védőháborúi 1441/42-ben	52
III. A hosszú hadjárat (vázlattal)	55
IV. A várnai hadjárat (vázlattal)	63
V. Az oláhországi, a rigómezei és a szerbiai hadjárat (vázlattal)	73
VI. A nándorfehérvári hadjárat (vázlattal)	82
VII. Összefoglalás	91
5. <i>Mátyás király</i>	97
I. Bevezetés	97
II. Mátyás török háborúi (vázlattal)	104
III. Mátyás hadakozása Giskrával	128
IV. Mátyás cseh háborúja (vázlattal)	135
V. Háború a cseh-lengyel koalícióval	145
VI. A boroszlói hadjárat (vázlattal)	151
VII. Mátyás osztrák háborúi	159
VIII. Zárzó	167
6. <i>Kinizsi Pál</i>	173
7. <i>Zrinyi Miklós, a szigetvári hős</i> (vázlattal)	181
8. <i>Pálffy Miklós</i>	199
I. Bevezetés	199
II. A 15 éves háború	204
III. A győri hőstett	213
9. <i>Bethlen Gábor, a hadvezér</i>	221
I. Bevezetés	221
II. Az 1619/21. évi hadjárat	224
III. Az 1623. évi hadjárat	239
IV. Az 1626. évi hadjárat	245

	Oldal
10. <i>Zrinyi Miklós, a költő és hadvezér</i>	255
I. Az Afium	255
II. Zrinyi és Montecuccoli	261
III. Az 1663. évi hadjárat	268
IV. A téli hadjárat (vázlattal)	276
11. <i>Rákóczi Ferenc korszaka</i>	283
I. Bevezetés	283
II. Rákóczi Ferenc—Bercsényi Miklós	286
III. Bottyán János (vázlattal)	299
IV. Károlyi Sándor	309
12. <i>Pálffy János</i>	317
13. <i>Nádasdy</i>	329
I. Bevezetés	329
II. 1742—48.	332
III. Nádasdy a kolini csatában (két vázlattal)	339
IV. A kolini csata után	346
14. <i>Hadik</i> (vázlattal)	352
15. <i>Kray Pál</i>	363
16. <i>Görgey</i>	374
I. Bevezetés	374
II. Ozora	375
III. Schwechat	378
IV. Pozsony—Győr—Buda—Vác	382
V. A bányavárosok (három vázlattal)	391
VI. Kassa—Kápolna—Poroszló	402
VII. Tokaj—Gyöngyös	406
VIII. A tavaszi diadalmenet (vázlattal)	407
IX. Budavára	420
X. A Vág mentén (vázlattal)	423
XI. Komárom körül	427
XII. A nagy visszavonulás (vázlattal)	430
XIII. Világos	437
17. <i>Klapka</i> (vázlattal)	443
18. <i>Damjanich</i> (két vázlattal)	459

